इति श्रीपार्श्वनाथचरित्रं समाप्तम् ।

इति श्रीपार्श्वनाथचरित्रं समाप्तम् ।

किं कुर्मः किमु जानीमः कस्येदं कैतवं महत् । संदिग्धेऽयं किलैतस्मिन् विचारं कुर्महे च किम् ?
इति विकल्प-कोपाभ्यां संश्लिष्टो नृपतिः स्वयम् । व्यसृजद् मान्त्रिकं, कीरं पञ्जरेऽथ न्यवाशयत्
उदतारयदेनां च रासभाद् वनिता ततः । इति सर्वं विसृज्याऽथ नृपः पल्यङ्कमासदत् ॥ ८९९
हरिश्चन्द्रोऽपि सूर्यास्ते चण्डालस्य नियोगतः । व्रजन् श्मशानं दध्यौ भोः ! कीदृग् दैवनाटकम्
देव्याः कर्मकरीत्वेन स्थिताया विप्रसद्मनि । राक्षसीवचनं कीरो दैवदत्तं न्यवर्तयत् ॥ ९०१
दैवमेव ततो मन्ये बलवन्नापरः पुनः । यत् तेन विहितं तावत् तेनैव हि निवर्त्यते ॥ ९०२ ॥
तमस्यसूचीभेद्येऽपि प्रविशन्निर्भयो हरिः । ददर्श भीषणाकारं श्मशानं निशि सर्वतः ॥ ९०३॥
क्वचित् फेरण्ड[1]फेत्कारं क्वचिद् राक्षसडम्बरम् । क्वचिद् विभीषिकोद्योतं क्वचित् कौशिकवाशितम्
क्वचित् प्रेतपरित्रस्तशवसंस्कारकूजनम् । क्वचिच्च डाकिनीमुच्यमानकिलकिलारवम् ॥ ९०५
क्वचित् कापालिकैर्गृह्यमाणसत्पुण्यमस्तकम् । सर्वतोऽपि च दुर्गन्धपूरपूरितनासिकम् ॥ ९०६ ॥
उपर्युपरि पर्यस्तमुण्डतुण्डस्खलद्गमम् । इतस्ततः श्मशानं स पश्यन् शुश्राव दुर्ध्वनिम् ॥ ९०७
अहो ! आर्तध्वनिः सैषा मृतपत्याः स्त्रियाः खलु । रुदतीं वारयाम्येनामित्यगात् तत्पुरो नृपः
उवाच च शुभे ! किं ते कारणं परिदेवने ? । साऽऽह पश्याग्रतो गत्वा न्यग्रोधे कारणं मम

१ फेरण्डाः शृगालाः ।

मन्त्री प्राहाऽऽकृतावस्यां राक्षसी कर्म किं भवेत् ? । ततो विचार्य कर्तव्यं स्वामिना यत्रथोचितम् ॥८८४॥
पृष्टश्च श्वपचो राज्ञा प्राहाऽयं मम कर्मकृत् । इति निश्चित्य राजाऽमुं रासभानयनेऽब्रवीत् ॥ ८८५ ॥
तेनाऽप्युक्तो हरिश्चन्द्रस्तत्र रासभमानयत् । शक्तोऽपीष्टोऽपि किं कुर्यान्नरः परवशः खलु ? ॥ ८८६ ॥
विचार्य कार्यमाचर्यमिति मन्त्रि-शुकादिभिः । वार्यमाणोऽपि तां राजा खरमारोपयद् द्रुतम् ॥ ८८७ ॥
अहो ! अक्षत्रमक्षत्रमित्याक्रन्दन् शुकोऽब्रवीत् । राजन् ! विज्ञापनामेकां शृणु नीत्यनुयायिनीम् ॥८८८॥
राज्ञोचे ब्रूहि रे ! स्वैरं कीरः प्रोवाच यद्यसौ । सुतारा राक्षसी स्यात् तद् विशाम्यग्निं पुरस्तव॥८८९॥
सदैन्यं प्राह सर्वोऽपि सभालोकः शुकस्य गीः । अस्तु प्रमाणमामेति राज्ञाऽप्यूचेऽनुरोधतः ॥ ८९० ॥
सोत्साहं प्राह कीरोऽपि मन्त्रिन् ! कारय तच्चिताम् । तथा तेन कृते कीरः स्नात्वाऽगच्छच्चितां प्रतिम्॥८९१॥
ततो दिग्नायकानाह यद्येषा राक्षसान्वया । भवेद् नृपसुता तन्मां प्रदहत्वाशु हव्यवाट् ॥ ८९२ ॥
इत्युक्त्वा पश्यतामेव तेषां गतभयः शुकः । झम्पामदाच्च विध्यातोऽग्निश्चास्थादक्षतः शुकः ॥ ८९३ ॥
आश्चर्यमिदमाश्चर्यमित्यूचाना जनाः स्फुटम् । सतीयं राक्षसी न स्यादित्यदुः शुद्धितालिकाम् ॥८९४॥
मन्त्र्यूचे नाथ ! मन्येऽहं मान्त्रिकस्य विजृम्भितम् । तत् केनाऽप्यपदेशेन मान्त्रिकोऽयं विसृज्यताम्॥८९५॥
तथेमां रासभादाशु समुत्तारय सम्प्रति । इत्युक्तो मन्त्रिणा भूपः सविस्मयमदोऽवदत् ॥ ८९६ ॥

दृष्ट्वा तां वाग्नेपथ्यैरदूषितवपुर्लताम् । मन्त्रिणे पृथिवीनाथः स्ववितर्कं न्यवेदयत् ॥८७२॥
चन्द्रकान्तं मुखं यस्याः सुवर्णं वपुरेव हि । पद्मरागौ करावेव किमन्या मण्डनान्तरैः ? ॥८७३॥
उपलक्ष्य शुकोऽप्येनां ननाम नतमस्तकः । उशीनरसुते ! देवि ! सुतारे ! स्वस्ति ते सति ! ॥८७४॥
राज्ञोचे किं मुहुः कीर ! जल्पस्येवमुच्चकैः । क्व साऽत्रोशीनरसुता किं त्वं कीरोऽसि मद्यपः ? ॥८७५॥
सावष्टम्भं शुकः प्राह हरिश्चन्द्रनृपो वयम् । अस्य पत्नीयमित्यर्थोऽन्यथा स्यात् मत्येऽपि न ॥८७६॥
राज्ञा पृष्टो हरिर्ब्रूते हरिश्चन्द्रो नृपोऽस्मि न । किन्त्वहं श्वपचस्यास्य द्रव्यक्रीतोऽस्मि कर्मकृत् ॥८७७॥
राज्ञा पृष्टाऽङ्गना प्राह न सुताराऽस्मि राज्यहम् । किन्तु द्विजन्मनो वज्रहृदयाख्यस्य दासिका ॥८७८॥
अरे ! विप्लावयस्यस्मानित्युक्ते भूभुजा शुकः । प्राह किं स्व हरिश्चन्द्रः प्रकाशयति न पुरः ? ॥८७९॥
यतः—
सतो वाऽप्यसतो वाऽपि स्वान् स्वयं कीर्तयन् गुणान् । ब्रह्माऽपि हास्यतां याति किं पुनः प्राकृतो जनः ? ॥८८०॥
हरिं प्रत्याह राजा भो मा भैषीः सत्यमुच्यताम् । ननु यद्यप्यहं वैरी त्राताऽस्मि तथाऽपि ते ॥८८१॥
हरिश्चन्द्रोऽब्रवीद् देव ! वचसा पक्षिणोऽस्य किम् । पुनरायस्यते स्वं, यद् दासोऽस्म्यात्मेत्यवोचत ? ॥८८२॥
रूप-लावण्य-धैर्यादिगुणविस्मितचेतसा । राज्ञा पृष्टा पुनर्नारी तदेवोत्तरमाख्यत ॥ ८८३ ॥

कलहंसोऽपि तत्रैव विमुच्य शुकपञ्जरम् । जगामाऽथ नृपोऽवादीद् मन्त्रिन् ! किं न्वस्ति पञ्जरे ? ८५९॥
मन्त्रिणोचे महाराज ! शुकराजोऽस्ति सर्ववित् । उपश्लोकय राजानमित्युक्तश्च शुकोऽपठत् ॥ ८६० ॥
सद्धर्म ! जय काशीन्द्र ! यस्याऽऽकृष्टा गुणैर्भृशम् । नयन्ति मार्गणा लक्ष्मीमेकेऽन्ये त्वानयन्ति ताम् ८६१
राज्ञा किं पठितोऽसीति पृष्टोऽसावाख्यदात्मनः । तर्क-लक्षण-साहित्य-गणित-स्मृतिकौशलम् ॥ ८६२ ॥
मान्त्रिकः प्राह भो राजन् ! राक्षसी वोऽन्यचेतसाम् । प्रभविष्यति तत् कोऽयं विलम्बोऽस्या विनिग्रहे ? ८६३
ततश्चागात् सचण्डालो हरिश्चन्द्रसमन्वितः । हरिश्चन्द्रं शुको दृष्ट्वाऽभूदुत्फुल्लाक्षमानसः ॥ ८६४ ॥
प्राह च स्वस्ति ते नाथ ! भरतान्वयभूपते ! । हरिश्चन्द्र ! नमद्भूपमौलिरत्नाङ्कितक्रम ! ॥ ८६५ ॥
सरोपं प्राह राजाऽपि किमबद्धं प्रभाषसे ? । क्व साकेतपतिर्ह्यत्र कीर ! त्वं विह्वलोऽसि किम् ?॥८६६॥
अथाह श्वपचं मन्त्री कुर्वऽनाच्छादनामिमाम् । तेनाऽपि हरिरादिष्टस्तां कृत्वाऽनवगुण्ठनाम् ॥ ८६७ ॥
प्रत्यभ्यज्ञासीत् किं नाम सुतारा देव्यसौ हहा ! ? । किमेतेन हि दैवेन हन्तव्या वयमेव हा !? ॥८६८॥
नास्मिन् कर्मणि देव्येषा करणं स्यात् कथञ्चन । किन्तु मे कोऽपि दुष्कर्मप्रेरितः कुरुते छद्मः ॥८६९॥
प्रविश्याऽग्निं ततो देव्या दोपमुत्सारयाम्यहम् । अथवाऽरिसभायां मे नात्मा योग्यः प्रकाशितुम्॥८७०॥
मुनिभ्यः पृथिवी दत्ता विक्रीता ससुता प्रिया । यत् करिष्यति दैवं तद् हरिश्चन्द्रः सहिष्यते ॥८७१॥

राजोचे मान्त्रिकं किं नः पुर्यां मारिविजृम्भितम् ? । सोऽप्याह नाट्यन ध्यानं राक्षसीत्यखिलं नृप ८४५
दृष्ट्वेत्याऽऽह साऽऽश्वासं पुत्रिका मम मान्त्रिक ! । मृतायुर्नैव, स प्राह जीवयिष्यामि तां खलु ॥८४६॥
सा वस्त्राञ्चलमादाय भ्रमयित्वा शिरस्यधात् । मदाशिषः प्रभावेन चिरं त्वं जीव मान्त्रिक ! ॥ ८४७॥
ततो दासी समागत्य कुट्टिन्यै समचीकथत् । मातस्त्वं वर्धसे दिष्ट्या यतो जीवति मे स्वसा ॥ ८४८ ॥
ततः प्रत्ययतो राजा सादरं प्राह मान्त्रिकम् । आनेतुं प्रभवस्येनां राक्षसीमेव सोऽब्रवीत् ॥८४९॥
किमेवं कथ्यते देव ! मन्त्रेणाऽऽकृष्य वासुकिम् । पातालाद्, वासवं स्वर्गाद्, अर्पये तामिहानये ८५०
यद्यस्ति कौतुकं तत् त्वं सामग्रीमुपढौकय । माष-सर्षप करणान्युत्सवद्रानिष्ट पूरपान ॥ ८५१ ॥
क्षणात् तथाकृते राज्ञा मान्त्रिको मण्डलं व्यधात् । तदन्तरुपविश्याथ किञ्चिद् ध्यानमनाटयत् ॥८५२॥
दिक्पालाह्वानमर्चानां मन्त्रानुच्चैरथोच्चरन् । मान्त्रिको राक्षसीं मन्त्रैराचकर्ष विहायसा ॥ ८५३ ॥
आयान्ती साऽनुगान् प्राह रे ! ग्रामः क्वचिदीक्ष्यताम् । येनाऽस्मि सुचिराद् बाढं क्षामकुक्षिर्बुभुक्षया ८५४
मण्डले मन्त्रशक्त्याथ सनिर्घातं पपात सा । सर्वेऽप्यविभयुस्तस्या बिडाल्या इव मूषिकाः ॥ ८५५ ॥
सविस्मयं नृपः प्राह मन्त्रोत्कर्षावधिस्त्वयम् । य एनां राक्षसीं मन्त्रैरानैषीत् पश्यतां हि नः ॥ ८५६ ॥
मान्त्रिकः प्राह कर्तव्यमस्माभिः कृतमेव हि । उचितं यत् कुरु त्वं तन्निग्रहे त्वमसि प्रभुः ॥८५७॥
साक्षेपमादिशद् राजा मन्त्रिन् ! श्वपचमाह्वय । कल्हंसं तमाह्वातुमादिशत् सचिवस्ततः ॥ ८५८ ॥

मृत्योर्भीता जना रक्षां विदधत्यात्मनो यथा । तथा प्रेरितवन्मृत्युस्तान् गृह्णाति सहस्रशः ॥८३१॥
श्रुत्वाऽथ दुःसहलोकाऽऽक्रन्दं मरणजं पुरे । आहृत सत्यवसुं भूपो मन्त्रिणं चन्द्रशेखरः ॥८३२॥
राजादेशात् समायान्तं मन्त्रिणं कोऽपि पूरुषः । अन्तरा मिलितोऽनंसीत् कीरपञ्जरपाणिकः ॥८३३॥
कलहंस ! त्वया कीरो लब्धोऽयं केति मन्त्रिणा । पृष्टे स प्राह चम्पाया वने दैवेनमाप्नुवम् ! ॥८३४॥
चन्द्रशेखरभूपाय सदाप्रियविपश्चिते । सर्वशास्त्रनदीष्णत्वादिहाऽऽनैषं शुकोत्तमम् ॥८३५॥
इति तद्वचनं शृण्वंस्तेनैव सह मन्त्रिराट् । ययावुपनृपं नत्वा यथास्थानमुपाविशत् ॥ ८३६ ॥
सखेदं प्राह भूपालो मन्त्रिन् ! पश्य पुरीजनः । संकोचितायुर्दैवेन याति वातेन दीपवत् ॥ ८३७ ॥
न वयं दुर्नया नाऽपि श्लथधर्मः पुरीजनः । नृणामकालमृत्युश्च तदन्वेषय कारणम् ॥ ८३८ ॥
ततश्च कुट्टिनी काचित् पुत्रीमरणविह्वला । उरस्ताडं समागत्य साक्षेपं नृपमब्रवीत् ॥ ८३९ ॥
सदैवाऽन्यायकारी त्वं सदा पीडयसि प्रजाः । सदाऽपि पापनिष्ठोऽसि तेनाऽयं म्रियते जनः ॥ ८४० ॥
मत्पुत्री नामतोऽनङ्गसुन्दरी स्मरमञ्जरी । प्रक्रीड्य सुखशय्यायां सुप्ताऽकस्माद् मृताऽस्ति हा ! ॥८४१॥
अहो ! कर्कशता ह्यस्या अहो ! निर्लज्जता गिराम् । इति ध्यायन्नृपेणोक्ते मन्त्री किं क्रियतामिति ? ॥८४२॥
मन्त्र्याह स्वामिन्नत्रार्थे प्रगल्भन्ते हि मान्त्रिकाः । राजा प्राहाऽऽगतोऽस्तीहोज्जयिन्या मान्त्रिको महान्८४३
तत आकार्यतामेष इत्युक्तो मन्त्रिणा नृपः । आजूहवत् तदैवैनं सोऽप्यागत्य समाविशत् ॥ ८४४ ॥

चण्डालस्याऽपि कर्माऽहं कृत्वा दुष्करमप्यथ । दास्ये स्वर्णमिति क्ष्मापोक्तेऽभूद् रोमाञ्चितो मुनिः ॥८१८॥
ततः कौपीनवासोभृल्लघुपिङ्गकचोच्चयः । दृढयष्टिकरो वृद्धो निषादः कोऽपि चाऽगमत् ॥ ८१९ ॥
राजानं वीक्ष्य स प्रोचे रे ! त्वं कर्मकरोऽसि किम् ? करिष्यसि च मे कर्म तत् श्रुत्वाऽनिन्तयद् नृपः ॥८२०॥
रविरस्तङ्गतो लोकः क्रायको नास्ति नो मुनिः । क्षमने तन्निषादस्यापि कुर्वे कर्म मम्प्रति ॥८२१॥
करिष्ये कर्म तेऽवश्यं राज्ञेत्युक्तेऽथ सोऽवदत् । किं किं कर्ताऽसि मे कर्म राजाऽऽहाऽऽदिश ीह यत् ८२२
रक्षितव्यं श्मशानं च लातव्यं मृतकाम्बरम् । अर्धदग्धानि काष्ठानि ग्राह्याणि च चितिचयात् ॥ ८२३ ॥
यत् तत्रोत्पद्यते तस्यार्धं हि गृह्णाति भूपतिः । अन्यस्यार्धस्य भागौ द्वौ ममैकस्ते तु दास्यते ॥ ८२४ ॥
राजाऽऽदिशति यत् किञ्चित् तच्च कार्यं त्वया सदा । गङ्गातटश्मशानेशः कालदण्डाभिधोऽस्म्यहम् ८२५
इति श्रुत्वा नृपः स्माह तं त्वदाज्ञाकृदस्म्यहम् । यदत्र मां प्रति स्यात् तद् दातव्य मुनये खलु ॥८२६॥
अपवार्य मुनिः प्रोचे नमस्ते सत्त्वशालिने । नमस्ते सत्यसन्धाय नमस्ते धैर्यसद्मने ॥ ८२७ ॥
कालदण्डोऽपि तद्वाचं प्रपन्नः साक्षिणं मुनिम् । कृत्वा सह नृपेणागात् श्मशानमगमद् निजम् ॥ ८२८ ॥
इतश्च पुर्यामेतस्यामकस्मादपि देहिनाम् । जीवितव्यं हरन् मृत्युरुपनस्थे खलो यथा ॥ ८२९ ॥
ततश्च परितः प्रोद्यदाक्रन्दध्वनिभिर्जितः । निलीयाऽस्थादिव क्वापि नगरे मङ्गलध्वनिः ॥ ८३० ॥

१ भागिन्यर्थे द्वितीया ।

राजा सास्रं ततो दध्यौ धिगापदमिमां मम । इन्द्रस्याऽप्यङ्कलाल्योऽयं पदा त्रिप्रेण हन्यते ॥ ८०५ ॥
ततः प्रोचे नृपो विप्र ! न तिष्ठेद् मातरं विना । शिशुः किमपि ते कर्म कर्ता क्रीणीह्यमुं ततः ॥ ८०६ ॥
नैतं मुधाऽपि गृह्णामीत्यूचानं द्विजमब्रवीत् । सुताराऽऽर्य ! गृहाणैनं विधाय मय्यनुग्रहम् ॥ ८०७ ॥
विप्रोऽपि कृपया स्वर्णसहस्रं तस्य वेतने । कृत्वा दत्त्वा च राज्ञे, तावादाय स्वगृहं ययौ ॥ ८०८ ॥
राजा दध्यौ न लप्स्येऽहं पुरे वासं ततो मुनिः । यद्येति स्वर्णमेतस्मै दत्त्वा स्यामकुतोभयः ॥ ८०९ ॥
ततः कुलपतिः कुर्वन्नाज्ञामिव समाययौ । कोपात् पराङ्मुखीभूय प्रोचे द्राग् देहि हेम मे ॥ ८१० ॥
गृहाण कियदप्येतदित्युक्ते भूभुजा मुनिः । उवाच कुपितस्त्वैतद् ग्रहीष्येऽल्पं न काञ्चनम् ॥ ८११ ॥
मासोपरि गताः पञ्च दिना यदि तदाऽपि हि । कियदेव ब्रुवाणस्त्वमदृश्यास्य ! न लज्जसे ॥ ८१२ ॥
दध्यौ राजाऽधमर्णं धिगुत्तमर्णस्य दुर्गिरः । यः सहन्नपि भूयोऽपि तं प्रीणयति चाटुभिः ॥ ८१३ ॥
ऊचे च भगवन्नैव काऽपि मे चित्तदुष्टता । विक्रीय दयिता-पुत्रौ यत् प्राप्तं तत् समर्पये ॥ ८१४ ॥
ऊचेऽङ्गारमुखो मूर्ख ! राजानं प्रार्थय द्रुतम् । चन्द्रशेखरमत्रत्यं किं विक्रीतौ प्रिया-सुतौ ? ॥ ८१५ ॥
राजाऽऽख्यत् किमिदं ब्रूपेऽनुचितं सत्त्वशालिनाम् । शतशो हि पराभूतान्नाहं प्रत्यर्थिनोऽर्थये ॥८१६॥
प्रतिज्ञया भ्रष्ट ! वाचाट ! पुरो नः स्वं विकत्थसे । इत्युक्ते मुनिना प्राह राजा मा स्म मुने ! कुपः ॥८१७॥

१ पादेन ।

विसंवादेऽथ सर्वेषां स्पर्धाबन्धो महानभूत् । यदस्माभिः कृतं कार्यं भव्येऽपि किमन्यथा ? ॥ ६९६ ॥
यथाहूतवराणां च लग्नमेकं प्रहित्य तैः । संवाहः कर्तुमारेभे विवाहाय सविस्तरम् ॥ ६९७ ॥
अथो लग्नदिने प्राप्ते चत्वारोऽपि वराः समम् । तत्राऽऽगत्य बहिस्तस्थुर्महायानपरिग्रहाः ॥ ६९८ ॥
परिणेतुं च तां सर्वे सममाजग्मुरुद्धताः । विवदमाना युद्धाय सन्नद्धाश्च रुषाऽभवन् ॥ ६९९ ॥
सा तेषां युद्धसंरम्भं पुरुषक्षयकारणम् । पित्रादीनां विरोधं च वीक्ष्य नन्दा व्यचिन्तयत् ॥ ७०० ॥
धिग् मां यस्याः कृतेऽमीषां महाऽनर्थोऽयमुत्थितः । मृतायां मयि सर्वेषां श्रेयो भवति नान्यथा ॥७०१॥
निश्चित्यैवं चितां बाह्ये रचयित्वैकमानसा । सा वह्निं साश्रयामास सदुःखं वीक्षिता जनैः ॥ ७०२ ॥
तेषामेको वरो वह्निं प्रविवेश तया सह । द्वितीयस्तु विरागेण दूरदेशान्तरं ययौ ॥ ७०३ ॥
तृतीयोऽपि तदङ्गान्यादाय तीर्थं प्रतस्थिवान् । तुर्यस्तु तस्याः शेषाङ्गोपरि स्थण्डिलकं व्यधात् ॥७०४॥
याचित्वा च पुरे भिक्षां भुक्त्वा तत्राऽन्नपिण्डकम् । स्वयं भुङ्क्ते प्रियामोहात् तत्राऽऽस्ते च दिवानिशम् ॥७०५॥
कियत्यपि गते काले देशान्तरगतो वरः । काऽपि संजीवनीं विद्यां प्राप्य तत्राऽऽययौ मुदा ॥ ७०६ ॥
आकृष्य स्थण्डिलाच्छेषाऽस्थीनि विद्याऽनुभावतः । चक्रे पुनर्नवां कन्यां नव्यः सहमृतोऽप्यभूत् ॥७०७॥
तीर्थान्तरगतोऽप्यागात् तदानीं तत्र दैवतः । कन्यार्थं विवदन्ते स्म चत्वारोऽपि तथैव ते ॥ ७०८ ॥

सूक्ष्ममार्गे हि धर्मस्य समताख्ये शिवोपरि । एक एव ततो मा गा विकल्पगहनं वनम् ॥ ६८४ ॥
शर्म धर्मश्च तत् ते स्यान्निर्विकल्पं मनो यदि । विकल्पो याति साम्येन तदभ्यासं ततः कुरु ॥ ६८५ ॥
भवे पर्यटतो जन्तोः को निजः कोऽथवाऽपरः ?। ग्रामस्याऽर्वाक् प्रदेशो यः स एव व्रजतः परः॥६८६॥
विकल्पैरब्धिकल्लोलावगाहनसमैः किमु ?। साम्यं फलकमादाय तीरं श्रय भवाम्बुधेः ॥ ६८७ ॥
विद्यया तपसा तीर्थयात्रया वा न निर्वृतिः । विना तद् मर्मसाम्येन साम्यात् सौस्थ्येऽपि सा भवेत् ॥६८८॥
उक्तं च–
हूयते न तप्यते न दीयते वा न किञ्चन । अहो ! अमूल्यक्रीतीयं साम्यमात्रेण निर्वृतिः ॥ ६८९ ॥
कन्या किल यथा विद्या-तीर्थ-कष्टकृतामपि । नासीदासीत् स्थितस्याऽपि तन्मर्माहारदायिनः ॥ ६९० ॥
तथाहि–
श्रीपुरे चन्दनश्रेष्ठिपुत्री नन्दा गुणैकभूः । प्रदीपकलिकेवाऽसीत् बालाऽपि कुलमण्डनम् ॥ ६९१ ॥
पाणिग्रहणयोग्याया ग्रामान्तरगतैः समम् । तस्याः पित्रादिभिश्चक्रे संप्रदानं पृथक् पृथक् ॥ ६९२ ॥
पित्रैकत्र पुरे दत्ता महेभ्यतनुजन्मने । पितृव्येण पुनर्मित्रपुत्रस्याऽन्यत्र पत्तने ॥ ६९३ ॥
स्वपितृनगरे मात्राऽभीष्टसख्याः सुतस्य तु । ददे भ्रात्रा पुरेऽन्यत्र महागुणवते तु सा ॥ ६९४ ॥
सर्वेऽपि स्वपुरं प्राप्ताः कन्यादानं निजं निजम् । निर्मितं कथयामासुरन्योऽन्यं दर्पनिर्भराः ॥ ६९५ ॥

नृपस्तद्दर्शनोद्भूतप्रभूतानन्दकन्दलः । ध्यानैकरङ्गितात्मानं भक्त्या नत्वेदमब्रवीत् ॥ ६७० ॥
निस्तन्द्रां योगमुद्रां ते दृष्ट्वा मे मुदितं मनः । ततस्तस्या विधिं श्रोतुमिच्छामि शिवदं मुने ! ॥ ६७१ ॥
अथ तस्योपरोधेन योग्यं ज्ञात्वा च तं मुनिः । पारयित्वा क्षणं ध्यानं मधुरध्वनिराख्यत ॥ ६७२ ॥
साधु पृष्टं महाभाग ! श्रूयतां किञ्चिदुच्यते । नृणां येन श्रुतेनाऽपि निष्प्रकम्पं मनो भवेत् ॥ ६७३ ॥
यमो नियमाऽऽसने च प्राणायामश्चतुर्थकः । प्रत्याहारो धारणा च ध्यानं समाधिरष्टमः ॥ ६७४ ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्माऽकिञ्चनता यमाः । नियमाः शौच-सन्तोषौ स्वाध्याय-तपसी अपि ॥६७५॥
देवताराधनं चैव करणं पुनरासनम् । प्राणायामो गतिच्छेदः श्वास-प्रश्वासयोर्मतः ॥ ६७६ ॥
प्रत्याहारस्त्विन्द्रियाणां विषयेभ्यः समाहृतिः । धारणा तु क्वचिद् ध्येये चित्तस्य स्थिरबन्धनम् ॥६७७॥
ध्यानं च विषये तस्मिन्नेकप्रत्ययसन्ततिः । समाधिस्तु तदेवैकमात्राऽभ्यसनरूपकः ॥ ६७८ ॥
अष्टाङ्गो योग इत्येवं तज्ज्ञराख्यायि यः सदा । अष्टकर्मबलं जेतुं जागर्ति हृदि योगिनाम् ॥ ६७९ ॥
पद्म-वज्रासनादीनामभ्यासेनाऽऽसनं जयेत् । रेचकादिक्रमेणाऽथ करणीयो मरुज्जयः ॥ ६८० ॥
तज्जये स्याद् वपुःसौस्थ्यं देहसौख्यं मनः स्थिरम् । मनःस्थैर्ये लगेद् ध्यानं ध्याने च समतासुखम् ६८१
तत् सौख्यमपि दुःखाय रागद्वेषाच्च यद् भवेत् । तद् भो विहाय तन्मध्यं समतारूयं समाश्रय ॥६८२॥
रागः शीतसमो द्वेषो ग्रीष्मतुल्यस्तदन्तरे । स्थितश्चैत्र इवानन्दोत्सवं कस्य करोति न ? ॥ ६८३ ॥

स तुष्टो हृदये दध्यावहो ! मे सुकृतोदयः । काऽहं काऽयं मुनिः कैतद्देयं कैते च दापकाः ? ॥ ६५६ ॥
यदि वस्तु निजं न स्यात् तदित्थमपि यच्छतः । पात्राय स्यान्महालाभो नृत्य नृत्य ततो मनः ! ॥६५७॥
इति हर्षोल्लसच्चित्तः सुन्दरो भाविसुन्दरः । अदत्त मुनये दानं निदानं मोक्षसंपदः ॥ ६५८ ॥
द्विचत्वारिंशता दोषैरदुष्टं मुनिरप्यदः । प्रतिजग्राह भक्ताद्यं प्राणाधाराय धार्मिकः ॥ ६५९ ॥
चतुर्भिरपि तैर्भोगफलं कर्मार्जितं ततः । सुन्दरेणाऽधिकं तत्तु परिणामविशेषतः ॥ ६६० ॥
क्रमाज्जयपुरं प्राप्तं मिलिता बन्धवोऽखिलाः । चतुर्णामपि गेहेऽभून् महान् वर्धापनोत्सवः ॥ ६६१ ॥
चिरमृद्धिसुखं भुक्त्वा प्रान्ते सुन्दरसंयुताः । जाता ज्योतिष्कुमारेषु ते चत्वारोऽपि देवताः ॥ ६६२ ॥
चन्द्र-भानू ततश्च्युत्वा महेभ्यतनयावुभौ । अभूतां विश्रुतौ नाम्ना श्रीवर्धन-मनोरमौ ॥ ६६३ ॥
भीम-कृष्णौ पुनश्च्युत्वा पुत्रीत्वेन धनेशितुः । सुन्दरी रुक्मिणी नाम्ना बभूवतुरनुक्रमात् ॥ ६६४ ॥
परिणीते च ते ताभ्यामुभाभ्यामपि कन्यके । मिथः प्राच्यभवाऽभ्यासात् प्रतिबन्धो महानभूत् ॥६६५॥
च्युत्वा सुन्दरजीवस्तु जज्ञे विश्वपुरे नृपः । विश्वसेनाऽभिधः श्रीभिः स्वयमागत्य यो वृतः ॥ ६६६ ॥
पुरे तत्रान्यदाऽऽयातौ श्रीवर्धन-मनोरमौ । वाणिज्यार्थमथो तत्र राजानमुपतस्थतुः ॥ ६६७ ॥
तौ दृष्ट्वा मुदितो राजा दानमुक्तिमकारयत् । प्राच्यस्नेहाच्च तत्रैवाऽस्थापयत् सकुटुम्बकौ ॥ ६६८ ॥
अन्यदा सहितस्ताभ्यां बहिरुद्यानमागतम् । ययौ राजा मुनिं नन्तुं ध्यानस्थं च तमैक्षत ॥ ६६९ ॥

चन्द्रः पञ्चनमस्कारशुद्धपक्षानुभावतः । वर्धमानकलो जज्ञे सुवृत्तकान्तिमान् क्रमात् ॥ ६४३ ॥
अथो विधिवशात् तस्य त्रयोऽपि सुहृदोऽचिरात् । भानुर्भीमश्च कृष्णश्च तत्राऽऽजग्मुः पृथक् पृथक् ॥६४४॥
चन्द्रस्य मिलिताः सर्वे स्वस्वोदन्तं न्यवेदयन् । चन्द्रोऽपि निजवृत्तान्तं पुरस्तेषां शशंसिवान् ॥ ६४५ ॥
नमस्कारस्य माहात्म्यं श्रुत्वा ते तं शिशिक्षिरे । ततस्तेऽपि शनैर्जाता महर्द्धिभरभासुराः ॥ ६४६ ॥
चन्द्र-भानू स्वभावेन प्राञ्जलौ सर्ववत्सलौ । किञ्चिद् मायाविनौ त्वन्यौ भेदः साम्येऽपि दृश्यते ॥६४७॥
चत्वारोऽप्यन्यदैकत्र निविश्यालोचयन्त्यदः । ऋद्धिर्जाता बहुः किन्तु किं तया स्वजनैर्विना ? ॥ ६४८ ॥
सैव लक्ष्मीः प्रशस्येत चमत्कारं करोति या । सज्जनैर्भुज्यतेऽप्याशामागृहां च मनस्विनी ॥ ६४९ ॥
अतः स्वं नगरं याम इति निश्चित्य ते ततः । क्षेमेणाऽम्भोधिमुल्लङ्घ्य प्रस्थिताः पद्यवर्त्मना ॥ ६५० ॥
ऋद्धिसंभारसंपूर्णस्तेषां सार्थः पथि व्रजन् । एकत्राऽऽवासितो ग्रामे प्रारेभे भोजनस्थितिम् ॥ ६५१ ॥
तदाऽधोन्यस्तदृक् साधुरेको नेत्रप्रभामृतैः । सिञ्चन्निव भुवं तत्राऽऽययौ मासोपवासिकः ॥ ६५२ ॥
स मुनिस्तपसा शुष्काङ्गोऽपि चन्दनदारुवत् । उज्ज्वलः शीतलश्चासीन् कस्य नाऽऽह्लादको जने ? ॥६५३॥
तेषां भद्रकभावत्वात् स दृष्टो विमले हृदि । मुनिः संक्रान्तबिम्बोऽभूज्ज्ञातास्ते तेन तन्मयाः ॥ ६५४ ॥
स्वयं भोक्तुं निविष्टत्वात् तस्मै चन्द्रादिभिः समम् । आदिष्टो भक्तदानाय सुन्दरो नाम कर्मकृत् ॥६५५॥

तथाहि–

केनाऽप्याराधितो यक्षो भक्तितो धनवाञ्छया । अनिर्विण्णतया तस्मै सुरस्तुष्टो ददौ वरम् ॥ ६३० ॥
अहो ! यो नृत्यति स्वर्णमयूरः पुरतो मम । तस्यैकं गलितं पिच्छं त्वया ग्राह्यं दिने दिने ॥ ६३१ ॥
इति यक्षसमादिष्टं कुर्वन् दध्यौ नरोऽन्यदा । किमु कालविलम्बेनाऽखिलं गृह्णामि बर्हिणम् ॥ ६३२ ॥
इति ध्यात्वा गृहीत्वा च तं यावद् वीक्षते कुधीः । तावदन्यशिखिप्रख्यं दृष्ट्वा सोऽप्याकुलोऽभवत् ॥६३३॥
प्रागात्तान्यपि गत्वाऽसौ गृहे सामान्यपिच्छवत् । पिच्छानि वीक्ष्य वक्षः स्वं ताडयन् बहुशोचत ॥६३४॥
तथैकत्र वने प्रीत्या युग्मं वानरयोरभूत् । प्रपाताख्यं ययौ तीर्थमन्यदा तत् परिभ्रमत् ॥ ६३५ ॥
तच्च तीर्थतरौ तत्राऽऽरोहच्चापल्यतस्ततः । पपात सद्यो जज्ञे च मर्त्ययुग्मं मनोहरम् ॥ ६३६ ॥
तादृक् तीर्थस्य माहात्म्यं दृष्ट्वा तदतिविस्मितम् । सुखमास्तेऽतिलुब्धत्वादथो स्त्रीं पुरुषोऽवदत् ॥६३७॥
वानरत्वं प्रिये ! तावत् त्यक्त्वाऽवानरतां गतौ । पतावः पुनरप्यत्रारुह्य देवत्वहेतवे ॥ ६३८ ॥
अथो जगाद सा दक्षाऽतिलोभो न शुभः प्रिय ! । वारितोऽपीत्यमर्षेण वृक्षमारुह्य सोऽपतत् ॥ ६३९ ॥
भूयोऽपि वानरः सोऽभूद् दुःखितश्चारटद् भृशम् । तत्रायातेन साऽपि स्त्री खेचरेण समं ययौ ॥६४०॥
इति ज्ञात्वा सुसंतोषं हृदि धारय तं विना । आरुह्योच्चैरपीच्छा यत् तथैवाकाशवद् नृणाम् ॥ ६४१ ॥
अथाऽसौ तं मुनिं नत्वा प्रीतः पुष्पपुरं ययौ । वाणिज्यं किञ्चिदारेभे तत्र जातो महर्द्धिकः ॥ ६४२ ॥

नीतश्च स मुनिर्देव्याः पार्श्वे साऽपि तमार्जवात् । वन्दित्वा देशनां श्रुत्वा गृहिधर्मं समाश्रयत् ॥६१७॥
गतपापा च सज्जा च सा जज्ञे मुनिदर्शनात् । मणि मन्त्र-महौषध्यो यथा तुर्यस्तथा मुनिः॥ ॥ ६१८ ॥
चिरं राज्यसुखं भुक्त्वा वयःपरिणतावुभौ । राज्ये निजाङ्गजं न्यस्य पार्श्वे प्राव्रजतां गुरोः ॥६१९॥
सरस्वती स्थिता साध्वी समीपे विशदव्रता । भानुस्तु विहरन्नेकः स चाऽहं नन्विहागतः ॥६२०॥
अतो यदि तदा स्वस्याऽकरिष्यं हननं ततः । ऐहिका-ऽऽमुष्मिकश्रेयोऽभविष्यदिति मे कुतः ? ॥६२१॥
सत्यमेतद् वचो जज्ञे जीवन् भद्राणि पश्यति । तद् भद्र ! कुरु सद्धर्मं विरमाऽज्ञानमृत्युतः ॥६२२॥
तन्निशम्याऽवदच्चन्द्रः सत्यमेतद् मुने ! परम् । वित्त-मित्रवियोगार्त्या वाढमस्म्यनवस्थितः ॥ ६२३ ॥
प्रसीद तत् तथा नाथ ! यथा स्यां स्वच्छमानसः । पश्चाच्च भवदादिष्टे यतिष्ये धर्मकर्मणि ॥ ६२४ ॥
प्राह भानुमुनिस्तर्हि शिक्षयस्व तदेकधीः । परमेष्ठिनमस्कारं यः मन्त्रः सर्वकामदः ॥ ६२५ ॥
लघिष्ठोऽपि यथा हन्ति द्रुतं पञ्चाननो गजान् । तथा पञ्चनमस्कारो ह्रस्वोऽपि दुरितापहः ॥ ६२६ ॥
प्राप्य पञ्चनमस्कारं चिन्तामणिसमं जडाः । उपलावज्ञया पश्यन्त्यन्ये ध्यायन्ति यत्नतः ॥ ६२७ ॥
तथाहि—
देशकालानुमानेन वर्तनं कलिवर्जनम् । यथालब्धे च सन्तोषो महासुखमिदं नृणाम् ॥ ६२८ ॥
अतिलौल्यात् पुनर्लब्धमप्यर्थं हारयेत् कुधीः । मयूरग्राहको यद्वद् यथा च किल वानरः ॥ ६२९ ॥

पप्रच्छ लब्धचैतन्यां कन्यां किं पुत्रि ! तेऽभवत् ?। कथितं च तया मेऽसौ भर्ताऽऽसीत् पूर्वजन्मनि ॥६०३॥
इत्यादिबहुभिस्तस्याः प्रत्ययैः सहितां गिरम् । श्रुत्वा तोषं गतो मन्त्री राज्ञा कन्यां विवाहितः ॥६०४॥
लब्धाऽऽवासस्थितिस्तत्र स भानुसाचिवः सुखम् । भुञ्जानोऽगमयत् कालं नरेन्द्रसुतया सह ॥६०५॥
साऽप्यहो ! मत्कृते सोढं कियद् दुःखं महात्मना । इति बुद्ध्या परं तत्र प्रतिबन्धपराऽभवत् ॥६०६॥
अन्यदा नृपतिर्भानौ राज्यं न्यस्य विरागतः । प्रव्रज्यां जगृहे भानू राजा पालयति प्रजाम् ॥६०७॥
अथ दाहज्वरस्तीव्रो देव्या आकस्मिकोऽजनि । चिकित्सा विविधाऽऽरेभे परं व्यर्थाऽखिलाऽभवत् ॥६०८॥
मुक्तबाणेषु वैद्येषु दध्यौ विख्यातधीर्नृपः । यावन्नैषा विपद्येत तावत् प्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥६०९॥
मा भूद् विडम्बना प्राग्वदिति निश्चित्य सप्तमम् । प्रासादतलमारुह्य स्वमुल्लम्बितुमुद्यतः ॥६१०॥
तदा व्योम्नि व्रजन् दृष्ट्वा तं चारणमुनिर्जगौ । किं करोषि महाभाग ! स्ववधं बालिशोचितम् ? ॥६११॥
मृतस्याऽविधिना दुःखं पुरोऽधिकतरं भवेत् । दुष्कर्माण्येव वध्यानि वृथा देहवधेन किम् ? ॥६१२॥
ऊचे भानुनृपः स्वामिन् ! किं कर्तव्यं मयाऽधुना ? । मुनिराह परं धर्मं सर्वदुःखापहं कुरु ॥६१३॥
जिनं देवं प्रपद्यस्व महाव्रतधरं गुरुम् । सर्वज्ञाऽभिहितं तत्त्वं सम्यक्त्वमिदमाश्रय ॥ ६१४ ॥
कल्पवृक्षस्तथा कामधेनुश्चिन्तामणिस्तथा । त्रिपदीयं समस्या हि पूर्णा स्याज्जिनधर्मतः ॥६१५॥
विरम प्राणिघातादिपापादित्यादिदेशनाम् । निशम्य स्वीकृतो धर्मो धन्यंमन्येन भानुना ॥६१६॥

नृपोऽवोचदहं किञ्चिद् याचितुं त्वामिहागमम् । मन्त्री प्राह किमत्राऽर्थे कथ्यं यत् कल्पपादप ॥५९१॥
ततश्चरणयोर्भानोर्लगित्वा नृपतिर्जगौ । वृत्तान्तेनामुनाऽमात्य ! विपन्ना सा तव प्रिया ॥ ५९२ ॥
तदभ्यर्थनयाऽस्माकं न कार्याऽनुमृतिस्त्वया । हा ! किमेतदिति क्षुब्धचित्तेनाऽभाणि मन्त्रिणा ॥५९३॥
त्वदुक्तं सिद्धमेवेदं सत्त्वहीनस्य मे विभो ! । दुःश्रव्यमप्यदः श्रुत्वा हृदयं न द्विधाऽभवत् ॥ ५९४ ॥
किन्तु देवेन नो किञ्चिद् वाच्यं दारपरिग्रहे । अन्यच्च कार्यं तस्यास्तत्र गत्वौर्ध्वदेहिकम् ॥ ५९५ ॥
इति मुक्तो नृपेणाऽसौ गत्वा स्वनगरं गृहे । स्वजनैः संगृहीतानि प्रियास्थीनि सदाऽर्चति ॥ ५९६ ॥
स्मारं स्मारं गुणांस्तस्या रोदिति प्रलपत्यति । नृपवाक्यनिबद्धत्वाद् मुमूर्षुरपि जीवति ५९७
अन्यदाऽचिन्तयद् यावज्जीवन्नास्मि विधेर्वशात् । तावद् गत्वैतदस्थीनि क्वाऽपि तीर्थे क्षिपाम्यहम् ॥५९८॥
इत्यनाख्याय भूपस्य मन्त्री गङ्गातटं गतः । तत्र दत्त्वाऽर्थिनां दानानीति प्रलपति स्म सः ॥५९९॥
प्रियास्थिभिरपीदानीं भाव्यहो ! विरहो मम । विराधित इव स्तोकमपि नो सुखकृद् विधिः ॥६००॥
अथ क्रीडागता वाराणसीश्वरनृपाङ्गजा । नाम्ना सरस्वती तत्र प्रलपन्तं तमाशृणोत् ॥६०१॥
पृष्टश्च स तया दुःखकारणं सर्वमाख्यत । तत् श्रुत्वा प्राग्भवं स्मृत्वा मूर्छिता साऽपतद् भुवि ॥६०२॥
ततो भीताभिरारब्धाः सखीभिर्विविधाः क्रियाः । ज्ञात्वा राजाऽपि संभ्रान्तस्तत्रागात् सपरिच्छदः ॥६०३॥

॥१६०॥

रथाङ्गयोरिव तयोस्तथा प्रीतिर्मिथोऽभवत् । यथा निष्कृत्रिमस्नेहविधौ जज्ञे निदर्शनम् ॥ ५७७ ॥
पल्यङ्कादुत्थिताऽन्येद्यू रुदती भर्तृभानुना । पृष्टा प्रिये ! किमेतत् साऽवदन्नाथ ! न किञ्चन ?॥५७८॥
आग्रहेण पुनः पृष्टाऽऽचख्यौ स्वप्नेऽद्य यद् मया । प्रिय ! दृष्टोऽसि संभाषं कुर्वाणोऽन्यस्त्रिया सह॥५७९
तत् श्रुत्वा सचिवो दध्यौ सपत्नीं वीक्ष्य याऽजनि । इत्थं स्वप्नेऽपि सा साक्षाद् दृष्टा कीदृग् भविष्यति॥५८०॥
पत्नी तदियमेकैव यावज्जीवं न मेऽपरा । तयोः स्नेहप्रकर्षोऽयं प्रसिद्धिमगमत्तराम् ॥ ५८१ ॥
अन्यदा सचिवे राज्यभारमारोप्य भूपतिः । दूरं कटकयात्रायां गतस्तत्राऽस्ति सुस्थितः ॥ ५८२ ॥
दम्पतीविषये वार्ता प्रस्तावे यावदेकदा । कोऽपि राज्ञः पुरोऽशंसत् स्वरूपं भानुमन्त्रिणः ॥ ५८३ ॥
परीक्षार्थं ततो राज्ञा कार्यमुद्दिश्य मन्त्रिणम् । आकार्य स्वान्तिके प्रैषीन्नरं जयपुरे द्रुतम् ॥ ५८४ ॥
तेन यत्र नृपादेशाद्लीका भानुमन्त्रिणः । विपत्तिविषया वार्ता सदुःखेनेव निर्मिता ॥ ५८५ ॥
वज्रघातसमं वाक्यं तन्निशम्य सरस्वती । सञ्जातहृदयस्फोटा सहसा पञ्चतां गता ॥ ५८६ ॥
तद् नरः कटके गत्वा नरेन्द्राय न्यवेदयत् । नृपोऽप्यत्याकुलश्चित्ते दध्यौ धिक् किं कृतं मया ?॥५८७॥
स्त्रीघातपातकादस्माद् मोक्ष्ये कथमहं हहा ! ? । हास्येनाऽपि न कर्तव्यमकार्यं हितमिच्छता ॥५८८॥
अन्यच्च सचिवस्तस्या मृतिं यावत् शृणोति न । तत्प्राणान् रक्षितुं तावदुपायः कोऽपि चिन्त्यते ॥५८९॥
इति राजा गतोऽमात्यपार्श्वेऽमात्योऽपि संभ्रमात् । उवाच किमयं देव ! भृत्यान्ते स्वयमागमः ॥५९०॥

छिन्नसूत्रस्य हारस्य मुक्ता इव दिशोदिशम् । ययुः सर्वेऽपि ते लोकाः कोऽपि नैवत्र संस्थिताः ॥५६५॥
चन्द्रस्तु फलकाधारादासाद्य जलधेस्तटम् । चिन्तयामास हा ! कष्टं क्षिप्तः सर्वो जनो मया ॥५६६॥
पितृस्वजनलोकानां तदा वारयतां हठात् । यदिदं कार्यमारब्धं दृष्टं सपदि तत्फलम् ॥५६७॥
स्फुरत्संतापपापेनाऽधुना मे जीवितेन किम् ? । ध्यायन्निति चलत्प्राणैः वृक्षात्मा लम्बितस्ततः ॥५६८॥
अथ कोऽपि द्विजः पाशं छित्त्वा क्षुरिकयाऽब्रवीत् । आत्मघातस्त्वयाऽऽरेभे किमहो ! शास्त्रवर्जितः ? ॥
मर्तव्यमेव किंवा चेत् तदाऽमत्ताऽगिराविह । कामुके विश्रुते तीर्थे तत्र गत्वाऽस्तु जीवितम् ॥५७०॥
तच्च कृत्वा ततश्चन्द्रो यावदुल्लम्बते गिरौ । मा साहसमिति प्रोचे तावत् कोऽपि स्फुटाक्षरम् ५७१ ॥
ततश्चन्द्रो दिशालोकं कृत्वाऽपश्यन्न किञ्चन । पुनरुल्लम्बितुं लग्नः पुरस्तदशृणोद् वचः ॥ ५७२ ॥
एवं तृतीयवेलायां निषिद्धेन प्रयत्नतः । दृष्टो निरीक्षमाणेन पादपान्तरितो मुनिः ॥ ५७३ ॥
नत्वा पृष्टश्च किं नाथ ! मन्दभाग्यस्य मेऽधुना । नैव संपद्यते मृत्युरपि साधुरथाऽब्रवीत् ॥ ५७४ ॥
अनीतिमृत्युना तेन स्त्रीजनस्योचितेन किम् ? । जीवन्नेवेक्षते भद्रं दृष्टान्तोऽत्राहमेव भोः ! ॥ ५७५ ॥
तथाहि—
श्रीमङ्गलपुरे राज्ञश्चन्द्रसेनस्य नीतिवित् । भानुनामाऽभवद् मन्त्री तद्भार्या च सरस्वती ॥५७६॥

१ स्तन ।

तद् धनोपार्जनोपायः कार्य एवाधुना यतः । आयाऽभावे व्ययं कुर्वन् मेरुरप्यपचीयते ॥ ५५२ ॥
उक्तं च—
अनायः व्ययकर्ता च अनाथः कलहप्रियः । आतुरः सर्वभक्षी च नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ ५५३ ॥
इत्यादि चिन्तयित्वाऽसौ संकल्पं सुहृदां निजम् । आचख्यौ तच्च सर्वेषामभवत् सम्मतं वचः ॥५५४॥
निर्णीतं च यथाऽम्भोधिसुता श्रीस्तेन वारिधेः । विना सेवामियं न स्यादतः सेव्यः स एव हि ॥५५५॥
इति तैः स्वस्वपितॄणां कथितं पितृभिश्च ते । प्रतिषिद्धा यथा वत्साः ! न माति विभवो गृहे ॥५५६॥
यूयं मुग्धा जनो धूर्त्तः संदिग्धः कुशलागमः । विषमाः परदेशाश्चाऽब्धिवाणिज्यं विशेषतः ॥ ५५७ ॥
इत्यादियुक्तिभिर्बाढं वारिता अपि ते सुताः । सर्वे संवोढुमारब्धाः समुद्रगमनोत्सुकाः ॥ ५५८ ॥
भृतं प्रवहणं भाण्डैः प्रयाणदिनमागतम् । अथाऽपशकुनश्रेणी प्रावर्तिष्ट समन्ततः ॥ ५५९ ॥
अदृष्टव्यानि पश्यन्ति शृण्वन्त्यपरवान् बहून् । उद्दण्डो मरुदुद्धूतश्छादितं रजसा नभः ॥ ५६० ॥
ततः समुदितीभूय स्वजनैर्वारितोऽखिलैः । चन्द्रस्तानाह किं यूयं कुरुतेत्थमधीरताम् ? ॥ ५६१ ॥
सकाशाद् यस्य यद् येन प्राप्तव्यं जायते यदा । प्राप्यते खलु तत् तेन शकुनाऽशकुनः किमु ? ॥५६२॥
इत्येकाग्रमनाश्चन्द्रः समित्रः प्रस्थितोऽम्बुधौ । मार्गेऽस्य गच्छतोऽन्येद्युरुत्पाताः सहसाऽभवन् ॥ ५६३ ॥
छादितं गगनं मेघैर्गर्जद्भिः सह वार्धिना । मिथश्चास्फाल्य दुर्वाताश्चक्रुर्यानानि खण्डशः ॥ ५६४ ॥

इयं मोक्षफले दाने पात्राऽपात्रविचारणा । दयादानं च सर्वत्र कुत्राऽपि न निषिध्यते ॥ ५४१ ॥
यतः–वर्षन् क्षारार्णवेऽप्यब्दो मुक्तात्मा क्वाऽपि जायते । सततं ददतो दातुः पात्रयोगोऽपि संभवेत् ॥५४२॥
तच्च न्यायार्जितं क्षेत्र-काल-भावैरदूषितम् । देयं धर्मार्थिना दानं विना कीर्त्यादिकारणम् ॥ ५४३ ॥
ग्रन्थान्तरेऽप्युक्तम्–
दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे । क्षेत्रे काले च भावे च तद्दानं सात्त्विकं[1] स्मृतम् ॥ ५४४ ॥
यत्तु प्रत्युपकाराय फलमुद्दिश्य वा पुनः । दीयते हि परिक्लिष्टं तद् दानं राजसं स्मृतम् ॥ ५४५ ॥
अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते । असत्कृतमवज्ञातं तद् दानं तामसं स्मृतम् ॥ ५४६ ॥
मुग्धत्वेनाऽपि सिद्ध्यै स्याद् दानं दत्तं महात्मने । इत्यर्थे चन्द्रभान्वाद्याः सुन्दरश्च निदर्शनम् ॥५४७॥
तथाहि–
पुरे जयपुराह्वाने राज्ये जयनरेशितुः । महेभ्यतनयाः सन्ति चत्वारो मित्रतां गताः ॥ ५४८ ॥
आद्यश्चन्द्रस्तथा भानुर्भीमः कृष्णश्च ते मिथः । एकीभूता इव स्नेहात् पूर्वबद्ध्या विलसन्त्यलम् ॥ ५४९॥
अन्यदाऽचिन्तयच्चन्द्रो वयं न खलु सत्तमाः । बाल्ये हि युज्यते भोक्तुं मातुः स्तन्यं पितुर्धनम् ॥५५०॥
नीत्या यः स्वभुजोपात्तं वित्तं भुङ्क्ते ददाति च । उदारः स हि विख्यातोऽधमो मूलहरः पुनः ॥५५१॥

१ सात्त्विकस्वरूप. ।

॥१५८॥

वसन्तकोऽपि विख्यातो देव्या धर्मसुतत्वतः । राजप्रसादसंजातः समृद्धिभरभासुरः ॥ ५२९ ॥
त्रिविधां च विचिन्त्यैवं सुख-दुःखविडम्बनाम् । सदाचाररतो नित्यं वासरानत्यवाहयत् ॥ ५३० ॥
(युग्मम्)
अन्यदा सुगुरोः पार्श्वे श्रुत्वा पूर्वभवे कृतम् । व्रतस्य ग्रहणं भङ्गं संधानं च तथात्मनि ॥ ५३१ ॥
जातशुद्धपरीणामो गृहिधर्मं यथाविधि । प्रपन्नाणुव्रतः सम्यक् पालयित्वा दिवं ययौ ॥५३२॥
अन्नो-पाश्रय-भैषज्य-वस्त्र-पात्रादिदानतः । उपष्टम्भोऽनेकधाऽत्र चाऽन्नदानं विशिष्यते ॥५३३॥
अन्नदातुरधस्तीर्थकरोऽपि कुरुते करम् । तच्च दानं भवेत् पात्रे दत्तं वहुफलं नृणाम् ॥ ५३४ ॥
पात्रं क्षेत्रं दंदिर्वप्ता धनं बीजं शमो जलम् । वाक्यं वातो यशः पुष्पं फलं पुण्यं सुखं रसाः ॥५३५॥
खलोऽपि गवि दुग्धं स्याद् दुग्धमप्युरगे विषम् । पात्राऽपात्रविशेषेण तत् पात्रे दानमुत्तमम् ॥५३६॥
पात्रं च त्रिविधं तत्र समताश्रीविभूषिताः । ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूपरत्नत्रयान्विताः ॥ ५३७ ॥
प्रशान्ततनु-वाक्-चित्ता भैक्ष्यमात्रोपजीविनः । रताः परहिते नित्यं यतयः पात्रमुत्तमम् ॥ ५३८ ॥
सम्यग् दर्शनवन्तस्तु देशचारित्रयोगिनः । यतिधर्मेच्छवः पात्रं मध्यमं गृहमेधिनः ॥ ५३९ ॥
सम्यक्त्वमात्रसंतुष्टा व्रतशीलेषु निःस्पृहाः । तीर्थप्रभावनोद्युक्तास्तृतीयं पात्रमुच्यते ॥ ५४० ॥

१ दाता ।

डिम्भकलत्रं परीवारं तलारक्षसमान् भटान् । पञ्चशब्दनिनादं च विषमानकदारुणम् ॥ ५१६ ॥
अन्यायघोषणाकारितुल्यं बन्दिजनं पुनः । भ्रमयित्वा वधस्थाननयनाभमिहागतम् ॥ ५१७ ॥
भविष्यन्मरणाशङ्काशङ्कुकीलितचेतसः । एकां मे ध्यायतः शूला तत् सर्वं तन्मयायितम्[1] ॥ ५१८ ॥
अद्य देव ! पुनर्विश्वपावन्या मूर्तिगङ्गया । धर्ममात्रा मम स्त्रीषु सुगृहीताभिधानया ॥ ५१९ ॥
श्रीशीलमत्या दुर्देयं जीवितव्याऽभयं ददे । तेन सर्वं जगत् पूर्णं पश्याम्यधिवसामि च ॥ ५२० ॥,
तत् श्रुत्वा भूभुजा चक्षि तस्या वदनपङ्कजम् । साऽप्यूचे श्रीमुखेनाऽस्मै दीयतामभयं विभो ! ॥५२१॥
देवि ! प्रदत्तमेवेदं किमप्यन्यद्विचिन्त्यताम् । साऽवोचत् त्वत्प्रसादेन न्यूनं किमपि नो मम ॥ ५२२ ॥
अहो ! गाम्भीर्यमेतस्या अहो ! निर्लोभतागुणः । अहो ! सत्याः परं दाक्ष्यमहो ! जीवदयालुता ॥५२३॥
अहो ! वचनमाधुर्यमहो ! काऽपि प्रसन्नता । ध्रुवमस्याः प्रभावेन मम राज्यं प्रवर्तते ॥ ५२४ ॥
इति तोषान्निवेश्यात्मवामाङ्के तां नृपालयाम् । पट्टराज्ञीपदे सद्यः स्थापयामास भूपतिः ॥ ५२५ ॥
पश्चिमद्वारगामिन्यो नद्यः सर्वा नदीपतेः । प्रवेशं लभते पूर्वद्वारि गङ्गा शुचिः पुनः ॥ ५२६ ॥
पत्युः प्रसादमासाद्य सच्चरित्रजलेन सा । कश्मलं क्षालयामास सपत्नीमनसामपि ॥ ५२७ ॥
एवं विख्यातवृत्तान्ता विश्वस्याऽपि महार्घ्यताम् । गता सुगतिमोक्षाय च जीवरक्षाप्रभावतः ॥ ५२८ ॥

१ तन्मयमिवाचरितम् ।

साऽपि तं स्वगृहे नीत्वा संक्षेपात् स्नान-भोजनम् । कारयित्वाऽल्पवस्त्राणि परिधाप्याऽभयं ददौ ॥५०३॥
स तु त्रिभुवनैश्वर्यलाभादप्यधिकं तदा । जीवितव्याऽभयं प्राप्य न माति स्म मुदा हृदि ॥ ५०४ ॥
गते तस्मिन्नहोरात्रे प्रातः शीलमती स्वयम् । तं धर्मतनयं कृत्वा पुरो राजकुलं ययौ ॥ ५०५ ॥
सोऽपि तत्र पुरो राज्ञो मृगेन्द्रासनवर्तिनः । समग्रेऽपि सभालोके कौतुकोदञ्चितानने ॥ ५०६ ॥
एषा याचिष्यतेऽस्मत्तोऽप्यधिकं किमितीर्ष्यया । यथास्थानं निविष्टासु राज्ञीषु निखिलास्वपि ॥५०७॥
वल्गनोल्लने नृत्तं सिंहनादमथोच्चकैः । हर्षेण कुर्वन् नो केषामाचिक्षेप मनो-दृशः[1] ॥ ५०८ ।
अन्यादृशमिवाऽथैनं वीक्ष्य राजाऽपि विस्मितः । पप्रच्छ वद रे ! सत्यं किं कारणमिदं यतः ॥ ५०९ ॥
एतावद्दिवसान् यावद् मण्डितोऽपि महर्द्धिभिः । विषण्णवदनच्छायो मषीलिप्त इवाऽभवः ? ॥ ५१० ॥
अद्य तु स्वल्पवेषोऽपि पादचार्यपि हर्षितः । कुर्वाणो विविधां चेष्टामुन्मत्त इवेक्ष्यसे ॥ ५११ ॥
सोऽप्याह श्रूयतां देव ! शूलारोपाक्षरैस्तव । कर्णप्रविष्टैर्विषवत् सर्वं शून्यं ममाऽभवत् ॥ ५१२ ॥
ततोऽहं भ्रान्तचित्तत्वान्मेनेऽन्नं क्षात्रसंनिभम्[1] । जलं च विषसंवादि सौधं यमगृहोपमम् ॥ ५१३ ॥
पल्यङ्कं[2] शल्यसङ्काशं चन्दनं चूर्णसोदरम् । तुरङ्गं रासभाकारं श्रीकरीं जीर्णसूर्पवत् ॥ ५१४ ॥
शृङ्खलानिगडप्रायं पाणिपादविभूषणम् । हारं शरावमालाभं मुकुटं बिल्वबन्धनम् ॥ ५१५ ॥

१ क्षेत्रक्षेप्यो मल । २ सुखासनविशेषः ।

प्रातरुन्मारितोपाधिः कारितः प्राग्यवेषभृत् । इन्द्रकेतुरिव भ्रष्टो नीत्वा राज्ञः समर्पितः ॥ ४९१ ॥
तं दण्डपाशिकस्याऽथ यावदर्पयते नृपः । तावद् द्वितीयया राज्ञ्या नैवमार्ये प्रयाचितः ॥ ४९२ ॥
अन्याभिरपि राज्ञीभिरेकैकदिवसं क्रमात् । नृपं विज्ञप्य याचित्वा तं प्रसादे महाग्रहात् ॥ ४९३ ॥
सापत्न्यभावसंजातस्पर्धावर्धिष्णुसंमदात् । कृतभूरितरद्रव्यव्ययभावाऽतिकार्थितः ॥ ४९४ ॥
दोगुन्दुगसुराभासं विधाप्य विविधोत्सवैः । पूरितं कौतुकं ह्यस्य मनसस्तस्य नो पुनः ॥ ४९५ ॥
अथ तस्य नृपस्याऽस्ति राज्ञी पञ्चशताऽन्तिमा । पत्नी शीलमती नाम पालयन्ती कुलव्रतम् ॥ ४९६ ॥
साऽल्पस्थितिपरीवारा निजावासं गता सदा । स्वस्यैव कर्मणो दोषं मन्यते न तु भूपतेः ॥ ४९७ ॥
आस्तामन्यदलङ्कार-वसनाद्यं प्रसादजम् । विवाहानन्तरं राज्ञा दृष्टा दृष्ट्याऽपि नैव सा ॥ ४९८ ॥
न हि मे मन्दभाग्यायाः काऽपि स्पर्धाऽत्र विद्यते । अन्याभिः सह राज्ञीभिः किन्तु पतिकृपागतम् ४९९
यद्येतदपि नाऽऽश्रास्ये न लप्स्ये गणनामपि । हृदये संप्रधार्येदं साऽगात् भूपं व्यजिज्ञपत् ॥ ५०० ॥
(युग्मम्)

देव ! नाऽऽर्थोचितः स्वामी क्वापि कार्ये पुरा मया । चौरस्य पुनरस्याऽर्थे कर्तव्यं कथयामि यत् ॥५०१॥
तदाकर्ण्याऽथ तां स्मृत्वा तज्ज्ञात्वा गुणगौरवम् । उद्भिन्नपुलकः प्रीत्या मेने सर्वं धरावरः ॥५०२॥

शुष्कार्द्रफलभक्ष्याणि पक्कान्नं बहुवर्णकम् । शालि-सूपाद्यमाधुर्यघृतपूरादिकं क्रमात् ॥ ४७९ ॥
दध्योदनं चेत्यखिलं परिवेष्य सगौरवम् । स्वयं पार्श्वस्थिता राज्ञी भोजनं तमकारयत् ॥ ४८० ॥
स्वच्छशीतलसद्गन्धैराचम्य मधुरैर्जलैः । पिष्टिका-हस्तचीराभ्यां रूक्षीकृत्य करद्वयम् ॥ ४८१ ॥
पुष्पद्रवरसस्वच्छश्रीखण्डेनोपलिप्य च । कर्पूरमिश्रताम्बूलसमाननपुरस्सरम् ॥ ४८२ ॥
निषण्णस्याऽस्य पल्यङ्के चेटीजनपरावृते । पुरश्चित्रकथाकाव्याविनोदान् देव्यचीकरत् ॥ ४८३ ॥

(विशेषकम्)

अथाऽपराह्णसमये राज्यादेशेन किङ्करैः । वरं तुरङ्गमारोप्य स्वर्णपर्याणभूषणम् ॥ ४८४ ॥
पट्टसूत्रमयीं वल्गां दधानः करपल्लवे । उपरिष्टाद् धृतोल्लासिमायूरातपत्रारणः ॥ ४८५ ॥
विष्वक् परिवृतो यत्नात् शतसङ्ख्यामितैर्भटैः । पुरः प्रारब्धसङ्गीतः कुतूहलकरैर्नरैः ॥ ४८६ ॥
सपञ्चशब्दनिर्घोषः पठन्मङ्गलपाठकः । उत्फुल्लनयनैर्लोकैर्वीक्ष्यमाणः सकौतुकम् ॥ ४८७ ॥
विपणिश्रेणिमार्गेण मन्दं मन्दं च सञ्चरन् । दर्शितानेकद्रष्टव्यः स नीत्वा राजमन्दिरम् ॥ ४८८ ॥
उच्चैर्वातायनस्थाय नृपाय विहितानतिः । आसन्नं बहिरावासमानिन्ये दिवसात्यये ॥ ४८९ ॥

(षड्भिः कुलकम्)

तत्र मातङ्गगीतेन दास-दासीकुतूहलैः । निर्मापितबहुप्रीतिः शर्वरीं समवाहयत् ॥ ४९० ॥

आदिदेश तलारक्षं शूलारोपाय तस्य सः। यावच्च सहसा तेन चालितस्तावदन्तरे ॥ ४६५ ॥
वामपक्षासनासीना पट्टराज्ञी प्रियङ्गुरा। शरण्यरहितं वीक्ष्य तं दीनवचनाननम् ॥ ४६६ ॥
हा ! निराशो वराकोऽसौ मा गादिति दयावशात्। नृपं विज्ञपयामास देवाऽद्यायं ममाऽर्पणाम् ॥४६७॥
येनाऽस्य तनयस्येव संसारसुखकौतुकम्। दिवैकं दर्शयित्वाऽस्य पूरयामि मनोरथम् ॥ ४६८ ॥
अथाऽनुल्लङ्घ्यवाक्यत्वादनुज्ञाता नृपेण सा। बन्धमुच्छिद्य तं निन्ये निजावासे वसन्तकम् ॥ ४६९ ॥
तदादिष्टाः परीवारजनाः स्नानादिहेतवे। तत्र तं शतपाकाद्यैस्तैलैरभ्यज्य सादरम् ॥ ४७० ॥
अङ्गं सुगन्धचूर्णेनोद्वर्त्य लालित्यकोविदाः। स्नानपीठे च विन्यस्य सुवर्णकलशाऽऽहितैः ॥ ४७१ ॥
उष्णैः कदुष्णैः पुष्पाढ्यैः स्वच्छैश्च सलिलैः क्रमात्। स्नपयामासुरुद्भूतशङ्खनिर्घोषपूर्वकम् ॥ ४७२ ॥
अङ्गं काषायवस्त्रेण रूक्षयित्वाऽच्छवाससी। कदलीगर्भसङ्काशे परिधाप्य सवेणिके ॥ ४७३ ॥
असितागुरुधूमेन धूपयित्वा शिरोरुहान्। धम्मिल्लं विदधुर्माल्यैः पुष्पप्राग्भारभासुरम् ४७४
सच्चन्दनरसेनाङ्गं विलिप्याभरणोत्करम्। दिव्यं निवेशयामासुर्यथास्थानमनाकुलाः ॥ ४७५ ॥
स्वर्णशृङ्खलके मुक्तासरिके पाणि पादयोः। बाह्वोः सवीरवलये केयूराङ्गुलिमुद्रिकाः ॥ ४७६ ॥
सद्रत्नकण्ठकं कण्ठे हारत्रिसरकादि च। कर्णयोः कुण्डले मूर्ध्नि मुकुटं चाऽलिके वर्टीम् ॥ ४७७ ॥
इत्याद्यशेषं निर्माप्योपवेश्य विशदासने। स्वर्णथालस्थसुस्थालकच्चोलाद्यगमण्डयत् ॥ ४७८ ॥

भयभ्रान्तेक्षणः किञ्चित् किञ्चिदाश्वस्तमानसः । पदे पदे स्खलद्वाक्यः स जगाद तदादितः ॥ ४५१ ॥
देव ! विन्ध्यपुरे विन्ध्यभूपतेः प्रीतिमञ्जनः । श्रेष्ठिनो वसुदत्तस्य वसन्ताख्योऽहमङ्गजः ॥ ४५२ ॥
लालितः पालितोऽत्यन्तं पाठितः परिणायितः । तन्न यन्न सुखं प्रापमहं तातप्रसादतः ॥ ४५३ ॥
दुर्दैववशतः किन्तु द्यूतव्यसनवानहम् । अभवं तेन दुःखार्तपितृभिः स्वजनैर्जनैः ॥ ४५४ ॥
नितान्तं शिक्ष्यमाणोऽपि प्रत्यासन्नतयाऽऽपदः । न द्यूतममुचं नीरे मिमज्जिषुरिवोपलम् ॥४५५॥
सर्वदोषनिवासेन सर्वाऽनर्थविधायिना । तेन सर्वविरोधेन व्यसनेन प्रणोदितः ॥ ४५६ ॥
वञ्चयित्वा दृशं गेहाद् बहिर्द्रव्यं शनैः शनैः । नेतुमारब्धवानस्मि प्रस्थानकमिवात्मनः ॥४५७॥
ततो राजकुले गत्वा कृष्णाक्षरविधिक्रमात् । तत् तादृग् वल्लभोऽप्येष पित्रा निष्कासितो गृहात् ॥४५८॥
तेजसेवाऽथ तेनाऽहं पित्रा मुक्तो गतद्युतिः । निरङ्कुशतया स्वैरं भ्रमामि जगतीतले ॥ ४५९ ॥
भिक्षां प्रतिगृहं याचे शून्यदेवकुले शये । पापकृत्याच्च नो शङ्के द्यूतेन च पुना रमे ॥ ४६० ॥
एवं हतमतिर्यावन्नगरेऽत्र समागमम् । दृष्ट्वा च मुदितं लोकं ममापीच्छा सुखेऽभवत् ॥४६१॥
तच्च द्रव्यं विना न स्यान्नष्टोपायान्तरो निशि । तत् प्रवृत्तोऽत्र चौर्याय धृतश्च तव पूरुषैः ॥ ४६२ ॥
इत्थमात्मीयवृत्तान्तो यथावत् कथितो मया त्वमेवाऽतः परं दैवं कुरु नाथ ! यथोचितम् ॥ ४६३ ॥
ईषदार्द्रमनस्कोऽपि तत्स्वरूपनिरूपणात् । परं चौरो न मोक्तव्य इत्यभिग्रहतो नृपः ॥ ४६४ ॥

ज्ञानदानस्य माहात्म्यमित्थं स्व-परयोर्हितम् । वर्णितं साम्प्रतं जीवाऽभयदानं प्रपञ्च्यते ॥ ४३९ ॥
सर्वे जीवितुमिच्छन्ति जीवास्तदभयं ततः । श्रेय त्रिभुवनेऽप्यभयदानादप्यतिरिच्यते ॥ ४४० ॥
ग्रन्थान्तरेऽप्युच्यते —
नातो भूयस्तरो धर्मः पृथिव्यामस्ति कश्चन । प्राणिनां भयभीतानामभयं यत् प्रदीयते ॥ ४४१ ॥
एकतः क्रतवः सर्वे समाप्तवरदक्षिणाः । एकतो भयभीतस्य प्राणिनः प्राणरक्षणम् ॥ ४४२ ॥
जीवितव्याभयं प्राप्य हीनदीनोऽपि सम्मदात् । मन्यते स्वं त्रिलोकीशं दृष्टान्तोऽत्र वसन्तकः ॥ ४४३ ॥
तथाहि-श्रीवसन्तपुरे भूमिमण्डलाखण्डलः पुरा । द्रुमोऽभून्नृपतिस्तेजोवज्रक्षपितभूमिभृत् ॥ ४४४ ॥
तस्य प्रियङ्करा नाम राज्ञी पञ्चशताग्रणीः । दयिता निजरूपेण निर्जितामरसुन्दरी ॥ ४४५ ॥
तेन राज्ञा भुवं नीत्वा रक्षता सुखितात्मनाम् । दिवो वार्ताऽपि लोकाना विसस्मार कुतोऽर्थिता ? ॥४४६॥
अन्यदा तत्र यामिन्यां कोऽपि चौरः सलोप्त्रकः[1] । दृष्टो बद्ध्वारक्षैर्निन्ये च नृपतेः पुरः ॥ ४४७ ॥
तं निरीक्ष्य सभासीनो नृपः क्रौर्यस्पृशा दृशा । पुनः प्रसन्नया किञ्चित् तदङ्ग चङ्गिमेक्षणात् ॥ ४४८ ॥
विधाप्य शिथिलं बन्धं प्रोचे विस्मितमानसः । वद रे ! तव को देशः का जातिः किमु नाम च ? ४४९
वयस्येवंविधे नव्ये वपुराकारलक्षणम्[2] । विरुद्धमिदमारेभे चौरकर्म च किं त्वया ? ॥ ४५० ॥

[1] चौर्यधनसहित । [2] शरीराकृतिरलङ्कृत् ।

तन्निशम्य महात्माऽसौ पश्चात्तापं परं दधत् । स ज्ञानोपग्रहे सर्वप्रयत्नेन प्रवृत्तवान् ॥ ४२५ ॥
परिपूर्णमनुष्यायुः स सौधर्मे सुरोऽभवत् । तच्च्युतः सुकुले जातो धनमित्राऽभिधो नरः ॥ ४२६ ॥
तत्राऽपि सावशेषत्वाज् ज्ञानावरणकर्मणः । पठतोऽपि भृशं किञ्चिन्नैति तस्य कथञ्चन ॥ ४२७ ॥
ईहापोहं स वैराग्यात् कुर्वाणो जातिमस्मरत् । ततः प्राग्वत् श्रुतज्ञानोपष्टम्भं कर्तुमुद्यतः ॥ ४२८ ॥
दुष्कृतं गर्हतस्तस्य संवेगादतिदुस्तरम् । ज्ञानावरणमुच्छिन्नं प्रव्रज्यां च प्रपन्नवान् ॥ ४२९ ॥
साङ्गोपाङ्गे श्रुतेऽधीती स्मारं स्मारं पुरा कृतम् । ज्ञानदाने सदोद्युक्तः केवलज्ञानमासदत् ॥ ४३० ॥
तत्रासन्नसुरैश्चक्रे दुन्दुभिध्वानपूर्वकम् । स्वर्णपद्मं तदाऽऽसीनः केवली धर्ममादिशत् ॥ ४३१ ॥
इह सर्वः सुखस्यार्थी सुखं सच्चरणाद् भवेत् । सदाचारः पुनर्ज्ञानाज् ज्ञानं ज्ञानप्रदानतः ॥ ४३२ ॥
ज्ञानदानं च सच्छास्त्रव्याख्या-ऽध्यापन वाचनैः । अधीयानेषु साहाय्याज् ज्ञानोपकरणार्पणैः ॥ ४३३ ॥
तदत्र प्रयतैर्भाव्यं न कार्या ज्ञानहीलना । ज्ञानावज्ञानतो दुःखं मयाऽप्यासादितं पुरा ॥४३४॥
तत् श्रुत्वा तं नमस्कर्तुमागतैर्देव-मानवैः । स पृष्टो निजवृत्तान्तमाचचक्षे प्रमादजम् ॥ ४३५ ॥
इत्थं तस्योपदेशेन बहवो भव्यजन्तवः । प्रबुद्धा ज्ञानमाराध्य क्रमादापुः परं पदम् ॥ ४३६ ॥
इत्यसौ ज्ञानदानेन स्वमुद्दध्रे परानपि । पश्चादपि चिरस्थायि तज् ज्येष्ठं तेन कथ्यते ॥४३७॥
ज्ञानं तु तदुपादेयं यत् स्यात् स्वस्य परस्य च । निर्व्याघातप्रकाशार्थमभ्रदीपालयोपमम् ॥ ४३८ ॥

स कालेनाऽप्रतिक्रान्तो मृत्वा सौधर्ममासदत् । ततश्च्युत्वा पद्मपुरे धनश्रेष्ठिसुतोऽभवत् ४१३ ॥
धनशर्माऽभिधः सोऽथाऽऽरेभेऽध्यापयितुं क्षणे । किमपि प्राक्कृतज्ञानावज्ञादोषेण नाप तु ॥ ४१४ ॥
एवं पञ्चशतीसङ्ख्योपाध्यायैर्वीक्षितः परम् । नैकमप्यक्षरं ह्याधातुं शेकेऽस्य वज्रवत् ॥ ४१५ ॥
ततो बहुधनस्तस्य तदेकतनयः पिता । दध्यौ विषादाद् हा ! कष्टं किमु कार्यं मयाऽधुना ? ॥४१६॥
यत उच्यते—
अजात-मृत-मूर्खेभ्यो मृता-ऽजातौ सुतौ वरम् । यतस्तौ स्वल्पदुःखाय यावज्जीवं जडो[2] भवेत् ॥ ४१७ ॥
देवानां भापते पूजां करोति विविधोपचान् । मान्त्रिकानाह्वयत्यातो निमित्तज्ञांश्च पृच्छति ॥ ४१८ ॥
व्यर्थीभूतेषु सर्वेष्वप्युपायेषु धनोऽन्यदा । बहिः श्रुत्वाऽऽगतं साधुं तत्र पुत्रयुतो ययौ ॥ ४१९ ॥
नीचैर्नत्वा मुनेः पादौ पप्रच्छ कथय प्रभो ! । प्राक् कर्म किं कृतं येन मत्पुत्रः प्रस्तरोऽजनि ॥४२०॥
मुनिः पूर्वकृतज्ञानावज्ञाव्यतिकरं जगौ । तन्निशम्याऽभवज्जातिस्मरणं धनशर्मणः ॥ ४२१ ॥
मुनिं नत्वाऽवदच्चैवं प्रभो ! सत्यं तवोदितम् । भीतोऽहं संप्रति ज्ञानावरणं गमिता कथम् ? ॥ ४२२ ॥
मुनिराह महाभाग ! ज्ञानावरणकर्मणः । नाशः स्याज्ज्ञानदानेन तत् साक्षाद् घटते न ते ॥४२३॥
तज्ज्ञान-ज्ञानिनां बाढं बहुमानं कुरुष्व भोः ! । श्रुतं च पठतां भक्त्या पुस्तकाद्युपग्रहम् ॥४२४॥

१ शत्रुट् शक्तौ । २ पाषाण , जड इति यावत् ।

ततो यथा कनिष्ठाऽपि वधूर्गुर्वाज्ञया कणान् । वृद्धिमारोप्य सर्वासु सुमहत्त्वं समार्जयत् ॥ ४०० ॥
त्वयाऽपि हि महाभाग ! तथैव व्रतपञ्चकम् । सम्यग् नीत्वा परां वृद्धिमात्मा कार्यो महोदयः ॥४०१॥
तथेति प्रतिपद्यैतद् विजयो गुरुणा समम् । विहरत्युद्यतो धर्मे श्रुताऽध्ययनतत्परः ॥ ४०२ ॥
कालेन योग्यतां ज्ञात्वा न्यस्य तं स्वपदे गुरुः । बभाण वत्स ! सर्वेषु पदेष्वग्रमिदं पदम् ॥ ४०३ ॥
तत् सदैवाऽप्रमत्तेन शिष्याणां वाचनादिना । ऋणमोक्षस्त्वया कार्यो वृद्धिश्च जिनशासने ॥ ४०४ ॥
इति तं शिक्षयित्वाऽसौ चिन्ताभारच्युतो द्रुतम् । सम्मेतगिरिमारुह्य निर्वाणमगमद् गुरुः ॥ ४०५ ॥
विजयोऽप्यथ शिष्याणां वाचना-ऽध्यापनादिना । उद्युक्तो विहरन्नुच्चैर्महतीं महिमामगात् ॥ ४०६ ॥
वहुकाले गते शास्त्रश्रमेण विविधोत्तरैः । परे च स तथा भग्नो यथा वक्तुमपि स्थितः ॥ ४०७ ॥
चित्ते च चिन्तयत्येवं मुनयोऽमी वरं जडाः । ये परप्रश्नशास्त्रार्तिविमुखाः सुखमासते ॥ ४०८ ॥
स्थविरैः प्रेरितो ब्रूते कण्ठशोषेण किं नु भोः ! ? । तपस्येवादरः कार्यो यः क्रियावान् स पण्डितः॥४०९॥
विनैवाऽध्ययनं सिद्धिर्लेभे मा[1]प-तुषादिभिः । ब्रुवन्नित्यादिदृष्टान्तं स्थविरैः स उपेक्षितः ॥४१०॥
दृताविव पयो विद्या किं करोति निराकृतौ ? । नरो नाऽतिमृदुर्नाऽतितीक्ष्णोऽन्नमिव शस्यते ॥४११॥
परबोधक्षमेणाऽपि केनाऽपि स्वं न बोध्यते । धवलीकृतविश्वोऽपि चन्द्रः स्वाङ्कं न शुभ्रयेत् ॥ ४१२ ॥

१. मुनिविशेषे ।

अथ तत्त्वामृतास्वादनिर्वृतो विजयो जगौ । प्रभो ! का रोहिणी नाम गुरुरप्येवमब्रवीत् ? ॥ ३८८ ॥
श्रेष्ठी दत्ताभिधः स्वीयचतुष्पुत्रवधूः पुरा । गृहकर्मनियोगाय समारंभे परीक्षितुम् ॥ ३८९ ॥
पितृवर्गं वधूनां स संमील्य स्वजनानपि । कृत्वा भक्तादिसत्कारं यथौचित्यं न्यवीविशत् ॥ ३९० ॥
तत्समक्षं समाकार्य ज्येष्ठानुक्रमतो वधूः । स व्रीहिपञ्चकं दत्त्वा प्रत्येकमिदमादिशत् ॥ ३९१ ॥
तथाऽमी व्रीहयो धार्या यथा मे यच्छतः पुनः । हे ! वध्वोऽप्येतदप्युक्त्वा विससर्जाऽखिलं जनम् ॥३९२॥
ज्येष्ठया चिन्तितं वध्वा वृद्धोऽयं ग्रहिलोऽभवत् । इत्थं द्रव्यव्ययं कृत्वा यथकार विडम्बनाम् ॥ ३९३ ॥
ते तयेति बहिस्त्यक्ताः, शेषा मत्वा द्वितीयया । भक्षिताः, गोपितास्ते तु प्रयत्नेन तृतीयया ॥ ३९४ ॥
चतुर्थ्या तु स्वबन्धूनां समर्प्य व्रीहिपञ्चकम् । प्रतिवर्षं वापयित्वा निन्ये तच्च धिया ततिम् ॥ ३९५ ॥
अथेभ्यः पञ्चमे वर्षे संमील्य स्वजनान् पुनः । तानेव शपथं दत्त्वा वधूर्व्रीहीनयाचत ॥ ३९६ ॥
वध्वोऽपि कथयामासुः कुलीनत्वाद् यथास्थितम् । इभ्येनाऽभाणि युष्मामी गोप्यं भोः ! स्वजना न हि ३९७॥
नद्रेतासामभूदेवं बुद्धिः कर्मानुसारिणी । इत्युक्त्वा ता यथौचित्यं गृहकार्ये नियोजिताः ॥ ३९८ ॥
उज्झिका भस्म-पुञ्जादौ रसवत्यां च भक्षिका । भाण्डागारे रक्षिता तु गृहस्वाम्ये च रोहिणी ॥ ३९९ ॥

१ निर्माल्यदानम् । २ त्यागिनी ।

घटी निरवधानस्य गणकस्येव मज्जति । युञ्ज्यात् तेन मनो लक्ष्ये धन्वीवाऽभ्यासतः शरम् ॥३७५॥
धीरः सचेतनो मौनी यो मार्गे यात्यसङ्गतः । बलिष्ठैरपि मोहाद्यैः स शिवं यात्यगञ्जितः ॥ ३७६ ॥
अज्ञानाज्जायते दुःखं सज्ञानाच्च सुखं पुनः । अभ्यस्यं तत् तथा तेन स्वात्मा ज्ञानमयो भवेत् ॥३७७॥
अल्पज्ञानेन नो शान्तिं याति दृप्तात्मनां मनः । स्तोकवृष्ट्या यतस्तप्तभूमिरूष्मायतेतराम् ॥ ३७८ ॥
बह्वासङ्गेन जीवस्याऽत्यासन्ना अपि पापिनः । ज्ञातास्तेन स्वयं यान्ति दोषा ह्रीता इव ध्रुवम् ॥ ३७९ ॥
विज्ञातभवतत्त्वस्य दुःखं शोकेऽपि नो भवेत् । ताम्रं स्वर्णं विदित्वा यो गृह्णीते तस्य कः क्रमः ? ॥३८०॥
पङ्गुरूपं नृणां भाग्यं व्यवसायोऽन्धसन्निभः ।यथा सिद्धिस्तयोर्योगे तथा ज्ञान-चरित्रयोः ॥ ३८१ ॥
मैत्री-प्रमोद-कारुण्य-माध्यस्थ्याख्या महागुणाः । युक्तस्तैर्लभते मुक्तिं जीवोऽनन्तचतुष्टयम् ॥ ३८२ ॥
मैत्री परहिते चिन्ता परार्तिच्छेदधीः कृपा । मुदिता सद्गुणे तुष्टिर्माध्यस्थं पाप्युपेक्षणम् ॥ ३८३ ॥
क्षिप्तोऽपि लघुकर्माधः स्यादुच्चैस्तुम्बवज्जले । अश्मवद् गुरुकर्मा तु नीतोऽप्यूर्ध्वमधो व्रजेत् ॥३८४॥
निर्माय स्वभवं चैत्यं आदिमध्यान्तसुन्दरम् । निर्वाहकलशं कोऽप्यारोप्य कीर्तिध्वजां नयेत् ॥ ३८५ ॥
इति तत्त्वोपदेशाख्यं मयाऽन्नं परिवेषितम् । तव दीक्षामये पात्रे तद् भुक्त्वा त्वं सुखी भव ॥३८६॥
किञ्चैतद् भवतो भद्र ! सन्महाव्रतपञ्चकम् । तथा तन्यं यथा तेने रोहिण्या व्रीहिपञ्चकम् ॥ ३८७ ॥

---

१ अभीतः ।

सामकः कायिको दोषः मायोऽल्पेस्तु वाचिकः । यतः पश्चादवस्थापि व्यापकं च वचो जने ॥३६१॥
परार्थं व्यापयन जीवो रवं कान्दविकायते । न तु स्थूलोपयोगोऽपि यस्य कः स्यात् ततोऽधमः ? ॥३६२॥
तुच्छा देहस्य सौन्दर्याद् रञ्जयन्ते मध्यमा गिराम् । चित्तस्य तूत्तमा जीवे सुदुर्लभं पुनस्त्रयम् ॥ ३६३ ॥
वञ्चिय वाग्यान्तमंहर्षान् खेदितव्यं जनार्जने । रञ्जयेत् त्वन्तर्मुखीभूय लक्ष्यं भिन्नात्मपार्थिवः ॥ ३६४ ॥
शमसर्वस्वमादाय जिनो मोहमहारिणा । धत्ते यस्तज्जयेऽदर्प स योग्यो मुक्तिसम्पदः ॥ ३६५ ॥
यदि शत्रुजये वाञ्छा तदात्मानं विनिर्जय । अयमात्मा यतो येन तेन सर्वे द्विषो जिताः ॥ ३६६
बहिर्मुक्तोऽप्यमुक्तोऽन्तर्बद्धपक्षीव वल्गितः । निस्तुषोऽपि तिलस्तापकरोऽन्तःस्नेहधारणात् ॥३६७॥
एकत्र वसतां यस्य वाक्-काय-मनसां भवेत् । परस्परं पृथग्भावः कुतः तस्याऽऽत्मनः शिवम् ? ॥३६८॥
एकान्ते मुखरोधेन निर्लम्पटमतेः सतः । क्षणाद् मोहज्वरे क्षीणे भोगो भूरितरो भवेत ॥३६९॥
यदाऽरिष्टकुलादन्यं स्वं विदित्वा तदुज्झति । तदा व्यक्तगुणो जीवः श्लाघ्यः स्यात परपुष्टवत् ॥३७०॥
मध्येच्छायगृहं बद्धभूमिकस्याऽतिभीर्यया । प्रदीपेन तथा लोकमध्ये मार्गोऽपि स्फुटम् ॥ ३७१ ॥
सदोषः पादधानीव प्रमादीवाऽङ्गरक्षकः । धर्मेऽशस्यमुनिर्वादं न ग्राह्यस्तेन तं त्यजेत् ॥ ३७२ ॥
यतित्वं यः समादाय विरुद्धं चेष्टते कुधीः । आमपात्रमिव न्यायध्वस्तं कस्तं न निन्दति ? ॥३७३॥
पण्डितेन मनो लक्ष्ये शिक्षणीयं मुहुर्मुहुः । शैक्षवद् वञ्चयित्वैनं भवक्रीडारसं व्रजेत् ॥ ३७४ ॥

महतां दूषणोद्धारादुपकारी खलः खलु । मुधा निदायकं[1] सस्यक्षेत्रे को नाऽभिनन्दति ? ॥ ३४८ ॥
अर्थमिच्छन्ति सन्तोऽपि किन्त्वनौपाधिकत्वतः । स्वगुणख्यापनान्मध्याः नीचास्तु परदूषणात् ॥३४९॥
आस्तां स्वात्ताऽऽतपत्राभं स्वगुणोच्चारणं स्वयम् । अन्येनाऽपि गुणे ह्याते साधुर्नम्रो ह्रिया भवेत् ॥३५०
दूषयित्वाऽन्यवस्तूनि गुणारोपं स्ववस्तुनः । वणिग्धर्मेऽपि शौचात्मा न कुर्यात् किं पुनर्यतिः ? ॥३५१॥
उद्धर्तुं नैव शक्यन्ते सर्वतो भुवि कण्टकाः । स्वयं तु शक्यते मोक्तुं पादो निष्कण्टकाश्रितौ ॥ ३५२ ॥
रक्ता देह-यशो-धर्मे पत्र-पुष्प-फलप्रभे । तदा त्वाचिरनित्यस्थे स्वल्पधी-मध्यमो-त्तमाः ॥ ३५३ ॥
चक्षुः-श्रवणवैकल्यात् पापानां मोहनिद्रया । दिवाऽपि रजनी, साऽपि धर्मिणां दिवसायते ॥ ३५४ ॥
कालिकालकुवातेऽत्र वाति यस्य विनश्यति । न सस्यं, शस्यते लोके स एव पृथुभाग्यभूः ॥ ३५५ ॥
रजःक्रीडापरे लोके धूलिपर्वसमे कलौ । तद्वाक्यतिलकं मत्वा रक्षत्यात्मानमात्मवित् ॥ ३५६ ॥
सुषमत्वात् सुखोत्तारास्तता अपि कृतादयः[2] । दुस्तरो विषमावर्तः स्वल्पोऽपि हि कलिः पुनः ॥३५७॥
पुरुषार्थद्विषं ज्ञात्वा प्रकृतिं स्वार्थतत्पराम् । धूर्तमैत्र्या ततः स्वार्थं यः करोति स चेतनः ॥३५८॥
अजीर्णं तपसः क्रोधो ज्ञानाजीर्णमहंकृतिः । परतप्तिः क्रियाजीर्णं जित्वा त्रीन् निर्वृतो भव ॥३५९॥
सद्यः प्रीतिकरं लोके वचो वाच्यं हितं मतम् । मूर्खः स्वमुखलालाभिरेव लूतेव बध्यते ॥ ३६० ॥

---

१ उच्छेदकम् । २ कृतयुगादय ।

दत्त्वा दीक्षां गुरुर्धर्मशिक्षामेवं प्रदत्तवान । अहो ! विजयराजर्षे ! हितमेकमनाः शृणु ॥ ३३४ ॥
सर्वत्रौचित्यवर्तित्वमुपेक्षा परदूषणे । परणात्ते गुणे दोषे क्षमाया धर्मसंग्रहः ॥ ३३५ ॥
औचित्याच्चक्षुषि न्यस्तं श्रियै कज्जलमप्यहो ! । अनौचित्येन पादस्थं न कुण्डलमपीष्यते ॥ ३३६ ॥
विमृश्याय-व्ययं धर्मकार्यं कुर्यात् तथा बुधः । निश्चय-व्यवहाराभ्यां यथा बहुगुणं भवेत् ॥ ३३७ ॥
केवलं व्यवहारोऽनन्तं नैति नद्योघगामिवत् । सदोत्सर्गोऽप्यपवादच्छेदाद् ऋजुगामीव नो मतः ॥ ३३८ ॥
यथैवाऽछिन्दता वृक्षं गृह्यते तस्य तत फलम् । व्यवहारमनुल्लङ्घ्य ध्यातव्यो निश्चयस्तथा ॥ ३३९ ॥
निश्चयस्तत्त्वसारोऽपि व्यवहारेण निर्वहेत् । सकलस्याऽपि देवस्य रक्षा प्राहरिकैर्भवेत् ॥ ३४० ॥
निम्नोन्नतादिवैषम्यं विदित्वा सर्ववस्तुषु । मध्याङ्कव्यवहारेण सूत्रधारः प्रवर्तते ॥ ३४१ ॥
आत्मोत्कर्ष-परद्वेषपरे प्रायः कलौ जने । प्राप्य तत्त्वामृतं धीरः कलिं कृत्वा न हारयेत् ॥३४२॥
जिनेन निगृहीता ये रागद्वेषादयो हठात् । तान् ये पुष्णन्त्यसौ तेषां कथं नाथः प्रसीदति ? ॥३४३॥
अज्ञानाद् दृष्टिबन्धेन पदबन्धेन गेहिनः । रुध्यन्ते ते पुनः शोच्या ये रुद्धा बन्धनं विना ॥३४४॥
दूरेऽस्तु परदोषस्याऽऽदानं स्वपरतापकम् । धत्ते तत्स्पर्शमात्रेऽपि हृद् वाग् मालिन्यमुल्बणम् ॥३४५॥
सन्तो गुणप्रियास्तेन परणात्ते गुणे भृशम् । हृष्टाः, नीचास्तु दूयन्ते येन ते दोषवत्सलाः ॥ ३४६ ॥
कृतप्रतिकृता वृद्धिः स्यात् सम्बन्ध-विरोधयोः । परोक्तं तेन नो धत्ते योगी ल्लाभनकोपमम् ॥ ३४७ ॥

इत्थं प्रज्ञापितो राज्ञा यदाऽसौ नोपशाम्यति । मन्त्रिभिर्भणितश्चन्द्रसेनः सामगिरा तदा ॥ २९७ ॥
किं राजपुत्र ! दक्षोऽपि मन्यसे न पितुर्वचः ? । मैवं दुर्विनयीत्युक्तिपङ्किलं कुरु जीवितम् ॥ २९८ ॥
इत्यादिवचनैर्मार्गं चन्द्रसेनः प्रपन्नवान् । विजयोऽप्यभिसेवालं प्रतस्थे सैन्यदुर्धरः ॥ २९९ ॥
सीमासन्धिं स्वदेशस्य गत्वा तद्देशवर्तिनः । स सामन्तान् समाहूय दूतात् सेवालमुक्तवान् ॥ ३०० ॥
अयथाबलमारम्भो निदानं क्षयसम्पदः । परिभाव्य तदात्मानं यद् युक्तं तत् कुरुष्व भोः ! ॥३०१॥
सेवालोऽप्यवदद् युद्धभीरवो नीतिमाश्रिताः । मत्तेभकुम्भनिर्भेदे हरेः को दर्शयेन्नयम् ? ॥ ३०२ ॥
युद्धसज्जो भव क्षिप्रं यथा बलविनिर्णयम् । वक्ष्यतो मे भुजावेव किं वाचां फल्गुवल्गितैः ?॥ ३०३॥
इत्यमर्षवशात् सैन्यद्वयेऽपि मिलिते तयोः । सङ्ग्रामोऽजनि निःस्वानध्वानाहूतसुरासुरः ॥ ३०४ ॥
भवितव्यवशाद् भग्नं कुमारस्याऽखिलं बलम् । कथञ्चिन्मन्त्रिभिर्युद्धात् कुमारोऽपि निवर्तितः ॥३०५॥
तत् श्रुत्वा विजयं राजाऽऽनाय्य गन्तुमनाः स्वयम् । विज्ञप्तश्चन्द्रसेनेन तात ! मां प्रेषयाऽधुना ॥३०६॥
मन्त्रिभिः कथितं देव ! प्रागप्येष महाहठात् । प्रतिषिद्धस्ततः सम्प्रत्यत्रादेशः खलूचितः ॥ ३०७ ॥
तत् प्रपद्य नृपेणाऽसौ स विशेषबलान्वितः । प्रहितश्चन्द्रसेनोऽपि ययौ नित्यप्रयाणकैः ॥ ३०८ ॥
स्थित्वा सेवालभूपस्य सीमभूमिं कुमारराट् । सामाद्युपायैः संसेव्य युद्धं कृत्वा तमग्रहीत् ॥ ३०९ ॥
सेवालं सह सप्ताङ्गश्रियाऽऽदाय नृपाङ्गजः । ययौ स्वनगरं, राज्ञा महर्द्ध्या च प्रवेशितः ॥ ३१० ॥

नृपमन्येद्युरास्थानस्थितं वेत्री व्यजिज्ञपत् । इमौ द्वारे नरौ देव ! तिष्ठतो दर्शनोन्मुखौ ॥ २८३ ॥
आदेशाद् देव तौ तत्र लेखं मुमुचतुः पुरः । स्वयं राजा तमुद्वेष्ट्य वाचयामास तद्यथा ॥ २८४ ॥
स्वस्ति मागधभूमीन्द्रं श्रीजयन्तं महानृपम् । गङ्गोपान्तभुवः स्वाम्ये नियुक्तः त्वन्निदेशकृत् ॥ २८५ ॥
कुरुदेवः सपञ्चाङ्गं नत्वा विज्ञपयत्यदः । देवपादाम्बुजद्वन्द्वं स्मृत्वा नः कुशलं सदा ॥ २८६ ॥
किन्तु सीमालभूपालः सेवालो देशविप्लवम् । करोत्युपहतग्रामः प्रमाणं देव एव तत् ॥ २८७ ॥
वाचयित्वेति भूपालः स्फुरत्कोपारुणेक्षणः । उवाच भटसामन्ताः ! सन्नद्धा भवत द्रुतम् ॥ २८८ ॥
अरे ! पश्यत सुप्तस्य शिरःकण्डूयनं हरेः । सेवालो बालवद् मूढः कर्तुमुपस्थितः ? ॥ २८९ ॥
विज्ञप्तोऽथ कुमाराभ्यां नृपो यद्देव ! कीदृशः । संरम्भो राजहंसस्य तव सेवालमात्रके ॥ २९० ॥
आदेशं देहि तद्दर्पमनल्पमपि तत्क्षणात् । यथा हन्मः प्रयासो हि सेवके सति कः प्रभोः ? ॥२९१॥
तन्निशम्य दृशं राजाऽमात्ये चिक्षेप सोऽवदत् । साधूक्तं राजपुत्राभ्यां कोऽन्यो वेत्तीति जल्पितुम् ॥२९२॥
ततो ज्येष्ठसुतो राज्ञाऽऽदिष्टः प्रत्यर्थिनिग्रहे । अपरश्चन्द्रसेनस्तु सभातो गन्तुमुद्यतः ॥ २९३ ॥
सञ्जातेऽथ सभाक्षोभे नृपेण कथमप्यसौ । निवर्त्य भणितो वत्स ! किमेवं कुपितो भवान् ? ॥२९४॥
ज्येष्ठे सति कनिष्ठस्योत्थापनं नैव युज्यते । सन्मानमपि नेच्छन्ति विगतक्रममुत्तमाः ॥ २९५ ॥
कियदेतत् पितुस्तुल्यरूपे ज्येष्ठसहोदरे । सति राज्यमपीच्छन्ति दीयमानं न वंशजाः ॥ २९६ ॥

धर्मः शर्मलताकर्ता हर्ता भवनवाऽऽपदाम् । मनोरथसरोभर्ता धर्ताऽम्बुदवदङ्गिनाम् ॥ २७० ॥
भोगीन्द्रस्थितिमूलाढ्यः साम्राज्यस्कन्धबन्धुरः । देवर्द्धिविटपो धत्ते धर्मवृक्षः शिवं फलम् ॥ २७१ ॥
अतो धर्मः सदा सेव्यो हेतुरूपः फलार्थिभिः । दान-शील-तपो-भावभेदात् त्वेष चतुर्विधः ॥ २७२ ॥
तत्र तावत् त्रिधा तज्ज्ञैर्दानधर्मः प्रकीर्तितः । ज्ञानदाना-ऽभयदान-धर्मोपष्टम्भदानतः ॥ २७३ ॥
यथा लघ्वपि सच्चक्षुर्जने गौरवभाजनम् । तथाऽल्पमपि संज्ञानं तद्दानं श्रेष्ठमेषु तत् ॥ २७४ ॥
सम्यग् ज्ञानेन वेत्त्यात्मा पुण्य-पापे ततस्तयोः । प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कृत्वा मोक्षसुखं व्रजेत् ॥ २७५ ॥
विनाशः शेषदानानां कुतोऽपि क्वाऽपि दृश्यते । ज्ञानदानं पुनर्वृद्धिसिध्यै स्वस्य परस्य च ॥ २७६ ॥
दत्तानि विश्वसौख्यानि तस्मै तेनाऽखिलान्यपि। यो दत्ते दुर्लभं यस्मै ज्ञानं सर्वज्ञभाषितम् ॥ २७७ ॥
याति रागगणो ज्ञानादर्कात् तम इव ध्रुवम् । तेनाऽन्यो नोपकारोऽस्ति ज्ञानदानसमो भुवि ॥ २७८ ॥
किं वाऽथ बहुना ज्ञानदानात् त्रैलोक्यपूजितः ? । सर्वज्ञो भवतीत्यत्र धनमित्रो निदर्शनम् ॥ २७९ ॥
तथाहि—

अस्त्यत्र मगधाऽभिख्ये देशे राजपुरं पुरम् । तत्रासीत् त्रासरहितो जयन्तो नाम पार्थिवः ॥ २८० ॥
तत्पुत्रौ कमलावत्याः सत्याः कुक्षिभवावुभौ । विजयश्चन्द्रसेनश्च कुमारगुणशालिनौ ॥ २८१ ॥
किन्तु प्राक्कर्मदोषेण कृताऽमर्षौ परस्परम् । असहिष्णू परं तेजस्तौ निर्गमयतो दिनान् ॥ २८२ ॥

अथ दन्तप्रभोन्मिश्रस्वतनूकान्तिभिः प्रभुः । गङ्गा-यमुनयोश्चङ्गमङ्गमाश्रियमुद्वहन् ॥ २५८ ॥
गिरा योजनगामिन्या सर्वभाषागुणस्पृशा । त्रिलोकयाह्लादिमाधुर्यजुषेमां देशनां व्यधात् ॥ २५९ ॥

(युग्मम्)

अहो ! भव्याः ! श्रयित्वाऽन्तर्मुखीभावं मनोदृशा । निरीक्ष्याऽऽत्मस्वमुज्झित्वा कुलत्वं मात्मग्रहम् ॥२६०॥
यतः—
क्रोधवाडवदुर्दर्शे मानपर्वतदुर्गमे । मायाप्रपञ्चनक्राढ्ये लोभावर्त्तभयङ्करे ॥ २६१ ॥
जन्म-मृत्यु-जरा-रोग-शोक-दुःखजलैर्भृते । इन्द्रियेच्छामहावातोद्भूतचिन्तोर्मिसङ्कुले ॥ २६२ ॥
अस्मिन्नपारे संसारपारावारे शरीरिणाम् । महारत्नमिवाऽनर्घ्यं मानुष्यमतिदुर्लभम् ॥ २६३ ॥
तत्राऽपि विजयानां स्यात् शतं षष्ट्याऽधिकं तथा । भरतैरवतक्षेत्रदशकं सर्वसङ्ख्यया ॥ २६४ ॥
इत्येवं कर्मक्षेत्राणां स्यात् सप्तत्यधिकं शतम् । प्रतिक्षेत्रं च तत्राऽप्यनार्याणां खण्डपञ्चकम् ॥ २६५ ॥
षष्ठं खण्डं भवत्यार्यं प्रायो म्लेच्छाद्यधिष्ठितम् । तत्राऽप्यनार्यका देशा धर्मसामग्र्यभावतः ॥ २६६ ॥
तदेवं सुकुलोत्पत्तिर्दीर्घमायुररोगिता । धर्मेच्छा सुगुरोर्योगः सामग्रीयं सुदुर्लभा ॥ २६७ ॥
प्रमादपञ्चक-स्तम्भ-मोह-शोकादिकारणैः । लब्ध्वाऽप्यधन्या मानुष्यं न लभन्ते हितं श्रुतम् ॥२६८॥
हितं श्रुत्वाऽपि कस्याऽपि मतिर्धर्मे प्रजायते । नहि शुक्तिषु सर्वासु मेघाम्भो मौक्तिकीभवेत् ॥ २६९ ॥

हस्त्यश्वरथसंवाहं कारयित्वाऽथ भूपतिः । देव्यादिसाहितः पार्श्वं महर्द्ध्या वन्दितुं ययौ ॥ २४५ ॥
ज्ञानैकजलधौ नद्य इवाऽमरनरश्रियः । श्रीपार्श्वनाथे का नैयुः स्पर्धयेव मिथोऽभितः ? ॥ २४६ ॥
नृपः प्रविश्य समवसरणं त्रिःप्रदक्षिणम् । कृत्वा नत्वा च विधिना प्रभुं भक्त्यैवमस्तवीत् ॥ २४७ ॥
एकः पुरुषसिंहस्त्वं मोहमत्तेभनिग्रहात् । इतीव विदधे नाथ ! सिंहासनमिदं सुरैः ॥ २४८ ॥
राग-द्वेषमहाशत्रुजयोत्थयशसी इव । चकास्तश्चामरे शुभ्रे पक्षयोरुभयोस्तव ॥ २४९ ॥
ज्ञान-दर्शन-चारित्रराज्यं त्वय्येकतां गतम् । अतस्तेषामिवैषा ते मूर्ध्नि च्छत्रत्रयी स्थिता ॥ २५० ॥
चतुर्धा दिशतो धर्मं चतुर्मुख ! तव ध्वनिः । दिव्यश्चतुर्दिशं याति कषायानिव धर्षितुम् ॥ २५१ ॥
मन्दरादीनि पुष्पाणि पञ्चधा देशनाभुवि । किरन्ति तत्र पञ्चाक्षजयतोषादिवामराः ॥ २५२ ॥
शाखाशिखरमूलैः षड्दिग्गतैः शंसतीव ते । षण्णां जीवनिकायानां रक्षां ङ्किकिल्लिरुल्लसन् ॥ २५३ ॥
दग्धसप्तभयैधस्त्वात् सप्तार्चिःसममप्यदः । धत्ते भामण्डलं नाथ ! त्वत्सङ्गादिव शैत्यताम् ॥ २५४ ॥
भूत्वा दुन्दुभिरप्युच्चैर्ध्वनन्नष्टासु दिक्ष्वसौ । अष्टकर्मरिपुव्रातविजयं शंसतीव ते ॥ २५५ ॥
प्रातिहार्यश्रियं मूर्तामन्तरङ्गां गुणश्रियम् । इत्थं दृष्ट्वा मनो नाथ ! कस्य न स्यात् त्वयि स्थिरम् ? ॥२५६॥
इति स्तुत्वा जगन्नाथं पार्श्वनाथमुदारधीः । अश्वसेनो यथास्थानं निविष्टः सपरिच्छदः ॥ २५७ ॥

---

१ एधस्त्वात् काष्ठत्वात् ।

धर्मचक्रं पुरो द्वारे चक्रुः स्वर्णाम्बुजस्थितम् । तत्राऽन्यदपि यत् कृत्यं तत् सर्वं व्यन्तरा व्यधुः ॥२३२॥
सुरसञ्चारितस्वर्णपद्मन्यस्तपदः क्रमात् । प्रभुः समवसरणं सुरकोटीवृतो ययौ ॥ २३३ ॥
तत्र प्रविश्य चैत्यद्रोः प्रभुश्चक्रे प्रदक्षिणाम् । तीर्थं नत्वा प्राङ्मुखोऽथ सिंहासनमशिश्रियत ॥ २३४ ॥
द्राक् प्रभोः प्रतिरूपाणि दिक्ष्वन्यासु त्रिष्वपि । व्यन्तरास्तादृशान्येव चक्रुः स्वामिप्रभावतः ॥२३५॥
पश्चाद् भामण्डलं रेजे पुरो रत्नमयध्वजः । प्रभोर्जलदगम्भीरो दिवि दध्वान दुन्दुभिः ॥ २३६ ॥
साधु-वैमानिकी-साध्व्यः स्युराग्नेय्यां विभोः क्रमात् । नैरृत्यां भुवनपति-ज्योति-व्यन्तरयोषितः ॥२३७॥
वायव्यां दिशि भवन ज्योति व्यन्तरनाकिनः । वैमानिका नरा नार्यः स्युरैशान्यामनुक्रमात् ॥ २३८ ॥
पर्षत्त्रयचतुष्कस्य द्वारैः प्राच्यादिभिः क्रमात् । प्रवेशो नतिपूर्वं च तत्र स्थानं यथास्थिति ॥ २३९ ॥
वप्रस्यान्तर्द्वितीयस्य तिर्यञ्चस्त्यक्तविग्रहाः । वाहस्य वाहनान्येषा स्यात् समवसृतिस्थितिः ॥ २४० ॥
तदादौ तत्र साध्वीनामभावादेवमेव हि । अस्थात् तत् स्थानकं शेषं सर्वमासीद् यथोचितम् ॥ २४१ ॥
तिर्यग्-नरा-ऽमरा रीत्या स्वस्वस्थाननिवेशिनः । प्रभुप्रभावाद् मान्ति स्माऽनाबाधं तत्र कोटिशः ॥२४२॥
वैभवं पार्श्वनाथस्य तत् श्रुत्वोद्यानपालकात् । सद्योऽश्वसेनो गेमाश्चैर्जज्ञेऽङ्गेऽसितनीपवत् ॥ २४३ ॥
शकुनायाऽर्थवत् तस्मै दत्त्वेष्टं पारितोषिकम् । वामादेव्यै निवेद्यैतत् प्रभावत्यै च तोषतः ॥ २४४ ॥

१ मेघसिक्तकदम्बवत् ।

चक्रेऽस्य शिरसि च्छत्रं धरणः सप्तभिः फणैः । अधस्तात् तिर्यगूर्ध्वं च स्वयशः ख्यापयन्निव ॥१९३॥
तदा च भगवानम्भोमाननालेऽम्बुजे स्थितः । समाधिसुखलीनात्मा राजहंस इवाबभौ ॥ १९४ ॥
वर्षान्तोद्भूतभोगीन्द्रशिरोरत्नाङ्कुरैः प्रभुः । दीपोत्सवमिवातन्वन् न कस्याऽऽसीत् शिवंकरः ? ॥१९५॥
चक्रुर्धरणदेव्योऽथ सङ्गीतं भक्तिनिर्भराः । वेणु-वीणा-मृदङ्गादिवाद्यपूर्वं पुरः प्रभोः ॥ १९६ ॥
धरणो भक्तिमानेवं कमठश्चोपसर्गकृत् । द्वयोरपि तयोस्तुल्यमनोवृत्तिरभूद् विभुः ॥ १९७ ॥
येन व्याप्रियमाणेन सुखं दुःखं च वेद्यते । धर्मध्यानलये लीनं तन्मनो हि दृढं विभोः ॥ १९८ ॥
एवं सत्यप्यमर्षेण वर्षन्तं मेघमालिनम् । निरीक्ष्य धरणः कोपात् साक्षेपमिदमब्रवीत् ॥ १९९ ॥
अरे ! किमेतदारेभे स्वस्याऽनर्थाय दुर्मते ! । सहिष्णोरपि भृत्योऽहं सहिष्येऽतः परं नहि ॥ २०० ॥
काष्ठान्तर्दह्यमानाहिं प्रदर्श्य प्रभुणाऽसि चेत् । निषिद्धोऽनेन पापात् तत् कोऽपराधः कृतस्तव ? ॥२०१॥
लवणायोषरावन्यां मेघवारि यथा भवेत् । तथा सदुपदेशोऽपि वैरायाऽजायत त्वयि ॥ २०२ ॥
निष्कारणारिस्त्वं नाथेऽस्मिन्निष्कारणबान्धवे । रे ! यदेवमपाकार्षीस्तदद्य न भविष्यसि ॥ २०३ ॥
निमज्ज्यते जलैर्नाऽयं त्रिजगत्तारणक्षमः । त्वं त्वगाधे भवाम्भोधौ पापाद् नूनं ब्रुडिष्यसि ॥ २०४ ॥
निशम्येदं वचो मेघमाली दृशमधो न्यधात् । तथास्थितमपश्यच्च पार्श्वं नागेन्द्रसेवितम् ॥ २०५ ॥
दध्यौ चैवं स भीतः सन् मम शक्तिरियत्यपि । वृथाऽत्राऽभूत् पिनष्ट्येष मुष्टिना हि गिरीनपि ॥२०६॥

तैरप्यक्षोभि न तिलतुषमात्रमपि प्रभुः । वद्गीभिरपि वात्याभिः कथं चलति मन्दरः ? ॥ १८० ॥
तथा—
काष्ठमङ्गारतां याति भस्मतां गोमयादिकम् । वह्नौ कीर्णं सुवर्णं तु सुवर्णोत्कर्षतां व्रजेत् ॥ १८१ ॥
जातामर्षस्ततो बाढं भवे स्वमिव तं प्रभुम् । नीरे मज्जयितुं पापो विचक्रे घनमम्बरे ॥ १८२ ॥
कालरात्रिनिभः वल्गत्तर्जितैरिव गर्जितैः । सोऽपूरयद्दिशः कालजिह्वाभा विद्युदद्युतत् ॥ १८३ ॥
निरुद्धचक्षुःप्रसरमसञ्चारं तमोभरैः । तदाऽभूदाकुलं विश्वं गर्भवास इव स्थितम् ॥ १८४ ॥
मुशलाकारधाराभिः प्रवृत्ते वर्षितुं घने । रोदस्येकजला जज्ञे प्लाविता जन्तवो जलैः ॥ १८५ ॥
क्रन्दन्तीव दिशो गर्जिनादैर्धाराश्रुभिर्नभः । रोदितीव भुवोऽप्यास्यं नीरैश्चीरैरिवावृतम् ॥ १८६ ॥
केषां दुःखं न पार्श्वस्योपसर्गेऽभून्निशाऽपि यत् । चक्रेऽभ्रच्छन्ननक्षत्रव्याजान्नेत्रनिमीलनम् ॥ १८७ ॥
प्रभोर्जानुकटीकण्ठदघ्नं नीरं भवत् क्रमात् । नासाग्रमाययौ नेत्रेऽस्याऽशोभेतां तदाऽब्जवत् ॥ १८८ ॥
नासाग्रन्यस्तदृग्युग्मः सदाऽयं तत् तदेव हि । पश्यामीति धियेवाऽम्भः प्रभोर्नासाग्रमाययौ ॥ १८९ ॥
तथाऽपि स निजान्नाथः स्थानाद् ध्यानाच्च नाऽचलत् । भवाम्भोधिपतद्विश्वाधारस्तम्भ इव स्थितः ॥१९०॥
अथो विवेद धरणोरगेन्द्रोऽवधिना विभोः । कठोपसर्गं सद्यश्च स्वदेवीभिः सहाययौ ॥ १९१ ॥
प्रभुं नत्वाऽथ सोऽम्भोजं न्यधात् तत्पादयोरधः । स्वभोगेन पुनः पृष्ठं पार्श्वौ च पिदधे विभोः ॥१९२॥

सुखे दुःखे भवे मोक्षे शत्रौ मित्रे च तत्समः । ज्ञान-दर्शन-चारित्रैः क्षान्त्यादिभिरनुत्तरः ॥ १६८ ॥
विहरन्नेकदा नाथो नगरासन्नवर्त्तिनम् । तापसाश्रममागाच्च ययौ चाऽस्तमहर्पतिः ॥ १६९ ॥
(युग्मम्)

मोहदस्योः पदमिव द्रष्टुं भूमिं विलोकयन् । प्रभुश्चरति तेनाऽर्कदीपाऽस्ते न पुरोऽचलत् ॥ १७० ॥
तत्रोपकूपं न्यग्रोधमूले प्रतिमया विभुः । तस्थिवान्निशि निष्कम्पः कायेन मनसेव सः ॥१७१॥
इतश्च मेघमाली प्राग्भवव्यतिकरं निजम् । विवेदाऽवधिना पार्श्वे पूर्ववैरं च सोऽस्मरत् ॥ १७२ ॥
ततः क्रुधा ज्वलन्नुच्चैर्दवेनेव महीधरः । श्रीवामेयमुपद्रोतुमुपागादसुराधमः ॥ १७३ ॥
स विचक्रे पुरो व्याघ्रान् दंष्ट्राक्रकचभीषणान् । सुतीक्ष्णनखकुद्दालानाग्निदीप्रदृशो बहून् ॥ १७४ ॥
पाताल इव ते क्षेप्तुं पुच्छैराछोटयन् महीम् । चक्रुः पुत्कारशब्दं चाऽऽह्वातुं मृत्युमिवोच्चकैः ॥ १७५॥
तथाऽपि प्रभुमक्षोभ्यं विदित्वा क्वाऽपि ते ययुः । स्फुरद्ध्यानप्रदीपेन स्वामिना भीषिता इव ॥ १७६ ॥
गर्जन्तोऽथ गजास्तेन विकृता विकृतात्मना । दूरादेत्य प्रभौ पेतुस्ते शैला इव जङ्गमाः ॥ १७७ ॥
भीष्मैस्तैरपि नाऽक्षोभि प्रभुस्तत् तेऽप्यदृश्यताम् । वृथा स्थूलत्वमस्माकमिति ह्रीता[1] इवाऽगमन् ॥१७८॥
तेनाऽथ विकृता नाथोपसर्गाय क्रमादिमे । भल्लूकाश्चित्रका दृष्टिविषसर्पाश्च वृश्चिकाः ॥ १७९ ॥

---

१ लज्जिता ।

ततोऽसौ शुद्धभावेन गृहिधर्मं प्रपन्नवान् ।अचित्ताहार-पञ्चेष्टनमस्कारपरोऽभवत् ॥ १५५ ॥
अन्यदाऽसौ गतश्चैत्ये जिनं नत्वा तथा मुनिम् । उपविष्टस्ततोऽपृच्छत् पुष्कलिश्रावको मुनिम् ॥ १५६ ॥
स्वामिन्नेवंविधव्याधिशीर्णाङ्गस्य जिनौकसि । आगत्य युज्यते देववन्दनं किमु वा न हि ? ॥ १५७ ॥
यत्यूचे वन्दने देवावग्रहाशातनोज्झनात् । को दोषो यद् मलक्लिन्नदेहाः स्युर्यतयोऽपि हि ? ॥१५८॥
क गतावेष गन्तेति तेनोक्तः स पुनर्जगौ । बद्धायुर्भाव्यसौ राजपुरे तिर्यक्षु कुक्कुटः ॥१५९॥
स कुष्ठी भावि दुःखं तत् श्रुत्वा स्वस्याऽरुदत्तराम् । संबोधितश्च मुनिना यद् मा खिद्यस्व कोविद ! ॥१६०॥
प्रचण्डपवनोद्धूततरङ्गस्याऽम्बुधेरपि । प्रसरः शक्यते रोद्धुं न तु प्राक्कृतकर्मणः ॥ १६१ ॥
बुद्ध्वा दत्तोऽवदन्नाथ ! लप्स्ये बोधि पुनः कदा ? । मुनिराख्यदितस्तावत् कुक्कुटस्त्वं भविष्यसि ॥१६२॥
ततो राजपुरे दृष्ट्वा मुनिं जातिस्मृतिं गतः । विहितानशनो मृत्वा नृपस्तत्रैव भाव्यसि ॥ १६३ ॥
राजपाट्यां गतस्तत्र दृष्ट्वा पार्श्वजिनं भवान् । लब्धा बोधिमिति श्रुत्वा दत्तः प्रमुदितोऽभवत् ॥१६४॥
स्मृत्वाऽसौ कुक्कुटो भूत्वा ततोऽभूदीश्वरो नृपः । स चैपोऽहं प्रभुं नत्वा मन्त्रिन् ! जातिस्मृतिं गतः ॥१६५॥
ततो नत्वा प्रभोः कायोत्सर्गस्थाने विधाप्य राट् । चैत्यं तत्र विभोर्बिम्बमुत्सवेन न्यवीविशत् ॥१६६॥
कुक्कुटेश्वर इत्याख्या तस्य चैत्यस्य विस्तृता । कुक्कुटेश्वरसंज्ञं तत्संबन्धात् पुरमप्यभूत् ॥१६७॥

१ मुनि.।

सोऽपि काले करी मृत्वा तीर्थे तत्रैव भक्तिमान् । महर्द्धिर्व्यन्तरो जातः प्रातिहार्यकरः परः ॥ १४१ ॥
प्रभुः श्रीपार्श्वनाथोऽपि शिवापुर्यां ययौ क्रमात् । कौशाम्बाख्ये वने तत्र कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥१४२॥
स्मृत्वा पूर्वोपकारं च तदागाद् धरणोरगः । महर्द्ध्या स्वामिनं नत्वा पुरो नाट्यविधिं व्यधात् ॥१४३॥
हहाऽस्यार्ककरस्पर्शो मयि सत्यपि सेवके । ध्यात्वेति स त्र्यहं भर्तुः शीर्षे छत्रमहिर्दधौ ॥ १४४ ॥
ततोऽन्यत्र गते नाथे स्वस्थानं धरणोऽप्यगात् । तदारभ्य जने सा पूरहिच्छत्रेति कथ्यते ॥ १४५ ॥
अथ राजपुरे स्वामी गत्वा प्रतिमया स्थितः । ईश्वराख्यो नृपस्तत्र राजपाट्यां विनिर्ययौ ॥ १४६ ॥
व्रतस्थं देव ! पश्यैनमश्वसेननृपाङ्गजम् । इत्युक्तो वन्दिना हृष्टो नृपः पार्श्वान्तिकं ययौ ॥ १४७ ॥
नृपो दृष्ट्वा विभुं क्वापि दृष्टोऽयमिति चिन्तयन् । मूर्च्छितो लब्धसंज्ञश्च जातजातिस्मृतिर्जगौ ॥ १४८ ॥
अहो ! चित्रं यदस्मारि निजप्राच्यभवो मम । मन्त्र्यूचे स विभो ! कीदृग् नृपः प्राह निशम्यताम् ? ॥१४९
श्रीवसन्तपुरे जज्ञे दत्तनामा द्विजः पुरा । निमित्तोद्वाहलग्नादिकथनाज्जनसम्मतः ॥ १५० ॥
अथाऽभूत् कुष्ठरोगोऽस्य विनष्टवपुरित्यसौ । कुटुम्बेनाऽप्यवज्ञातो गङ्गायां मृत्यवे गतः ॥ १५१॥
तज्जले निपतन्नेष दृष्टो विद्याधरर्षिणा । उदितश्च महाभाग ! ब्रुडस्येवं जले कथम् ? ॥ १५२ ॥
महारसायनं जैनं सर्वरोगहरं कुरु । शाखाच्छेदेन किं कर्ममूलं छिन्द्धि विपत्तरोः ? ॥ १५३ ॥
किं तद् रसायनं तेनेति पृष्टो मुनिराख्यत ? । पञ्चव्रतींससम्यक्त्वां कषायाऽक्षजयं तथा ॥ १५४ ॥

स दध्यौ च यथा प्राच्यभवेऽहं हेमलाभिधः । वामनाङ्गो जने हास्यभूरासं कुलपुत्रकः ॥ १२७ ॥
पितुः परिभवेऽन्येद्युर्गृहान्निर्गत्य बम्भ्रमत् । सुप्रतिष्ठाख्यमित्रेण नीतोऽहं गुरुसन्निधौ ॥ १२८ ॥
गुरुणा च यतित्वस्याऽयोग्यत्वात् श्रावकव्रतम् । ग्राहितोऽहं परं लोकैर्हास्यमानोऽतिखिन्नवान् ॥ १२९ ॥
तल्लघुं स्वां तनुं निन्दन्नभिनन्दन् महातनुम् । मृत्वाऽऽर्त्तध्यानतोऽभूवमेष शैलोपमः करी ॥ १३० ॥
तदिदानीं पशुः कुर्वे किं किं वाऽऽराधयाम्यहम् । अथवा किं वितर्केणाऽमुमेव प्रभुमर्चये ? ॥ १३१ ॥
इति ध्यात्वा प्रविश्यान्तःसरः स्नात्वा च दन्तिराट् । आदाय चारु पद्मानि पार्श्वे पार्श्वप्रभोर्ययौ ॥१३२॥
स त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य प्रभुं पद्मैः पदद्वयम् । पूजयित्वा च नत्वा च यथास्थानं गतः करी ॥ १३३ ॥
अथागत्य यथासन्ना देवाः सद्गन्धवस्तुभिः । पूजयित्वा विभुं नाट्यविधिं विदधिरे मुदा ॥ १३४ ॥
सर्वं गत्वा च चम्पायां तत्प्रदेशवनेचराः । करकण्डुनरेन्द्रस्य तत् स्वरूपं न्यवेदयन् ॥ १३५ ॥
विस्मितश्च नरेन्द्रोऽसौ सद्यः सबलवाहनः । वन्दितुं प्रभुमभ्यागात् प्रभुस्त्वग्रेऽन्यतो ययौ ॥ १३६ ॥
तत्र च प्रतिमा भर्तुर्नवहस्ता विनिर्मिता । सुरैर्दिव्या, महाभक्त्या सा नरेन्द्रेण पूजिता ॥ १३७ ॥
कारयित्वा च तत्रोरु चैत्यं तस्मिन्निवेशिता । साऽधिष्ठायकभावेन सप्रभावाऽभवद् भृशम् ॥ १३८ ॥
दूरदेशान्तरादागाज्जनस्तां मूर्त्तिमर्चितुम् । साऽपि दत्ते मनोऽभीष्टमनिष्टं हरते नृणाम् ॥ १३९ ॥
कलेः कुण्डस्य चासन्नभावित्वादगमज्जने । कलिकुण्ड इति ख्यातं तत् तीर्थं विश्वपावनम् ॥ १४० ॥

तदा तत्रैव भगवाल्लँम्बमानभुजद्वयः । कायोत्सर्गेण कर्माऽम्भोभ्रंशनायेव तस्थिवान् ॥ ११३ ॥
द्वितीयेऽह्नि गतः कोपकटाख्ये सन्निवेशने । पारणायाऽविशन्नाथो धनस्य गृहिणो गृहे ॥ ११४ ॥
तदा सार्थाभिधंसन्यो धन्यो गेहाङ्गणस्थितम् । कल्पद्रुमिव तं वीक्ष्य सहसाऽभून्मदोत्सुकः ॥ ११५ ॥
सद्यो जातविवेकश्च तं नत्वा पायसेन सः । शुद्धेन शुद्धधीर्नाथं कारयामास पारणम् ॥ ११६ ॥
अहो ! दानमहो ! दानमित्युद्घोषपरैर्दिवि । ताडितो दुन्दुभिर्देवैः स्वर्णवृष्टिः कृता ततः ॥ ११७ ॥
नानापुष्पैः प्रकीर्णा भूः सिक्ता गन्धाम्बुवृष्टिभिः । चेलोत्क्षेपश्च तैश्चक्रे धन्यस्याऽहो ! सुधन्यता ॥११८॥
धन्यः पुण्येन गेहं च सुवर्णेन जनो मुदा । गगनं दुन्दुभिध्वानैः पूर्णं नाथस्य पारणे ॥ ११९ ॥
धन्यो बहुमतो राज्ञा लोकैरेत्याऽभिनन्दितः । स प्रभोः पारणस्थाने पादपीठं मुदा व्यधात् ॥ १२० ॥
विचचार ततः स्वामी ग्रामा-ऽऽकर-पुरादिषु । मोहेनैव सवैरत्वाद् मौनी नैकत्र च स्थितः ॥ १२१ ॥
सर्वसहो धरित्रीव शारदाऽम्भ इवामलः । वह्निवत् तेजसा दीप्तोऽप्रतिबद्धश्च वायुवत् ॥ १२२ ॥
आकाशवन्निरालम्बः पृथ्व्याद्यैरपि पञ्चभिः । दत्तात्मगुणसारत्वादिव सोऽभूज्जगन्मतः ॥ १२३ ॥
मेदिनीं पावयन्नाथो द्विधाऽपि चरणक्रमात् । निर्लेपः पद्मवत् कस्य हृदि वासं न स व्यधात् ? ॥१२४॥
अटव्यामन्यदा कादम्बर्यां कलिगिरेरधः । कुण्डाख्यसरसस्तीरे स्थितः प्रतिमया विभुः ॥ १२५ ॥
तस्मिन् महीधरो नाम जलपानाऽऽगतः करी । ईहापन्नः प्रभुं दृष्ट्वा जातिस्मरणमासदत् ॥१२६॥

काशिमध्येन सोत्कण्ठं वीक्ष्यमाणः पुरीजनैः । नम्यमानोऽञ्जलिभिर्दं स्तूयमानः सहाशिषा ॥ १०१ ॥
तद्भक्ति श्रीवरः स्वामी प्रतीच्छन् सनराऽमरः । मुदाऽगादाश्रमपदमुद्वोढुं संयमश्रियम् ॥ १०२ ॥

(विशेषकम्)

यत्र स्वाम्यागमात् तुष्टा इवाऽशोका-ऽऽम्र-जम्बवः । एला-लवङ्ग-कङ्कोल-पूगाद्या विलसन्त्यगाः ॥१०३॥
कदली-लवली-द्राक्षा-नागवल्ली-प्रियङ्गवः । वासन्त्याद्या लताः कम्पैर्नृत्यन्तीवाऽग्रपल्लवैः ॥ १०४ ॥
मालती-यूथिका-मल्ली-केतकी-शतपत्रिकाः । चम्पकाद्या हसन्तीव विकाशिकुसुमच्छलात् ॥ १०५ ॥
शिबिकातः समुत्तीर्य तत्राऽशोकतरोस्तले । स्वाम्यमुञ्चत् क्षमैश्वर्य-स्वर्ण-रत्नपरिग्रहम् ॥ १०६ ॥
क्षमां सहिष्णुतामेव सुवर्णं समतां पुनः । ज्ञानादीन्येव रत्नान्यन्तरङ्गत्वेन सोऽग्रहीत् ॥ १०७ ॥
त्रिंशद्वर्षः प्रभुः स्वांसे दूष्यं शक्राहितं दधत् । पौषस्य कृष्णैकादश्यां विशाखाभे कृताष्टमः ॥ १०८ ॥
केशानुन्मूल्य सिद्धांश्च नत्वा चारित्रमग्रहीत् । द्राग् मनःपर्ययज्ञानं चापद् दीक्षासहोद्भवम् ॥ १०९ ॥

(युग्मम्)

पञ्चमुष्ट्युद्धृतान् केशान् विभोरिन्द्रः स्ववाससा । प्रतीप्य गत्वा चिक्षेपाक्षेपेण क्षीरसागरे ॥ ११० ॥
तदा च राजपुत्राणां प्रभोर्मैत्र्यमुपेयुषाम् । शतैस्त्रिभिरुपादत्त संवेगातिशयाद् व्रतम् ॥ १११ ॥
इति श्रीपार्श्वनाथस्य शुभभावकृतस्तवाः । स्वस्वस्थानं ययुः सर्वे सुरा-ऽसुर-नरेश्वराः ॥ ११२ ॥

सरोऽल्पदं प्रधिर्दुर्गोऽपेयोऽम्भोधिर्नदीत्वरी । घनस्तु घनदस्तेन विश्वोपरि जिनस्तथा ॥ ८९ ॥
तद्दानेनाऽर्थिनः पुष्टा रणद्भिः स्वर्णभूषणैः । कुर्वन्तीव गृहे दौस्थ्यनिर्वासपटहध्वनिम् ॥ ९० ॥
एका कोटी हिरण्यस्य लक्षाण्यष्टौ च स प्रभुः । ददौ प्रतिदिनं सूर्योदयादाभोजनक्षणम् ॥ ९१ ॥
त्रीणि कोटिशतान्यष्टाशीतिश्च स्वर्णकोटयः । अष्टाशीतिश्च वर्षेण सर्वदाने विभोरभूत् ॥ ९२ ॥
अथैयुर्वासवाः सर्वे ज्ञातदीक्षाक्षणा विभोः । ते चाऽश्वसेनशेषाश्च पार्थिवा एकतोऽमिलन् ॥ ९३ ॥
सर्वेऽनुज्ञाप्य ते दीक्षाभिषेकाय नता विभुम् । तीर्थाम्भःसंभृतैः कुम्भैरुत्सवात् तमसिष्णपन् ॥ ९४ ॥
हरिचन्दनकर्पूरलिप्ताङ्गो दिव्यचीरभृत् । पारिजातादिपुष्पौघस्फारधम्मिलबन्धुरः ॥ ९५ ॥
हार-कुण्डल-कोटीर-कङ्कणा-ऽङ्गदभूषणैः । शक्रेण भूषितो भक्त्या रेजे कल्पद्रुवद् विभुः ॥ ९६ ॥

(युग्मम्)

अथाऽऽरोहन्नरा-ऽमर्त्यैरुद्वाह्यां शक्रसूत्रिताम् । विशालां शिबिकां स्वामी चित्तवृत्तिं सतामिव ॥ ९७ ॥
तत्रासनमलंचक्रे स पूर्वाद्रिमिवाऽर्यमा । अभातां चामरे तस्य पक्षयोर्यशसी इव ॥ ९८ ॥
रेजे तस्योपरि च्छत्रं सुवृत्तोज्ज्वलमुल्लसत् । स्वस्वरूपमिव ब्रह्मद्वारोपरि परिस्फुरत् ॥ ९९ ॥
वाद्यमानेषु वाद्येषु पठत्सु पटु बन्दिषु । जयारवे प्रसृमरे सङ्गीते विविधे सति ॥ १०० ॥

---

१ कूपः । २ इत्वरी गमनशीला । ३ प्रसरणशीले ।

जगद्द्रोहकमोहस्य त्वमेव शमने क्षमः । तत् त्रैलोक्योपकाराय प्रभो ! तीर्थं प्रवर्तय ॥ ७६ ॥
आ गर्भवासात् त्रिज्ञानः स्वयं विश्वपते ! वयम् । इदं ब्रूमोऽधिकारित्वादित्युक्त्वा ते ययुर्दिवम् ॥७७॥
ततः सायं गतः सौधं विसृज्य सुहृदः प्रभुः । पल्यङ्कस्थो निशां निन्ये भावयन्निति भावनाम् ॥ ७८ ॥
किं न भुक्तं च मुक्तं च भवे सौख्यं शरीरिणाम् । तदपूर्वस्य कस्यार्थे भूयोऽप्यायासमेत्यसौ ॥ ७९ ॥
किं कस्यापि कृते किञ्चिद् भुवने वस्तु विद्यते ? । स्वेनैवोत्पद्यते काले स्वयमेव विपद्यते ॥ ८० ॥
तदेवं सति को मोहो देहिनां यदिदं मम । गते च तत्र कः खेदो यदिदं मे गतं मृतम् ? ॥८१॥
ममतामालया बद्धः कोऽरघट्टघटीव न ? । करोति भवकूपेऽस्मिन्नेहिरेयाहिरां क्रियाम् ॥ ८२ ॥
हा ! मुक्त्वा ध्रुवमज्ञानादध्रुवेऽप्यलगज्जनः । तदात्मानं स्थिरज्ञानं कृत्वा लोकं प्रबोधये ॥ ८३ ॥
इत्यादि ध्यायतो मोह इव पर्यगलन्निशा । प्रबोध इव चादित्यो विश्वोद्द्योतार्थमुद्गतः ॥ ८४ ॥
कृत्वा प्रभातकृत्यानि गत्वा पित्रोश्च सन्निधौ । तौ संबोध्य स्वदीक्षायै दानमारभत प्रभुः ॥ ८५ ॥
यथेच्छं गृह्यतामित्याघोष्याऽऽवर्षं प्रयच्छतः । दानं विभोरभूदिन्द्रादिष्टः श्रीदः स्वपूरकः ॥ ८६ ॥
स्वर्णविद्युद्युते पार्श्वपद्ये वित्ताम्बु वर्षति । वृद्धा कीर्त्यापगा विश्वक् पूर्णान्यर्थिसरांसि च ॥ ८७ ॥
दारिद्र्यमयदावाग्निः शशाम जगतोऽखिलः । परमानन्दकन्दाश्च सद्यः कन्दलिता भुवि ॥ ॥ ८८ ॥

१ एहि रे ! याहि रे ! यस्यां क्रियायां सा एहिरेयाहिरा, ताम् । २ धनपूरकः ।

महर्द्धिर्धरणो नाम रेजे नागसुरेषु सः । जयी विश्वे नमस्कारः स्याद् मृतोऽप्यमरो यतः ॥ ६३ ॥
अहो ! मूर्त्तिः कट ! ज्ञानं दया काऽप्यस्य साधुवाक् । स्तूयमानो जनैरेवं ययौ स्वभवनं विभुः ॥ ६४ ॥
अथ कष्टतरं बालस्तपस्तेपे कठो हठात् । कष्टं हि सुकरं पुंसां विवेकोऽतिसुदुर्लभः ॥ ६५ ॥
विवेको ज्ञानरूपस्तत् तत्प्रभावाच्छुभं कृतम् । तन्वपि प्राज्यपुण्याय तं विना नतु वह्वपि ॥ ६६ ॥
लभतेऽल्पं धनं स्थूलग्रावोद्धारेऽपि कर्मकृत् । तद् बहु स्वल्पभारेणाऽप्यर्जयेद् रत्नकोविदः ॥ ६७ ॥
मृत्वा मेघकुमारेषु कठो भवनवासिषु । असुरो मेघमालीति नामतः समजायत ॥ ६८ ॥
श्रीपार्श्वो भोगसौख्यानि भुञ्जानोऽन्येद्युरागते । मधौ जनोपरोधेन ययावुद्यानमीक्षितुम् ॥ ६९ ॥
स तत्रोद्यानपालेन दर्श्यमानलताद्रुमः । निध्यायन्[1] पुष्पावचयजलक्रीडादिकूज्जनम् ॥ ७० ॥
क्रमेणोद्यानमध्यस्थं प्रासादं प्राविशद् विभुः । तद्भित्तौ नेमिचरिताचित्रं चैक्षत नीलरुक् ॥ ७१ ॥
राज्य-राजीमतीत्यागं विधायाश्रितसंयमम् । दृष्ट्वा नेमिं विरक्तोऽसौ सुतरामित्यचिन्तयत् ॥ ७२ ॥
विवेकः कोऽप्यहो ! श्रीमन्नेमेरनुपमः खलु । नवे वयसि निःसङ्गो य एवं व्रतमग्रहीत् ॥ ७३ ॥
सर्वथा त्याज्य एवाऽयं संसार इति चिन्तयन् । बभूव भगवान् भुक्तभोगकर्मा व्रतोन्मुखः ॥ ७४ ॥
तदा च तं सपद्येव सुराः सारस्वतादयः । लोकान्तिका ब्रह्मलोकादेत्य नत्वा व्यजिज्ञपन् ॥ ७५ ॥

---

१ पश्यन् ।

प्रभुः क्रीडाचलोद्यानादिषु क्रीडंस्तयाऽन्वितः । जनानां जनयन् प्रीतिं वासरानत्यवाहयत् ॥ ४९ ॥
सौधेऽन्यदा गवाक्षस्थः प्रभुः काशीं विलोकयन् । सपूजोपस्करान् पौरानपश्यद् गच्छतो बहिः ॥५०॥
जगाद च निजान् कोऽयमद्याहो ! बहिरुत्सवः । येनेत्येष जनो याति पुरीतो हर्षसत्वरम् ॥ ५१ ॥
कोऽप्यूचे देव ! पञ्चाग्नितपः कुर्वन् कठाह्वयः । आगतोऽस्ति तपस्व्येको जनो याति नमस्यितुम् ॥ ५२ ॥
तं द्रष्टुं कौतुकात् तत्र सानुगः प्रभुरप्यगात् । अपश्यच्च कठं तीव्रे पञ्चाग्नितपसि स्थितम् ॥ ५३ ॥
ज्ञानत्रयधरः स्वामी दह्यमानं महोरगम् । अपश्यद् वह्निकुण्डान्तः क्षिप्तकाष्ठान्तरस्थितम् ॥ ५४ ॥
तं दृष्ट्वा सहसाऽवोचत् कृपाम्भोधिरिदं विभुः । अहो ! अज्ञानमज्ञानां यत् तपस्यपि नो दया ॥ ५५ ॥
बालगोपालकादीनामप्येवं सर्वतः सदा । प्रसिद्धं यद् दयाहीनो धर्मो न स्यात् कथञ्चन ॥ ५६ ॥
यथा नाथं विना सैन्यं यथात्मानं विना वपुः । शेषकष्टक्रिया शून्या दयाधर्मं विना तथा ॥ ५७ ॥
स्वस्य चेत् कष्टमारेभे तदन्येषां करोषि किम् ? । जीवघातात् कथं पुण्यं न विषादमृतोद्भवः ॥ ५८ ॥
इति श्रुत्वा कठः प्रोचे हस्त्यश्वाद्येव केवलम् । राजपुत्रा विजानन्ति धर्मं तु मुनिपुङ्गवाः ॥ ५९ ॥
ततस्तत्प्रत्ययार्थं स्वैर्नरैराकृष्य कुण्डतः । तत् काष्ठं स्फोटयामास यत्नेन जगतां पतिः ॥६०॥
सहसा निरगात् तस्मादहिर्दाहाकुलः स्फुरन् । तस्य चाशु नमस्कारं नृभिः प्रभुरदापयत् ॥ ६१ ॥
विभोर्दृग्वाक्यपीयूषैः सोऽस्ततापः समाधिना । नमस्कारामृतं पीत्वा मृत्वा नागाधिपोऽभवत् ॥६२॥

मुशलेनाऽलिके स्पृष्टः कृतमन्थयुगक्रमः । पदाक्रान्तपुटश्चैष निन्ये मातृगृहे वरः ॥ ३६ ॥
यत्रास्ते सितदुकूलप्रच्छादितमुखी वधूः । छन्नेन्दुः शरदभ्रेण पौर्णमासीव शर्वरी ॥ ३७ ॥
नीरङ्गीस्फेटनायाऽस्याः सखीभिः प्रार्थितो वरः । ददावाऽऽचारिकं स्मित्वा ताभिरुद्घाटितं मुखम् ॥३८॥
दृष्टा चाऽनेन सा किञ्चिद्विकस्वरमुखाम्बुजा । सहर्षसाध्वसा[1] चेतोभुवोऽपि स्वान्तहारिणी ॥ ३९ ॥
मङ्गलाचारपूर्वं च जज्ञे पाणिग्रहस्तयोः । बद्धाञ्चलौ च तौ तस्माद् गतौ चतुरिकाऽन्तरे ॥ ४० ॥
तत्र मुक्तावचूलाढ्ये प्रवरस्तम्भतोरणे । सूर्यवत् सदिनश्रीकः कुमारः शुशुभेतराम् ॥ ४१ ॥
अथोपचारः प्रारेभे स्वजनानां समन्ततः । श्रीखण्डपुष्पताम्बूलैर्नेपथ्याश्वगजादिभिः ॥ ४२ ॥
ततस्तत्राज्यलाजाद्यैर्विप्रेणोद्दीपितेऽनले । भ्रामितुं विधिनाऽऽरेभे मङ्गलानि[2] वधूवरम् ॥ ४३ ॥
प्रथमे मङ्गले राज्ञा स्वर्णभाराः सहस्रशः । दत्ताः, कुण्डल-हाराद्यं द्वितीये सारभूषणम् ॥ ४४ ॥
तृतीये स्थाल-सिप्राद्यं चतुर्थे दिव्यचीवरम् । अन्यान्यपि हि कृत्यानि कृतानि निखिलान्यपि ॥ ४५ ॥
बहिरङ्गविवाहेनाऽप्येवं प्रीणितविष्टपः । आजगाम कुमारेन्द्रः स्वगृहं मङ्गलोत्सवैः ॥ ४६ ॥
अश्वसेननृपेणाऽपि बहु सत्कारितो जनः । अनर्घ्यमणिमुक्ताभिर्वध्वाश्चाभरणं ददौ ॥ ४७ ॥
जातोद्वाह इति स्वामी नीलरत्ननिभस्तया । गौराङ्ग्या शुशुभेऽत्यन्तं विद्युतेव नवाम्बुदः ॥ ४८ ॥

---

१ सानन्दा सभया च । २ मण्डलानि, इत्यपि ।

स्नपयित्वा स्वर्णकुम्भैः फलपुष्पपयोभृतैः । गुरुदत्ताऽक्षतां मूर्ध्न्यथ तास्तामभण्टयन ॥ २५ ॥
तस्या देहा-क्षि-पादेषु कुङ्कुमा ऽञ्जन-यावकाः । कस्तूरिका कपोले च प्रत्युतापुः परां श्रियम् ॥ २६ ॥
नूपुरे पादयोर्मध्ये मेखलाङ्गुलिपूर्मिकाः । सरिका बाहुयुग्मे च तारहारस्तु वक्षसि ॥ २७ ॥
मुक्तानां कण्ठिकाः कण्ठे कर्णयो रत्नचाक्रिके । भाले रत्नमयी चन्द्रलेखा मूर्ध्नि शिरोमणिः ॥ २८ ॥
सुस्थानलाभसंतोषादिवाऽस्या दिव्यवाससः । लग्नानीत्युल्लसन्ति स्म भूषणानि तनौ भृशम् ॥ २९ ॥

(विशेषकम्)

इत्थं श्रीपार्श्वनाथोऽपि दक्षस्त्रीभिः प्रसाधितः । राज्ञो मौहूर्तिकैर्लग्नमत्यासत्तिर्निवेदिता ॥ ३० ॥
ततो राजसमादिष्टः परिवारभृतोऽभितः । धवलद्विरदारूढः कुमारः कृतमङ्गलः ॥ ३१ ॥
सचामरगजारूढवारवामोपशोभितः । वसन्तश्रीगरलक्ष्मीयुतः काम इवाङ्गवान् ॥ ३२ ॥
विचित्रवाहनारूढैर्वेष्टितोऽनेकपार्थिवैः । तूर्यनादे खमुत्सर्पत्याख्यातुं त्रिदशानिव ॥ ३३ ॥
वीक्ष्यमाणः पुरस्त्रीभिः साभिलाषं सकौतुकम् । सच्छायो लीलया गच्छन् प्रापद्वाहमण्डपम् ॥ ३४ ॥

(चतुर्भिः कलापकम्)

तत्र चाऽऽचमनं दत्त्वाऽवतीर्णस्य करीश्वरात् । दत्तः श्वश्रूजनेनाऽर्घो दधि दूर्वा-क्षतादिभिः ॥ ३५ ॥

१ कटी । २ मुद्रिका । ३ भूपित ।

उन्मूलयितुमिच्छामि भववृक्षस्य तस्य तत् । रोपयामि कथं मूलं स्त्रीपरिग्रहलक्षणम् ? ॥ १२ ॥
घनवद् भारितो[1] जीवो नीचैर्याति मलीमसः । यात्यूर्ध्वं प्रोज्ज्वलः सोऽपि मुक्ततोयपरिग्रहः ॥ १३ ॥
अश्वसेननृपोऽप्यूचे वत्सेदृग्मनसा त्वया । शीर्ण एव भवः किन्तु पूरयाऽस्मन्मनोरथम् ॥ १४ ॥
भूत्वा कलत्रिणः प्राक् किं जिनाः सिद्धा न तद्भवे ? । उदूढस्तत्[2] त्वमप्येवं समये स्वार्थमाचरेः ॥ १५
मत्वा तातमनुल्लङ्घ्यं भोगकर्मात्मनश्च तत् । वचो मेने विभुर्येन प्रभवो न जडग्रहाः ॥ १६ ॥
द्वाभ्यामप्यथ भूपाभ्यां चक्रे वर्धापनं महत् । पूर्वापरपयोदाभ्यामिवागार्जि जगन्मुदे ॥ १७ ॥
दानं च घोषणापूर्वं दापितं सर्वतोमुखम् । निर्णीतं गणकैर्[3]लग्नं सर्वग्रहमनोहरम् ॥ १८ ॥
लसच्चन्द्रोदयं मुक्तातारं स्तम्भोर्ध्वदिग्गजम् । स्वर्णरौप्यप्रभाविद्युद् धूपधूम्याऽभ्रडम्बरम् ॥ १९ ॥
व्योमेव विपुलं हर्षान्निजावासभुवोऽङ्गणे । विवाहमण्डपं सद्यः प्रसेनजिदकारयत् ॥ २० ॥ (युग्मम्)
विवाहदिवसे प्राप्ते सुमुहूर्ते प्रभावती । रङ्गावलीचतुष्कान्तरासन्द्यां[4] दिव्यवासासि ॥ २१ ॥
न्यवेशि पूर्वाभिमुखी मणिपट्टाहितक्रमा । कारितं नखकर्माऽस्याः प्रम्रक्षणपुरस्सरम् ॥ २२ ॥(युग्मम्)
रक्तांशुकपरीधाना विकस्वरमुखाम्बुजा । प्राची दिगिव साऽराजदासन्नार्कसमागमा ॥२३॥
चन्दनाक्षतदूर्वाद्यहस्ताभिर्मङ्गलारवैः । विदधे तत्कुलस्त्रीभि[5]र्वर्णकोद्वर्णकक्रमः ॥ २४ ॥

१ भारवान् । २ विवाहितः । ३ ज्योतिर्विद्भि· । ४ आसन्दी आसनम् । ५ ऽस्या वरस्त्रीभि-, एवमपि ।

अर्हम् ।

अथ षष्ठः सर्गः ।

अथाऽश्वसेनभूपालस्तेजोविजयशालिनम् । पार्श्वं पार्श्वागतं दृष्ट्वा हर्षाद्रुच्छ्रतामगात् ॥ १ ॥
स्वसौधं च गते पार्श्वे प्रभावत्या सहागतम् । पुरो नमन्तमुत्थाप्य प्रसेनजितमब्रवीत् ॥ २ ॥
कच्चित् कुशस्थलाधीश ! सर्वत्र कुशलं तव । हेतोश्चात्रागमः कस्मात् सोऽप्येवमवदत् तदा ? ॥ ३ ॥
कुशलं मे सदा यस्य त्राताऽसि गुरुविक्रमः । हेतुश्चागमने तावद्दर्शनेच्छा तवाऽनघ ! ॥ ४ ॥
अन्यच्च मम पुत्रीयं भृशं पार्श्वानुरागिणी । प्रसद्य तद् गृहाणेमां कुमारार्थं प्रभावतीम् ॥ ५ ॥
अश्वसेनोऽवदद् भद्र ! साधूचेऽस्माकमप्यसौ । मनोरथः सदैवाऽस्ति कुमारोद्वाहगोचरः ॥ ६ ॥
विरक्तः किन्तु संसारादपि राज्यश्रियं चिरात् । मुमुक्षुरेषोऽत्रार्थे तन्न जाने किं करिष्यति ? ॥ ७ ॥
परं त्वदुपरोधेनाऽधुना पार्श्वं बलादपि । उद्वाहं कारयिष्यामि तन्मा त्वमधृतिं कृथाः ॥ ८ ॥
इत्युक्त्वा सह तेनैव ययौ पार्श्वान्तिकं नृपः । इमां प्रसेनजित्पुत्रीमुद्वहेति जगाद च ॥ ९ ॥
श्रीपार्श्वोऽप्यवदत् तातो मयीदं वक्ति वत्सलात् । वस्तुनः किन्तु नित्यस्य ममेच्छा क्षणिकस्य न ॥१०॥
परिग्रहेणान्येनाऽपि भवाब्धिः खलु दुस्तरः । परिग्रहेण तु स्त्रीणामियं वार्ताऽपि दूरतः ॥ ११ ॥

अथ पार्श्वोऽवदद् राजंस्तातात्ता मे तवाऽवने[1] । न कन्योद्वहने तस्मान्मा कार्षीराग्रहं वृथा ॥ २४६ ॥
तच्च प्रभावती श्रुत्वा दध्यौ दीना विषादतः । अधुनाऽहं भविष्यामि मन्दभाग्या हहा ! कथम् ? ॥२४७
सर्वत्र सदयोऽप्येष कुतोऽभून्मयि निर्घृणः ? । मत्कृते प्रार्थना व्यर्था मत्तातस्याऽपि हाऽभवत् ॥२४८॥
दध्यौ प्रसेनजिच्चैवं स्वयं सर्वत्र निस्पृहः । अश्वसेनोपरोधात् तु कर्ताऽसौ मन्मनोरथम् ॥ २४९ ॥
सुतामप्येवमाश्वास्य स जगाद विभुं विभो ! । सहैष्यामि त्वया काशिं द्रष्टव्यो ह्यश्वसेनराट् ॥ २५० ॥
एवमस्त्विति भाषित्वा स प्रसेनजिता सह । सौहार्दं कारयित्वा च व्यसृजद् यवनं विभुः ॥ २५१ ॥
स्वयं च कृतकार्यत्वात् स कुशस्थलभूभुजा । सकन्येनाऽन्वीयमानो ययौ वाराणसीं पुरीम् ॥ २५२ ॥
काशीन्द्रस्तस्य पार्श्वस्य महर्द्ध्या नृसुराऽसुरैः । स्तूयमानस्य संतुष्टः प्रवेशोत्सवमातनोत् ॥ २५३ ॥
मोहध्वान्तहृतिप्रदीपकलिकाऽऽविर्भावतुल्याः सुधाकुल्या धर्मतरोः शिवोच्चभवने निःश्रेणिदण्डोपमाः ।
श्रेयःकल्पलताङ्कुरा भवमहाम्भोराशिसेतुश्रियः श्रीपार्श्वस्य पदद्वयीनखमणिश्रेणिप्रभाः पान्तु वः॥२५४॥

इति श्रीकालिकाचार्यसन्तानीय श्रीभावदेवसूरिविरचिते श्रीपार्श्वनाथचरिते महाकाव्येऽष्टसर्गे भावाङ्के श्रीपार्श्वनाथच्यवन-जन्म-जन्माभिषेक-कौमारविजययात्रादिवर्णनो नाम पञ्चम सर्गः ॥ ५ ॥

---

[1] रक्षणे ।

यथा राजाऽपि नगरं दृष्ट्वा मुदितनागरम् । स्वस्थीभूतमनाः सर्वमाल्लापयति पूर्ववत् ॥ १७५ ॥
अन्योऽन्यमथ जल्पन्ति हस्तिशृङ्गारकारकाः । अहो ! शून्य इव स्वामी देशान्तरगमादभूत् ॥ १७६ ॥
इत्याकर्ण्य स दन्तीन्द्रोऽत्याकुलश्चिन्तयत्यहो ! । किमिदं हा ! द्विजो राज्ये मन्मूर्त्या लब्धान ध्रुवम् १७७
गुरुणा वारितेनाऽपि यद्विद्या दापिता मया । विप्राधमस्य तस्येदं शीघ्रमासादितं फलम् ॥ १७८ ॥
अविश्वासमयी नीतिमभ्यस्तां वालयनोऽस्मि यत् । विस्मार्य तस्य विश्वस्तस्तत् किञ्चिद् दैवतं ध्रुवम् १७९
नीचोऽप्युच्चैर्भवेद् दैवादुच्चोऽपि हि लघुर्भवेत् । सैव विद्या श्रियं तस्य कुरुते हरते मम ॥ १८० ॥
कलभपरिवाराद्यं वस्तु कायानुगं भुवि । काये व्रजति तत्सर्वं परकीयं ममाऽभवत् ॥ १८१ ॥
यथेहाध्यक्षतो दृष्टं तथाऽमुत्राऽपि देहिनः । कर्मैव सहगं तेन सुकृतं कुर्वते बुधाः ॥ १८२ ॥
भवतु प्राप्तकालीनं कुर्वे तावत् पलायनम् । मा ममाऽस्तु तदारोह पापस्योपरि चूलिका ॥ १८३ ॥
संप्रधार्येदमुत्कर्णो व्याकुञ्चितकरः करी । वेगेन गन्तुमारब्धो जज्ञे कलकलो महान् ॥ १८४ ॥
पादचारा-ऽश्ववाराद्यैर्दधावेऽनु सहस्रशः । अधिकाधिकगत्याऽस्य निर्विण्णस्तु न्यवर्तत ॥ १८५ ॥
दूरारण्ये करी गत्वा श्रान्तो दध्यौ विषण्णधीः । क्व भूसंज्ञाभवत्कार्यं राज्यं क्वेदं पलायनम् ? १८६॥
किंवा स्तोकमिदं पुंसो दुर्बुद्धेः खलसङ्गिनः । इति चिन्ताग्निक्षुत्-तृष्णा-तापैराचक्रमे नृपः ॥ १८७ ॥
संप्राप्य वटवृक्षस्य च्छायां विधुरबन्धुवत् । स्वस्थीभूतः क्षणं तत्र नरमेकं ददर्श सः ॥ १८८ ॥

तेषां यथोचितालापप्रसादमभिवाञ्छताम् । नामकर्माद्यजानानो न करोति किमप्यसौ ॥ १६१ ॥
सहर्षमागता देव्याः प्रियसख्योऽपि तादृशम् । लीलाविलासलालित्यरसं नासादयन्त्यतः ॥ १६२ ॥
अमात्यः पालितप्राज्यराज्यः संभाषणं नहि । मानं प्रधानसामन्ता लभन्ते नापि नागराः ॥ १६३ ॥
ते तादृशं नृपं दृष्ट्वा चिन्तयन्त्येष किं सुरः । दैत्यो वा राजरूपेण शून्यराज्यमधिष्ठितः ? ॥ १६४ ॥
नैतच्च घटते पादौ येनास्य लगतः क्षितौ । निमेषश्च दृशोस्तेन चित्तचालः कुतोऽप्यसौ ॥ १६५ ॥
चित्तं विरहसंतप्तं कमलावचनामृतैः । निर्वाप्यं चेदित्यमात्यस्तं चेट्याऽऽनाययत् ततः ॥ १६६ ॥
स कृत्रिमनृपो दध्यावहो ! मे सुमना विधिः । येनानीत इमां भूमिं मनसोऽपि सुदुर्लभाम् ॥ १६७ ॥
राज्ञी संभ्रान्तमुत्थाय मण्डयत्यासनादिकम् । दृष्ट्वा च तं पुनर्भूपं मूर्छितेव पतत्यधः ॥ १६८ ॥
उक्ता चेटीभिरुत्थाप्य किमिदं देवि ! कथ्यताम् । नृपोऽप्याह कथं देवि ! मूर्छाघातो मदागमे ? ॥१६९॥
तद्वचःश्रवणाद् जातमहार्तिः साऽप्यचिन्तयत् । एष प्रिय इवेक्ष्येत दाहं दत्ते तु वैरिवत् ॥ १७०॥
लब्धोपायाऽवदद् देवी देव ! यात्राक्षणे मया । शुभागमाय चण्ड्या उपयाचितकं कृतम् ॥ १७१ ॥
यथा देवि ! प्रपूज्य त्वां वीक्षे दृष्ट्याऽपि वल्लभम् । तदकृत्वेक्षमाणा त्वां चण्ड्याऽहं पातिता भुवि १७२
तत्पूजासमयं देव ! कथयिष्याम्यहं स्वयम् । इति दत्तोत्तरो राज्या भवनाद् निर्ययौ नृपः ॥ १७३ ॥
इतश्च तं गजं मन्त्री राजपाट्यै व्यभूषयत् । सुचिरादागतं येन स्वामिनं वीक्षते जनः ॥ १७४ ॥

पूर्ववद् देवहर्म्येषु सङ्गीतोत्सवनाटकैः । सुरम्यव्यवहाराद्यं सधर्माचारधार्मिकम् ॥१४८॥
क्षुत-स्खलित-शङ्कादौ चिरं जीवतु विक्रमः । इत्यूचानं जनं हृष्टो वीक्षते सर्वतः पुरीम् ॥१४९॥
(युग्मम्)
तदा च नृपसौधान्तः पट्टकुञ्जरमृत्युना । तल्लोकमाकुलं दृष्ट्वा ययौ राजा द्विजान्तिके ॥१५०॥
उवाच मित्रं भो विद्याविलासरसिको गजे । प्रविश्य चरितं किञ्चिद् वीक्षे प्रासादमध्यगम् ॥१५१॥
एकान्ते मम कायस्य तत् त्वं प्राहरिको भव । ज्ञातस्वरूपप्रकटो भविष्यामि त्वया सह ॥१५२॥
इति स्वं तत्र मुक्त्वाङ्गं राजा गजकलेवरम् । प्रविवेश करीन्द्रोऽपि पूर्ववद् विलसत्यलम् ॥१५३॥
न केवलं गजो राज्ञा सजीवो विहितो निजः । राजवर्गोऽपि तन्मृत्युमृतः सर्वोऽपि जीवितः ॥१५४॥
प्रावर्तन्त गजेन्द्रस्य विविधा मङ्गलोत्सवाः । कायान्तरगतस्यापि राज्ञो भोगप्रदो विधिः ॥१५५॥
इतश्च दुर्जनात्माऽसौ तनुप्राहरिको नरः । विश्वासघातको मित्रद्रोही लोभादचिन्तयत् ॥१५६॥
महादारिद्र्यदग्धेन किमनेनाङ्गकेन मे ? । प्रविश्य विक्रमस्याङ्गे कुर्वे राज्यं निराकुलः ॥१५७॥
तथा कृत्वा स सौधान्तः प्रविष्टः कृत्रिमो नृपः । योग्यभूमिमजानानश्चकितोऽरण्यजीववत् ॥ १५८ ॥
ससंभ्रमागतामात्यबाहुल्यः सदःस्थितम् । सिंहासनमलंचक्रे प्रणतो राजपूरुषैः ॥ १५९ ॥
करीन्द्रो जीवितो दिष्ट्या नरेन्द्रोऽपि समागतः । दुग्धेऽसौ शर्करापात इत्यूचानोऽमिलज्जनः ॥ १६० ॥

बभाषे च प्रभो ! पूज्य ! सेवाहेवाकिनाश्चिरात् ।अस्य विद्याप्रदानेन प्रसादो मेऽस्तु तावकः ॥ १३६ ॥
सविषादं गुरुः प्राह मा दुग्धं पाययोरगम् । अयोग्योऽयमपात्रे हि विद्याऽनर्थकरी भृशम् ॥ १३७ ॥
यथा कोऽपि पुरा विद्यासिद्धः सिंहास्थिदर्शनात् । सिंहाङ्गं सकलं कृत्वा सजीवं कर्तुमुद्यतः ॥ १३८ ॥
वारितो बन्धुना किन्तु सजीवमकरोन्मदात् । हतोऽसौ तेन सिंहेन त्वमप्येवं विभावय ॥ १३९ ॥
एवमुक्तोऽपि सिद्धस्य परार्थव्यसनी नृपः । लगित्वा पादयोर्बाढं तस्मै विद्यामदापयत् ॥ १४० ॥
गुर्वादेशोपरोधेन जगृहे च स्वयं नृपः । विधिश्च साधने तस्याः सिद्धेन कथितः स्फुटम् ॥१४१॥
अविसृष्टोऽपि गुरुणा द्विजोऽभूद् गन्तुमुत्सुकः । न तु राजा विसृष्टोऽपि गुरुवात्सल्यभारितः ॥१४२॥
यतः—
फलाकलापसंपन्ना उपकर्तुः पराङ्मुखाः । न भवन्ति महात्मानः सरसः शिखिनो यथा ॥१४३॥
त्वं स्वकृत्यपरो भावी धर्मध्यानपरा वयम् । अनिच्छन्तमपीत्युक्त्वा विससर्ज नृपं गुरुः ॥१४४॥
स्वयं विधाय विप्राच्च विधाप्य विधिसाधनम् । सिद्धविद्यो नृपस्तेनानुगतः स्वपुरं ययौ ॥१४५॥
द्विजायात्मीयवृत्तान्तं सौहृदेन न्यवेदयत् । स्वच्छत्वेन गभीरोऽपि दर्शयत्युदधिर्मणीन् ॥१४६॥
गुप्तवृत्त्या दिनं स्थित्वा बहिर्मुक्त्वा द्विजं निशि । निजराज्यस्थितिं द्रष्टुमेकाकी प्राविशत् पुरम् ॥१४७॥

१ त्वदीय ।

यतः-नीचाः शरीरसौख्यार्थमृद्धिव्यापाय मध्यमाः । कस्मैचिदद्भुतार्थाय यतन्ते पुनरुत्तमाः ॥ १२३ ॥
एवं च व्रजतो नित्यं मानसोत्साहरश्मिभिः । आकृष्ट इव यस्याऽऽशु श्रीगिरिर्निकटोऽभवत् ॥ १२४ ॥
सिद्धेश्वराभिधं विद्यासिद्धं तत्रैकदेशगम् । प्रसन्नास्यं नृपो दृष्ट्वा तुष्टो नत्वा ततोऽवदत् ॥ १२५ ॥
त्वन्मूर्तिदर्शनेनैव कृतार्थोऽहं मुनीश्वर ! । अयन्छन्नब्रुवाणोऽपि जगदाह्लादयेच्छशी ॥ १२६ ॥
अतस्तव पदाम्भोजद्वयं दुर्लभसङ्गमम् । संसेविष्येऽनुजानीहीत्यनिषिद्धस्तथाऽकरोत् ॥ १२७ ॥
तत्रैको ब्राह्मणोऽग्रेऽपि विद्यार्थं तिष्ठते चिरात् । तत्कृतो विनयोऽप्यस्य दुःखाय मुहुरर्थनात् ॥ १२८ ॥
बीजमुप्तं शुभक्षेत्रे स्वयमेव यथोदयेत् । यथाऽन्यदपि सत्कर्म दैन्यं क्लेशाय केवलम् ॥ १२९ ॥
आसनन्यास-चरणक्षालनाद्यैर्मनोऽनुगैः । नृपस्य विनयैर्याच्ञारहितैर्मुमुदे गुरुः ॥ १३० ॥
एकाग्रमनसा ध्याता देवाः शैलमया अपि । अचिरेणैव तुष्यन्ति किं पुनश्चेतनो जनः ? ॥ १३१ ॥
अब्रवीच्च महाभाग ! सदाचारेण ते मया । ज्ञातं कोऽपि नरोत्तमस्त्वं देशान्तरकौतुकी ॥ १३२ ॥
विनयात् तव तुष्टोऽस्मि तत् त्वं विद्यां गृहाण मे । परकायप्रवेशाख्यां यद् भक्तः स्यां यथाऽनृणः १३३॥
तत् श्रुत्वा विक्रमः स्वार्थशिथिलोऽग्रेतनं नरम् । चिरकालागतं दीनं दृष्ट्वा दध्यौ लसद्दयः ॥ १३४ ॥
अस्मिन् पुरास्थिते हन्त ! निराशे गुरुबान्धवे । लब्धविद्यः कथं यामि तदेनामस्य दापये ॥ १३५ ॥

१ व्यापो विस्तार. । २ मनोगतैरित्यपि ।

अहो ! ब्रूत कला-विद्या-वस्तुविज्ञाममद्भुतम् । तत् किमप्यस्ति कुत्रापि यन्मे राज्ये न विद्यते ? ॥११०॥
ततः प्राह कलाविज्ञः कोऽपि देशान्तरी नरः । हर्षोत्फुल्लमुखाम्भोजः प्राप्यावसरमुच्चकैः ॥ १११ ॥
भ्रान्तोऽस्मि बहुरत्नायां पृथिव्यां सुचिरं परम् । त्वत्समो न मया दृष्टः श्रीविद्यावेणिसङ्गमः ॥ ११२ ॥
पाताले वासुकिर्देव ! दिवि शक्र उभाविमौ । अदृष्टावपि मन्येते पृथिवीन्द्र ! तव श्रिया ॥ ११३ ॥
महतामवधिः स्वामिन् ! गगनं कथ्यते बुधैः[1] तत्राप्येकः कलावांस्ते त्वद्राज्ये तु सहस्रशः ॥ ११४ ।
अवस्त्वेव हि तद्वस्तु निष्कला सा कला विभो ! । अज्ञानं तच्च विज्ञानं यन्निलीनं नहि त्वयि ॥११५॥
यशःसंभारसुरभिर्विक्रमाक्रान्तभूतलः । ॐकार इव वर्णानां त्वं राज्ञां धुरि संप्रति ॥ ११६ ॥
वाचस्पतिमतिर्मन्त्री तवाज्ञाजीविता जनाः । सहर्षप्रणताः सर्वे प्रधाना मण्डलेश्वराः ॥ ११७ ॥
सहन्ते द्विषतां वीरा न गन्धं गन्धहस्तिवत् । अनङ्गभरभुग्नाङ्गचङ्गोऽयं कामिनीजनः ॥ ११८ ॥
अस्ति कौतुकचित्रेन्द्रजालादन्यदपि प्रभो ! । परकायप्रवेशाख्या किन्तु विद्या न विद्यते ॥ ११९ ॥
ससंभ्रमं नृपः प्राह कुत्रास्तेऽसौ वदाऽऽशु मे ? । सोऽप्याह श्रीगिरौ देव ! सिद्धेश्वरनरान्तिके ॥१२०॥
विसृज्याथ सभां राजा राज्यकार्ये स्वमन्त्रिणम् । न्यारोप्य नगराद् विद्याकौतुकी निशि निर्ययौ १२१॥
तादृग्राज्यसुखं हित्वा दुःखान्यगणयन् पथि । नवार्थरसिकः सत्त्वसहायो यात्यसौ मुदा ॥ १२२ ॥

---

१ कलावान् सोमः ।

भूषणानीव भूपाये गुणा बाधाकरा अपि । कथ्यते तत्फलं साक्षाल्लोकेऽपि तत्र सद्गने[1] ॥ ९९ ॥
तथाहि—
विनयादेव सौभाग्यं भाग्यं विद्यार्थसंपदः । लोकद्वयसुखस्याऽपि भाजनं विनयाद् नरः ॥ १०० ॥
ध्रुवं नम्रतया लोके गुरुत्वं लभते नरः । छन्दोवर्ण इव स्तब्धः पुनर्लघुरिति प्रथाम् ॥ १०१ ॥
यथा यथा प्रकृष्टानां पात्रं भवति संपदाम् । शाखीव फलभारेण नम्रः साधुस्तथा तथा ॥ १०२ ॥
सुवंशसंभवः कौटिल्यभयुक्तोऽपि कोविदः । कोदण्ड इव नम्रत्वादात्मन्यारोपयेद् गुणः ॥ १०३ ॥
श्रूयते विनये याऽत्र विक्रमस्य कथा किल । लोकाग्रविनयस्याङ्गमिति सेव निगद्यते ॥ १०४ ॥
तथाहि—
भरतेऽवन्तिदेशेऽस्ति नानादेशान्तरागतैः । नरै रत्नैश्च रोचिष्णुरवन्ती नामतः पुरी ॥ १०५ ॥
अद्भुतविक्रमोऽप्युच्चैस्त्रिविक्रमकलां[2] दधत् । तत्रोदारचरित्रोऽभूद् विक्रमो नाम भूपतिः ॥ १०६ ॥
विसृष्टार्थोऽपि यः श्रीमान् शक्तियुक्तोऽपि यः क्षमी । दधानोऽपि सदौन्नत्यं पूज्येषु विनतो भृशम् १०७॥
ओजः-प्रसाद-माधुर्य-सौकुमार्यादिसद्गुणा । सुकवेः कवितेवास्य प्रियाऽऽसीत् कमलावती ॥ १०८ ॥
अन्यदाऽसौ निजस्थानमिन्द्रस्थानसमं नृपः । दृष्ट्वा प्रमुदितोऽत्यन्तं पप्रच्छेदं सभासदः ॥ १०९ ॥

१ समते, इत्यपि । २ विष्णुस्त्रिविक्रम ।

यच्च त्वयोदितं कष्टात् सौख्यं न स्यात्तदप्यसत् । कटुकादौषधादत्र किमारोग्यं न जायते ? ॥ ८७ ॥
किञ्च लोके स्फुरत्कीर्त्तिः सद्व्रतिन्यस्तचेतसः । धर्मोद्यतस्य जीवस्य स्वर्गादप्यधिकं सुखम् ॥ ८८ ॥
तथा–येन चारु कुलं रूपं बलं ज्ञानं धनं यशः । आनिन्ये तस्य धर्मस्यानुपकुर्वन्नरोऽधमः ॥ ८९ ॥
उक्तं च—
नीयते येन धर्मेण लक्षसम्पत्तियोग्यताम् । नरः शर इवैतस्माद् विमुखः पतति क्षितौ ॥ ९० ॥
अतो धर्मकुटुम्बस्य धर्मस्थानस्य चानिशम् । पोषणं कुर्वता भाव्यं कृतज्ञेन मनीषिणा ॥ ९१ ॥
दया माताऽस्य सत्कर्मविनियोगः पुनः पिता । प्रिया श्रद्धा गुणाः पुत्रा धर्मस्येदं कुटुम्बकम् ॥ ९२ ॥
सङ्घश्चतुर्विधो बिम्बं चैत्यं चाप्यागमोऽर्हताम् । सप्ताप्येतानि धर्मस्य स्थानकानि विदुर्बुधाः ॥ ९३ ॥
धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः । अतो धर्मो न मोक्तव्यः श्रयणीया गुणाः सताम् ॥ ९४ ॥
किञ्च—
संदिग्धेऽपि परे लोके त्याज्यमेवाशुभं बुधैः । यदि नास्ति ततः किं स्यादस्ति चेन्नास्तिको हतः ॥९५॥
इत्थं संदेहपक्षेऽपि लौकिकैरपि कथ्यते । प्रमाणनिश्चिते त्वस्मिन् कथं धर्मो निषिध्यते ? ॥ ९६ ॥
गुरूणां विनतैर्भाव्यं कर्तव्या साधुसङ्गतिः । सविवेकं मनो धार्यं न त्याज्यं सत्त्वमुत्तमम् ॥ ९७ ॥
विनयश्च विवेकश्च सुसङ्गश्च सुसत्त्वता । लौकिका अप्यमी श्लाघ्या गुणा लोकोत्तरास्त्वलम् ॥९८॥

तस्माज्ज्ञानादिधर्मेभ्यो भिन्नाभिन्नविवृत्तिमान् । यथोक्तकर्मणः कर्त्ता भोक्ता कर्मफलस्य च ॥ ७४ ॥
चैतन्यलक्षणो जीवो मन्तव्यः सर्वथा बुधैः । सति तस्मिन गुणाधारे धर्मकर्माद्यसिध्यत ॥ ७५ ॥
गत्यादिचेष्टयाऽप्येष देही देहेऽनुमीयते । अन्वय-व्यतिरेकाभ्यां ध्वजाक्षोभेन वानवत् ॥ ७६ ॥
यथा भूमिगतं बीजमङ्कुरादनुमीयते । सुख-दुःखात् तथा प्राच्यधर्माऽ-धर्मविनिश्चयः ॥ ७७ ॥
तथाहि—सच्चित्रशालिकारम्ये विचित्रमणिकुट्टिमे । दिव्योल्लोचे वसन्त्येके सौधे सद्गन्धवासिते ॥ ७८ ॥
अन्ये विलरजःकीर्णे लताजालसमाकुले । दृश्यन्ते दुःस्थिताः संसर्कलिङ्गगृहके सदा ॥ ७९ ॥
एके मृष्टान्नपक्वान्नद्राक्षापानादिभोजिनः । कर्पूरमिश्रताम्बूलमुखा भुञ्जन्त्यहो ! सुखम् ॥ ८० ॥
अन्ये परमुखापेक्षा बुभुक्षाक्षामकुक्षयः । अकाले कष्टसंप्राप्तं कदन्नं क्वापि भुञ्जते ॥ ८१ ॥
एकेऽप्युदारशृङ्गाराः सारमाल्यविलेपनाः । दिव्ययानपरीवाराः क्रीडन्ति स्मरमूर्त्तयः ॥ ८२ ॥
अन्ये तु दीनवदना धनस्वजनवर्जिताः । दुर्दशा मलदुर्गन्धा भ्रमन्ति किल नारकाः ॥ ८३ ॥
सुगीतैस्तूलिकास्वेके वीणानादमनोहरैः । लब्धनिद्रासुखाः प्रातः शङ्खनादेन जाग्रति ॥ ८४ ॥
शृण्वन्तो जम्बुकोलूकध्वनिमन्ये खरावनौ । स्वापित्वा गतनिद्राः स्युः क्षुधार्त्तशिशुकस्वरैः ॥ ८५ ॥
धर्माऽ-धर्मफलं वीक्ष्य साक्षादिति शुभाशुभम् । कष्टसाध्योऽपि कर्त्तव्यः सद्धर्मोऽनन्तशर्मणे ॥ ८६ ॥

१ तत्सत्त्वे तत्सत्त्वमन्वय, तदभावे तदभावो व्यतिरेक । २ कलिञ्ज. कट.।

समस्तवस्तुविस्तारग्राहिभिश्चक्षुरादिभिः । यन्न संवेद्यते तन्न विद्यते वियदब्जवत् ॥ ६२ ॥
चेतनाव्यवहारस्तु तथा देहादिसंस्थितिः । पृथ्व्यादिभूतसङ्घातपरिणामो हि केवलम् ॥ ६३ ॥
तस्माद्धर्मक्रिया व्यर्थमाबाधाकारिणो गुणाः । न च तेषां फलं साक्षादीक्ष्यते ह्यत्र किंचन ॥ ६४ ॥
किञ्च कष्टात् तपस्यादेः कथङ्कारं सुखं भवेत् ? । कारणैः सदृशं कार्यं फलं बीजानुगं च यत् ॥ ६५ ॥
शान्तात्मा मुनिरप्यूचे देवानांप्रिय ! यत्त्वया । उक्तं स्वोक्तिविरुद्धं तद् माता बन्ध्यादिवाक्यवत् ॥६६॥
यतो येन प्रमाणेन जीवाऽभावस्त्वयोच्यते । तदस्ति नास्ति वा तत्रास्तित्वं तावत्तवाऽघटम् ॥ ६७ ॥
ज्ञानरूपप्रमाणं हि न स्यादिन्द्रियगोचरः । नास्तिपक्षे तु तदकिञ्चित्करं शशशृङ्गवत् ॥ ६८ ॥
किञ्च,
सन्ति रूपादयो भावा यथान्ध-बधिरादिभिः । अनुपलब्धा अप्येते तदन्यैरुपलम्भतः ॥ ६९ ॥
तथात्मा चर्मदृष्टीनामदृष्टोऽप्येष विद्यते । प्रत्यक्षत्वात् त्रिकालेऽपि परमज्ञानचक्षुषाम् ॥ ७० ॥
यत उक्तम्—
अनिन्द्रियगुणं जीवमग्राह्यं मांसचक्षुषाम् । सिद्धाः पश्यन्ति सर्वज्ञा ज्ञानसिद्धाश्च साधवः ॥ ७१ ॥
यच्च पृथ्व्यादिसङ्घाताच्चेतना गदिता त्वया । तेषां प्रत्येकचैतन्यात् समुदायेऽपि सा भवेत् ॥ ७२ ॥
वालुकायामसत् तैलं वालुकाघाणकेऽपि न । अत एकेन्द्रिया जीवाः सिद्धाः पृथ्व्यादयः स्फुटम् ॥७३॥

हिंसाद्यभिरतो मोक्ष-जिनपूजादिविघ्नकृत् । अर्जयत्यन्तरायाख्यं कर्माभीष्टार्थबाधकम् ॥ ४९ ॥
कोटाकोट्यः सागराणां मोहनीयस्य सप्ततिः । चतुर्णां ताः पुनस्त्रिंशद् विंशतिर्नाम गोत्रयोः ॥ ५० ॥
आयुषस्तु त्रयस्त्रिंशत् सागरा एव केवलाः । उत्कृष्टा स्थितिरित्येवमष्टानामपि कर्मणाम् ॥ ५१ ॥
जघन्या सा तु वेद्यस्य मुहूर्ता द्वादश स्मृताः । नाम्नो गोत्रस्य चाष्टान्तर्मुहूर्तं शेषकर्मणाम् ॥ ५२ ॥
यथाप्रवृत्तिकरणात् कर्माण्यात्माऽखिलान्यपि । अस्यैककोटाकोट्यन्तः स्थितीनि कुरुते सदा ॥ ५३ ॥
अपूर्वकरणात् तेषां तदा ग्रन्थिं भिनत्त्यसौ । प्राप्यानिवृत्तिकरणं सम्यक्त्वं लभते ततः ॥ ५४ ॥
तेन प्राप्यामृतेनेव सच्चैतन्यं सुखीभवेत् । लब्धास्वाद इवाधत्ते जिनधर्मे मनः शनैः ॥ ५५ ॥
ग्रहस्थ-यतिधर्मं च प्रवृद्ध्या प्राप्नुवन्नथ । धौतकर्ममलस्तेन लभते परमं पदम् ॥ ५६ ॥
अतो धन्यः स सम्यक्त्वरत्नं स्फुरति यद्धृदि । स तु धन्यतमो यस्तदुत्तरोत्तरतां नयेत् ॥ ५७ ॥
स एव पुरुषः सार्थनामा शेषास्तु बिभ्रति । स्वाख्यां डित्थ-डवित्थादिशब्दा इव निरर्थिकाम् ॥ ५८ ॥
श्रुत्वा कुबेरस्तद्दर्पात् स्फुरदोष्ठपुटो जगौ । आचार्य ! सर्वमप्येतदसंबद्धं तवोदितम् ॥ ५९ ॥
यत्रासौ धर्मकर्मादिगुणौघः स्थाप्यते त्वया। तावत् स एव नास्त्यात्मा निराधारा हता गुणाः ६० ॥
यतस्तदेव सद्वस्तु यः स्यादिन्द्रियगोचरः । न चायमिन्द्रियग्राह्यो जीवस्तस्मान्न विद्यते ॥ ६१ ॥
तथा चोक्तम्--

कषायाः षोडशभिदास्त्रिके मिथ्यात्व-वेदयोः । हास्यादिषट्कं मोहः स्यादऽष्टाविंशतिनिर्मितः ॥ ३५ ॥
सुखे दुःखे द्विधा वेद्यमायुः कर्म चतुर्विधम् । तिर्यग्-नारक-गीर्वाण-मनुष्यगतिभेदतः ॥ ३६ ॥
अप्यनेकविधं नाम शुभाशुभविभेदतः । द्विविधं गोत्रमप्युच्चैर्नीचैर्भेदाद् द्विधा भवेत् ॥ ३७ ॥
दान-लाभयोर्वीर्यस्य तथा भोगो-पभोगयोः । प्रत्यूहकरणात् पञ्चविधं कर्मान्तरायकम् ॥ ३८ ॥
प्रतिकूलतया द्वेषादन्तरायादपह्नवात् । ज्ञान-दर्शनयोर्जीवो बध्नात्यावरणद्वयम् ॥ ३९ ॥
अनुकम्पा-व्रतोद्योग-गुरुभक्ति क्षमादिभिः । सुवेद्यं बध्यते कर्म दुःखवेद्यं तथेतरैः ॥ ४० ॥
सर्वज्ञ गुरुसङ्घादौ प्रत्यनीकतया भृशम् । दर्शनमोहनीयं स्यादनन्तभवकारकम् ॥ ४१ ॥
राग-द्वेष-महामोहयुतस्तीव्रकषायभृत् । देश-सर्वचरित्राख्यमोहनीयस्य बन्धकः ॥ ४२ ॥
मिथ्यादृष्टिः कुशीलश्च महारम्भपरिग्रहः । पापः क्रूरपरीणामो नारकायुर्निबन्धकः ॥ ४३ ॥
उन्मार्गदेशको मार्गनाशको बहुमायिकः । शठवृत्तिः सशल्यश्च तिर्यग्योन्यायुरर्जयेत् ॥ ४४ ॥
प्रकृत्याऽल्पकषायो यः शील-संयमवर्जितः । दानशीलो मनुष्यायुर्गुणैर्बध्नाति मध्यमैः ॥ ४५ ॥
अकामनिर्जरा-बालतपो-ऽणुव्रत-सुव्रतैः । जीवो बध्नाति देवायुः सम्यग्दृष्टिश्च यो भवेत् ॥ ४६ ॥
मनो-वचन-कायेषु वक्रो गौरवलम्पटः । अशुभं नाम बध्नाति शुभं तदितरैः पुनः ॥ ४७ ॥
गुणैषी निर्मदो भक्तो ह्यर्हदाद्यागमप्रियः । उच्चैर्गोत्रं निबध्नाति नीचैस्तु तद्विपर्ययात् ॥ ४८ ॥

अन्यदा स्वपितुर्द्विष्टस्तस्य मातुलनन्दनः । तत्रागत्य कुबेराख्यः कुमारस्यान्तिके स्थितः ॥ २१ ॥
नास्तिवादी स च प्रायः कुमारं धर्मसादरम् । वीक्ष्यावादीदहो ! मुग्ध ! किमेषा कष्टकल्पना ? ॥ २२॥
केन त्वं विप्रलब्धोऽसि यद् धर्मात् सुगतिर्भवेत् ? । तदेव हि सुखं दुःखं यत् साक्षादिह दृश्यते ॥२३॥
मनो-वचन कायानां ततस्त्वं पूरयेप्सितम् । गुणधर्माऽत्राश्रयेत्थं लब्धं मा हारयेः सुखम् ॥ २४ ॥
इत्यादि राजभूः श्रुत्वा दध्यौ तूष्णीमिहोत्तरम् । मतिभ्रंशाय संवादः कुग्रहग्रहिलैः सह ॥ २५ ॥
अस्याऽकल्याणमित्रत्वं मद्बन्धोरपि धिक् कथम् ? । तदेनं बोधयिष्यामि कुतोऽपि ज्ञानिनो मुनेः ॥२६॥
अन्यदा लोकचन्द्राख्यः सूरिर्भूरिमुनिश्रितः । बहिस्तत्रायया ज्ञानतपःश्रीवेणिसङ्गमः ॥२७॥
तमुद्यानस्थितं श्रुत्वा कुमारः सपरिच्छदः । कुबेरसहितोऽगच्छदतुच्छात्माऽभिवन्दितुम् ॥ २८ ॥
विधिना शुद्धभावेन ववन्दे स मुनीश्वरम् । कुमारस्योपरोधेन कुबेरोऽपि ननाम तम् ॥ २९ ॥
उपविष्टे यथास्थानं कुमारप्रमुखे जने । धर्मोद्यानसुधाकुल्यां प्रारेभे देशनां मुनिः ॥ ३० ॥
इह प्रकृत्या स्वच्छोऽपि जीवः कर्ममलावृतः । लभते विविधं दुःखं भ्राम्यन् गतिचतुष्टये ॥ ३१ ॥
तच्च कर्माऽष्टधा ज्ञान-दर्शनावरणे तथा । मोहनीयं वेद्यमायुर्नामगोत्राऽन्तरायकम् ॥ ३२ ॥
मति-श्रुताऽवधि-मनःपर्यायं केवलात्मकम् । ज्ञानं पञ्चविधं तस्यावरणं चापि पञ्चधा ॥ ३३ ॥
अचक्षु-श्चक्षु-रवधि-केवलं दर्शनावृति । निद्रा पञ्चेति नवधा दर्शनावरणं भवेत् ॥ ३४ ॥

तस्य लक्ष्मीवती नाम प्रिया सौभाग्ययोगतः । समस्तयुवतीमध्ये या श्रीरिव धुरि स्थिता ॥ ७ ॥
लज्जा-विनय-माधुर्यप्रमुखैर्विविधैर्गुणैः । शुशुभे या सदाम्भोजैः सरसीवाऽमलाशया ॥ ८ ॥
जीवः किरणवेगस्य च्युत्वा पूर्णायुरच्युतात् । देव्या अवातरत् तस्याः कुक्षितीरे मरालवत् ॥ ९ ॥
साऽसूत समये पुत्रमुत्तमस्वप्नसूचितम् । धरणीभूषणं विश्वदृक्चकोरसुधाकरम् ॥ १० ॥
निवृत्ते सूतके जाते वर्धापनमहोत्सवे । वज्रनाभ इति स्पष्टं तस्य नाम प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ॥
आनन्देन समं पित्रोर्वर्धिष्णुः पुण्यपुद्गलैः । वर्त्तमानः स कौमार्ये ग्राहितः सकलाः कलाः ॥ १२ ॥
कलाकलापसम्पन्नः शशीव स न केवलम् । कुलव्योमोज्ज्वलं चक्रे हर्षं कुवलयेऽप्यधात् ॥ १३ ॥
स क्रमादुदयन्नेवं प्रापत्तारुण्यमुज्ज्वलम् । प्रबलतरुणीनेत्रविश्रान्तिबहुलद्रुमम् ॥ १४ ॥
तद्वशेन च विस्तीर्णा तस्य दृष्ट्या समं मतिः । विक्रमेण समं वक्षःस्थलं चोपचयं ययौ ॥ १५ ॥
कृशत्वमुदरं प्राप क्रोधलोभादिभिः सह । सदाचारविचारेण प्रससार भुजाबलम् ॥ १६ ॥
शस्त्र-शास्त्रविनोदेन कलाकाव्यरसेन च । अतुच्छस्वच्छधीः क्रीडन् स न कस्य हृदि स्थितः ? ॥ १७ ॥
अन्यदा बङ्गदेशेन्द्रश्चन्द्रकान्तो निजाङ्गजाम् । प्रदातुं वज्रनाभाय वज्रवीर्यमुपारुधत् ॥ १८ ॥
तामथोद्वहत् कन्यां कुमारो विजयाभिधाम् । रूपेण जितकामत्वाद् दिव्यास्त्रमिव मान्मथम् ॥ १९ ॥
सद्वितीयोऽप्यसावेवमद्वितीयोऽभवद् ध्रुवम् । बुद्धौ धर्मविधौ दाने माने च विनये नये ॥ २० ॥

प्रत्यक्षश्च शिवैकपूर्णकलशश्चित्रं व्ययेऽप्यक्षयः श्रेयः पार्श्वजिनस्तनोतु भवतां भावैकगम्यो विभुः॥१०६५॥

इति श्रीकालिकाचार्यसन्तानीयश्रीभावदेवसूरिविरचिते श्रीपार्श्वनाथचरित्रे महाकाव्ये भावाङ्केऽष्टसर्गे श्रीपार्श्वनाथचतुर्थ-पञ्चमभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

अर्हम्

अथ तृतीयः सर्गः ।

इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्मिन् प्रत्यग्विदेहभूषणे । सुगन्धे विजयेऽस्त्युच्चैः पुरी नाम्ना शुभंकरा ॥ १ ॥

कल्पद्रुमसमर्दात्तु नरैर्या देवमन्दिरैः । अप्सरस्तुल्यनारीभिः सुमनोभिर्मनोरमा ॥ २ ॥

अमृतैः स्वच्छमधुरैर्मणिभिः स्फुरदंशुभिः । न्यासीकृतमिव स्वस्याः पुरः सारं विडौजसा ॥ ३ ॥

मणीमयगृहोल्लासिप्रभाजालजलाशये । यस्यां निशि विराजन्ते कुमुदानीव तारकाः ॥ ४ ॥

तत्राद्भुतगुणो वज्रवीर्यनामा नृपोऽभवत् । रञ्जयामास यो विश्वं कीर्त्या धवलयन्नपि ॥ ५ ॥

प्रतापदहनज्वालाकलापग्लपिता भृशम् । सौम्यतां दधिरे यस्य वने वृक्षा इवारयः ॥ ६ ॥

१ इन्द्रेण ।

दध्यौ च स मुनिर्बाढमयं कर्मक्षयाय मे। सुष्ठूपकारी तेनाहिर्नापकारी मनागपि ॥ १०५३ ॥
जीवित्वाऽपि चिरं कर्मक्षयः कार्यो मया खलु। सोऽद्यैव विहितोऽनेन कृतकृत्योऽस्मि सर्वथा ॥१०५४॥
ध्यात्वेत्यालोचनां कृत्वा क्षमयित्वाऽखिलं जगत्। नमस्कारं स्मरन् धर्मध्यानी सोऽनशनं व्यधात् ॥१०५५॥
मेरुवन्निष्प्रकम्पोऽस्थात् कायेन मनसाऽपि च। अच्युतस्थितियोग्यानां शीलमच्युतमेव तत् ॥ १०५६ ॥
मृत्वा स द्वादशे कल्पे द्वाविंशत्यर्णवस्थितिः। अभूज्जम्बूद्रुमावर्त्ते विमाने प्रवरः सुरः ॥ १०५७ ॥
सुखमग्नस्तदा तत्र विलसन् विविधर्द्धिभिः। सेव्यमानः सुरैरस्थात्स कालमतिवाहयन् ॥ १०५८ ॥
हेमाद्रिकटके भ्राम्यन् सोऽप्यहिर्दववह्निना। दग्धो धूमप्रभां प्राप सप्तदशार्णवस्थितिः ॥ १०५९ ॥
खण्ड्यन्ते तिलशो यत्र कुट्यन्ते वज्रमुद्गरैः। पच्यन्ते कुण्डकुम्भीषु छिद्यन्ते निशिताऽसिभिः॥१०६०॥
करपत्रैर्विदार्यन्ते भक्ष्यन्ते कोल-कुर्कुरैः। महायन्त्रेषु पीड्यन्ते पाय्यन्ते गलितं त्रपु ॥ १०६१ ॥
अयोरथेषु योज्यन्ते आस्फाल्यन्ते शिलातले। क्षिप्यन्ते वह्निकुण्डेषु स्थाप्यन्ते तप्तधूलिषु ॥ १०६२ ॥
क्षेत्रस्थभावजं नित्यमन्योऽन्याभ्यां कृतं च यत्। वेदयन्ते महादुःखं नारका गाढमत्सराः ॥ १०६३ ॥
सार्धद्विशतधन्वाङ्गस्तीव्रा नारकवेदनाः। स तत्रानुभवंस्तस्थौ सुखांशेनाऽप्यचुम्बितः ॥ १०६४ ॥
बीजं मोक्षतरोस्तमःप्रशमने रत्नप्रदीपो जगन्नेत्राणाममृतप्रपाऽतिविततश्रेयोलतामण्डपः।

निमित्तमात्रतां योऽपि धर्मे सर्वज्ञभाषिते । प्रतिपद्येत जीवस्य सोऽपि धर्मगुरुर्मतः ॥ १०४० ॥
भवानिव विशेषेण हेतूदाहरणैर्युतम् । क इदं तत्त्वमाख्याति तत् त्वं मे शरणं मुने!? ॥१०४१॥
इत्युक्त्वा भवने गत्वा कृत्यमाख्याय मन्त्रिणाम् । संबोध्य नन्दने राज्यभारमारोपयद् नृपः ॥१०४२॥
स्वयं गुरुगुरोः पार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे । दुष्कर्मशल्यमुद्धर्तुमयस्कान्तमणिप्रभाम् ॥ १०४३ ॥
ज्ञानात्मा विदितोत्सर्गोऽपवादविधिरागमात् । गीतार्थश्च क्रमाज्जज्ञे श्रुतस्कन्ध इवाङ्गवान् ॥१०४४॥
गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारं प्रतिपद्य सः । आकाशगमनेनागात् पुष्करद्वीपमन्यदा ॥ १०४५ ॥
शाश्वतानर्हतस्तत्र नत्वा वैताढ्यसन्निधौ । प्रदेशे हिमशैलस्य स तस्थौ प्रतिमाधरः ॥ १०४६ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । साम्यमग्नमनाः कालं स तत्रागमयन्मुनिः ॥ १०४७ ॥
सोऽपि जीवः कुर्कुटाहेरुद्वृत्त्य नरकात् ततः । हेमाद्रेर्गह्वरे तस्य महाहिरुदपद्यत ॥ १०४८ ॥
दोर्दण्ड इव कालस्य जन्तून् कवलयन् बहून् । आहारार्थं स बभ्राम वने तस्मिन्नहर्निशम् ॥ १०४९ ॥
अन्यदा पर्यटन् सोऽहिर्निकुञ्जस्थमुदैक्षत । ध्यानैकतानं किरणवेगर्षिं स्तम्भवत् स्थिरम् ॥ १०५० ॥
सद्यः प्राग्जन्मवैरेण सोऽतिकोपारुणेक्षणः । भोगेनावेष्टयत् साधुं चन्दनद्रुमिवाथ तम् ॥ १०५१ ॥
दंष्ट्राभिर्विषभीष्माभिर्दन्दशूको ददंश सः । मुनिं स्थानेषु भूयस्सु दंशेषु प्रक्षरन् विषम् ॥ १०५२ ॥

अमीभिः शीघ्रमासन्नमार्गतुल्यैर्यतिर्व्रजेत् । सिद्धिं तत्र यथाशक्ति यतितव्यं ततो बुधैः ॥ १०२९ ॥

इति तस्य मुनेर्वाचोऽबुध्यन्त बहवो जनाः । नियमाभिग्रहं देशविरतिं च प्रपेदिरे ॥ १०३० ॥

राजा किरणवेगस्तु विरक्तात्मा सुसात्त्विकः । देहार्थं विमुखीभूय परमार्थमना अभूत् ॥ १०३१ ॥

अज्ञानपटले ध्वस्ते गुरुणा शास्त्रशस्त्रतः । निजं राज्यं प्रधानेन व्याप्तमात्मा प्रपश्यति ॥ १०३२ ॥

तत्तद्धर्मकथाऽर्थांश्च हृदये स विभावयन् । क्षणमेकं महानन्दाज्जीवन्मुक्त इवाऽभवत् ॥ १०३३ ॥

(युग्मम्)

माया-शोक-भय-क्रोध-लोभ-मोह-मदाऽन्विताः । ये वाञ्छन्ति कथामर्थे तामसास्ते नराधमाः ॥१०३४॥

ये रागग्रस्तमनसो विवेकविकला नराः । कथामिच्छान्ति कामस्य राजसास्ते विमध्यमाः ॥१०३५॥

ये लोकद्वयसापेक्षाः किञ्चित्सत्त्वयुता नराः । कथामिच्छान्ति संकीर्णां ज्ञेयास्ते वरमध्यमाः ॥ १०३६॥

मोक्षकाङ्क्षैकतानेन चेतसाऽभिलषन्ति ये । शुद्धां धर्मकथामेकां सात्त्विकास्ते नरोत्तमाः ॥१०३७ ॥

तथा—

तमोवशादनैश्वर्याऽज्ञानाऽधर्मकलिक्रुधः । रजोवशादवैराग्यं सत्त्वाद्धर्मे मतिः स्थिरा ॥ १०३८ ॥

उत्थाय प्राञ्जलिश्चैवमुवाच खचराधिपः । बाढं तत्त्वोपदेशेनाऽनुगृहीतोऽहं त्वया मुने ! ॥ १०३९ ॥

फलं परिग्रहस्यैवं गृहे मोक्षे च वर्णितम् । दोषरूपं गुणमयं तद् द्वयं हृदि धार्यताम् ॥ १०१५ ॥
आस्तां वाग्गतोऽयं यत् क्लेशहेतुः परिग्रहः । अस्यातिलौल्यताध्यानादप्यनर्थः प्रजायते ॥ १०१६ ॥
यथा कार्पटिकः कोऽपि भिक्षासक्तुभृतं घटम् । विमुच्य निजपादान्ते शून्यदेवकुलेऽस्वपीत् ॥ १०१७॥
तत्र जाग्रदिदं दध्याविमान् विक्रीय सक्तुकान् । यन्मूल्येन ग्रहीष्येऽहमजां सापत्यया तया ॥ १०१८ ॥
धेनुं धेन्वा च महिषीं तयाऽपि वरवाजिनीम् । तस्याः किशोरकैर्दिव्यैर्बहु द्रव्यं भविष्यति ॥ १०१९ ॥
तेनाऽथ कारयिष्यामि सौधमुच्चं मनोहरम् । सचित्रशालिकालिन्दमत्तवारणजालकम् ॥ १०२० ॥
तत्र शय्यासनाद्यं च संस्थाप्य सदुपस्करम् । मेलयित्वा परीवारं निमन्त्र्य स्वजनं जनम् ॥ १०२१ ॥
सुतामुत्तमविप्रस्य परिणेष्यामि सुन्दरीम् । सर्वलक्षणसंपूर्णस्तस्याश्च भविता सुतः ॥ १०२२ ॥
बहुद्रव्यागमे जाते कृते वर्धापनोत्सवे । मनोरथशतैः सार्धं वृद्धिं यास्यति स क्रमात् ॥ ११२३ ॥
अन्यदा बहिरायातः सुतं दृष्ट्वा गृहाङ्गणे । रुदन्तं कुपितो भार्यामाहनिष्येऽहमंह्रिणा ॥ १०२४ ॥
इत्यावेशगतो दृष्ट्वा साक्षात्पादप्रहारतः । घटं भग्नं गतान् सक्तून् शुशोच स भृशं बटुः ॥ १०२५ ॥
विवेकिभिरिति ज्ञात्वा परिग्रहनियन्त्रणम् । कार्यं येन लघुर्जीवस्तरत्येव भवोदधिम् ॥ १०२६ ॥
एवमुक्तानि पञ्चाऽप्यणुव्रतानि निदर्शनैः । राजमार्गसमान्येभिः शनैर्याति शिवं गृही ॥ १०२७ ॥
स्थूलसूक्ष्मविभेदेन सर्वथा पालितानि तु । स्युरेतान्येव हि महाव्रतानि यतिनामिह ॥ १०२८ ॥

यद्यपि त्वं निरीहोऽसि तथाऽपि वचसा मम । मथुरां गच्छ तत्र त्वं प्राग्वद्भावी महर्द्धिकः ॥ १००१ ॥
इत्युक्त्वा क्षमयित्वा च जगामाऽदर्शनं सुरः । प्रतिमां पारयित्वा च श्रेष्ठी चिन्तितवानिदम् ॥१००२॥
धनेन मम किं तेनाऽथवा भवतु येन तम् । दानतः स्वस्य कार्पण्यकलङ्कं मार्जयाम्यहम् ॥१००३॥
इति कृत्वा गतः पुर्यां मथुरायां निजं गृहम् । यावत्तत्र निधानेषु तत्सर्वं द्रव्यमीक्षते ॥ १००४ ॥
देशान्तरं गतं चाऽपि प्रत्यायाति दिने दिने । जनेन भक्षितं यच्च तदप्यासादयेत् सुखात् ॥ १००५ ॥
एवं च मिलितास्तस्य षट्षष्टिरपि कोटयः । सद्यः फलन्ति पुण्यानि शुभभावकृतानि यत् ॥ १००६ ॥
नरं व्यात्तमुखं दृष्ट्वा लक्ष्मीर्भीतेव नश्यति । तत्त्यागसुभगे तोषात् प्रौढस्त्रीवाऽतिरज्यते ॥ १००७ ॥
तत्र तुङ्गं ततस्तेन कारितं जिनमन्दिरम् । यत्पताकाऽस्य कालुष्यं हृत्वा गङ्गेव राजते ॥ १००८ ॥
जीर्णोद्धारे च दत्तानि वित्तानि बहुशो मुदा । साम्यं यज्जातपुण्यस्य नाम्भोधि-नभसोरिव ॥१००९॥
संघे वात्सल्यं यच्चक्रे सर्वधर्मोपमं स्मृतम् । दयादानं च दीनादौ सर्वत्रौचित्यशालिना ॥१०१०॥
अन्याय-न्यायभेदेन चतुर्भङ्गी धने ततः । सतां सर्वोत्तमो भङ्गो न्यायार्जितस्य सद्व्ययात् ॥ १०११ ॥
इति संतोषतो दानात् कीर्ति-धर्मौ समर्ज्य सः । स्थापयित्वा सुतं गेहे पर्यन्तेऽनशनं व्यधात् ॥१०१२॥
शुद्ध्या विपद्य सौधर्मे विमाने चाऽरुणप्रभे । चतुष्पल्योपमायुष्को बभूव सुरसत्तमः ॥ १०१३ ॥
ततश्च्युत्वा विदेहाख्यक्षेत्रे सुकुलसम्पदम् । प्राप्य काले तपः कृत्वा मोक्षसौख्यं समेष्यति ॥१०१४॥

राज्ञेति सत्कृतो वाढं मोचयित्वा च चण्डिलम्¹ । कुबेरः स्वगृहे गत्वा धर्मकृत्यपरोऽभवत् ॥ ९८८ ॥
ज्ञात्वा साधारणस्यांऽपि दानस्य महिमामिति । भाव्यं यथाल्पसंतुष्टैः पात्रदानपरैर्नरैः ॥ ९८९ ॥
धनसार इति श्रुत्वा संविग्नः स्माऽऽह सुप्रभो ! । यद्येवं तन्ममाऽप्येतत्परिग्रहनियन्त्रणम् ॥ ९९० ॥
वित्तं यदर्जयिष्येऽशं चतुर्थं तस्य धारयन् । यावज्जीवमहं शेषं प्रदास्ये धर्मकर्मणि ॥ ९९१ ॥
अनाभोगादिवर्जं च कथञ्चिज्जानता मया । अद्यप्रभृति न ग्राह्यो दोषः कस्याऽपि सत्रसन ॥ ९९२ ॥
प्रपन्नस्तेन चान्योऽपि गृहिधर्मो जिनोदितः । जन्मान्तरापराधं च केवली क्षामितो भृशम् ॥ ९९३ ॥
अन्यत्र विहृते तस्मिन सोऽपि श्रेष्ठी परिभ्रमन । ताम्रलिप्त्यां गतः पुर्यां वाणिज्यं कुरुते कृती ॥९९४॥
भापितादधिकं धर्मे व्ययन वित्तमुपार्जितम् । जिनपूजादिना तत्र कश्चित्कालं निनाय सः ॥ ९९५ ॥
अन्यदा गृहमस्त्येकं व्यन्तरेणोद्वसीकृतम् । तत्र प्रतिमया तस्थौ धनसारः कथञ्चन ॥ ९९६ ॥
देवोऽथ कुपितो नानारूपैस्तस्याऽतिभीपणैः । उपसर्गं व्यधात तावद् यावत् सूरः समुद्गतः ॥ ९९७ ॥
विकाशिकमलच्छाय शमश्रीशोभितं मुखम् । मेरुधीरं मनश्चाऽस्य दृष्ट्वा हृष्टः सुरोऽवदत् ॥ ९९८ ॥
धन्योऽसि त्वं महाभाग ! धन्या च जननी तव । यस्यैवं गृहिणोऽप्यासीद् विकारोऽन्तर्बहिर्न हि ॥९९९॥
तुष्टोऽस्मि किञ्चिद्याचस्व पुनः पुनरितीरिते । स यावन्नोत्तरं दत्ते तावद् भूयः सुरो जगौ ॥ १००० ॥

१ नापितम् ।

देवता प्राह भो भद्र ! स्वेच्छया गमनं कुतः ? । पुण्यैः परवशाया मे तानि तु त्वयि संप्रति ॥ ९७५ ॥
तेन त्वमेव मे स्थानं सोऽथ हृष्टोऽप्यवज्ञया । अब्रवीदिदमप्यस्तु किन्तु त्वं कथमेष्यसि ? ॥ ९७६ ॥
श्रीरवोचदुपायेन कोऽसौ भद्र ! निशम्यताम् ? । श्रीदेव्या भवनेऽत्रावधूतवेषेण यो भवेत् ॥ ९७७ ॥
निमन्त्र्य भोजयित्वाऽसौ मध्यापवरके त्वया । स्पृष्टव्यो लकुटेनांह्रौ भविता स्वर्णपूरुषः ॥ ९७८ ॥
(युग्मम्)
तथैव विधिना तेन देव्यादेशे कृते सति । सुवर्णपुरुषो जातः खण्डितोऽप्यक्षयो हि यः ॥ ९७९ ॥
तदा तत्रागतः पादक्षालनायैकनापितः । चलद्दृष्टितया सर्वं वृत्तान्तं तमुदैक्षत ॥ ९८० ॥
अरेऽमीषां गृहे लक्ष्मीरित्थमेव प्रजायते । तत्करिष्येऽहमप्येतदिति धृत्वा हृदि स्थितः ॥ ९८१ ॥
सोऽन्यदा तादृशं वीक्ष्य नरं देवकुलस्थितम् । निमन्त्र्य भोजयित्वांह्रौ जघान लकुटेन तम् ॥ ९८२ ॥
प्रहारेण पतन्नुच्चैः स चक्रन्द तथा नरः । यथा श्रुत्वा तलारक्षास्तत्राऽऽजग्मुरुदायुधाः ॥ ९८३ ॥
तद् दृष्ट्वा नापितो बद्ध्वा तैः स राज्ञो निवेदितः । पृष्टो राज्ञा च वृत्तान्तं सर्वमाख्यातवानसौ ॥९८४॥
कुबेरस्य गृहे देव ! यथा स्वर्णनरोऽजनि । मयाऽपि तादृशं चक्रे फलमन्यादृशं त्वभूत् ॥ ९८५ ॥
अथाऽऽकार्य कुबेरस्तत् पृष्टो भूपेन कौतुकात् । सोऽपि सर्वमिदं मूलादाचचक्षे विचक्षणः ॥ ९८६ ॥
ततो राजाऽवदत् तोषाद्धन्योऽहं यस्य मे पुरे । ईदृशाः सन्ति दातारः पुण्याढ्याः सत्यभाषिणः ॥९८७॥

अहो ! जागर्षि शेषे वा तच्छ्रुत्वोत्थाय संभ्रमात् । देवि ! जागर्मि काऽसि त्वमित्युक्ता तेन साऽवदत् ? ॥
श्रीरहं सप्त पर्यायान् यावत्तव गृहे स्थिता । इदानीं गन्तुकामा तु त्वामापृष्टुमिहागता ॥ ९६२ ॥
तन्निशम्य महाशोकसङ्कुलः सोऽवदत् पुनः । कथं त्यजसि मां देवि ! त्वय्येव सकलं जगत् ? ॥ ९६३ ॥
श्रीरुवाच महाभाग ! ममावस्थानकारणम् । भाग्यमेकं क्षयं तच्च जगाम तव साम्प्रतः ॥ ९६४ ॥
सहसोत्पन्नबुद्धित्वादसौ हृष्टोऽभ्यधादथ । प्रसद्य तर्हि मे देवि ! तिष्ठ वासचतुष्टयम् ॥ ९६५ ॥
आमेति प्रतिपद्याऽस्यां प्रयातायां यथागतम् । कुबेरो द्रुतमुत्थाप्य समस्तगृहमानुषान ॥ ९६६ ॥
निखातं प्रकटं द्रव्यं स्वर्णं रूप्यं तथाऽखिलम् । कांस्यदूष्यादि चाकृष्याऽचीकरत् सुमहोत्करान ॥९६७॥
मातरुद्घोषणापूर्वं सर्वेषामर्थिनां धनम् । अनाथ दुःस्थ-दीनानां स्वजनानामपीच्छताम् ॥ ९६८ ॥
सर्वज्ञभवनादौ च धर्मकृत्ये तथाऽमुना । चतुर्भिर्दिवसैर्दत्तं भक्तशेषोऽभवद् यथा ॥ ९६९ ॥
चतुर्थाहे मुदा जाग्रच्छयानं जीर्णमञ्चके । निशि श्रीदेवताऽऽगत्य विलक्षा तमभाषत ॥ ९७० ॥
अहो ! जागर्षि शेषे वा यावन्नैवोत्तरं ददौ । तया तावदुपालब्धः स संभ्रान्त इवोत्थितः ? ॥ ९७१ ॥
क्षम्यतां देवि ! न ज्ञाता दिनानामियतां यतः । निश्चिन्तस्य धनाभावान्सुखनिद्राऽद्य मेऽभवत् ॥९७२॥
किं करोमीति जल्पन्तं श्रीरूचे ननु संप्रति । किं कार्यं येन बद्धाऽहं गन्त्र्यपि त्वया दृढम् ? ॥९७३॥
कुबेरोऽप्यब्रवीद् देवि ! कुर्वे कस्याऽपि बन्धनम् । नान्यस्याऽपि विशेषात् ते व्रज स्थानं यथेप्सितम् ॥९७४॥

यद् ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् । शेषं को वेत्ति कुत्राऽपि कस्याऽप्युपकरिष्यति ?॥ ९४८ ॥
उक्तं च—
मृत्युः शरीरगोप्तारं रक्षितारं धनं धरा । दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ ९४९ ॥
इह लोको भवेद् भुक्ते दत्ते परभवः शुभः । अभुक्ताऽदत्ते वित्ते नु वद कोऽत्र गुणो नृणाम् ? ॥९५०॥
धर्मादवाप्य ये लक्ष्मीं न धर्मस्योपकुर्वते । कृतघ्नानां परं तेषां गृह्णीते नाम को भुवि ? ॥ ९५१ ॥
पुष्पाणां निश्चिते नाशे यथा देवार्चनं फलम् । तथा ज्ञानधनादीनां परोपकृतिरेव हि ॥ ९५२ ॥
लक्ष्मीश्चपलनारीव कस्यापि यदि वेश्मनि । भूयोवितरणाऽपत्यं बन्धनाद् भजति स्थितिम् ॥ ९५३ ॥
नास्तीतिसतताभ्यासाद् भवेत् सर्वं सदप्यसत् ।शून्येन गुणितो येन लक्षाङ्कोऽप्येति शून्यताम् ॥९५४॥
बह्वारम्भोऽपि दानेन स्वाऽनुमानेन शुध्यति । न्यायपूर्वं यथा तेन बहुधापि क्रयाणकम् ॥ ९५५ ॥
प्राचीनसुकृतग्रासंभवायाः खलु श्रियः । गुणोऽयमेव यद्दानं पात्रायागण्यपुण्यकृत् ॥ ९५६ ॥
आस्तां पात्रगतं दानमस्मात् साधारणादपि । तद्भवेऽप्यद्भुतं भाग्यं कुबेरस्येव जायते ॥ ९५७ ॥
कः कुबेरः कथं चासीत्तस्य भाग्यमिहाद्भुतम् ?। इति पृष्टो मुनिस्तेन कथयामासिवानिदम् ॥ ९५८ ॥
श्रीविशालपुरे राजा गुणाढ्योऽथ विभूतिभिः । कुबेर इव तत्रासीत् कुबेराख्यो धनाधिपः ॥ ९५९ ॥
श्रीदेवताऽन्यदा दिव्यरूपवेषविभूषणा । वासौकसि तमभ्येत्य निशि सुप्तमभाषत ॥ ९६० ॥

ज्येष्ठस्य ददतोऽपि श्रीर्वर्धते पुण्यसेवनात् । इतरस्त्वददानोऽपि मुच्यते सुतरां तया ॥ ९३५ ॥
अत उक्तम्—
दीयमानं हि नापैति भूय एवाऽभिवर्धते । कूपा-ऽऽराम-गवादीनां ददतामेव संपदः ॥ ९३६ ॥
सुस्थानन्यासहृष्टेव दातारं श्रीः पुनः श्रयेत् । निर्गता गुप्तिभीतेव कृपणं नैति सा पुनः ॥ ९३७ ॥
मत्सरेणाऽथ सोऽलीकपैशून्यं नृपतेः पुरः । प्रकाश्य ग्राहयामास सर्वस्वं ज्येष्ठबान्धवात् ॥ ९३८ ॥
क्षुद्रस्याहो ! गतिः कष्टा मरुकूपादपि ध्रुवम् । अददानः स्वयं यत् स्वमितरानपि रक्षति ॥ ९३९ ॥
स वैराग्येण तेनाऽथ सुसाधुचरणान्तिके । परिव्रज्यां गृहीत्वाऽभूत् सौधर्मे प्रवरः सुरः ॥ ९४० ॥
लघुभ्राताऽपि लोकेन निन्द्यमानो निरन्तरम् । कृत्वा बालतपो मृत्वा चासुरेष्वदपद्यत ॥ ९४१ ॥
उद्वृत्त्याऽसुरयोनिभ्यः स जातस्त्वमिहाऽधुना । च्युत्वा सौधर्मतो ज्येष्ठस्तामलिप्त्यामजायत ॥ ९४२ ॥
महेभ्यस्य सुतः काले प्रतिपन्नजिनव्रतः । उत्पन्नकेवलज्ञानो विहरत्यहमेव सः ॥ ९४३ ॥
दानप्रद्वेषतस्तस्मादन्तरायं यदर्जितम् । कर्मणोऽस्य विपाकेन कृपणत्वं तवाऽभवत् ॥ ९४४ ॥
ऋद्धिः पैशून्यतो यत्तु ज्येष्ठस्य ग्राहिता त्वया । तद्विपाकादिदानीं ते नष्टमेकपदे धनम् ॥ ९४५ ॥
गर्हित्वा दुष्कृतं भद्र ! तदद्यापि यथार्जितम् । धनं पात्रेऽभियोक्तव्यं मूर्छामत्र विमुच्य भोः ! ॥ ९४६ ॥
मलपूर्णे यथा देहे मृतिः स्पष्टा न जायते । तथा द्रव्यमलस्याऽप्यावन्धतो न गतिर्भवेत् ॥ ९४७ ॥

ततो निर्यामके मुक्तधैर्ये भूरिभयाकुलः । शरण्यरहितो लोकः कथं कोऽपि तदाऽभवत् ॥ ९२१ ॥
देवताः कोऽपि सस्मार कोऽपि स्वगृहमानुषान् । कोऽपि तस्थौ निपत्याऽधः कोऽपि झम्पामदाज्जले ९२२
कोऽपि मां रक्ष रक्षेति पूत्कृत्य चिरमूर्ध्वगः । श्वासेनाऽऽपूर्णहृदयो मुखं व्यादाय तस्थिवान् ॥९२३॥
इत्याश्रितजनस्याऽऽर्तेकारणाज् जातपातकः । स नूनं सहसा पोतः शतखण्डमभज्यत ॥ ९२४ ॥
धनसारस्तु लब्धैकफलको वार्धिवीचिभिः । बहिः क्षिप्तो गतोऽटव्यामिति दीनमचिन्तयत् ॥९२५॥
अहो ! मम क्व तद्गेहं क्व धनं क्व परिच्छदः । विधिना क्वाहमानीतः पवनेनाऽर्कतूलवत् ? ॥ ९२६ ॥
धिग् मां येन धनं मोहात् प्रभूतमपि संचितम् । न धर्मे व्ययितं नाङ्गे परस्योपकृतौ नवा ॥ ९२७ ॥
इत्यादि भावयंस्तत्राऽपश्यदाम्रतरोस्तले । मुनिमेकं तदोत्पन्नकेवलज्ञानभासुरम् ॥ ९२८ ॥
तन्महिम्नाऽऽगतैर्देवैर्निर्मिते स्वर्णपङ्कजे । तमासीनं मुदा नत्वा धनसारोऽप्युपाविशत् ॥ ९२९ ॥
श्रुत्वा धर्ममथो लब्धाऽवसरः पृच्छाति स्म सः । कृपणोऽहं कथं नाथ ! नष्टश्च विभवः कथम् ? ॥९३०॥
केवली प्राह भो भद्र ! धातकीखण्डभारते । धनाढ्यगृहसंभूतावभूतां भ्रातरावुभौ ॥ ९३१ ॥
मृतेऽथ पितरि ज्येष्ठो गृहनेताऽभवत् स च । गम्भीरः सरलो दाता कनिष्ठः कृपणः पुनः ॥ ९३२ ॥
ततो ज्येष्ठो यदा दानं दीनादिभ्यः प्रयच्छाति । तदाऽतीव लघुस्तत्र प्रद्वेषं वहते हृदि ॥ ९३३ ॥
वारयेच्च भृशं दानाज् ज्येष्ठस्तु विरमेद् नहि । प्रद्विष्टः सुतरां तस्माद् विभिन्नो लघुकः स्थितः ॥९३४॥

तत्राऽपि मत्कोटका-ऽहि-वृश्चिकादीनि वीक्ष्य सः । हृदयं ताडयित्वोच्चैर्यो विदन्ति सुदुःखिनः ॥ ९०९ ॥
तावत्तस्याम्बुनौयानभङ्गादि कथितं नरैः । गले शोकाम्बुमग्नस्य शिलाबन्ध इवाऽभवत् ॥ ९१० ॥
यतः—
अधः स्वं सारमाधाय तुच्छा इव बहिःस्थिताः । समूलमेवोन्मूल्यन्ते न वाल्या वाल्का इव ॥ ९११ ॥
जलस्थलगतं नष्टं वणिक्पुत्रैश्च भक्षितम् । धनं श्रुत्वा मुहुः स्मृत्वा सर्वशून्यो भ्रमत्यसौ ॥ ९१२ ॥
अन्यदाऽचिन्तयद्यावद्याप्युत्पाणिको जने । न भवामि गृहेऽद्यापि भाण्डमूल्यमवाप्यते ॥ ९१३ ॥
तावज्जलधिमार्गेण वाणिज्याय व्रजाम्यतः । लाभश्चेत्सुन्दरं भावि देशान्तरगमोऽन्यथा ॥ ९१४ ॥
महाकृपण इत्याख्या पुराऽप्यासादिता मया । अधुना निर्धनस्त्वत्र भृशं यास्यामि हास्यताम् ॥ ९१५ ॥
ततोऽमेयपरिच्छेद्य-गण्य-धार्यक्रयाणकम् । संगृह्य दशलक्षाणां पोतमारुह्य सत्वरम् ॥ ९१६ ॥
भृत्वा कण-कणिका-ऽऽज्य-भोज्यतीरेन्धनैः क्षमः । समं सांयात्रिकैर्लोकैः मनस्थ मध्यमन्बुधेः ॥९१७॥

(युग्मम्)

कियद्दूरं गतेऽकस्माद् घनेन रुरुधे नभः । यमास्येनेव भीमेन कटाक्षसमविद्युता ॥ ९१८ ॥
तत्र क्षेप्तुमिवोद्दण्डवातोद्धुतोर्मिबाहुभिः । ग्रासपिण्डमिवाऽम्भोधिस्तं पोतमुदलालयत् ॥ ९१९ ॥
स्पर्धयेव मिथोऽत्युग्रौ गर्जतः स्म घनाम्बुधी । दोलते स्म प्रवहणं तत्स्थलोकहृदा समम् ॥ ९२० ॥

अतृप्तस्य तथाऽप्यस्य क्काऽपि नैवोपयुज्यते । वित्तलेशोऽपि दीनादौ बिन्दुः क्षाराम्बुधेरिव ॥८९५॥
दृष्टेऽर्थिनि दृशो रोगः शिरोऽर्तिर्गृहमागते । याचमाने पुनर्दाहो हृदये तस्य जायते ॥ ८९६ ॥
दृष्ट्वा तु स्तोकमप्यस्मै ददानं गृहमानुषम् । निमील्य सहसा नेत्रे मूर्च्छितः पतति क्षितौ ॥ ८९७ ॥
स प्रातिवेश्मिकादीनामपि दानं न वीक्षते । वार्तयाऽपि हि दानस्य दूरादेव पलायते ॥ ८९८ ॥
देवादिधर्मकार्येषु केनाऽपि भणितो भृशम् । स दन्तशकटं बध्वा निश्चेष्टीभूय तिष्ठति ॥ ८९९ ॥
किंवाऽथ बहुना गेहान्निर्गते तत्र दीयते । अपि कर्मकृतां वृत्तिर्गृहमर्त्याश्च भुञ्जते ॥ ९०० ॥
महामूढो न वेत्तीदं ममार्थ्यैवोपकारकः । य एकगुणमादाय दत्तेऽमुत्र सहस्रशः ॥ ९०१ ॥
प्रतिकूलो विधिस्तावत्तेषां ये निर्धनीकृताः । प्रतिकूलमतस्त्वेषु सतोऽर्थान् ददते न ये ॥ ९०२ ॥
विद्ययैव मदो येषां दारिद्र्यं विभवेऽप्यहो ! । तेषां दैवहतानां हि सलिलादग्निरुत्थितः ॥ ९०३ ॥
धने ह्यसति दारिद्र्यदोष एव हि केवलः । महान् कार्पण्यदोषस्तु सति यस्मिन्नयच्छतः ॥ ९०४ ॥
दानशब्दादुदारेण गृहीते प्रथमाक्षरे । कृपणैः स्पर्धयेवाऽस्य न इत्येवाऽक्षरं कृतम् ॥ ९०५ ॥
कृपणत्वेन तस्यैवमपशब्दस्तथा जने । प्रससार यथा कोऽपि नामाऽप्युच्चरतेऽस्य न ॥ ९०६ ॥
कियत्यपि गते काले खनित्वा भुवमेकदा । संभालयत्यसौ यावद् निधिमेकं रहःस्थितः ॥९०७॥(युग्मम्)
अपश्यत्तावदङ्गारानेव तत्र न चाऽपरम् । शङ्कितोऽथ निधीनन्यानपि सर्वानलोकयत् ॥ ९०८ ॥

अन्येद्युर्बहिरुद्याने ज्ञानिनं मुनिमागतम् । श्रुत्वा गत्वा च नत्वा च स्वं प्राच्यं कर्म पृष्टवान् ॥८८२॥
मुनिर्ज्ञानाद् विदित्वोचे महाभाग ! पुरा भवे । इभ्यो बभूव चम्पायां शङ्खाख्यः श्रीश्च तत्प्रिया ॥८८३॥
तद्युतः सततं चक्रे स चैत्येषु जिनार्चनम् । तारुण्ये त्वागते दैवाद्धर्मे ध्वस्ता मतिर्भृशम् ॥ ८८४ ॥
विपद्याऽथ तयोर्जीवावजायेतां युवां क्रमात् । तेनादौ राज्यमासाद्य पश्चाज्जातौ सुदुःखितौ ॥ ८८५ ॥
निजबुद्ध्याऽपि यच्छीलं युवाभ्यां पालितं ततः । भूयोऽप्यासादितं राज्यं सौख्यमत्रैव जन्मनि ॥८८६॥
ततः संवेगरङ्गेन तरङ्गितमना नृपः । धर्मकृत्यं पुनः श्रुत्वा गृहीत्वाऽणुव्रतानि च ॥ ८८७ ॥
कारयामास सर्वज्ञभवनानि जिनेश्वरान् । स्थापयित्वाऽर्चयामास विधिना तत्र भक्तितः ॥ ८८८ ॥

(युग्मम्)

दयार्द्रचित्तः सत्यात्मा परवित्तपराङ्मुखः । शुद्धशीलः सुसंतोषः परोपकृतिकर्मठः ॥ ८८९ ॥
पालयित्वा समं राज्या गृहिव्रतमखण्डितम् । अवसाने शुभध्यानं कृत्वा भव्यो दिवं ययौ ॥८९०॥
ब्रह्मव्रतस्य माहात्म्यमित्थं ते वर्णितं मया । परिग्रहप्रमाणोत्थसंतोषस्य प्ररूप्यते ॥ ८९१ ॥
अस्त्यत्र भरते विश्वविख्याता मथुरा पुरी । सरसीव सदा योच्चैः राजहंसनिवासभूः ॥ ८९२ ॥
तस्यां निवसति श्रेष्ठी धनसार इति श्रुतः । षट्षष्टिद्रव्यकोटीनामाधिपत्यं प्रपालयन् ॥ ८९३ ॥
निखाते व्यवहारे च देशान्तर्वाणिज्यया । सन्ति द्वाविंशतिस्तस्य प्रत्येकं धनकोटयः ॥ ८९४ ॥

यद्यथा—

स्वस्तिश्रीश्रीपुराभिख्ये पुरे भाग्यैकवेश्मनः । प्रतापाक्रान्तविक्रान्तप्रत्यर्थिपृथिवीभुजः ॥ ८७१ ॥
दिक्कन्याश्रवणोत्तंसीकृतकीर्तिसरोरुहः । महाराजाधिराजस्य श्रीसुन्दरमहाप्रभोः ॥ ८७२ ॥
चरणाम्भोरुहौ धारापुरादादेशकारकः । सुबुद्धिः सादरोत्कण्ठं नत्वा विज्ञपयत्यदः ॥ ८७३ ॥

(विशेषकम्)

स्वामिपादद्वयीरेणुकणेन मयकाऽपि यत् । यथादेशेन निर्व्यूढं प्रभावः प्राभवो हि सः ॥ ८७४ ॥
चकोर इव चन्द्रस्य रथाङ्ग इव भास्वतः । चातको जलदस्येव वसन्तस्येव कोकिलः ॥ ८७५ ॥
उत्कण्ठितः समस्तोऽपि जनो देवस्य दर्शनम् । वाञ्छत्यत्र प्रसद्येतः शीघ्रं पादोऽवधार्यताम् ॥ ८७६ ॥

(युग्मम्)

इत्याकर्ण्य स्वलोकस्य रक्तिं भक्तिं च मन्त्रिणः । चिरात् स्मृत्वा नृपः प्रीतोऽकथयत्साधु साधु भोः!॥८७७
बुद्धिः सिद्धिः परा भक्तिर्येषामेषा गुणत्रयी । त एव सेवका राज्ञः, कलत्रमितरे पुनः ॥ ८७८ ॥
अथ ज्येष्ठसुतं तत्र स्थापयित्वा निजे पदे । राजवर्गं समादिश्य पौरानापृच्छ्य सादरम् ॥ ८७९ ॥
सकलत्रसुतो भूरिपरिवारसमन्वितः । प्रयाणैरनवच्छिन्नैर्ययौ धारापुरं नृपः ॥ ८८० ॥
प्रवेशाद्युत्सवं तत्र मन्त्रिसामन्तनागराः । कृत्वा निवेद्य सर्वस्वं मुदितास्तं सिषेविरे ॥ ८८१ ॥

निपत्य पादयोः सोमदेवोऽप्यमल्लमानसः । क्षमयामास तां भीतो गर्हयन निजदुष्कृतम् ॥ ८५९ ॥
ययाचे चाऽभयं देवी साऽप्यनल्पस्वभावतः । तत्तस्मै दापयामास कुपितादपि भूपतेः ॥ ८६० ॥
अथ राजा विधाप्यैनां चारुनेपथ्यभूषिताम् । पुरो न्यस्य करिस्कन्धारूढस्तूर्यमहारवैः ॥ ८६१ ॥
राजचिह्नाञ्चितो नव्यपरिणीत इवोच्चकैः । वीक्ष्यमाणः पुरस्त्रीभिरगाद्धवलमन्दिरम् ॥८६२॥

(युग्मम्)

कीर्तिपाल–महीपालावप्याकार्य सुतावुभौ । सस्नेहं दृढमालिङ्गय चकार विपयाविपौ ॥ ८६३ ॥
मिलितानां चिरात्तेषामेकत्र स्वस्थचेतसाम् । आत्मीयाऽऽत्मीयवृत्तान्तप्रश्नाख्यानविधायिनाम् ॥८६४॥
अनुभूतमहादुःखादसंख्यं यदभूत् सुखम् । तत्त एव स जानन्ति केवली वा न चाऽपरः ॥ ८६५ ॥
प्राचीनदुष्कृतेनैव वियुक्तमखिलं पुनः । शीलसत्त्वप्रभावेण मिलितं च कुटुम्बकम् ॥ ८६६ ॥
इतश्च—
न्यस्य सिंहासने स्वामिपादुके तत्तदाज्ञया । मन्त्री धारापुरे राज्यं तथैव निरवाहयत् ॥ ८६७ ॥
ज्ञात्वाऽथ नाथवृत्तान्तं सुबुद्धिः श्रीपुराभिधे । पुरे समर्प्य विज्ञप्तिं प्राहिणोद् निजपूरुषम् ॥ ८६८ ॥
निर्विलम्बमसौ गत्वा तत्र वेत्रिनिवेदितः । नृपमानम्य विज्ञप्तिं मुमोच पादयोः पुरः ॥ ८६९ ॥
तामुद्वेष्ट्य नृपादेशाद् निदेशकरणोद्यतः । प्रकाशं वाचयामास सुविद्वानङ्गलेखकः ॥ ८७० ॥

तयोर्ज्येष्ठोऽवदद् देव ! रात्रावद्य मया लघोः । सोदरस्य पुरः ख्यातं स्वचरित्रकथानकम् ॥८४७॥
तच्छ्रुत्वा काऽपि सार्थस्त्री द्रुतमागत्य सन्निधौ । युवां पुत्रौ ममेत्युक्त्वाऽस्मत्कण्ठलगिताऽरुदत् ॥८४८॥
सार्थेश ! वद भोः ! सत्यं कैषा किंवा करोति ते ? । पृष्टे राज्ञेति सोऽवादीद् देव ! पृथ्वीपुरान्मया ८४९
आनीता सत्यमेवैतद्गृहे कर्म करोति मे । कुलं तु विमलं तस्याः सतीत्वेनाऽनुमीयते ॥८५०॥

(युग्मम्)

ततः प्रैषीन्नरानेषा संबोध्यानयितामिह । बलात्कारस्तु नो कार्यः शिक्षयित्वेति भूपतिः ॥८५१॥
तेऽपि गत्वा वलित्वा च शशंसुर्देव ! नैति सा । केवलं काऽपि नैष्यामीत्युदित्वाऽभूदधोमुखी ॥८५२॥
अथ सद्यः स्वयं राजा राजपाटीमिषाद् बहिः । गत्वा व्याघुट्य सार्थान्तः सार्थेशावासमागतः ॥८५३॥
भद्रासनोपविष्टस्य तस्य दृग्गोचरं गता । राज्ञी तत्रैकदेशस्था कुचेलाऽतीवदुर्बला ॥ ८५४ ॥
असंस्कृतवपुर्दीना तद्दिने तु विशेषतः । अपास्ताऽशेषकर्तव्या पुत्रग्रहमहार्तितः ॥ ८५५ ॥

(युग्मम्)

चिरात् तत्तादृशावस्थां दृष्ट्वा मदनवल्लभाम् । लज्जया यदि नाक्रन्दं चकार धरणीधवः ॥ ८५६ ॥
उवाच मदने ! देवि ! किं मां त्वं नोपलक्षसे । इत्युक्ता प्रत्यभिज्ञाय स्वपतिं सहसैव सा ? ॥ ८५७ ॥
हर्षौत्सुक्य-त्रपा-जाड्य-वितर्कादिरसैर्भृशम् । संकीर्णमानसा तस्थौ पत्युः पादार्पितेक्षणा ॥ ८५८ ॥

अन्यदा दैवयोगेन सोमदेवोऽपि सार्थपः । वणिज्यार्थं पुरे तस्मिन्नागत्याऽऽवासितो बहिः ॥८३६॥
गृहीत्वोपायनं श्रेष्ठं गत्वा च नृपसन्निधौ । ययाचे निजसार्थस्य रक्षार्थं निशि यामिकान ॥ ८३७ ॥
राज्ञाऽऽदिष्टस्तलारक्षः प्रेषयंस्तानथाऽन्यदा । तावुभौ भ्रातरौ प्रैषीदेकस्यां दिशि रक्षितुम् ॥ ८३८ ॥
तयोस्तत्रस्थयो रात्रिविनोदाय कनीयसा । ज्येष्ठः पृष्टः कथां तेन स्वीयवाऽऽख्याथि वृत्तकम् ॥ ८३९ ॥
तत्र कर्मकरी मध्यस्थिता सार्थं सहागता । प्रायेण जाग्रती दुःस्थात तच्चदासत्रभारतः ॥ ८४० ॥
श्रुत्वा समूलपर्यन्तं राज्ञी मदनवल्लभा । उद्भिद्यत्स्नेहशोकाभ्यां विह्वलीभूतमानसा ॥ ८४१ ॥
चिरान्मे मन्दभाग्याया हा ! वत्सौ मिलितौ युवाम् । इत्यागत्य तयोः कण्ठग्रहं कृत्वाऽरुदत्तराम् ॥ ८४२ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
तज्ज्ञात्वा कुपितः सार्थपतिर्वेदंहटेन ताम् । दूरमुत्सार्य तौ धृत्वा भूपेः प्रातरर्पयत् ॥ ८४३ ॥
सोपालम्भमवादीच्च देवाऽऽरक्षेण सुन्दरौ । यामिकौ प्रहितावस्मन्मत्यर्थनैत्यकारिणौ ॥ ८४४ ॥
नृपोऽवोचत्तलारक्षं काविमौ सोऽप्यचीकथत् ? । देव ! जानामि नो सम्यक् कियत्कालादिहागतौ ॥ ८४५ ॥
निरीक्षमाणस्तौ सम्यगुपलक्ष्य सुतौ नृपः । दुःखात्त्रातुमिवात्मानं रोमाञ्चकवचं दधौ ॥ ८४६ ॥
तथाऽपि गुरुगाम्भीर्याद् विधायाकारगोपनम् । अवोचदिति साक्षेपं युवाभ्यां किमु रे ! कृतम् ? ॥८४७॥
आमष्टामिव तौ दुःखभयेनाऽऽलिङ्गितौ ततः । सत्यमाभाणकं जातं यतो रक्षन्ततो भयम् ॥ ८४८ ॥

यतः, ये न स्खलन्ति ते दक्षाः कृष्णकेशतमोभरे । वार्धके तु सदोद्द्योतः शिरःस्थपलितेन्दुना ॥ ८२२ ॥
स्वजनस्वर्णशाकानामापत्तापच्छिदास्वपि । दधतामन्तरौज्ज्वल्य सकारो धुरि शोभते ॥ ८२३ ॥
गच्छन् स्वल्पदिनैरेवं सुन्दरः श्रीपुराऽभिधम् । पुरं प्राप्य तदासन्नोपवनाम्रतरोरधः ॥ ८२४ ॥
स्वजनस्येव तस्यैव कृताहारोऽमलैः फलैः । विशश्राम श्रमायातनिद्रालब्धसुखः क्षणम् ॥ ८२५ ॥
तदा तत्र पुरे राज्ञि विपन्ने पुत्रवर्जिते । हस्त्यश्वचामरच्छत्रकुम्भाख्यमधिवासितम् ॥ ८२६ ॥
पञ्चशब्दनिनादेन राजलोकपुरस्कृतम् । भ्रमत् तत्रायया दिव्यपञ्चकं यत्र सुन्दरः ॥ ८२७ ॥ (युग्मम्)
शीलेन सुन्दरं शीघ्रमुपविष्टं विलोक्य तम् । हयेन हेषितं हस्तिपतिना बृंहितं कृतम् ॥ ८२८ ॥
दुरितक्षालनायेवाऽपतत् कुम्भाम्बु मस्तके । उपरिष्टात् स्थितं छत्रं लुलितं चामरद्वयम् ॥८२९॥
स करीन्द्रमथाऽऽरुह्य दिव्यवेषधरो निशि । मन्त्र्यादिभिर्नतो नीत्या प्रविष्टः पुरमुत्सवैः ॥८३०॥
विधिना कुर्वतो राज्यं तस्य भाग्यप्रभावतः । ययुः सर्वेऽपि सामन्ता अनम्रा अपि नम्रताम् ॥ ८३१ ॥
निपत्य पादयोः किन्तु प्रधानैर्भणितोऽप्यसौ । निजप्रियतमादुःखाद् न मेने दारसंग्रहम् ॥ ८३२ ॥
वरं कारागृहे क्षिप्तो वरं देशान्तरभ्रमी । वरं नरकसंचारी न द्विभार्यः पुनः पुमान् ॥ ८३३ ॥
अभोजनो गृहाद् याति नाप्नोत्यम्बुच्छटामपि । अक्षालितपदः शेते भार्याद्वययुतो नरः ॥ ८३४ ॥
अथाऽन्योन्यं वियुक्तौ तौ कुमारावत्यवस्थया । बहु भ्रान्त्वा क्रमात्तत्राऽऽगत्याऽऽरक्षान्तिके स्थितौ ८३५

किञ्च,

अप्रार्थितानि दुःखानि यथायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्राऽतिरिच्यते ॥ ८१० ॥
स निर्वापितसन्ताप इति सूक्तसुधारसैः । स्वसंवेदन योगाय स्वं चकार दृढं मनः ॥ ८११ ॥
लब्ध्वा परपदो दीनो हीनत्वं नैव मुञ्चति । शिरश्छेदेऽपि धीरस्तु वीरत्वं नैव मुञ्चति ? ॥८१२॥
तथा,
न तानि फलसंपत्तौ तुङ्गानि विगते फले । शिखराणि महाद्रीणां मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ८१३ ॥
ततो गत्वा तदासन्नग्रामे कस्याऽपि वेश्मनि । कौटुम्बिकस्य भिक्षार्थं प्रविष्टस्तेन वीक्षितः ॥ ८१४ ॥
संभाषितश्च कस्त्वं भोः! क्षत्रियोऽहमिति ब्रुवन् । गृहकर्मकरत्वेऽसौ पृष्टो भूयः कुटुम्बिना ? ॥ ८१५॥
आमेति कथयंस्तत्र कर्मकृत्ये नियोजितः । सुन्दरो भक्तवस्त्रादिसाराकरणपूर्वकम् ॥ ८१६ ॥
विनीतत्वेन तस्याऽथ घृतभक्तादिलाभतः । बहूलोपचयात् कान्तिः प्रत्यावृत्ता ततो क्रमात् ॥ ८१७ ॥
कौटुम्बिकप्रियाऽन्येद्युस्तं वीक्ष्य मदनातुरा । असतीजनयोग्यानि वचांसि बहुधाऽभ्यधात् ॥ ८१८ ॥
तच्छ्रुत्वा चकितो राजाऽचिन्तयद् ध्रुवमत्र मे । विधिः सुस्थानमानार्थं शीलभङ्गाय निर्ममे ॥ ८१९ ॥
अरे दैव ! त्वदायत्तं कामं वित्तादि गच्छतु । ममायत्तं पुनर्वृत्तं हर्तुं कस्याऽस्ति योग्यता ? ॥ ८२० ॥
यत्किञ्चिदुत्तरं दत्त्वा ज्ञात्वा तस्या महाग्रहम् । विरुद्धा भूः परित्यज्येति कृत्वा निर्ययौ ततः ॥८२१॥

अगण्यमत्तमातङ्गसङ्गमा[1] म्लेच्छभूरिव । वैरिधाटीव दुर्दश्याऽनेकरक्ताक्षभीषणा[2] ॥ ७९९ ॥
किंवाऽथ बहुना बालविधवस्त्रीव या सदा । विविधश्वापदावासस्तथा शबरसंभृता ॥ ८०० ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

कथञ्चित्तामपि क्रान्त्वा यावदग्रे व्रजत्यसौ । आजगाम नदी तावद् दुस्तराऽऽपदिवापरा ॥ ८०१ ॥
अस्यां न स्यात्समुत्तारः कथमेवं वितर्कयन् । लब्धोपायः सुतं स्कन्धे कृत्वोत्तार्य परे तटे ॥८०२॥
मुमोचैकं द्वितीयं त्वानेतुं भूयोऽविशद् नदीम् । अन्तराले गतस्तावदतिपूरेण पातितः ॥ ८०३ ॥
कुर्वन्नितस्ततो बाहू प्राप्तकाष्ठैकखण्डकः । पञ्चरात्रेण तत्तीरमाससाद विषादभाक् ॥ ८०४ ॥
दध्यौ चेति हताशस्य हा विपाकः कथं विधेः । क्व तन्मे मुदितं राज्यं क्वैषाऽनर्थपरम्परा ? ॥ ८०५ ॥
राज्यभ्रंशेऽपि चेद्दैव ! कृतं कान्तावियोजनम् । ततः किं जीवितः, किंवा ज्ञातं पुत्रार्तिमीक्षितुम् ? ८०६
ध्रुवं दुष्कृतिनां दैवो दत्ते दुःखाय जीवितम् । कृमिरागकृतां देशे मत्स्यानामिव पोषणम् ८०७ ॥
अथवा,
कस्य वक्तव्यता नास्ति सोपायं को न जीवति । व्यसनं केन न प्राप्तं कस्य सौख्यं निरन्तरम् ?॥८०८॥
मृत्यावपि कृतेऽवश्यं निजपापं विशेषतः । भवान्तरेऽपि भोक्तव्यं तस्मादत्रैव भुज्यते ॥ ८०९ ॥

१ मातङ्गाः हस्तिनश्चाण्डालाश्च । २ रक्ताक्षा महिषाः, लोहितनेत्रा म्लेच्छाश्च ।

शाक्षेपमिति कृत्वाऽस्मिन निजं धाम गते नृपः । आगच्छन्तौ सुतावश्रुमुखावीक्ष्य दुःखितः ॥ ७८८ ॥
न्यवारयच्च मा वत्सौ ! रुदितं किं करोम्यहम् ?। दोषः कस्याऽपि नान्यस्य स्वकर्मैवाऽपराध्यति ७८९,
संवृत्य बहिराकारं, कृतं तनयबोधनम् । अन्तस्तु दुःखसंघट्टः कोऽप्यवाच्यस्तदाऽभवत् ॥ ७९० ॥
कस्याग्रे कथ्यते हन्त ! श्रेष्ठो नत्तादृशोऽपि यत् । इत्थमेकपदेनैव पुत्रो मे निरकासयत् ॥ ७९१ ॥
प्रतिकूले विधौ किवा सुधाऽपि हि विषायते । रज्जुः सर्पायते वाखुबिलं पातालतां व्रजेत् ॥ ७९२ ॥
तमायते प्रकाशोऽपि गोष्पदं सागरायते । सत्यं कूटायते मित्रं शत्रुत्वेन निवर्तते ॥ ७९३ ॥
यद्भावि तद्भवत्येव विचिन्त्यैषोऽचलत्ततः । पुरस्कृत्य सुतौ शून्यमुखोऽन्यनगरं प्रति ॥ ७९४ ॥

क्वापि कन्दफलाहारैः क्वाऽपि भक्ष्यान्नभोजनैः । भिक्षामप्यलभमानो निन्द्यमानश्च कुत्रचित् ॥ ७९५ ॥
(कलापकम्)
प्रायः स्वं शोचयन् भिक्षन् यथालब्धेन नन्दनौ । अनवस्थं परिभ्राम्यन् शयानो देवबेश्मसु ॥७९६॥
इति कष्टेन महता बहुमुल्लङ्घ्य सोऽवनीम् । प्रापदेकामरण्यानीं यमस्याऽपि भयङ्कराम् ॥ ७९७ ॥
स्वैरिणीव बहुधवा मत्तेव मदनान्विका । वाणा ऽसनाढ्या सेनेव लङ्केव सपलाशका ॥ ७९८ ॥

१ तम इव आचरति । २ धवा वृक्षविशेषा, स्वामिनश्च । ३ मदना धत्तूरा कामश्च । ४ वाणा-ऽसना चिरर-जार वृक्षौ, धनूंषि च । ५ पलाशका राक्षसा पलाशाश्च ।

एतदप्यस्तु रे दैव ! पूर्यन्तां ते मनोरथाः । इति दैवमुपालम्भ्य संबोध्यात्मानमात्मना ॥ ७७५ ॥
यावत् किंकृत्यतामूढो निविष्टोऽस्ति नृपः मगे । तावत्तत्र समायातः श्रीसारः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥७७६॥

(विशेषकम्)

स्ववाटकमनुष्याणां तप्तिं कुर्वंस्तमैक्षत । ऊचे चाद्य कथं भद्र ! सचिन्त इव लक्ष्यसे ? ॥ ७७७ ॥
लज्जाशोकभराक्रान्तः स यावन्नोत्तरं ददौ । तावज् ज्ञात्वा यथावृत्तमाख्यायि प्रातिवेशिमकैः ॥७७८॥
श्रेष्ठ्युवाच महाभाग ! कर्तव्या नाऽधृतिस्त्वया । भोजनाच्छादनाद्यं ते करिष्येऽहमतः परम् ॥ ७७९ ॥
मयाऽत्र कारिते चैत्ये त्रिकालं देवमर्चय । पुत्रौ च वाटिकापुष्पाण्यवचित्योपनेष्यतः ॥ ७८० ॥
प्रतिपद्य तथा कर्तुमारेभे ससुतो नृपः । पटहं वादयेद् दैवो यथा नृत्येत् तथा कृती ॥ ७८१ ॥
अनभिज्ञोऽप्यसौ दक्षस्तथाऽभूत्तत्र कर्मणि । श्रीसारस्य यथा बाढं रञ्जयामास मानसम् ॥ ७८२ ॥
यथा लक्ष्म्या विदग्धत्वं विभ्रमं यौवनाश्रिया । प्रेष्यभावं तथा जीवः शिक्ष्यते दुरवस्थया ॥ ७८३ ॥
अपरेद्युर्गतः श्रेष्ठी यावद्वाटीं निरीक्षितुम् । तावत्तदेकदेशस्थौ बद्धलक्ष्यौ च पक्षिषु ॥ ७८४ ॥
धनुष्किकाशरव्यग्रकरावाखेटचापलम् । कुर्वन्तौ सहसाऽद्राक्षीदुभावपि कुमारकौ ॥ ७८५ ॥ (युग्मम्)
पापकर्मेक्षणाज्जातकोपाटोपारुणेक्षणः । तौ भृशं ताडयामास बभञ्ज च धनुःशरान् ॥ ७८६ ॥
बहिः कृत्वा च गत्वा च बभाषे तत्पितुः पुरः । क्षणमप्यत्र न स्थेयं त्वया यस्येदृशौ सुतौ ॥ ७८७ ॥

गतरागा सरागेऽपि मलिनेऽप्यमलाऽभवत् । तस्य चित्ते स्थिताऽप्येषा सत्याः शक्तिर्महाद्भुता ॥७६४॥
अथ तस्याः स्वभावं तं विदित्वा सार्थनायकः । दुष्टोऽप्यन्तर्बहिर्वृत्त्या क्षमयामास सादरम् ॥ ७६५ ॥
सार्थेशकथनात् तस्य स्त्रीभिर्विश्वासिताऽधिकम् । तत्रायाति सदा राज्ञी कर्म कर्तुं यथास्थिति ॥ ७६६ ॥
अथ प्रयाणदिवसे मध्याह्नसमये पुनः । विशेषकार्यमुद्दिश्य संकेतितवधूजनैः ॥ ७६७ ॥
आकार्याऽलीककृत्येन दिनशेषं विलम्बितम् । तां प्रगृह्य स्वसार्थेन प्रतस्थे स्वपुरोपरि ॥ ७६८ ॥

(युग्मम्)

गच्छता विविधोपायैः क्षोभ्यमाणाऽपि तेन सा । ध्यायन्ती स्वपतिं चित्ते मौनमेव समाश्रयत् ॥७६९॥
दृशैव क्रूरया तस्याः स पापाहितदुर्मतिः । न शशाक व्यलीकाय तत्रैवं यान्ति वासराः ॥७७०॥
इतश्च,
मय्यागतायामद्यापि किमेषा मद्विरोधिनी ? । अत्र स्थितवती तीव्रमन्मगद् नृपवल्लभाम् ॥७७१॥
निष्कास्य दूरतः स्वैरं विजृम्भितमवस्थया । गृहे राज्ञो गृहं येनारण्यामं गृहिणीं विना ॥७७२॥

(युग्मम्)

अवस्थासंगमादेकमन्यद् राज्ञीविनिर्गमात् । पुटपाकसमं दुःखं तदा जातं महीपतेः ॥७७३॥
सहिष्ये सर्वमप्येतत्कठोरहृदयोऽस्म्यहम् । राज्ञी च मद्वियोगार्ता भविष्यति कथं हहा ! ? ॥ ७७४ ॥

तत्र वप्रबहिर्भागे श्रीसारश्रेष्ठिवाटके । श्रेष्ठिना कृपया दत्ते स्थितिमात्रेऽवसद् नृपः ॥७५१॥
अनभिज्ञः स्वयं कर्मकरणे लघुकौ सुतौ । राज्ञी तु स्त्रीस्वभावेन कुशला गृहकर्मणि ॥ ७५२ ॥
प्रातिवेश्मिकगेहेषु गोमयोत्सारणादिकम् । कर्म निर्माय सर्वेषां निर्वाहयति भोजनम् ॥ ७५३ ॥
साधुत्वेन सुशीलेन तयोः सुवचनेन च । स्वल्पेऽपि विहिते कार्ये जनाः सुबहु कुर्वते ॥ ७५४ ॥
स्थानभ्रंशाद् नीचसंगात् खण्डनाद् घर्षणादपि । अपरित्यक्तसौरभ्यं वन्द्यते चन्दनं जनैः ॥ ७५५ ॥
चीवरं जीर्णमुत्तीर्णं भोजनं रुक्षशीतलम् । गौरवेण जनादाप्तं बभूव प्रीतये तयोः ॥ ७५६ ॥
यतः—
किं कृतं विधिना यावत् सतां शीलमखण्डितम् । गतं तत्तु यदा कालं संपद्यपि विपत्तयः ? ॥७५७ ॥
दूरदेशान्तरायातस्तत्स्थानाद् नातिदूरतः । वाणिज्यकारिणां सार्थो महानावासितोऽन्यदा ॥ ७५८ ॥
तस्मिन् घृत-कणिकादि सुलभं, दुर्लभाः पुनः । कर्मकाराः, ततः स्वीयपुत्रपुष्टिविधित्सया ॥ ७५९ ॥
राज्ञी कर्मकरीभावं करोति विनयान्विता । प्राज्यभोज्यादिना चिन्तां तेऽपि तुष्टाः प्रकुर्वते ॥७६०॥
अन्येद्युः सोमदेवाख्यसार्थेशस्य दृशोः पथि । पतिताऽन्तर्विकाराय निर्विकाराऽप्यजायत ॥ ७६१ ॥
रूपे ग्रस्तेऽपि दौःस्थ्येन तस्या लावण्यमुज्ज्वलम् । स्पष्टं बकुलमालायाः शुष्काया अपि सौरभम् ॥७६२॥
ततः सा तेन शैथिल्यं गाढं च निजमानसैः । स्वगृहस्वामिनीभावे भणिता कुपिता भृशम् ॥ ७६३ ॥

बलादेवात्मजत्वेन सकाशात् पितुरात्मनः । दुष्कर्माऽपि सुकर्मेव गृह्णीते भोगमापुषः ॥ ७३९ ॥
वृद्धभावेऽपि मे देवि ! दुर्दशा भाविनी यदि । अधुनैव तदेपाऽस्तु सज्जोऽस्मि न विलम्बनाम् ॥७४०॥
इत्युक्त्वा देवता स्थानं जगाम निजमुन्मनाः । नृपोऽपि सहसा सौख्यमतिबन्धमपाकृत ॥ ७४१ ॥
आपत्ति-मृत्यु-शत्रूणामवश्यंभाविनां भटैः । संमुखैरेव गन्तव्यं नश्यतां हीनसत्त्वता ॥ ७४२ ॥
सती प्रेमवती भार्या भक्तौ मुग्धमुखौ सुतौ । कुटुम्बमिदमात्मैव तत्तेन सह याम्यहम् ॥ ७४३ ॥
निश्चित्येदममात्याय कथयामास, यत् त्वया । मत्प्राप्तिर्मम नो कार्या राज्यं वाह्यं यथाविधि ॥ ७४४ ॥
देशान्तरमितो यास्ये कियत्कालमहं पुनः । ज्ञापितोदन्तया राज्या समं पुत्रद्वयेन च ॥ ७४५ ॥
भाव्यवस्थोचितं वेषमथ कृत्वा नराधिपः । विहाय तृणवत् सर्वमेकचित्तो विनिर्ययौ ॥ ७४६ ॥
शम्बलार्थं च संगोप्याऽङ्गुलीयं यत् सहाऽऽहृतम् । हृतं तदपि चौरेण सुप्तस्याऽस्य श्रमात् पथि ॥७४७॥
स गच्छन् सततं मार्गे स्वयं गाढोऽपि पौरुषात् । कातरामबलात्वेन देवीं तु मतिपालयन् ॥ ७४८ ॥
क्षुधा-तृष्णासमाक्रान्तौ भक्त-नीरादिढौकनात् । रुदन्तौ वारयन् पुत्रौ वोधयंश्च पदे पदे ॥ ७४९ ॥
एकयैव दिशा गुर्वीमुर्वीमुल्लङ्घ्य स क्रमात् । दिनैः कतिपयैः प्राप पुरं पृथ्वीपुराभिधम् ॥७५०॥
(विशेषकम्)

एकरात्रमपि प्रायेणाऽजिह्मब्रह्मचारिणः । पुराणमातिभिः पुण्यमुच्यते विगतोपमम् ॥ ७२५ ॥
ब्रह्मव्रतरता ये च विरता वाऽन्ययोषितः । महातेजस्विनस्ते स्युर्वन्द्या दिविषदामपि ॥ ७२६ ॥
परित्यक्तान्यकान्तानां नराणामथ योषिताम् । विधिरप्यनुकूलाय दृष्टान्तोऽत्र निशम्यताम् ॥ ७२७ ॥
अङ्गदेशधराख्यातमास्ते धारापुरं पुरम् । तत्रासीत् सुन्दराह्वानराजा प्रकृतिसुन्दरः ॥ ७२८ ॥
एकैव दयिता तस्य भाग्यसौभाग्यभूरभूत् । सतीजनशिरोरत्नं नाम्ना मदनवल्लभा ॥ ७२९ ॥
तत्कुक्षिसरसीहंसौ वतंसौ स्वकुलश्रियः । कीर्तिपाल-महीपालाभिधौ जातावुभौ सुतौ ॥ ७३० ॥
न्यायधर्मैकनिष्ठस्य राज्ञो हृदि विशेषतः । परनारीषु सोदर्यव्रतं दृढमवस्थितम् ॥ ७३१ ॥
तच्च लोकं च सत्त्वैकनिधेः पालयतो भृशम् । सुस्वामिलाभमीत्येव कीर्तिरुल्लालिता दिवि ॥ ७३२ ॥
अन्यदा वासवेश्मस्थं तमभ्येत्य निशाभरे । विषण्णवदना मन्दं जगाद कुलदेवता ॥ ७३३ ॥
अहो ! राजन्नवस्था ते विषमा भाविताऽधुना । तवाऽशक्यप्रतीकारो मयाऽपि, किमु मानवैः ? ॥७३४॥
स्वप्रभावेण किन्त्वस्यास्त्वदीयवचनादहम् । तव नव्यं वयो यावत् कुर्वे कालविलम्बनम् ॥ ७३५ ॥
तच्छ्रुत्वा तां नृपो नत्वा हृदि व्याकुलितः क्षणम् । स्वभावधीरतादत्तावष्टम्भ इदमब्रवीत् ॥ ७३६ ॥
अर्जितं देवि ! जीवेन यत्पुरा कर्म दुष्कृतम् । तदेव भुञ्जतस्तस्य क्रियतेऽन्यैः किमन्तरा ? ॥ ७३७ ॥
पटबन्धकवज्जीवः कर्म बध्नात्यनेकधा । केवलं वायको दैवः शालापतिरिवानुगः ॥ ७३८ ॥

न स प्रकारः कोऽप्यस्ति येन सा भवितव्यता । छायेव निजकायस्य लङ्घ्यते हन्त ! जन्तुभिः ७१२॥
देहपुष्टिं मनस्तुष्टिं परां वृद्धिं यशःश्रियोः । कुर्वन्नपि करोषि त्वं न नट् येन मुक्तो भवेः ॥ ७१३ ॥
आस्तामितरदोषेत्र महालज्जा मनस्विनाम् । पुनर्जन्मपुनर्मृत्युमालया यन्नियन्त्रणम् ॥ ७१४ ॥
तस्मादार्तिवदर्येदं रम्भास्तम्भनिभं मनः । अज्ञानपवनं जित्वा धृष्यमाणं निवार्य ॥ ७१५ ॥
अस्तु वस्त्वखिलं चित्तमनिबन्धस्तु दुःखदः । संबद्धेऽपि नखे मांसालग्ने नो वेदना त्रुटौ ॥ ७१६ ॥
वृद्धिस्तु बीजाद् रागस्य परे तु सहकारिणः । मनसो नयनस्येव गते रागे सुखं भवेत् ॥ ७१७ ॥
पञ्चदिनगाघुणकान् प्राणान् विज्ञाय तत्कृते । को रागः कश्च विद्वेषः को निजो वाऽथ कः परः ? ॥७१८
अरण्यरुदितप्रायैर्दैवोपालम्भनैः किमु । विकल्पकल्पनैः किं वाम्भोविगाहनसंनिभैः ? ॥७१९॥
आत्मतत्त्वं निरीक्षस्व किं तीता-ऽऽगामिशोचनैः? । करभारूढवद् दूरं पश्यतां जायते भ्रमः ॥ ७२० ॥
इत्यसौ गुरुणा भूपः संबोध्य पट्टवाचया । नीत्वा मध्यस्थमार्गेण प्रापितः पदमव्ययम् ॥ ७२१ ॥
इति श्रुत्वा विभाव्याऽथ महाबलकथानकम् । सदा भाव्यं परद्रव्यपरिहारपरायणैः ॥ ७२२ ॥
उक्तं च—
आत्मवत् परभूतानि परद्रव्याणि लोष्टवत् । मातृवत् परदारांश्च यः पश्यति स पश्यति ॥ ७२३ ॥
तुर्यं ब्रह्मव्रतं नाम परमब्रह्मकारणम् । शौचानां परमं शौचं तपसां च परं तपः ॥ ७२४ ॥

यतः—

घातः शुन इवाऽज्ञस्य विस्मरेत क्रमान्तरे । सिंहस्येव न वीरस्य कदाप्यभिभवोद्भवः ॥ ७०० ॥
अन्यदा नन्दनोद्याने मुनिद्वन्द्वं समागतम् । ज्ञात्वा बोधाय मन्त्रीशा नृपं निन्युस्तदन्तिके ॥ ७०१ ॥
ज्ञानादतीन्द्रियात् सोऽपि ज्ञात्वा भावं महीपतेः । उवाच चित्तकालुष्यगर्वसंर्वकषं वचः ॥ ७०२ ॥
इह जीवः स्वभावेन संबद्धः कर्मणा समम् । शुभाशुभेन तेनाऽसौ सुखदुःखं समश्नुते ॥ ७०३ ॥
अतः सौख्यार्थिना कार्यश्चयश्च शुभकर्मणः । सर्वथा विगमस्त्वस्य शाश्वतं सुखमिच्छता ॥ ७०४ ॥
योगे स्वभावसिद्धेऽपि पार्थक्यं जीव-कर्मणोः । उपायेन भवत्येव स्वर्ण-पाषाणयोरिव ॥ ७०५ ॥
स चात्मा चेतनारूपः स्वसंवेदनगोचरः । वियोज्यः कर्मणो नित्यं योज्यः क्लेशेषु नो बुधैः ॥७०६॥
पङ्कादिव कृती दुःखाल्लुठित्वा निस्सरेद् बहिः । अन्तस्तु प्रविशन् मूढः सुतरां तत्र मज्जति ॥ ७०७ ॥
अज्ञानामिष्टनाशे स्याद् मोहनिद्रा विशेषतः । जागरा तु सतामन्तः कर्मनिर्मूलने भृशम् ॥ ७०८ ॥
न बुद्धि-गुण-विद्याभिर्न श्री-बल-कुलक्रमैः । भक्त्या युक्त्या च न त्रातुं शक्यते मृत्युतो जनः ॥७०९॥

उक्तं च—

यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा । इति चिन्ताविषघ्नोऽयमगदः किं न पीयते ? ॥ ७१० ॥
अनित्यताकृतमतिर्म्लानमाल्यो न शोचति । नित्यताकृतबुद्धिश्च भग्नभाण्डोऽपि शोचति ॥ ७११ ॥

श्रुत्वा नत्तादृशं तस्यावसानं कर्णशूलकृत् । व्याघुट्यागत्य तं दृष्ट्वा विललाप भृशं नृपः ॥ ६८६ ॥
हा वत्स ! किमिदं जातं यदाम्र इव पुष्पितः ? । दैवदावानलेनैवमकस्मादुज्ज्वालितो भवान् ॥ ६८७ ॥
किं मया वट एवाऽयं मूलादुन्मूलितो न हि । तस्यैव च्छेदिना शाखा पूर्वमेवाऽथवा न किम् ? ॥६८८॥
कथयन्नपि किं वा न स्थापितोऽन्यपुरे भवान् ? । सर्वथा मम दैवेन मतिभ्रंशः कृतो ध्रुवम् ॥ ६८९ ॥
दीपिकेव मतिस्तावद् द्योतते हृदयाङ्गणे । नृणां यावन्न दुष्कर्ममयी वात्या विजृम्भिता ॥ ६९० ॥
मयि सत्यपि रक्षार्थं नाथे सबलवाहने । अनाथस्येव कष्टं च दशा तेऽजनि कीदृशी ? ॥ ६९१ ॥
किञ्चेदं मम नाथत्वं का वा रक्षा मया भवेत् । मृत्योः परवशे लोके कथं मिथ्याभिमानिना ? ॥६९२॥
आपद् व्यापादिता नैव जरा नो जर्जरीकृता । न मृत्युर्निहतो जीव ! गर्वं कुर्वन् न लज्जसे ? ॥६९३॥
अहं कर्ता च हर्ताऽहं सगुणोऽहमहं धनी । कोऽहमीत्येव तावत् त्वं जीव ! नो वेत्सि तत्त्वतः । ६९४॥
न केवलं कलत्रं मे पुत्रो वाऽयं त्वया हृतः । मानं मे मर्दयन्नेवं विधे ! नामाऽप्यपाहनम् ॥ ६९५ ॥
विधिः को वाऽथ किं दैवं कः कृतान्तोऽथवा जने ? । जीवैर्नामान्तरेणेदं निजं कर्मैव भुज्यते ॥६९६॥
तस्मात्तदेव रे ! जीव ! शुभं कर्म समाचरेः । इत्थं येनापमानस्ते कदापि न पुनर्भवेत् ॥ ६९७ ॥
संबोधाऽभिमुखं नाथमित्थं ज्ञात्वाऽथ मन्त्रिणः । महाबलस्य संस्कारं श्रीखण्डाद्यैरकारयन् ॥ ६९८ ॥
तद्दिनाच्च शुचा कृत्यचिन्तया चार्दितो नृपः । जातव्रीडः क्षतक्रीडस्तस्थौ सौधान्तरेव हि ॥ ६९९ ॥

इत्युदित्वा महीपालो ग्रासवासादिदानतः । स्वपुत्रमिव तं तुष्टः पुष्टं चक्रे महाबलम् ॥ ६७३ ॥
तर्जयामास दैवं हि रे हताश ! विधे ! तव । निधाय मस्तके पादं क्रीडत्येष महाबलः ॥ ६७४ ॥
दृष्टयाऽपि तया सोऽथ हृदि शल्यायमानया । शाखयोद्वेजितोऽत्यन्तमिति राज्ञो व्यजिज्ञपत् ॥ ६७५ ॥
यदि तुष्टोऽसि मे देव ! दूरं देशं तदादिश । यत्र पश्यामि नो शाखामिमां दृष्टिविषोरगीम् ॥ ६७६ ॥
त्वमेवं वत्स ! मा भैषीर्दैवोऽपि तव किङ्करः । मद्भुजापञ्जरस्थस्य शाखाऽसौ किं करिष्यति ? ॥६७७॥
निःशङ्कमानसो भोगान् भुङ्क्ष्व सर्वोत्तमानिति । धीरयामास तं राजा मन्वानो निर्जितं विधिम् ६७८
सोऽन्यदा कृतशृङ्गारः स्वर्णशृङ्खलकादिभिः । अश्वारूढः समं राज्ञा राजपाटिकया व्रजन् ॥ ६७९ ॥
प्रियया कार्यमुद्दिश्य व्याघुट्याऽऽकारितो गृहे । क्षणं स्थित्वाऽनु राजानं प्रचचाल पुनर्जवात् ॥६८०॥
गतस्तस्य वटस्याधः शङ्कया वेगवत्तरम् । यियासुस्ताडयामास निर्दयं कशया हयम् ॥ ६८१ ॥
सहसोल्ललिते तस्मिन् महाबलगले स्थितम् । स्वर्णशृङ्खलकं पश्चाद्भागे गत्वा समुच्छलत् ॥ ६८२ ॥
तस्यैव वटवृक्षस्य शाखायास्तीक्ष्णकण्टके । स्थितं विलग्य वेगाच्चाऽधस्तादश्वो गतोऽग्रतः ॥ ६८३ ॥

(युग्मम्)

महाबलो गतबलः स्मृत्वा श्लोकं तमादिमम् । यावत्पठत्यसौ तावद् मृतः कण्ठग्रहार्दितः ॥ ६८४ ॥
द्रुतं लोकैरधस्तस्योत्तारितस्य कृतोऽखिलः । प्रतीकारो वृथा जज्ञे उपदेशो यथा जडे ॥ ६८५ ॥

रक्ष्यते नैव भूपालैर्न देवैर्न च दानवैः । नीयते वटशाखायां कर्मणाऽसौ महाबलः ॥ ६६० ॥
अरे ! लपसि किन्त्वेवं गल्लात्त इव बर्करः । इत्युक्तः स तलारक्षैः पापठीति तदेव हि ॥ ६६१ ॥
ततो नीतश्चाऽथ तैः राज्ञः सोऽर्पितो वस्तुना समम् । राजाऽपि संशयापन्नमानसस्तमभाषत ॥ ६६२ ॥
अहो ! सौम्यं वपुर्वेषः प्रशस्यो हगनुद्धता । क्रूरं च चौर्यकर्मेदं सर्वमीक्षे नराऽधम ॥ ६६३ ॥
ऊचे महाबलः स्वामिन्नघटं सर्वमावयोः । दैवस्य तु विचित्रस्य न किञ्चिदिह दुर्घटम् ॥ ६६४ ॥
रक्ष्यते तपसा नैव न देवैर्नच दानवैः । नीयते वटशाखायां कर्मणाऽसौ महाबलः ॥ ६६५ ॥
अहो ! कोऽसौ वटस्तस्य का शाखा को महाबलः ? । राज्ञेत्युक्तः स भूयोऽपि पठति स्म तदेव हि ६६६
सगर्भं तद्वचो ज्ञात्वा महादक्षो नरेश्वरः । उन्मोच्य बन्धादभयं दत्त्वा पप्रच्छ तं पुनः ॥ ६६७ ॥
उन्मीलज्जीवितव्याऽऽशः स भूपाय यथातथम् । खात्रपाता-ऽहिदंशाद्यं वृत्तान्तं सर्वमाख्यत ॥६६८॥
तच्छ्रुत्वा सर्पदष्टात्मदयितास्मृतिजन्मना । रुषाऽरुणदृशाऽऽकाशे लक्ष्यं बद्ध्वा नृपोऽवदत् ॥ ६६९ ॥
अरे रे दैव ! निस्त्रिंश ! बालस्त्रीवृद्धघातक ! कृत्याऽकृत्यविशेषाऽज्ञ ! चौरवाञ्छितवीक्षक ! ॥६७०॥
अजानतस्तदा मे चेदपजह्रे प्रिया त्वया । अनयैव तया शौर्यवृत्त्या मा गर्वमुद्वहेः ॥ ६७१ ॥
अस्मिन् महाबले वाक्यं निजं तदधुना यदि । सत्यापयिष्यसे तर्हि ज्ञास्ये त्वां सुभटं वरम् ॥ ६७२ ॥

१ अपटमानम् ।

स द्वितीयदिने सूत्रधारस्य मरणं तथा । दृष्ट्वाऽभूद् भाविपञ्चत्वभयव्याकुलितो भृशम् ॥ ६४७ ॥

यत उक्तम्—

मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः । आहारोऽपि न रोचेत किमुताऽकृत्यकारिता ? ॥ ६४८ ॥

दूरं यास्याम्यतः शाखामिमां पश्यामि नो यथा । करिष्ये च तपस्तीव्रं सर्वानर्थनिवारकम् ॥ ६४९ ॥

इति निश्चित्य स क्वापि ग्रामे दूरतरे ययौ । तदासन्नवने दीक्षां जगृहे तापसान्तिके ॥ ६५० ॥

विपन्ने च गुरौ देवायतने देवपूजनम् । कुर्वन् मठस्थितस्तीव्रमज्ञानं कुरुते तपः ॥ ६५१ ॥

इतश्च श्रीपुरे राजभवनाद् रत्नपेटिकाम् । गृहीत्वा तस्करः कोऽपि रात्रौ धृष्टः प्रनष्टवान् ॥ ६५२ ॥

स राजपुरुषैः पृष्ठे प्रेर्यमाणो भयद्रुतः । विवेशोपवने तत्र यत्राऽऽस्ते दस्युतापसः ॥ ६५३ ॥

मुक्त्वा तस्यान्तिके पेटां चौरो दूरं पलायितः । तां वीक्ष्य तापसः प्रातर्जजल्प मुदिताननः ॥ ६५४ ॥

अहो ! दैवेन मे तोषाद् दत्ता रत्नकरण्डिका । तपःप्रभावादथवा किं न संपद्यते नृणाम् ? ॥ ६५५ ॥

इति यावत् करेणैतां विषकन्यामिव स्पृशेत् । तावत् स वेष्टितोऽत्युग्रैरभितो राजपूरुषैः ॥ ६५६ ॥

अरे ! तापसवेषेण मुषितं श्रीपुरं पुरा । मुमूर्षुरधुना मूर्ख ! ढौकितो राजवस्तुनि ॥ ६५७ ॥

इत्युक्त्वा यष्टि-मुष्ट्याद्यैर्हत्वा बद्ध्वा च ते दृढम् । पुरः कृत्वा च तं तुष्टाः श्रीपुरं प्रत्यचालयन् ६५८॥

तद्वीक्ष्य तापसो दध्यौ यत्तेन कथितं तदा । तदेतदुपतस्थे मां व्यक्तमेवं पपाठ च ॥ ६५९ ॥

अहो ! मे भाग्यसंपत्तिर्यदयं सर्वकामदः । चिन्तामणिरिवैकान्ते चटितो भूपतिः करे ॥ ६३३ ॥
जिघृक्षुस्तत्करं यावदीक्षतेऽसावितस्ततः । तावत्कपाटच्छिद्रेण विशन्तं सर्पमैक्षत ॥ ६३४ ॥
अरेऽत्र किमयं कर्ता विस्मयादिति स क्षणम् । निलीय दीपच्छायायां तस्थौ साहसिकाग्रणीः ॥६३५॥
सर्पोऽपि वासवेश्मान्तर्गत्वा शय्याबहिःस्थितम् । करं राज्याः प्रसुप्तायाः दृष्ट्वा व्यापृच्छ्य निर्ययौ॥६३६॥
तं दृष्ट्वा कौतुकाक्षेपविस्मृतात्मा स तस्करः । निःशब्दं द्वारमुद्घाट्य सहैव तमन्वगात् ॥ ६३७ ॥
सौधादधः समुत्तीर्य समभूमिं गतः फणी । स रूपं बिभराचक्रे महाकायनृपस्य तु ॥ ६३८ ॥
नरश्च स नृपो वृद्धं प्रतोलीद्वारयामिकम् । दण्डमुत्पाट्य धावन्तमभिहत्य न्यपातयत् ॥ ६३९ ॥
चौरोऽथ निबिडं पुच्छे गृहीत्वा पृच्छति स्म तम् । कस्त्वं भोः ! किमिहायातः किमिदानीं करिष्यसि॥६४०॥
मर्त्यवाचाऽथ सोऽवोचत् किंकरोऽहं यमस्य भोः । राज्ञीप्राहरिकौ हन्तुं तस्यादेशादिहाऽऽगमम् ॥६४१॥
श्वस्तने तु दिने नव्यराजप्रासादशृङ्गतः । सूत्रधारवरस्तूर्णात् पतित्वा मृत्युमेष्यति ॥ ६४२ ॥
चौरोऽप्याह स्म यद्येतत् तदा कथय संप्रति । भविष्यति कथं मृत्युः कुतो वा मम सुन्दर ! ? ॥६४३॥
स ऊचे भद्र मा भाक्षीः पश्चात्तापकरं वचः । निर्बन्धेन पुनः पृष्टो नृपोऽवोचदहो ! शृणु ॥ ६४४ ॥
पुरेऽत्र राजमार्गस्थो वटवृक्षोऽस्ति यो महान् । उद्बद्धस्तस्य शाखायां मृत्युमासादयिष्यसि ॥६४५ ॥
तच्छ्रुत्वाऽत्यन्तभीतेन तेन मुक्तो नृपः क्षणात् । तिरोऽभूत् स पुनः कोऽपि नतत्कर्मगतो गुरः ॥६४६॥

तावद्विशोपकैकस्याऽमेलतो लेख्यके कलिम् । कुर्वन्तं दत्तमद्राक्षीत् तनयेन समं भृशम् ॥ ६२० ॥

सुदक्षत्वादसौ चौरो व्यचारयदिदं हृदि । स्तोकव्यतिकरे स्वार्थभ्रंशकं धिगिमं हहा ! ॥ ६२१ ॥

प्रभूतार्जितवित्तेन विनीतेन सुतेन यः । एवं निशाभरे निद्राविमुखः कुरुते कलिम् ॥ ६२२ ॥

तस्य वित्तं हरिष्ये चेद् विदीर्णहृदयस्तदा । सद्यो विपत्स्यते तस्माद्यास्याम्यन्यत्र कुत्रचित् ॥६२३॥

गतश्च कामसेनाया वेश्याया भवनं ततः । दस्युर्ददर्श तां रूपनिर्जिताऽनङ्गवल्लभाम् ॥ ६२४ ॥

स्वयं स्नानाङ्गरागाद्यं कस्याऽप्यत्यन्तकुष्ठिनः । नानोपचारं परमं दैवतस्येव कुर्वतीम् ॥६२५॥ (युग्मम्)

अचिन्तयच्च नैतस्या अपि मे कल्पते धनम् । वीक्षते धनलोभेन स्मरवत् कुष्ठिनोऽपि या ॥ ६२६ ॥

परिभ्रमन् पुनर्विप्रगृहेऽथागाद् महाबलः । पर्यङ्के शयितं तं चाद्राक्षीत् स्वप्रिययाऽन्वितम् ॥६२७॥

इतश्चोपरिसंस्थेन मूत्रिते तत्करे खुना । स्वस्तीति कथयित्वाऽसौ स संभ्रान्तः समुत्थितः ॥६२८॥

चौरेण चिन्तितं लोभः स्वप्नेऽप्येतस्य विद्यते । एतावांस्तद् मया कार्यं चौर्यं नैवात्र निश्चितम् ॥६२९॥

किमन्यैरपि न क्षुद्रैर्मुषितैः पामरैर्जनैः । सर्वार्थसाधकं राजसौधमेव प्रयाम्यतः ॥ ६३० ॥

इत्येकमानसो गत्वा तत्र खात्रं प्रपात्य च । वासवेश्मप्रविष्टोऽसौ तत्र पार्थिवमैक्षत ॥ ६३१ ॥

पल्यङ्कस्थं समं राज्या शयानं सुखनिद्रया । तं दृष्ट्वा मुदितोऽत्यन्तं चौरश्चिन्तितवानिदम् ॥ ६३२ ॥

धर्माऽसत्यं विशेषेण वर्जनीयं विचक्षणैः । सामकः कायजो दोषः सर्वगो वाचिकः पुनः ॥ ६०७
साधूनां महदान्यानां सतीनां सत्यवादिनाम् । महिमानमिव द्रष्टुं रविरायाति नित्यशः ॥ ६०८ ॥
तृतीयाऽणुव्रतं ज्ञेयं चौर्यवर्जनलक्षणम् । पालितं श्रेयसे यत्स्यादत्राऽमुत्रापि देहिनाम् ॥ ६०९ ॥
यस्याऽर्थे निजदेहोऽपि महाकष्टे नियोज्यते । क्षिप्यन्ते संशये प्राणा जनैः प्रियतमा अपि ॥ ६१० ॥
तत्परस्य धनं येन निस्त्रिंशमतिना हृतम् । मृतेरप्यधिका तस्य तेन जीवन्मृतिः कृता ॥ ६११ ॥
आस्तां परभवेऽत्रापि चौर्योपप्लुतचेतसः । नित्यं छलेक्षिणः क्वापि शाकिन्या इव नो धृतिः ॥६१२॥
परस्यादत्तं नादत्ते सुधीस्तृणमपि क्वचित् । स्पृष्टोऽङ्गुल्याऽपि मानङ्गः किं न मालिन्यकारकः ? ॥६१३॥
वैर-वैश्वानर-व्याधि-वाद-व्यसनलक्षणाः । महानर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः ॥ ६१४ ॥
तपस्यपि कृते प्रायः पापं चौर्यकृतं नृणाम् । अभुक्तं क्षीयते नैव दृष्टान्तोऽत्र महाबलः ॥ ६१५ ॥
नगरे श्रीपुराभिख्ये पार्थिवो मानमर्दनः । यथार्थनामधेयोऽभूच्छत्रूणां मानमर्दनः ॥ ६१६ ॥
बली महाबलो नाम तत्रैव कुलपुत्रकः । पितृभ्यां पाठितः किञ्चिदुच्छन्नस्वजनः क्रमात् ॥६१७॥
निरङ्कुशतया स्वैरं भ्रमन् दुष्कर्मदोषतः । द्यूतव्यसनसञ्जातचौर्यवृत्तिरतोऽभवत् ॥ ६१८ ॥
सोऽन्यदा निशि चौर्याय दत्ताख्यधनिनो गृहे । गतो जालान्तरेणाऽसौ गृहमध्यमलोकत ॥ ६१९ ॥

१ सामान्य ।

वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सद्यो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ५९४ ॥
कूटसाक्ष्यप्रदातुस्ते श्वपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति वसुं निन्दन् नारदः स्वास्पदं ययौ ? ॥५९५॥
उच्चारूढैर्नरैरात्मा रक्षणीयोऽतियत्नतः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातः सुदुःसहः ॥ ५९६ ॥
देवताभिरसत्योक्तिकुपिताभिर्निपातितः । जगाम नरकं घोरं नरनाथो वसुस्ततः ॥ ५९७ ॥
यो यः सूनुरुपाविक्षद् राज्ये तस्याऽपराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं यावदष्टौ निपातिताः ॥ ५९८ ॥
इति ज्ञात्वा महाघोरमसत्यवचसः फलम् । स्वप्नेऽप्युक्तस्य कूटस्य प्रायश्चित्तयति प्रधीः ॥ ५९९ ॥
जलं गलनवस्त्रेण विवेकेन गुणव्रजः । सद्दानेन गृहारम्भो वचः सत्येन शुध्यति ॥ ६०० ॥
अस्ति बाह्येषु हेमाद्यमङ्गोपाङ्गेषु भूषणम् । नराणामन्तरङ्गाया जिह्वायाः सत्यमेव च ॥ ६०१ ॥
सत्योपयाचितत्वेन पूज्यन्ते देवता अपि । देवतेव मनुष्योऽपि ध्रुवं सत्येन वीक्ष्यते ॥ ६०२ ॥
दूरेऽस्तु कूटसाक्ष्यादि सदप्यपरघातकम् । फल्गु वाक्यं परीवादं सत्यवादी विवर्जयेत् ॥ ६०३ ॥
तत्सत्यमपि नो सत्यं यत्परस्योपतापकम् । असत्यमपि तत्सत्यं यत्परस्योपकारकम् ॥ ६०४ ॥
परस्यालीकमारोप्यं हास्येनाऽपि न पण्डितैः । हर्षेण भक्षितं किं न मारणाय विषं भवेत् ? ॥६०५॥
दोषं खालमिवान्यस्य चालयंस्तेन लिप्यते । तज्ज्ञात्वा चतुरस्तेन मार्गे रुद्धमुखो व्रजेत् ॥ ६०६ ॥

अन्यदप्यभिधातव्यं नाऽसत्यं पापभीरुणा । गुरुवागन्यथाकारे कूटसाक्ष्ये च का कथा ? ॥ ५८० ॥
वह कुरु गुरोः पुत्रं यद्वा सत्यव्रताग्रहम् । तया सरोपमित्युक्तस्तद्वचोऽपस्त पार्थिवः ॥ ५८१ ॥
ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । आजग्मतुश्च विद्वांसौ तत्र नारद-पर्वतौ ॥ ५८२ ॥
सभायामभिलन सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनोः सदसद्वादक्षीरनीरमितच्छदाः ॥ ५८३ ॥
आकाशस्फटिकशिलावेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलंचक्रे नभस्तलमिवोडुपः ॥ ५८४ ॥
ततो निजनिजव्याख्यापक्षं नारद-पर्वतौ । कथयामासतू राज्ञि सत्यं ब्रूहीति भाषिणौ ॥ ५८५ ॥
विप्रवृद्धैः स ऊचेऽथ विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः साक्षी त्वं वदस्वोभियोगमा ॥ ५८६ ॥
घटप्रभृतिदिव्यानि वर्तन्ते देव ! सत्यतः । सत्याद्वर्षति पर्जन्यः सत्यात्सिध्यन्ति देवताः ॥ ५८७ ॥
देव ! त्वं सत्यवादीति विख्यातो भुवनत्रये । सत्यमेव स्थिरं लोके सर्वमन्यद् विनश्वरम् ॥ ५८८ ॥
त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते ! । त्वामिहार्थे किमु ब्रूमो ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ? ॥५८९॥
अदृष्टाः सिद्धगन्धर्वा राज्याधिष्ठातृदेवताः । लोकपालाश्च शृण्वन्ति वद सत्यं नरेश्वर ! ॥ ५९० ॥
यद्युदेति रविः प्रत्यङ् मेरुश्चापि प्रकम्पते । तथाऽप्यसत्यं भाषन्ते नैव सत्यधना नराः ॥५९१ ॥
वचोऽश्रुत्वैव तत् सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान् मेषान् गुरुर्व्याख्यदिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥५९२॥
असत्यवचसा तस्य क्रुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ५९३ ॥

प्रमाणमुभयोरत्र सहाध्यायी वसुर्नृपः । नारदः प्रतिपेदे तन्न क्षोभः सत्यभाषिणाम् ॥ ५६७ ॥
रहः पर्वतमूचेऽम्बा गृहकर्मरताऽप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यश्रौषं भवत्पितुः ॥ ५६८ ॥
जिह्वाच्छेदं पणेऽकार्षीर्यद् दर्पात् तदसांप्रतम् । अविमृश्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ५६९ ॥
अवदत् पर्वतोऽप्येवं कृतं तावदिदं मया । यथा तथाकृतस्याऽस्य करणं नहि विद्यते ॥ ५७० ॥
जीवः कण्टकमारूढः कृत्याऽकृत्यं न चेतयेत् । अतः प्रशस्तभावेऽसौ स्थापनीयः सदा बुधैः ॥५७१॥
साऽथ पर्वतकाऽपायपीडया हृदि शल्यिता[1] । वसुराजमुपेयाय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ? ॥ ५७२ ॥
दृष्टः क्षीरकदम्बोऽद्य यदम्ब ! भवतीक्षिता[2] । किं करोमि प्रयच्छामि किञ्चेत्यभिदधे वसुः ? ॥५७३॥
साऽवादीद् दीयतां पुत्र ! भिक्षा मह्यं महीपते ! । धनधान्यैः किमन्यैर्मे विना पुत्रेण पुत्रक ! ॥५७४॥
वसुराह स्म मे मातः ! पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवद् गुरुपुत्रेऽपि वर्तितव्यमिति श्रुतेः ॥५७५॥
कस्याद्य पत्रमुत्क्षिप्तं कालेनाऽकालरोषिणा । को जिघांसुर्भ्रातरं मे ब्रूहि मातः ! किमातुरा ? ॥५७६॥
अजव्याख्यानवृत्तान्तं स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणीकृतश्चासीत्याख्यायाऽर्थयते स्म सा ॥५७७॥
कुर्वाणो रक्षणं भ्रातुरजान् मेषानुदीरयेः । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ? ॥ ५७८ ॥
अवोचत वसुर्मातर्मिथ्या वच्मि वचः कथम् ? । प्राणात्ययेऽपि शंसन्ति नाऽसत्यं सत्यभाषिणः ॥५७९॥

---

१ शल्य सजातं यस्यां सा । २ त्वमीक्षितेति रहस्यम् ।

गृहे व्यज्ञपयद् राज्ञे गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । हृष्टो राजाऽपि जग्राह ददौ चास्मै धनं घनम् ॥ ५५४ ॥
स तया घटयामास छन्नं स्वासनवेदिकाम् । तच्छिल्पिनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्यचिन्नृपाः ॥५५५॥
तस्यां सिंहासनं वेद्यां नरेन्द्रस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यवदज्जनः ॥ ५५६॥
सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिर्व्यानशे दिशः ॥ ५५७ ॥
तया प्रसिद्ध्या राजानो भीतास्तस्य वशं ययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ५५८
आगाच्च नारदोऽन्येद्युस्तत्रैक्षिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयन्तम्[1] ऋग्वेदं शिष्याणां शेमुषीजुषाम् ॥ ५५९ ॥
अजैर्यष्टव्यमित्यस्मिन् मेषैरित्युपदेशकम् । बभाषे नारदो भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते? ॥ ५६० ॥
त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं व्यस्मार्षीः केन हेतुना ?॥
ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किन्त्वजा मेषास्तथैवोक्ता निघण्टुषु ॥ ५६२ ॥
जगाद नारदोऽप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणीं गुरुरचीकथत् ॥ ५६३ ॥
गुरुर्धर्मोपदेष्टैव श्रुतिर्धर्मात्मिकैव च । द्वयमप्यन्यथा कुर्वन् मित्र ! मा पापमर्जय ॥ ५६४ ॥
साक्षेपं पर्वतोऽजल्पदजान् मेषान् गुरुर्जगौ । गुरूपदिष्टशब्दार्थोल्लङ्घनाद् धर्ममर्जसि ? ॥ ५६५ ॥
मिथ्याभिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयाद् नृणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदः पणोऽस्तु नः ॥५६६॥

१ व्याख्यान कुर्वन्तम् ।

तज्जलं यत् तृषां छिन्द्यात्तदन्नं यत्क्षुधापहम् । बन्धुर्यो धीरयत्यार्तं स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ॥ ५४० ॥
तदधीतं श्रुतं येन नैवात्मा नरके पतेत् । क्लेशायासकरं शेषं सर्वमेव विडम्बना ॥ ५४१ ॥
यदर्थमयमारम्भस्तयोरेवंविधा गतिः । तदध्रुवकृते कृत्यं हारयामि ध्रुवं कथम् ? ॥ ५४२ ॥
गुरूपदेशो हि यथापात्रं परिणमेदिह । स्थानभेदेन मेघाम्भो मुक्ता-लवणतां व्रजेत् ॥ ५४३ ॥
प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः । नरकं यास्यतस्तस्माद् गृहवासेन किं मम ? ॥ ५४४ ॥
निर्वेदादित्युपाध्यायः प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोऽध्यास्त व्याख्याक्षणविचक्षणः ॥ ५४५ ॥
गुरुप्रसादतो भूत्वा सर्वशास्त्रविशारदः । नारदः शारदाम्भोदशुद्धधीः स्वां भुवं ययौ ॥ ५४६ ॥
नृपचन्द्रोऽभिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततो वसुरभूद् राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ ५४७ ॥
सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥५४८ ॥
यः प्राप यादृशीं ख्यातिमशुभामथवा शुभाम् । तदाश्लिष्ट इव प्रायस्तल्लेश्यः स भवेत् सदा ॥ ५४९ ॥
अथैकदा मृगयुणा मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विन्ध्यनितम्बे सोऽन्तराऽस्खलत् ॥५५०॥
बाणस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ ५५१ ॥
स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् । भूमिच्छायेव शीतांशौ ददृशे हरिणो मया ॥ ५५२ ॥
पाणिस्पर्शं विना नैषा सर्वथाऽप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदियं योग्या वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ५५३ ॥

असौ पश्यत्यहं पश्याम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपालाश्च पश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि न ॥५२७॥
नास्त्येवं स्थानमपि तद्यत्र कोऽपि न पश्यति । तात्पर्यं तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुर्कुटः ॥५२८॥
गुरुपादा दयावन्तः सदा हिंसापराङ्मुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिज्ञातुमेतद् नियतमादिशन ॥ ५२९ ॥
विमृश्यैवमहत्वैव कुर्कुटं स समाययौ । कुर्कुटाऽहनने हेतुं गुरोर्व्यज्ञपयच्च तम् ॥ ३० ॥
स्वर्गं यास्यत्यसौ तावदिति निश्चित्य सस्वजे । गुरुणा नारदः स्नेहात् साधु साध्विति भाषिणा ॥५३१॥
अभीष्टः सुकृती युक्तं सतां धर्ममयं हि ते । संविभागमिवादातुं तस्य कुर्वन्ति गौरवम् ॥ ५३२ ॥
महतां काऽपि नापेक्षा परकीये स्वकेऽपि वा । यत्रैव गुणमीक्षन्ते तच्चनस्तत्र ते रताः ॥ ५३३ ॥
वसु-पर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुर्कुटौ तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ५३४ ॥
अपश्यतं युवामादावपश्यन् खेचरादयः । कथं हतौ कुर्कुटौ रे ! पापावित्यशपद् गुरुः ? ॥ ५३५ ॥
इत्थं च निर्णयं ज्ञात्वा महोद्वेगाकुलो हृदि । इति दध्यावुपाध्यायो ज्ञातव्यं धिगिदं मम ॥५३६ ॥
आदर्शो दर्शितोऽन्धस्य मन्त्रितं बधिराग्रतः । अरण्ये रुदितं चक्रे रोपितं कमलं स्थले ॥ ५३७ ॥
वर्पितं चोपरक्षेत्रे एतावन्ति दिनानि यत् । अनयोः पाठनायासो मयाऽकारि निरर्थकः ॥ ५३८ ॥
तच्छ्रुतं यातु पातालं तच्चातुर्यं विलीयताम् । ते विशन्तु गुणा वह्नौ येषु सत्स्वप्यभोगिनः ॥ ५३९ ॥

भास्वता स्वकरौघेन यद्वदुद्घाटितेऽम्बुजे । नासिकाप्यायको गन्धः प्रसरत्येव सर्वतः ॥ ५१४॥
तथा शास्त्रेण गुरुणा नृणामुद्बोधिते हृदि । परमानन्दजनकं तत्त्वमुन्मीलति स्वयम् ॥ ५१५ ॥
बुद्ध्येति तानुपाध्यायोऽप्यध्यापयति सादरम् । गुरोर्मातृ-पितृभ्यां च कोऽन्योऽस्ति भुवने हितः ? ५१६
रजन्यामन्यदा तेषां पठतां सौधमूर्धनि । जाग्रत्येव गुरौ निद्रा क्षणं श्रमवशादभूत् ॥ ५१७ ॥
तदा च गगने यान्तौ चारणश्रमणावुभौ । तान् निरूप्य विदित्वैवं परस्परमवोचताम् ॥ ५१८ ॥
एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरौ पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चाऽश्रौषीत्क्षीरकदम्बकः ॥ ५१९ ॥
तच्छ्रुत्वा सहसा जातविषादम्लानमानसः । अचिन्तयदुपाध्यायो दुःश्रवं धिगिदं वचः ॥ ५२० ॥
मय्यप्यध्यापके शिष्यौ नरकं यास्यतो हहा ! । न चालीकमिदं येन केनापि ज्ञानिनोदितम् ॥ ५२१ ॥
एभ्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः ? । जिज्ञासुरित्यसौ शिष्यांस्त्रीनप्याऽऽकारयत्समम् ॥५२२॥
यावत्तूर्णं समर्प्यैषामेकैकं पिष्टकुर्कुटम् । स ऊचेऽमी तत्र वध्या यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२३॥
वसु-पर्वतकौ तत्र गत्वा शून्यप्रदेशयोः । शुभां गतिमिवात्मीयां जघ्नतुः पिष्टकुर्कुटौ ॥ ५२४ ॥
महात्मा नारदाख्यस्तु व्रजित्वा नगराद् बहिः । स्थित्वा च विजने देशे दिशः प्रेक्ष्येत्यवर्णयत् ॥५२५॥
गुरुपादैरिदं तावदादिष्टं वत्स ! यत्त्वया । वध्योऽयं कुर्कुटस्तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२६॥

आस्तां वचन-कायाभ्यां हिंसा जीवव्यथाकरी । चिन्तिता मनसाऽप्येषा नृणां नरकदायिनी ॥ ५०० ॥
यथा कोऽपि पुरा रङ्कः उद्यानवनयात्रया । गते लोके पुरासन्नवैभारगिरिसन्निधौ ॥ ५०१ ॥
भिक्षामलभमानः सन्निजदुष्कर्मदोषतः । हृदि चिन्तितवानेवमज्ञानाऽऽहितदुर्मतिः ॥ ५०२ ॥
अहो ! कोऽपि न मे भिक्षां भक्ष्यभोज्येषु सत्स्वपि । ददाति, तदिमं सर्वं हनिष्यामीति कोपतः॥५०३॥
रौद्रध्यानवशं यातो द्रुतमारुह्य पर्वतम् । एकं महोपलं मूलाच्चालयामास निर्दयम् ॥ ५०४ ॥
तेनाधः पतता लोकः समस्तोऽपि प्रनष्टवान । स पुनश्चूर्णितो मृत्वा द्रमको नरके गतः ॥ ५०५ ॥
आख्यातमित्यहिंसायां द्वितीयेऽपि व्रतेऽधुना । आख्यानं वसुराजस्य कथ्यमानं निशम्यताम् ॥५०६ ॥
अस्ति शुक्तिमती नाम नगरी नगरीषु या । शुक्तिमत्याख्यया नद्या मुक्तावल्येव राजते ॥ ५०७ ॥
अभूत् तस्यां स्वतेजोभिर्ध्वस्तवैरितमोभरः । चूडामणिसमः श्रीमानभिचन्द्रो नरेश्वरः ॥ ५०८ ॥
अजायत सुतस्तस्य वसुनामा महामतिः । बाल्यकालादपि प्रायो यस्य सत्यव्रते रतिः ॥ ५०९ ॥
पुरुषेषु नयौदार्यविनयप्रमुखैर्गुणैः । वसुत्वं दधता येन चक्रे सार्था वसुन्धरा ॥ ५१० ॥
तत्र क्षीरकदम्बाख्यः सर्वशास्त्रविशारदः । उपाध्यायोऽस्ति तस्याऽपि सुतः पर्वतकाभिधः ॥५११॥
वसुः पर्वतकश्चैव तथान्यो नारदस्त्रयः । पार्श्वे क्षीरकदम्बस्य पठन्त्येते दिवानिशम् ॥ ५१२ ॥
मत्तद्विरदसंकाशे यौवनेऽनर्थकारिणि । पुरुषस्याधिरूढस्य न शास्त्रादन्यदङ्कुशम् ॥ ५१३ ॥

नृपमुख्यैरथो पृष्टं शिष्टं च मुनिनाऽखिलम् । तच्चरित्रं, ततः पर्षद् महासंवेगमागमत् ॥ ४८७ ॥
देविन्य-रुणदेवौ तु जातजातिस्मृती मुनिम् । अयाचतामनशनं धर्मध्यानैकमानसौ ॥ ४८८ ॥
मुनिराह महाभागाविदं वां युज्यतेऽधुना । ततो नृपादिसांमत्यात् ताभ्यामनशनं कृतम् ॥ ४८९ ॥
विज्ञप्तं भूभुजा नाथ ! दुष्कृतादियतोऽपि चेत् । भवेदेवंविधावस्था मादृशां का गतिस्ततः ? ॥ ४९० ॥
मुनिरूचेऽमुना भूम्ना तिर्यग्-नरकसंभवः । अतः शत्रु-विषाऽ-ग्निभ्यः प्रमादो ह्यधिकः स्मृतः ॥४९१॥
राजाह क उपायः स्याद् दुःखस्यास्य निवारणे ? । मुनिराह प्रमादस्य रोधनं संयमेन यत् ॥ ४९२ ॥
राज्ञाऽभाणि किमेताभ्यां ह्यप्रमादो न सेवितः ? । प्रचुरेण प्रमादेन नियतं दुर्गतिर्भवेत् ॥ ४९३ ॥
अप्रमादस्यातिशयात् सर्वदुःखक्षयो ध्रुवम् । किन्त्वाभ्यामप्रमादेन क्षपितं भूरि कर्म भोः ! ॥४९४ ॥
शेषः कर्मांश एवाऽयं मुक्तो धन्याविमौ ततः । इयानेवानयोः क्लेशः शुभधीः कथमन्यथा ? ॥ ४९५ ॥
प्रतिबुद्धस्ततो राजा जशादित्येश्वरान्वितः । दीक्षां जग्राह चौरोऽपि तज्ज्ञात्वाऽनुततापि सः ॥ ४९६ ॥
आगत्य च सनिर्वेदं निवेद्य निजदुष्कृतम् । अयाचत मुनेः पार्श्वात् संन्यासं मुनिरप्यदात् ॥ ४९७ ॥
आत्तपञ्चनमस्कारो निन्दित्वात्मानमुच्चकैः । तस्करोऽरुणदेवश्च देविणी च दिवं ययुः ॥ ४९८ ॥
तदेवं वचनस्याऽपि हिंस्रस्य फलमीदृशम् । विज्ञायाऽऽक्रोशदानाद्यं वर्जनीयं प्रयत्नतः ॥ ४९९ ॥

किं कथ्यतेऽधुना हन्त ! न्यवर्तत कथानकम् । असौ कुमारदेवस्य नाम्निष्ठीनिधेः गुरुः ॥ ४७४ ॥
एतन्नगरवास्तव्यजसादित्यसुतापतिः । यानभङ्गवशादित्थमधैवाऽत्र समागतः ॥ ४७५ ॥
इत्याद्यशेषवृत्तान्तं निवेद्यात्मानमीश्वरः । शिलया हन्तुमारब्धो धृतश्च मेक्षकैर्जनैः ॥ ४७६ ॥
इमं व्यतिकरं श्रुत्वा जसादित्यो निजाङ्गजाम् । आदाय देविणीमागादरुणं तं तथैक्षत ॥ ४७७ ॥
ततस्तं प्रत्यभिज्ञाय धिक् पापं मामिति ब्रुवन् । मूर्च्छितः सह देविण्याऽऽश्वासितश्च स बन्धुभिः ॥४७८॥
शूलिकान्तः समाकर्ण्याऽरुणदेवं स पूर्जनात् । काष्ठान्ययाचत श्रुत्वा तद् नृपो द्रुतमागतः ॥ ४७९ ॥
अब्रवीच्च जसादित्य ! दैवमत्रापराध्यति । नाहं तु यन्ममाऽप्येवं सहसाकारिताऽभवत् ॥ ४८० ॥
तदाग्रहमिमं मुञ्च हृदि कर्मस्थितिं स्मर । अन्यथा चिन्तितं कार्यं कर्मणा क्रियतेऽन्यथा ॥ ४८१ ॥
अत्रान्तरे चतुर्ज्ञानी मुनिर्नाम्नाऽमरेश्वरः । ज्ञात्वा तत्रायया वोधोपकारं बहुदेहिनाम् ॥ ४८२ ॥
तत्प्रभावाच्च सर्वेषां गलिताः शोकशङ्कवः । शान्तो देवोऽर्च्य इत्यस्माज्जाता धर्मश्रुतौ मतिः ॥४८३॥
देवैर्गन्धाम्बुसंसिक्तभून्यस्तस्वर्णपङ्कजे । उपविश्य महात्माऽसौ धर्ममाख्यातुमुद्यतः ॥ ४८४ ॥
मुञ्चताऽहो ! मोहनिद्रां जाग्रत ज्ञानजागरैः । त्यजत प्राणिघाताद्यं ध्यात क्षान्त्यादिकान गुणान ॥४८५॥
प्रमादमुज्झत द्विष्टं प्रमादादल्पतोऽपि यत् । बध्यते दारुणं कर्म देविन्य-रुणदेववत् ॥ ४८६ ॥

गतायाः क्रीडनोद्यानं देविण्याः कटकद्वयम् । गाढाविति करौ छित्त्वा दस्युना जगृहे रहः ॥ ४६० ॥
कूजितं वनपालिन्या ततश्चौरानुसारतः । दृष्ट्वा पलायमानं तं धाविता दण्डपाशिकाः ॥ ४६१ ॥
क्षीणशक्तिरथो पूर्वं दृष्टं जीर्णसुरालयम् । प्रविष्टो यत्र सुप्तोऽस्त्यरुणदेवः सुनिर्भरम् ॥ ४६२ ॥
अयमेवाधुनोपाय इति ध्यात्वा स तस्करः । तत्पार्श्वे कटकौ मुक्त्वा शस्त्रीं च शिखरेऽविशत् ॥ ४६३ ॥
उत्थितोऽरुणदेवोऽथ निरीक्ष्य कटकद्वयम् । दत्तं देव्येति संतोषाद् गृहीत्वाऽगोपयत् कटौ ॥ ४६४ ॥
छुरिकां पुनरादाय किमेतदिति चिन्तयन् । यावदस्त्यरुणस्तावदागता दण्डपाशिकाः ॥ ४६५ ॥
संक्षुब्धः सन् स तैरुक्तो रेऽधुना कुत्र यास्यसि ? । इत्युक्त्वा ताडयत्स्वेषु पपात कटकद्वयी ॥ ४६६ ॥
ततो बद्ध्वाऽर्पितो राज्ञो वृत्तान्तश्च निवेदितः । नृपादेशाच्च शूलायां भिन्नो नीत्वा बहिः स तैः ॥४६७॥
अत्रान्तरे भोज्यपाणिस्तत्रागादीश्वरः पुरात् । अदृष्ट्वारुणदेवं च पप्रच्छारामपालकान् ॥ ४६८ ॥
अहो ! एवंविधः कोऽपि दृष्टो देवकुलादितः । गच्छन् कुत्रापि युष्माभिस्तैरूचे कोऽपि नेक्षितः ? ॥४६९॥
किन्त्वेकः कोऽपि चौरोऽत्र धृत्वा व्यापादितोऽधुना । गतश्चेत् कौतुकात् तत्र न जानीमस्तदा वयम् ॥४७०॥
ततो व्याकुलितो यावद् वध्यस्थानं गतो द्रुतम् । अरुणं दारुणावस्थं शूलायां तावदैक्षत ॥ ४७१ ॥
हा ! श्रेष्ठिपुत्र ! हा ! मित्र ! किं तवासीदिति ब्रुवन् । आराटिं भीषणां मुक्त्वा मूर्छितो न्यपतत् क्षितौ ॥४७२॥
सकौतुकोदयं तत्राश्वास्य प्रेक्षार्थकैर्जनैः । आर्य ! श्रेष्ठिसुतः कोऽयमिति पृष्टः स्खलन् जगौ ? ॥४७३॥

वेलायामागतः सर्गो मुक्तं गुडेन्यन ततः । अथैतस्य जननी क्षुत्तृट्पीडया कुपिता भृशम् ॥ ४४६ ॥
जलमानीय चन्द्रोऽपि व्यग्रत्वादित्यमानुषः । दीना न केनाप्यकृतसारा स्वगृहमागता ॥ ४४७ ॥
त्वां दृष्ट्वा त्वं कथं पापे ! शूलायां तत्र रोपिता । स्थिता यदियती वेलां मम इत्याह निष्ठुरम् ? ॥४४८॥
तत् श्रुत्वा साऽपि तापेन सहसोवाच किं करो । छिन्नौ ते शिक्यकादन्नमुत्तार्य बुभुजे न यत् ? ॥४४९॥
इत्युक्तिमत्ययं वद्धमृभाभ्यां कर्म दारुणम् । कालेन गुरुयोगात् श्रावकत्वमवापि च ॥ ४५० ॥
मवर्धमानसंवेगाद् यतिव्रतमपि क्रमात् । गृहीत्वा विधिनाऽऽराध्य सुरलोकं गतावुभौ ॥ ४५१ ॥
ततश्च्युत्वा सर्गजीवस्तामलिप्त्यां धनेशितुः । जातः कुमारदेवस्याऽरुणदेवाभिधः सुतः ॥ ४५२ ॥
चन्द्राजीवः पुनश्च्युत्वा समभूत् पाटलापुरे । जसादित्यमहेभ्यस्य देविणी नाम पुत्रिका ॥ ४५३ ॥
सा दत्ताऽरुणदेवस्य किन्त्वनिष्पन्न एव सः । विवाहेऽगाद् वणिज्यायै कटाहे जलवर्त्मना ॥ ४५४ ॥
ततो व्यावर्तमानस्य दैवाद् यानमभज्यत । महेश्वराख्यमित्रेण स तीर्त्वाऽब्धितटं गतः ॥ ४५५ ॥
ततो गच्छन् क्रमेणासौ पाटलापुरमागतः । ईश्वरेणोदितं मित्र ! श्वशुरस्थानमत्र ते ॥ ४५६ ॥
तत्तत्र गम्यते, सोऽपि प्राह नैवंविधस्य मे । श्वशुरान्तेऽहनि गन्तुमीश्वरः पुनरब्रवीत् ॥ ४५७ ॥
तत्तिष्ठ बहिरेव त्वं पुरान्तर्यास्यहं पुनः । आनेतुं भोजनं तेनाऽनुज्ञातः स तथाऽकरोत् ॥ ४५८ ॥
अरुणस्तु श्रमात्तत्र विश्रान्तो मिलितेऽक्षिणी । तदा चारुण-देविण्योः कर्मोदीर्णं वचस्कृतम् ॥ ४५९ ॥

औचित्यमन्यलोकानामपि कृत्वा पितुर्गिरा । भीमो गजेन्द्रमारूढः पश्चादारोप्य मन्त्रिणम् ॥ ४३३ ॥
समं पित्रा गतः सौधं मङ्गलैः स परश्शतैः । अशेषमङ्गलावासो यतो धर्मः श्रितोऽमुना ॥ ४३४ ॥
भोजनानन्तरं पृष्टो भीमस्य मतिसागरः । चरित्रं यद्यथावृत्तमाचख्यौ भूभुजः पुरः ॥ ४३५ ॥
बह्वी राजसुताः पुत्रः स पित्रा परिणायितः । निजराज्येऽभिषिक्तश्च जिनदीक्षाऽऽददे स्वयम् ॥ ४३६ ॥
ततो भीमनरेन्द्रोऽपि जिनधर्मप्रभावकः । प्रान्ते प्राप्तपरिव्रज्यो जगाम परमं पदम् ॥ ४३७ ॥
स्वयं प्राणिवधादेवं विनिवृत्तः परानपि । निवर्त्य परमां सिद्धिमाप लोकद्वयेऽपि सः ॥ ४३८ ॥
वचोऽपि हिंसाविषयं महानर्थविधायकम् । अत्र मातृ-सुतौ चन्द्रा-सर्गाह्वानौ निदर्शनम् ॥ ४३९ ॥
तथाहि—
अस्त्यत्र भरतक्षेत्रे वर्धनागपुरं पुरम् । सद्दडो नाम कोऽप्येकस्तत्रासीत् कुलपुत्रकः ॥ ४४० ॥
तस्य चन्द्राभिधा पत्नी सुतः सर्गस्त्रयोऽप्यमी । अभाग्यवशतोऽभूवन् दारिद्र्यकुलमन्दिरम् ॥ ४४१ ॥
विपन्ने सद्दडे चन्द्रा तुन्दार्थं परवेश्मसु । कुरुते कर्म, सर्गोऽपि वनादानयतीन्धनम् ॥४४२ ॥
पूर्णश्रेष्ठिगृहेऽन्येद्युर्जामातरि समागते । जलमानेतुमाहूता चन्द्रा पुत्रे वनं गते ॥ ४४३ ॥
सोऽपि पुत्रार्थमारोप्य भोजनं शिक्यकेऽद्भुतम् । ययौ कटिकया द्वारं पिधायेभ्यगृहं मुदा ॥ ४४४ ॥
चित्रं केऽपि प्रभुत्वेऽपि प्रतिबध्नन्ति नो मनः । परप्रेष्यत्वमप्याप्य बाढं हृष्यान्ति केचन ॥ ४४५ ॥

निर्वापयसि संसारमरुस्थलपथस्थितम् । दृष्टोऽप्याकस्मिकाम्भोदसोदरः परमेश्वर ! ॥ ४२० ॥
ध्यातो येन जिनेश ! त्वं विकासिकमलानन ! । तस्य विश्वोत्तमानन्तसौख्यलक्ष्मीर्निरे ! सदा ! ॥ ४२१ ॥
गुणैरेव त्वया देव ! शरच्चन्द्रप्रभासितैः । अन्तर्वैरिगणो वीरधर्ममर्मविदा मुदा ॥ ४२२ ॥
नयद्वयभुजा पीनगात्रकान्ता जनैः सुगा । सौम्य ! त्वदागमाख्याऽसौ निश्रेणिः सिद्धिसद्मनि ॥ ४२३ ॥
गुप्तकर्मक्रियं भव्य भावेन्द्र-मुनिस्तुत ! । क्षीणकर्मक्रियं नाथ ! देहि सर्वेश ! मे पदम् ॥ ४२४ ॥
इति चित्रगुणं चित्रस्तोत्रेण जगतां पतिम् । स्तुत्वा कुमारो देवेभ्यः समस्तस्यदापयत् ॥ ४२५ ॥
भेरी-झल्लरी-ढक्का-मृदङ्ग-पटहादिभिः । आतोद्यैर्वाद्यमानैर्निर्घोष उच्छलितो भृशम् ॥ ४२६ ॥
तमाकर्ण्य निजास्थाने स्थितो राजा हरिवाहनः । पप्रच्छ मन्त्रिणः कोऽयमाकस्मिकोऽयं महाध्वनिः ? ॥ ४२७ ॥
तद् यावच्चिन्तयेद् मन्त्रिजनस्तावद् नराधिपम् । काननाधिकृतोऽभ्येत्य नरो वर्धापयत्यदः ॥ ४२८ ॥
देव ! देववनोद्यानवने सुरपरिच्छदः । भीमः समागतस्तत्रारब्धश्चैत्यमहोत्सवः ॥ ४२९ ॥
नृपस्त्वरयाऽङ्गसंलग्नं दत्त्वाऽऽभरणमुद्भ्रमन् । प्रतीहारं समादिश्य पुरशोभामकारयत् ॥ ४३० ॥
महर्द्ध्या स स्वयं दूरादागतं सुतमभ्यगात् । उद्भ्रमन् वलितं कृष्णपक्षादिन्दुरिवाम्बुधिः ॥ ४३१ ॥
आगच्छन् भूभुजं दृष्ट्वा पथि भीमो विमानतः । अवतीर्य पितुर्मातुश्चरणौ प्रणमन्नतः ॥ ४३२ ॥

ततो झगिति सा मुक्त्वा विमानं हसितानना । भीमं नत्वा निविश्याग्रे विज्ञा विज्ञापयत्यदः ॥ ४०६ ॥
सम्यक्त्वं भद्र ! दत्त्वा मे विन्ध्याचलगुहासदाम् । मुनीनां त्वं तदा पार्श्वे स्थितोऽहं च गता प्रगे ४०७॥
ततो युष्मत्प्रसादेन मया सपरिवारया । वन्दित्वा तान् मुनीन् भक्त्या स्वजन्म सफलीकृतम् ॥४०८॥
तत्र यूयं तु नो दृष्टाः पृष्टाश्च मुनयो न तैः । उत्तरं दत्तमित्यार्त्या प्रयुक्तो मयकाऽवधिः ॥ ४०९ ॥
दृष्टा यूयमिह स्नानं कार्यमाणास्तदुत्सुका । चलिताऽस्मि परं किञ्चिद् बृहत्कार्याद् विलम्बिता ॥४१०॥
सुविमानं विकुर्व्यार्थ यक्षेन्द्रो भीममब्रवीत् । अस्मिन्नारुह्यतां शीघ्रं गन्तव्यं यत् पितुः पुरे ॥ ४११ ॥
अथोत्थाय नृपं हेमरथं संबोध्य राजसूः । तं विमानं समारुह्य प्रतस्थे मन्त्रिसंयुतः ॥ ४१२ ॥
देवास्तस्य पुरो गीतं नृत्यं कुञ्जरगार्जितम् । हयहेषां च कुर्वन्तो वल्गन्तश्च प्रतस्थिरे ॥ ४१३ ॥
महता तूर्यनादेन पूर्यमाणे नभोऽङ्गणे । कुमारः प्राप कमलपुरस्यासन्नकाननम् ॥ ४१४ ॥
तत्रस्थे जिनचैत्येऽसौ रक्षो-यक्षादिभिः सह । वन्दित्वा विधिना देवानथ स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ४१५ ॥
मुनीन्द्रहृदयानन्दकन्दकन्दलनाम्बुद ! । विकल्पकल्पनापेतं वीतरागत्वमेव मे ॥ ४१६ ॥
पुण्यभाजितयाऽऽत्मीये जिन ! ध्यायन्ति ये हृदि । ध्यातारोऽपि परं ध्येया भुवनस्यापि ते मताः ४१७
तैस्तैर्भुवनविख्यातैश्चरितैरिन्दुसुन्दरैः । जिन ! ध्वस्ततमस्तोम ! त्वमेव परमं पदम् ॥ ४१८ ॥
सत्पथप्रतिपन्थित्वान्न्यवधीर्देव ! यः पुरा । ज्ञानैकसम्पदे रूपातीत ! तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ ४१९ ॥

संभ्रान्तनृपलोकानां पश्यतामेव च क्षणात् । सा विमानभुजा प्राप्ता कान्त्या कापि निराजिता ॥ ३९२ ॥
कुमारमभिवन्द्याथ नृपविष्टा तदन्तिके । उवाच नृप-लोकानां नन्दना भव विस्मयम् ॥ ३९३ ॥
अहो ! भीम ! तदा तेऽत्राऽऽनीयमानस्य हस्तिना । मयेत्यवधिना ज्ञातं कुमार ! यदसौ हितः ॥ ३९४ ॥
अथ तत्र तथैवाऽस्थामहं स्थानेऽधुना पुनः । तव माता पिता पौरलोकश्चार्तिदूयितः ॥ ३९५ ॥
रुदन् निरन्तरं सौम्य ! स्मारं स्मारं गुणांस्तव । किञ्चित्कार्यवशात्तत्र गतया बोधिता मया ॥ ३९६ ॥
विहिता च पुरस्तेषां प्रतिज्ञा यदिह ध्रुवम् । भीमो दिनद्वयस्यान्तरानेतव्यो मया ननु ॥ ३९७ ॥
कथितं च यथा भीमकुमारेण बहुर्जनः । धर्मेऽस्थापि, तथा भूयान् पार्यमाणोऽपि रक्षितः ॥ ३९८ ॥
अस्ति हेमपुरे सार्धं मतिसागरमन्त्रिणा । कुमारः कुशली तस्मा हर्षस्थाने विपश्यताम् ॥ ३९९ ॥
इति श्रुत्वोत्सुकीभूय भीमो यावत् प्रतिष्ठते । भेरी-पटह-भम्भानां तावदुच्छलितो रवः ॥ ४०० ॥
ततोऽनेकविमानानां विमाने मध्यगे स्थिता । तारहाराञ्चितोरस्का कुण्डलोद्भासितानना ॥ ४०१ ॥
गगने देवता दृष्टा तेजःप्रसरभासुरा । ततः किमिदमित्याख्यन् राक्षसः सहसोत्थितः ॥ ४०२ ॥
यक्षोऽपि गर्जितं कुर्वन् करे धृत्वोग्रमुद्गरम् । उत्तस्थौ, कालिकाऽकर्षत् कराल्या कर्त्रिकां करे ॥ ४०३ ॥
असंभ्रान्तं कुमारस्तु यावत्तिष्ठति संमुखः । जय नन्देति जल्पन्तस्तावद् देवाः समाययुः ॥ ४०४ ॥
आख्यान्ति च कुमारस्य पुरः सरभसा इव । यक्षिण्याः कमलाख्यायाः समागमनमुच्चकैः ॥ ४०५ ॥

नरेन्द्रादिभिरप्येवं प्रार्थिते मुनिपुंगवः । यक्ष-रक्षो-नृपादीनां सम्यक्त्वं विधिना व्यधात् ॥ ३७९ ॥
भीमेन तु कुपाखण्डिसंसर्गात् शुद्धिरर्थिता । तस्य सा मुनिना दत्ता तुष्टाः सर्वेऽपि तेऽभवन् ॥३८०॥
अथ मोहरिपुं नत्वा राक्षसेन्द्रादिभिः सह । कुमारो नृपतेर्हेमरथस्य भवनं ययौ ॥ ३८१ ॥
श्रीमान् हेमरथोऽप्येनं सामन्ता-ऽमात्यसंयुतः । प्रणिपत्य कुमारेन्द्रं कृतज्ञात्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ३८२ ॥
देव ! यज्जीव्यते यच्च भुज्यन्ते राज्यसंपदः । यदेष पुरलोकश्चाऽशनपानमनोहरः ॥ ३८३ ॥
यच्च दुर्लभसम्पच्च रत्नलाभोऽयमद्भुतः । कुमार ! जगतीसार ! माहात्म्यं तत्तवाऽखिलम् ॥३८४॥
तदेष भवदादेशकारी नित्यं जनस्त्वया । प्रेर्यो यथोचिते कार्येऽनुगृहीतो यथा भवेत् ॥ ३८५ ॥
कुमारः प्राह भो राजन् ! कस्य केन कृतं भवेत् ? । जन्म मृत्युः सुखं दुःखं सर्वं स्यात् स्वस्वकर्मतः ३८६
व्यापारस्त्वेष युष्माकं सर्वेषां कुलजन्मनाम् । प्रमादो नैव कर्तव्यो जिनधर्मे सुदुर्लभे ॥ ३८७॥
साधर्मिकेषु वात्सल्यं जिनधर्मप्रभावना । तथा निरपराधानां जीवानां वधवर्जनम् ॥ ३८८ ॥
अन्येष्वपि यथाशक्यं निवृत्तिः पापकर्मसु । इदं कार्यं सदा येन नैव दुःखं पुनर्भवेत् ॥ ३८९ ॥
तैरभाणि कुमारेन्द्र ! दिनानीह कियन्त्यपि । स्थीयतां जिनधर्मे स्याद् यथाऽस्माकं प्रवीणता ॥३९०॥
इति श्रुत्वा पुनर्दत्ते कुमारो यावदुत्तरम् । तावदुड्डामरो व्योम्नि जातो डमरकध्वनिः ॥ ३९१ ॥

१ मुनिमित्यर्थः ।

स एव सात्त्विको विद्वान् स तपस्वी जितेन्द्रियः । येनाशु क्षान्तिखड्गेन क्रोधशत्रुर्निपातितः ॥३६६॥
रसो लवणतुल्यो न न विज्ञानसमः सुहृत् । धर्मतुल्यो निधिर्नास्ति न क्रोधसदृशो रिपुः ॥ ३६७ ॥
क्रोधवशाभिभूतस्य केनापि सह संहतिः । सुखायते न जीवस्य तज्जयोऽतो महाग्रहः ॥ ३६८ ॥
इत्यादिमुनिवाक्येन बुद्धः सवेगिलोऽवदत् । अकृत्याचरणान्नाथ ! निवृत्तोऽद्य प्रभृत्यहम् ॥ ३६९ ॥
कुमारस्यानुभावेन कोपः पुरजने मया । निर्जितस्त्वत्प्रभावेणाऽधुना हेमरथे पुनः । ॥३७०॥
मुनिराहादित· क्रोधविपाकस्त्वत्कृते मया । अन्यथा मोहभेदेषु मिथ्यात्वमतिर्वापणम् ॥ ३७१ ॥
एवं वाचि मुनौ गर्जस्तत्रायातो महागजः । क्षुभिता पर्षत् तस्य दर्शने सहसाऽभवत् ॥ ३७२ ॥
भीमो धीरयितुं तां तु सान्त्वयामास तं गजम् । सोऽपि शान्तमनाः साधुं ववन्दे त्रिःप्रदक्षिणम् ॥३७३॥
संहृत्य हस्तिरूपं च प्रत्यक्षो यक्ष एव सः । चलकुण्डलभूषाढ्यो बभूव कृतविस्मयः ॥ ३७४ ॥
सोऽभाणि मुनिना किं भोः ! प्रति पुत्रं निजं भवान् । अनुसृत्यागतो हेमरथं भूत्वा करीश्वरः ॥३७५॥
अयं पूर्वमिहानीतः स्वपौत्र रक्षितुं त्वया । भीमः साम्प्रतमेनं तु स्वं पुरं नेतुमिच्छति ॥ ३७६ ॥
यक्षेण भणितं नाथ ! सत्यमेवं यतो मम । एष हेमरथो नप्ता बभूवान्यजन्मनि ॥ ३७७ ॥
किञ्च,
मयाङ्गीकृत्य सम्यक्त्वं कुसंसर्गेण दूषितम् । तेनाहं व्यन्तरो जातस्तदाऽऽरोपय मे पुनः ॥ ३७८ ॥

तथा तवानुवृत्त्यैष लोकः प्रकटितो मया । भीमेनालोकितं यावत् तावद् दृष्टोऽखिलो जनः ॥३५५॥
अत्रान्तरे कुमारेण स्तूयमानः सुरा-ऽसुरैः । आगच्छन् ददृशे व्योम्ना श्रीचारणमुनीश्वरः ॥ ३५६ ॥
स्थितः पद्मासने देवनिर्मिते स पुरो बहिः । भीम ऊचे राक्षसेन्द्र ! ममायं गुरुरागतः ॥३५७॥
अस्य पादाम्बुजं दृष्ट्वा करिष्ये सफलं भवम् । स्वस्येति भणितो रक्षोराजः प्रियममन्यत ॥ ३५८ ॥
यत उच्यते—

देवताप्रणिधानेन गुरूणां वन्दनेन च । न तिष्ठति चिरं पापं छिद्रहस्ते यथोदकम् ॥ ३५९ ॥
ततः कुमारो मन्त्री च रक्षो हेमरथस्तथा । ययुः सर्वेऽपि कल्याणीभक्तयो मुनिसन्निधौ ॥ ३६० ॥
मुनिस्तैः प्रणतस्तोषाद् भूतलन्यस्तमस्तकैः । सुधासिक्तैरिवागत्य सर्वपौरजनैरपि ॥ ३६१ ॥
मुनिनाऽथ समारब्धा देशना यदहो ! जनाः ! । कषाया इह चत्वारश्चतुर्गतिनिबन्धनम् ॥ ३६२ ॥
तेषु क्रोधो विशेषेण दारुणो यः कृशानुवत् । सर्वं दहति जीवानामगणय्य[1] निजेतरम् ॥ ३६३ ॥
अहो ! जडत्वं जन्तूनामन्यस्थानस्थितोऽपि यः । संतापं कुरुते क्रोधाङ्गारः, स हृदि धार्यते ॥ ३६४ ॥
परं प्रति विघाताय साहाय्यमिव देहिनः । कुर्वंस्तमेव हन्त्युच्चैरहो ! कोपस्य कैतवम् ॥ ३६५ ॥
अत उच्यते—

---

१ अगणयन्, इत्यर्थः ।

क्षणेन स्नानसामग्र्यामागतायां नभस्तलात् । अभाणि दासपुत्रीभिर्मज्जनं क्रियतां विभो ! ॥ ३४२ ॥
भीमः प्राह वयस्योऽस्ति बहिर्मे मतिसागरः । आकारयत तं, ताभिः सोऽप्यानीतः क्षणादपि ॥३४३॥
समित्रः कारितो भीमः स्नानं दिव्यं च भोजनम् । स्थापितो दिव्यपल्यङ्के यावदास्ते स विस्मितः ॥३४४॥
तावदेव कुतोऽप्येत्य स्फुरत्कान्तिः सुरः पुरः । प्रोचे भीम ! वरं ब्रूहि तुष्टोऽस्मि तव साहसात् ॥३४५॥
भीमः प्रोवाच तुष्टेन ततः कथय को भवान् । किमिदं पत्तनं किं च शून्यं देवस्ततोऽब्रवीत् ॥३४६॥
इदं हेमपुरं नाम पुरं हेमरथो नृपः । पुरोधास्तस्य चण्डाख्यो द्विजः सज्जने पुनः ॥ ३४७ ॥
एषोऽपि नृपतिः क्रूरः प्रकृत्या कर्णदुर्बलः । अल्पस्याप्यपराधस्य कुरुते दण्डमुल्बणम् ॥ ३४८ ॥
अथ केनापि चण्डस्य द्वेष्यत्वादसहिष्णुना । अलीकं कथितं राज्ञो यन्मान्येष विप्लुतः ॥ ३४९ ॥
याचन्नपि महादिव्यमविचार्यैव भूभुजा । वेष्टयित्वा शणैश्चण्डो ज्वालितस्तैलसेकतः ॥ ३५० ॥
सोऽकामनिर्जराभावाद् मृत्वा सर्वगिल्याभिधः । राक्षसोऽभूत, न चाहं तु मृत्वा वेगमितागतः ॥३५१॥
निरासितः समग्रोऽपि पुरलोको मया तदा । सिंहरूपं विकुर्व्यैष स गृहीतो नरेश्वरः ॥ ३५२ ॥
करुणा-पौरुष-भण्डारसत्त्वोदधिना त्वया । इमं मोचयता चक्रे चमत्कारो महान् मम ॥ ३५३ ॥
अदृश्येन ततः सर्वोऽप्युपचारः कृतो मया । भक्त्या च दिव्यशक्त्या च भवतो मज्जनादिकः ॥३५४॥

१ अग्निशताडिता शुद्धिनदर्शन दिव्यम् । २ महात्मना, एवमपि ।

सिंहोऽप्याख्यदिदं सत्यं किन्तु प्राच्यभवे मम। तथाऽनेन कृतं दुःखं यथा वक्तुं न पार्यते ॥ ३२९ ॥
अतो भवशतेऽप्येनं घ्नतः कोपो न याति मे। कृताश्च विविधाः पीडा मारयिष्यामि संप्रति ॥ ३३० ॥
कुमारः प्राह चेत् कोपोऽपकारिणि तदा कथम्। कोपे एव न ते कोपः सुखसर्वस्वहारिणि ? ॥३३१॥
अतो दीनमिमं मुञ्च कुरु धर्मं दयामयम्। येन पापं विनिर्धूय मोक्षमन्यभवे व्रजेः ॥ ३३२ ॥
इत्यादियुक्तिभिर्बाढं बोधितोऽपि यदा हरिः। न मुञ्चति नरं तावच्चिन्तयामास राजसूः ॥ ३३३ ॥
कोपाविष्टस्य दुष्टस्य कोऽपि स्वान्त्वेन नो गुणः। ज्वरितस्य जलेनेव केवलं ताडनोचिता ॥ ३३४ ॥
ततः प्रेर्य बलात् सिंहं नरमादाय स स्वके। पृष्ठे चिक्षेप सिंहोऽपि मुखं व्यादाय धावितः ॥ ३३५ ॥
भीमेन स खुरे धृत्वोपरि भ्रमयितुं यदा। स्वस्यारेभे तदा सूक्ष्मीभूयाऽपेयाय तत्करात् ॥ ३३६ ॥
अदृश्योऽसौ स्थितस्तत्र कुमारगुणरञ्जितः। करे नरस्य भीमोऽपि लग्नो राजकुलेऽविशत् ॥ ३३७ ॥
मन्दुरा-हस्तिशाला-न्तःपुराणि करणानि[2] च। शून्यानि परितः पश्यन् विस्मयस्फारितेक्षणः ॥३३८॥
विचित्ररूपकोल्लोचे चित्रभित्तिविराजिते। आरुरोह शनैर्भीमस्तले[3] सौधस्य सप्तमे ॥ ३३९ ॥ (युग्मम्)
भीमस्य स्वागतं तत्र स्तम्भस्थाः शालभञ्जिकाः। योजयित्वा करावुच्चारयामासुर्मृदुस्वरम् ॥ ३४० ॥
अवतीर्योर्ध्वतश्चैताः सुवर्णमयमासनम्। ददुः सगौरवं भीमो निविष्टस्तत्र विस्मितः ॥ ३४१ ॥

१ अपेत. । २ स्थानानि । ३ मूले, इत्यपि ।

कुमारो विस्मितोऽवादीदहो ! मित्राऽत्र भूतले । किमीदृग् दृश्यते हस्तिनखं किं चेत् समुत्पतेत् ? ॥३१७॥
मन्त्री सर्वज्ञवचनभावितात्मा ततोऽब्रवीत् । संविधानं कुमारेन्द्र ! तत्र यत्र भवे भवेत् ॥ ३१८ ॥
किन्तु कोऽपि भवत्पुण्यप्रेरितोऽयं सुरः स्फुटम् । तद् यातु तत्र यत्रापि सर्वतः सुन्दरं हि नः ॥३१९॥
क्षणेन स करी व्योम्नोऽवतीर्यैकत्र पत्तने । उद्गमे गोपुरद्वारे तौ विमुच्य गतः क्वचित् ॥ ३२० ॥
कुमारो मन्त्रिणं मुक्त्वा बहिरेवाथ कौतुकात् । एकाकी नगरस्यान्तः प्रविवेश सुनिर्भयः । ॥ ३२१ ॥
ऋद्धिपूर्णांश्च शून्यांश्च पश्यन् हट्टगृहानसौ । तत्रैकं सिंहमद्राक्षीद् मुखान्तनरपुंगवम् ॥ ३२२ ॥
तद् दृष्ट्वा सकृपो नूनं दैवतं किञ्चिदित्यसौ । ध्यात्वा सविनयं प्राह सिंहं मुञ्च पूरुषम् ॥ ३२३ ॥
उन्मील्य चक्षुषी भीम दृष्ट्वा सिंहोऽपि तं नरम् । निजपादान्तरे क्षिप्त्वा जातशङ्कः [illegible] ॥३२४॥
अहो ! सत्पुरुषोत्तंस ! मया भक्ष्यमिदं चिरात् । आसादितं क्षुधार्तेन मुञ्चामि तदिदं कथम् ? ॥३२५॥
कुमारः प्राह नन्वेतद् वैक्रियं रूपमुद्वहन् । सुरस्त्वं कोऽपि, देवाश्च कवलाहारिणो न हि ॥ ३२६ ॥
किञ्च,
विबुधस्यापि ते हिंसामबुधस्येव कुर्वतः । यदि नाम न शङ्काऽभूत् तदा लज्जापि किं नहि ? ॥३२७॥
अथवा ते यदि स्वेच्छा मानुषामिषभक्षणे । तदाहं स्वाङ्गतो मांसान्यर्पये तानि भक्षय ॥ ३२८ ॥

नीतः पाखण्डिना स्वस्योत्तरसाधककैतवात् । शिरो ग्रहीतुं पुत्रस्ते यक्षिणी तं ततोऽनयत् ॥ ३०४ ॥
इत्यादि कथयित्वाऽन्ते सुतः कतिपयैर्दिनैः । तवैष्यति महर्द्ध्येति नृपस्याऽऽख्याय सा गता ॥ ३०५ ॥
इदं च वचनं तस्याः संवादयितुमुत्सुकः । अन्वेष्टुं शकुनान् प्रातः पुराद् बहिरहं गतः ॥ ३०६ ॥
तित्तिरीतोरणे तावत् सहसा चक्रतुः स्वरम् । वामे गत्वा शुनः शीर्षमस्प्राक्षीद् दक्षिणाऽङ्घ्रिणा ॥३०७॥
दक्षिणाद् वाममायातो वायसो मधुरं रसन् । चाषेण दर्शनं दत्तं मयूरेणाऽप्यनृत्यत ॥ ३०८ ॥
दुर्गाऽपि पार्थिवं कृत्वा वामे चिलिचिलिस्वरम् । ताराभक्ष्यमुखी भेजे क्षीरवृक्षं प्रियान्विता ॥ ३०९ ॥
इत्यादिशकुनान् भावस्थानचेष्टागतिस्वरैः । प्रशान्तान् वीक्ष्य संतुष्टो यावच्चलितुमुद्यतः ॥ ३१० ॥
तावदेत्याऽम्बरादेष उत्क्षिप्य मामिहाऽऽनयत् । दृष्टश्च पुण्ययोगेन मया त्वमधुना विभो ! ॥ ३११ ॥
तत्त्वादित्यपकार्येष तत्संप्रत्यनुगृह्यताम् । धर्मोपदेशदानेन ततः कापालिकोऽब्रवीत् ॥ ३१२ ॥
कालिकां प्रत्यहो ! मन्त्रिन् ! स्वधर्मं दिशताऽमुना । ममोपदिष्ट एवाऽयं शरणं तत् स मेऽधुना ॥३१३॥
किञ्च,
मित्र ! त्वच्चरितं वन्देऽपकारेऽप्युपकारिणः । गुणमाणिक्यरत्नाद्रेः कुमारस्य तु किं स्तुवे ? ॥ ३१४ ॥
यावदेवं प्रजल्पन्ति ते तावदुदिते रवौ । महानेकः करी तत्राऽऽगात् सप्ताङ्गप्रतिष्ठितः ॥३१५॥
कुमारं स करे कृत्वा निजपृष्ठे समन्त्रिणम् । संस्थाप्य कालिकाचैत्यादुत्पपात नभस्तलम् ॥ ३१६ ॥

धर्मस्य च दया बीजं पृच्यते तत्त्वबाध्यमो । तपःशीलविहीनायाः कोऽन्यधर्मो भवेत्तव ? ॥ २९० ॥
ये कार्येणापि निघ्नन्ति जीवानां तेऽपि पापिनः । ये तु कार्यं विना त्वेवं तेषां पापं किमुच्यते ॥२९१॥
किं ते कापालिकाहारविकल्पाय महामिषैः । बीभत्सैस्तज्जिनादिष्टं दयाधर्मं सदा श्रय ? ॥२९२॥
शुद्धधर्मे च लीनानां सांनिध्यं कुरु सर्वदा । सुनरत्वं सुदेवत्वं प्राप्य येनाऽऽशु सिध्यसि ॥२९३॥
ततस्तद्वाक्यसंबुद्धा दध्यौ देवी सुलज्जिता । अस्याहो ! मानुषत्वेऽपि मतिः कीदृग् महामतेः ॥२९४॥
अद्यप्रभृति सर्वोऽपि जीवराशिः स्वजीववत् । रक्षितव्यो मयेत्युक्त्वा कालिकाऽभूददर्शना ॥२९५॥
अथ लब्धक्षणो भीमं ननाम मतिसागरः । सोऽप्यश्रुजलपूर्णाक्षो मित्रमालिङ्ग्य पृष्टवान् ॥२९६॥
अनेन पापिना तत्त्वं जानन्नपि कथं भवान् । प्रापितो दारुणावस्थामिमां सज्जनशेखर ! ॥ २९७ ॥
मन्त्री प्राह प्रभो ! रात्रिप्रथमप्रहरे तव । वासौकसि प्रिया याता तावत्त्वा तत्र नैक्षत ॥ २९८ ॥
ततः संभ्रान्तया पृष्टा यामिकास्तेऽपि सर्वतः । निरीक्ष्य त्वामपश्यन्तो गत्वा राज्ञे न्यवेदयन् ॥२९९॥
केनाऽप्यपहृतो वत्सो निःसंशयमिति ब्रुवन् । नृपः सिंहासनात् सद्यः पपात गतचेतनः ॥ ३०० ॥
मुमूर्छ मातृवर्गोऽपि मालतीप्रमुखोऽखिलः । श्रीखण्डरससंसिक्तः कथमप्याऽऽप चेतनाम् ॥ ३०१ ॥
ततो विलपितुं लग्ना राजा राज्यश्च मन्त्रिणः । एका मध्यवयास्तावन्नायिका महसाऽऽययौ ॥ ३०२ ॥
तयाऽऽदिष्टं नृपोत्तिष्ठ मम पूजां कुरु द्रुतम् । आगता तव पुत्रार्त्या येनाहं कुलदेवता ॥ ३०३ ॥

अथ नंष्ट्वा गतः क्वापि मत्करात् तदिहाधुना । त्वमानीतोऽसि, तत्तेन निःसत्त्वेन स्मृतेन किम् ? ॥२७७॥
किञ्च रे ! स तव स्वामी देव्या मे कथितः पुरः । विन्ध्याचलगुहासन्नश्वेतभिक्ष्वन्तिके स्थितः ॥२७८॥
तस्य सल्लक्षणत्वेन खड्गोऽप्येष मया हृतः । ततः कथमिहागत्य स हि त्वां मूर्ख ! रक्षिता ? ॥२७९॥
भीमः श्रुत्वा तदालापं दुःखा-ऽमर्षातिपूरितः । दध्यौ मे मन्त्रिणं पापो विडम्बयति हा कथम् ? ॥२८०॥
हक्कित्वा चाह रे ! पाप ! सोऽहं सर्वेषु जन्तुषु । सौम्योऽपि भीम एवाऽद्य त्वयि संहारकारणात् ॥२८१॥
ततोऽसौ मन्त्रिणं मुक्त्वा वलितो भीमसम्मुखम् । भीमेनापि लुलित्वाऽऽशु पद्भ्यां धृत्वा स पातितः२८२
धृत्वा केशेषु दत्त्वाऽङ्घ्रिं हृदि कृत्वा करे त्वसिम् । भीमो भीमोऽभवद् यावत् तावद् देव्याऽऽकुलाऽवदत्॥
मा भो मा मारयस्वैनं कुमार ! मम वत्सलम् । नृशीर्षकमलैर्नित्यं यः करोति मदीप्सितम् ॥ २८४ ॥
अनेन शिरसा यावदष्टोत्तरशिरःशते । पूर्णेऽस्य किल सेत्स्यामि प्रत्यक्षीभूय सम्प्रति ॥ २८५ ॥
तावत् त्वमागतो वत्स ! पौरुषेण तवाऽधुना । तुष्टाऽस्मि यदभीष्टं ते प्रार्थयस्व तदद्य माम् ॥ २८६ ॥
यतः--
अस्थिष्वर्थाः सुखं मांसे त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिषु । गतौ यानं स्वरे चाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥२८७॥
ततो भीमोऽवदद् देवि ! यदि तुष्टाऽसि मे प्रियम् । दत्से तच्चित्त-वाक्-कायैर्जीवहिंसां परित्यज ॥२८८॥
सिद्धिः कष्टमयी सर्वा रौद्रहोमादिकर्मभिः । सदा सुखमयी सिद्धिः पुनर्धर्मेण, नान्यथा ॥ २८९ ॥

तस्य मध्ये च भीमेन मुण्डमालावधारिणी । कराक्षी महिषारूढा कालिकामूर्तिरीक्षिता ॥ २६५ ॥
पुरस्तस्याश्च पाखण्डी स एवं ददृशे शठः । वामहस्तेन केशेषु बिभ्राणः सुन्दरं नरम् ॥ २६६ ॥
आरूढस्यागतो यस्यां भुजाया नृपनन्दनः । कापालिकस्य तस्यैव सापि वामेतरा भुजा ॥ २६७ ॥
करात्तपुरुषस्यायं पापात्मा किं करिष्यति ? । प्रच्छन्नीभूय तद्वीक्षे पश्चात् कुर्वे यथोचितम् ॥ २६८ ॥
इति संचिन्त्य तस्यासौ भुजादुत्तीर्य सत्वरम् । तस्यैव पृष्ठदेशेऽस्थाद् निभृतीभूय राजसूः ॥ २६९ ॥
(युग्मम्)
भीमस्य खड्गमादाय भुजा यावत् समागता । ततः कापालिको वामकरात्तं नरमब्रवीत् ॥ २७० ॥
रे ! वराक ! स्मराऽभीष्टदेवतामाशु यत्तव । शिरोऽनेनासिना छित्त्वा पूजयिष्यामि देवताम् ॥२७१॥
स प्राह त्रिजगज्जीवबान्धवो जिनपुंगवः । सर्वावस्थास्वपि ध्येयः शरणं मेऽस्तु सम्प्रति ॥ २७२ ॥
तथा यस्तत्पदाम्भोजभृङ्गतः स्वामी क्रमागतः । परार्थव्यसनी यश्च यस्याहं जीविताधिकः ॥ २७३ ॥
कापालिकस्य विश्वस्तो यश्च वारयतोऽपि मे । गतस्तेन समं क्वापि यो ममास्ति सदा हृदि ॥ २७४ ॥
स एव सुगृहीताख्यो हरिवाहननन्दनः । भीमनामा कुमारेन्द्रः स्मृतः कुरु यथेप्सितम् ॥ २७५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
पाखण्डी प्राह रे ! पूर्वमयं लक्षणवानिति । देवीपूजार्थमारब्धा मया तस्य शिरश्छिदा ॥ २७६ ॥

धन्या धर्मधनैश्वर्यगर्जितोर्जितवृत्तयः । इमे यैर्दर्पदुष्प्रेक्षा धनिनो नावलोकिताः ॥ २५३ ॥

यतः—

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिः प्रवृत्तिर्गुरुलङ्घने । मुखे कटुकता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ २५४ ॥

भीमोऽनुमोदनामेवं कुर्वन् गत्वान्तिके गुरुम् । अवन्दत महाभक्त्या शेषसाधूनपि क्रमात् ॥ २५५ ॥

लब्धाशीर्यावदस्त्येष शृण्वन् धर्मं तदन्तिके । गगनात् तावदायान्तीं ददर्शैकां महाभुजाम् ॥ २५६ ॥

कालदण्ड इवाकस्मात् कोऽयमित्याकुलं जनैः ? । वीक्षिता सा कुमारस्य सन्निधौ सहसाऽपतत् ॥२५७॥

किं करिष्यत्यसावेवं ध्यायन् भीमोऽपि धीरधीः । प्रेक्षते तावदेतस्य खड्गमादाय साऽचलत् ॥ २५८ ॥

दीर्घा कृष्णा च कस्येयं भुजा याति क चेति सः ? । कुमारः कौतुकं द्रष्टुं द्रागुत्प्लुत्यारुरोह ताम् २५९

उत्पत्य गगनं तस्यां व्रजन्त्यां स नृपात्मजः । रराज कालियव्यालपृष्ठारूढ इवाच्युतः ॥ २६० ॥

तथा पोतपतिर्भिन्नपोतः फलकमाश्रितः । दुस्तरं गगनाम्भोधिं तितीर्षुरिव सोऽरुचत् ॥ २६१ ॥

गच्छंश्च नभसाऽनेकनदी-कानन-पर्वतान् । प्रेक्षमाणो भुवि प्राप कालिकाभवनं क्रमात् ॥ २६२ ॥

नानाऽस्थिमयभित्तिस्थनृमुण्डकपिशीर्षकम् । कङ्कालकल्पितद्वारं दन्तिदन्तोरुतोरणम् ॥ २६३ ॥

केशपाशपताकाढ्यं लम्बिताऽसितचामरम् । व्याघ्रकृत्तिकृतोल्लोचं रुधिरारुणभूतलम् ॥ २६४ ॥

(आदि विशेषकम्)

मोहान्धानां सुखायन्ते विषया दुःखदा अपि । लोहं धत्तूरितानां हि कथं न कनकायते ? ॥ २३९ ॥
तद्विभाव्येति कन्दर्पदर्पसर्पविषापहम् । महागारुडमन्त्राभं जिनमेव हृदि स्मर ॥ २४० ॥
तुष्टाऽथ यक्षिणी प्राह चित्रं मन्त्राक्षरादिव । त्वद्वाक्याद् मम तत्तादृग् गतं मोहविषं क्षणात् ॥ २४१ ॥
ममैव किमिदं भाग्यं किंवा ते सिद्धिरीदृशी ? । भाल-पिण्ड-वचो-हस्तसिद्धयः स्युर्यतः सताम् ॥२४२॥
तन्मम त्वत्प्रसादेनान्यभवेऽपि न दुर्लभः । सर्वदुःखक्षयो मोक्षो विषयाऽपास्तचेतसः ॥ २४३ ॥
इत्थं तत्त्वोपदेशेन पूज्यस्तावत्त्वमत्र मे । यस्तु पूज्यस्तवाप्येष जिनो मे शरणं सदा ॥ २४४ ॥
संलापं यावदित्येवं कमलाक्षा करोति सा । भीमेन शुश्रुवे तावत् कुतोऽपि मधुरध्वनिः ॥ २४५ ॥
पृष्टं च सुन्दरि ! ध्वानः श्रूयते कस्य साऽब्रवीत् ? । सन्त्यत्र मुनयो विन्ध्ये चतुर्मासीमुपोषिताः ॥२४६॥
तेऽधुना कुर्वते धन्या स्वाध्यायं कृत्यतत्पराः । ततो भीमोऽवदत् सोऽयमनभ्रा वृष्टिरद्य मे ॥ २४७ ॥
यदेवंविधसाधूनामचिन्त्योऽत्र समागमः । रात्रिशेषं ततस्तत्र गत्वा निर्गमयाम्यहम् ॥ २४८ ॥
इत्युदित्वा स यक्षिण्या दर्शिताध्वा ततोऽगमत् । कृतनानागमाभ्यासा यत्र सन्ति तपोधनाः ॥२४९॥
पुनः सपरिवाराऽहं मुनीनेष्यामि वन्दितुम् । इत्युक्त्वा साऽप्यगाद्धाम स्मरन्ती भीमशासनम् ॥२५०॥
भीमसेनकुमारोऽपि धर्मध्यानसमाहितान् । मुनींस्तत्र गुरुं चाऽपि दृष्ट्वा हृष्टोऽचिन्तयत् ॥ २५१ ॥
अहो ! भूपालसत्कार-भोगाभावेऽप्यबन्धनात् । साधूनां सिन्धुराणां च वनवासे महासुखम् ॥ २५२ ॥

तं गजेन्द्रमिवारूढो नखतीक्ष्णः कृशोदरः । करवाललसज्जिह्वो भीमः सिंह इवाऽशुभत् ॥ २२५ ॥
दध्यौ च मारयाम्येनं किंत्वेष च्छद्मनापि मे । सेवां चक्रे तथा जीवन् यदि धर्मेऽपि रज्यति ॥२२६॥
ध्यायन्निति कुमारेन्द्रः कथञ्चिदपि लाघवात् धृत्वा चरणयोः कापालिकेनोच्छालितोऽम्बरे ॥२२७॥
स पतन् यक्षिणीदेव्या दैवयोगादवाप्यत । करयोः संपुटीकृत्य नीतश्च निजमन्दिरे ॥ २२८ ॥
उत्तुङ्गचङ्गविस्तीर्णे पुण्यराशाविवोज्ज्वले । तत्र भीमः स्वमैक्षिष्ट दिव्यसिंहासनास्थितम् ॥ २२९ ॥
सार्धात्रिभङ्गघटितामिव रूपं दधत्यथ । प्राञ्जलिः पुरतो भूत्वा यक्षिणी वदति स्म सा ॥ २३० ॥
अयं विन्ध्याचलो भद्र ! ममेदं वैक्रियं गृहम् । क्रीडार्थं निवसाम्यत्र कमलाक्षाऽस्मि यक्षिणी ॥२३१॥
निजदेवपरीवारवृता स्वैरमिहानिशम् । तिष्ठाम्यद्य पुनः शैलमष्टापदमहं गता ॥ २३२ ॥
ततो वलन्त्या दृष्टोऽसि प्रक्षिप्तस्त्वं नभोऽङ्गणे । कापालिकेन तस्माच्च पतन् यत्नाद्धृतो मया ॥ २३३ ॥
अधुना मारदुर्वारशरघातनिपीडिता । शरणं त्वां प्रपन्नास्मि रक्ष मां पुरुषोत्तम ! ॥ २३४ ॥
परिवारो मदीयोऽयं सर्वोऽपि तव किङ्करः । भविता तद्विधायाऽत्र प्रसादं, संगृहाण माम् ॥ २३५ ॥
यक्षिण्यास्तद्वचः श्रुत्वा हसित्वेषद् नृपाङ्गजः । बभाण यदहो ! काचित् परा काष्ठा मनोभुवः ॥ २३६ ॥
दूरेऽस्तु मादृशस्तावदबुधो भूमिगोचरः ? । इत्थं विबुधलोकोऽपि मदनेन विडम्ब्यते ॥ २३७ ॥
अनेनाभिद्रुता जीवाः कृत्याकृत्यं हिताहितम् । न जानन्ति न शृण्वन्ति नेक्षन्तेऽपयशोमर्षीम् ॥ २३८ ॥

पुनर्मन्त्रिसुतः प्राह दृष्टान्तोऽयं न किंचन । यज्जीवो भातुरु द्रव्यं पणिः पुनरगातुरम् ॥ २१२ ॥
तेनाभिभाणितोऽप्येवं भीमो नामुञ्चदाग्रहम् । क्रमेण च समायाता सैव कृष्णचतुर्दशी ॥ २१३ ॥
तस्या कपालिना सार्धं वीरवेषधरो निशि । सखड्गखेटको भीमः श्मशानं प्रति निर्गतः ॥ २१४ ॥
आलिख्य मण्डलं तत्राऽर्चित्वा कामपि देवताम् । कुमारस्य शिखाबन्धं पार्श्वस्थः कर्तुमुद्यतः ॥ २१५ ॥
तावद्भीमो जगौ भद्र ! मा शङ्किष्ठा यतो मम । सत्त्वमेव शिखाबन्धः प्रकृतं क्रियतां त्वया ॥ २१६ ॥
आकृष्टासिलसज्जिह्वाभीमो भीमस्तदन्तिके । पञ्चानन इवात्युग्रः साहसैकरसः स्थितः ॥ २१७ ॥
शिखाबन्धच्छलं व्यर्थं जानन्नस्य ततः शिरः । पराक्रमेण मे ग्राह्यमिति निश्चित्य चेतसि ॥ २१८ ॥
कर्तनीभृत्करो रूपं कृत्वा व्योमसमं निजम् । कृपाकारश्चविकटो विकटं गर्जति स्म सः ॥ २१९ ॥
ततश्च प्रलयाम्भोदगर्जितादिव दारुणः । विश्वक्षोभः क्षणं जज्ञे संभ्रान्तगुरुदानवः ॥ २२० ॥
भीमस्तच्चेष्टितं दृष्ट्वा यमजिह्वानिभं करे । कृपाणं कम्पयामास निष्प्रकम्पः क्रुधं दधत् ॥ २२१ ॥
प्राह कापालिको रे ! रे ! बाल ! गृह्णामि ते शिरः । स्वयं चेदर्पयस्येतत् स्यात्तदन्यभवे गुणी ॥ २२२ ॥
भीमेनाऽभाणि चण्डाल ! रे ! कुपाखण्ड ! मायिक ! । हत्वा मृत्युमिवाद्य त्वां करोमि सुखितं जगत् ॥ २२३ ॥
शस्त्रीघातस्ततस्तेन मुक्तस्तं नृपनन्दनः । स्खलयित्वाऽसिनोत्प्लुत्य तत्स्कन्धमधिरूढवान् ॥ २२४ ॥

१ भवत्यन्य, एतदपि ।

अन्यदा निजधामस्थं कुमारं मित्रसंयुतम् । एकः कापालिकोऽभ्यागात् प्रतीहारनिवेदितः ॥ १९९ ॥
आशीर्वादवचःपूर्वमुपविश्य नृपाङ्गजम् । याचित्वैकान्तमित्याह पाखण्डी प्रणयान्वितम् ॥ २०० ॥
भुवनक्षोभिनी नाम वरविद्याऽस्ति भीम ! मे । तस्या द्वादश वर्षाणि पूर्वसेवा कृता मया ॥ २०१ ॥
अधुनोत्तरसेवां तु गत्वा प्रेतवनान्तरे । एष्यत्कृष्णचतुर्दश्यां चिकीर्षुरहमस्मि भोः ! ॥ २०२ ॥
अतस्त्वं चेद् महासत्त्व ! भवस्युत्तरसाधकः । तदा सिध्यति मे विद्या तत् श्रुत्वोवाच राजसूः ॥२०३॥
असारेण शरीरेण यद्यनेन विनाशिना । गुणः कस्यापि कोऽपि स्यात्तन्नु किं नार्जितं मया ? ॥२०४॥
प्रतिपद्येति भीमेन विसृष्टः सोऽब्रवीदिदम् । कुमार ! दशभिर्घस्रैरायास्यति चतुर्दशी ॥ २०५ ॥
तावन्त्यहानि ते पार्श्वे स्थास्येऽथ नृपजन्मना । अनुज्ञातः, स्थितस्तत्र स कुर्वन् भोजनं सह ॥ २०६ ॥
ततो मन्त्रिसुतोऽवादीत् पाखण्डी किमिह प्रभो ! ? । कुमारः प्राह कार्येण पुनर्मन्त्रिसुतोऽब्रवीत् ॥२०७॥
कार्यं किममुनाऽऽलापोऽप्यनेन सह नोचितः । कुसंसर्गेण माऽऽत्मीये सत्सम्यक्त्वे मलं कुरु ॥ २०८ ॥
किंच दुर्जनसंसर्गो मधुरोऽपि मुखे सखे ! । निर्वाहे मारयत्येव कालकूट इव ध्रुवम् ॥ २०९ ॥
कुमारः प्राह सत्यं भोः ! किन्तु दाक्षिण्यतो मया । प्रतिपन्नमिदं तेन श्रेयान् निर्वाह एव मे ॥ २१० ॥
अथवा—
किं करोति कुसंसर्गो निजधर्मदृढात्मनः ? । सर्पशीर्षोषितः किं न हरतेऽहिविषं मणिः ? ॥ २११ ॥

तदेवं यस्य धर्मस्य योग्यताऽस्ति मम प्रभो ! । आदेशो दीयतां तत्र ततो मुनिपतिर्जगौ ॥ १८६ ॥
अर्हन् देवो गुरुः साधुः श्रद्धानं च जिनागमे । शङ्कादिदोषनिर्मुक्तं सम्यक्त्वमिति पालय ॥ १८७ ॥
ततोऽसौ मन्त्रिणा सार्धं तत्रपत्य पुनर्मुनिम् । पप्रच्छ भगवन् ! कोऽयं मृगो मे सुतकाननम् ॥१८८॥
मुनिराख्यदयं प्रान्यभवे विप्रोऽभवत् तव । मित्रमज्ञानतपसा मृत्वा यक्ष इहाऽजनि ॥ १८९ ॥
प्राप्तो भद्रकभावं च नित्यमास्माकदर्शनात् । तच्चा पूर्वभवप्रीत्या मृगो भूत्वेत्यवो रमन् ॥ १९० ॥
प्रत्यक्षीभूय यक्षोऽपि महत्पतित्वमापत । यथापि तवं पादान्ते प्रभो ! सम्यक्त्वमाप्तवान् ॥ १९१ ॥
शिक्षामन्यामपि प्राप्य मुनीन्द्राद् धर्मगोचराम् । नत्वा यक्षो निजस्थानं ययौ तत्रनृपोऽपि हि ॥१९२॥
अथ राजा विधाप्यार्हद्विम्बं तस्यार्चन सदा । कुर्वन् प्रभावना धर्मे स महाश्रावकोऽजनि ॥ १९३ ॥
प्रतिपद्य परिव्रज्यां प्रान्ते चानशनक्रमात् । सर्वार्थमगमत् तस्मादिहैत्यागत्य सेत्स्यति ॥ १९४ ॥
इति श्रुत्वा नलाख्यानं भीमसेन ! त्वया स्वयम् । प्रतिपन्नव्रते भाव्यं दृष्टान्तोऽपि योऽयतास् ॥१९५॥
भीमोऽप्याह तवादेशः प्रमाणं मे मुनीश्वर ! । धन्योऽहं यस्य मे पूज्यैर्विहितोऽनुग्रहः कृतः ॥ १९६ ॥
क्रोधव्याघ्रे मानशैले मायावंशालिसङ्कुले । लोभगर्ते भवारण्ये पथिकः सार्थपो गुरुः ॥१९७॥
अथ नत्वा मुनिं पर्षद् निजस्थानं गताऽखिला । भीमोऽपि कुरुते धर्मं देवपूजादिना गुर्वी ॥ १९८ ॥

१ स्वपदोपान्ते, एवमपि ।

इन्द्रजालमिदं देव ! पुरस्ते दर्शितं मया । ततस्तोषाद्बहु द्रव्यं दत्त्वा राज्ञा व्यसर्जि सः ॥ १७३ ॥
राज्ञीं मन्त्रिजनानेवं विरक्तो नृपतिर्जगौ । इन्द्रजालमहो ! दृष्टं, तैरूचे त्वत्प्रसादतः ॥ १७४ ॥
नृपोऽवोचदिदं यादृगिन्द्रजालविजृम्भितम् । तादृशं रूपतारुण्यस्नेहायुर्विभवादिकम् ॥ १७५ ॥
तथाहि—
येऽनङ्गतुल्यरूपेण कामिनीनयनोत्सवाः । कुष्ठरोगदवप्लुष्टाः शक्यन्ते ते न वीक्षितुम् ॥ १७६ ॥
कृतास्तारुण्यचैत्रेण ये स्फुरन्नवपल्लवाः । शटत्पत्रद्रुमायन्ते जरसा फाल्गुनेन ते ॥ १७७ ॥
नखमांससमा प्रीतिर्जाता येषां परस्परम् । तेऽप्येकत्रानवस्थाना दृष्टा दीपान्धकारवत् ॥ १७८ ॥
आयुः सच्छिद्रकुम्भस्थजलवद् गलनात्मकम् । श्रीस्तु वातस्फुरद्दीपकलिकेव चलाचला ॥ १७९ ॥
इत्यनित्ये जगद्वृत्ते नात्मा मे रज्यतेऽधुना । मोक्षाय पूर्वजाचीर्णं चरिष्यामि यतिव्रतम् ॥ १८० ॥
इत्युक्त्वा स्वपदे न्यस्य कुमारं हरिविक्रमम् । दत्त्वा धर्मे धनं जातः श्रमणः सोऽहमेव तु ॥ १८१ ॥
स्ववृत्तं यद्यपि स्वेन कथ्यमानं लघुत्वकृत् । तथापि नृपते ! युष्मादृशां स्याद् गुणकारणम् ॥ १८२ ॥
इति श्रुत्वा बहून्मीलन्मना नलनृपोऽब्रवीत् । महासत्त्व ! त्रुटन्त्येवं बन्धनानि भवादृशाम् ॥ १८३ ॥
मादृशां तु महामोहशृङ्खलाबद्धचेतसाम् । कषायारातिरुद्धानां मोक्षवार्ताऽपि दुर्लभा ॥ १८४ ॥
मन्ये प्राच्यभवे पुण्यं पापं चाऽलं मयाऽर्जितम् । यत्ते पादयुगं दृष्टं यन्न शक्नोमि सेवितुम् ॥ १८५ ॥

नृपप्रभृतिलोकाना पश्यता भीतिविस्मितम् । यतो मुमन्थवागभिरोगभे चपितुं ततः ॥ १५९ ॥
क्षणेनैव पयःपूरे प्लावनायोद्यते भुवः । पुरः क्षोभोऽजनि, क्ष्मापः मन्त्रयं नमस्यत ॥ १६० ॥
अथाऽऽगाद् नीरपाथोधानं ततः सप्तमभूतले । आरोहत नृपः सार्धं मन्त्रिणा बटुनापि च ॥ १६१ ॥
तत्र पौरजनाक्रन्दं शृण्वानो विविधं नृपः । यावदस्ति जले प्राप्तं तावत् सप्तमभूमिकाम् ॥१६२॥
तद् वीक्ष्य नृपतिः प्राह पश्य मन्त्रीश ! कीदृशम् । आगादकृतधर्माणामस्माकमपतितद्धटम् ॥ १६३ ॥
न कृतं सुकृतं क्षीणमायुर्वीक्ष्याधुनाऽऽपदम् । तुङ्गशृङ्गपताकेव हृदयं मम वेपते ॥ १६४ ॥
श्रावकं कुलमाप्यापि विषयासक्तचेतसा । जिनेन्द्रधर्मो नो चक्रे हारितं जन्म हा ! मया ॥ १६५ ॥
स्नुहीवृक्षेण कल्पद्रुर्ग्राव्णा चिन्तामणिः पुनः । वैडूर्यं काचखण्डेन मया मूढेन हारितम् ॥ १६६ ॥
किं कुर्वे क्व स्मराम्येवं सङ्कटे पतितोऽधुना । इत्थं प्रलपतो नीरं राज्ञो निकटमागतम् ॥ १६७ ॥
ततो हृदि नमस्कारं यावच्चिन्तयते नृपः । तावत् संमुखमायान्तं पोतमेकं प्रपश्यति ॥ १६८ ॥
सप्तमे भूतले लग्नं तं दृष्ट्वा सचिवोऽब्रवीत् । नाथेह स्थितो कोऽपि सुरस्ते ढौकयत्यमुम् ॥ १६९ ॥
तत्रारोढुं नृपः सौधाद् यावदुत्क्षिपति क्रमम् । तावन्नो वारि नो मेघो न पोतो न च गर्जितम् ॥१७०॥
स्वस्थावस्थं तथैव स्वं पश्यति स्वपुरं नृपः । सर्वं च मुदितं लोकं गीतनृत्योत्सवादिभिः ॥ १७१ ॥
अहो ! किमिदमाश्चर्यं दैवज्ञ ! वद भूभुजा ? । इति पृष्टे बटुः प्राह दैवज्ञो न भवाम्यहम् ॥ १७२ ॥

गीतसूरसमाप्तौ च स राज्ञा भाषितो यथा । कुशलं भो निमित्तज्ञ ! बटुर्दीनमथाब्रवीत् ॥ १४७ ॥
कुशलं तादृशं देव ! यादृग् वक्तुं न शक्यते । क्षुभितेनोदितं राज्ञा किमभ्रं भोः ! पतिष्यति ? ॥१४८॥
स प्राह सत्यमेवेदं यत् त्वया गदितं विभो ! । निमित्तेन मया ज्ञातं मा कोपं कुरु भूपते ! ॥ १४९ ॥
सशङ्केन ततो राज्ञा भणितं पुनरादरात् । निःशङ्कं ब्रूहि यज् ज्ञातं त्वया ज्ञानेन सुन्दर ! ॥ १५० ॥
सोऽप्याह देव ! किं तेनाऽशिवेन कथितेन यत् । निरोद्धुं शक्यते नैव तथापि तत्र कथ्यते ॥ १५१ ॥
मुहूर्तानन्तरं धाराधरोऽद्य धरिणीतले । मुसलाकारधाराभिर्वर्षिष्यति तथा, कथम् ? ॥ १५२ ॥
यथा ह्यकलितस्थूलस्थलप्रासादमन्दिरम् । सर्वमेकार्णवाकारं पुरमेतद् भविष्यति ॥ १५३ ॥
(युग्मम्)
ब्रुवाणस्यैव तस्यैवं भ्रान्त्वाऽभूदुत्तरोऽनिलः । कच्चोल[1]मुखमात्रं च मेघखण्डं समुन्नतम् ॥ १५४ ॥
बटुः पटुरथ ब्रूते प्रेक्ष्यतामभ्रकं जनाः ! । उत्तरस्यामिदं व्योम सर्वं प्रच्छादयिष्यति ॥ १५५ ॥
व्योम गन्तुमिवाऽऽस्थानलोकः सर्वोऽप्युदैक्षत । अभ्रखण्डं तु तं रोद्धुमिव प्रसृतमम्बरे ॥ १५६ ॥
तस्य स्तनितनादेन भीतेव कुरुते मही । प्रतिशब्दमिषाद् बुम्बारवं गिरिगुहामुखैः ॥ १५७ ॥
उद्दण्डाश्च तडिद्दण्डाः स्फुरन्ति स्म घनान्तरे । जिह्वा कालमुखस्येव चञ्चला ग्रासितुं महीम् ॥ १५८ ॥

१ कच्चोलं पात्रविशेषः ।

निविष्टौ तत्र तौ यावत् तावत् सैन्यमपि क्षणात् । अन्वगाद् मुनिरप्याख्यद् ध्यानान्ते धर्मदेशनाम् ॥ १३३ ॥
मृत्वा वचःपरिमलेनापि चम्पकपुष्पवत् । तस्यातिशायिना भूपो विस्मितः पृष्टवानिदम् ॥ १३४ ॥
सर्वोत्तमं कुलं नाथ ! ज्ञातं मूर्त्यैव ते मया । ईदृग्वयसि वैराग्यकारणं किन्तु कथ्यताम् ॥ १३५ ॥
मुनिरूचे महाभाग ! चातुर्गतिकदुःखदः । कारणं भव एवात्र विशेषस्तु निशम्यताम् ॥ १३६ ॥
अस्ति सिद्धपुरं नाम नगरं तत्र पार्थिवः । भुवनसार इत्याख्यस्तस्यामात्यो महामतिः ॥ १३७ ॥
अन्यदा दाक्षिणात्यानां चक्रसंगीतकारिणाम् । आययौ समुदायोऽन्दात् स तस्याग्रतो नृपः ॥ १३८ ॥
समतालमृदङ्गाघातोद्यनादमनोहरम् । तालच्छन्दानुगाच्चनर्तकीनृत्यबन्धुरम् ॥ १३९ ॥
समश्रुतिगतैः शुद्धस्वरैरालापसुन्दरैः । गीतध्वनिसुधासारैः पूरितश्रुतिकोटरम् ॥ १४० ॥
आरब्धं प्रेक्षणीयं तैर्वारनारीभिरावृतः । आस्थानस्थो नृपो द्रष्टुं लयलीनः प्रवृत्तवान् ॥ १४१ ॥
अथो व्यज्ञपयद् वेत्री प्रभोऽष्टाङ्गनिमित्तवित् । बटुरस्त्यागतो देव दिदृक्षुर्मन्यते न वा ॥ १४२ ॥
नृपतिः प्राह मा मुञ्च को ह्यस्यावसरोऽधुना ? । सति प्रेक्षाक्षणेऽत्रैवं देवानामपि दुर्लभे ॥ १४३ ॥
मन्त्र्यूचे मैवमाचक्ष्व यत् प्रेक्षाकौतुकं विभो ! । सुलभं दुर्लभोऽष्टाङ्गनिमित्तज्ञः पुनः पुमान् ॥ १४४ ॥
ततो राज्ञः समादेशाद् मुक्तोऽसौ वेत्रिणा बटुः । आगतः पुस्तिकाहस्तः श्वेतवस्त्रः महाकृतिः ॥ १४५॥
मन्त्रोच्चारणपूर्वं च नरेन्द्राय सिताऽक्षतान् । अर्पयित्वाऽप्रमत्तोऽसौ यथास्थानमुपाविशत् ॥ १४६ ॥

पुनर्निरपराधानां पशूनां तृणमश्नताम् । प्रहरन्ति गतास्त्राणां ये तेषां क्षत्रता कुतः ? ॥ १२२ ॥
वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते प्राणान्ते तृणभक्षणात् । तृणाहाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ? ॥१२३॥
चुक्रितास्तव किं कोशेऽन्तःपुरे नगरेऽपि वा ? । दीनानशरणानेवं यदस्मान् हंसि भूपते ! ॥ १२४ ॥
अत उच्यते–
मीन-रङ्कु-सतां नीर-तृण-सन्तोषवर्तिनाम् । धीवरा लुब्धकाः क्षुद्रा हा ! निष्कारणवैरिणः ॥ १२५ ॥
इति श्रुत्वा नृपोऽमात्यमुवाच महदद्भुतम् । मर्त्यवाचा प्रजल्पन्ति निर्भयाः पशवोऽपि यत् ॥ १२६ ॥
मन्त्रिणा भणितं देव ! देवोऽयं दानवोऽथवा । केनापि हेतुना क्लृप्तमृगवेषोऽवतीर्णवान् ॥ १२७ ॥
तद् गच्छ त्वरितं मुञ्च वाजिनं मुक्तक करात् । प्रेक्षस्व किं करोत्येष ततो भूपस्तथाऽकरोत् ॥ १२८॥
उच्चोच्चझम्पया याति मृगो राजाऽपि पृष्ठतः । तावद् दूरे वनस्यान्तः प्रेक्षते मुनिपुङ्गवम् ॥१२९॥
प्रलम्बभुजमुत्तप्तस्वर्णवर्णं सुदर्शनम् । द्विधापि जितकन्दर्पं देहेन मनसापि च ॥ १३० ॥
निरुद्धवचनं मुक्तचेष्टमेकाग्रमानसम् । नासाग्रन्यस्तदृष्टिं च ध्यायन्तं ब्रह्म किञ्चन ॥ १३१ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

ततोऽवोचद् मृगो भो भोः ! नमतेमं महामुनिम् । अवन्देतां च तं वाहादुत्तीर्य नृप-मन्त्रिणौ ॥१३२॥

१ समाप्ता इति तत्त्वम् ।   २ क्षेप्यशस्त्रम् ।

सर्वं हन्तव्यमेवात्र द्विपदं वा चतुष्पदम् । अन्यः प्राह मनुष्याणां वधोऽस्तु पशुभिः किम् ? ॥१०८॥
तृतीयः प्राह हन्तव्या नरा एव न हि स्त्रियः । तुर्येणाऽभाणि हन्यन्तां पुरुषेष्वपि सायुधाः ॥ १०९ ॥
पञ्चमोऽप्याह ये घ्नन्ति ते वध्याः सायुधेष्वपि । षष्ठस्त्वाह विना शत्रून् घातः कार्यो न कस्यचित् ॥११०॥
इति भिन्नं मनस्तेषामभूल्लेश्याविशेषतः । ताः कृष्ण-नील-कापोत-तेजः-पद्म-सिताभिधाः ॥१११॥
तदेवं तारतम्येन विशुद्धपरिणामतः । येन सर्वे रिपुभ्योऽन्ये रक्षिताः सोऽपि सत्तमः ॥११२॥
किञ्च, उत्तमा लघुकर्माणः स्तोकादप्युपदेशतः । कुप्रवृत्तेर्निवर्तन्ते नलधर्मा यथा नृपः ॥ ११३ ॥
कोऽयं कथमयं बुद्धो नलधर्मनृपः प्रभो ! ? । इति पृष्टे कुमारेण गुरुः प्राह निशम्यताम् ॥ ११४ ॥
विजयाख्ये पुरे पूर्वं नलधर्माभिधोऽभवत् । राजा राजेव यः पूर्णकलया श्रियाऽन्वितः ॥११५॥
तस्याऽऽसीत् तिलको मन्त्री मन्त्रिणां तिलकोपमः । बुद्ध्या लोकस्य राज्ञश्च ह्युपायाप्तौ यो मतः ॥११६॥
अन्यदा मृगयार्थं सोऽश्वारूढः प्रस्थितो नृपः । गतोऽरण्यं क्रमात् तत्र भग्नं सर्वतो बलम् ॥११७॥
स्वयं तु मन्त्रिणा सार्धं यावदग्रतरं व्रजेत् । तावदेकं मृगं दीर्घदृढशृङ्गं ददर्श सः ॥ ११८ ॥
चापमारोप्य बाणेन तं जिघांसुं मृगोऽब्रवीत् । क्षत्रस्य युज्यते किं ते यन्मां बाणेन विध्यसि ? ॥११९॥
नो क्षत्रशब्दस्याऽर्थं त्वं जानासि यदहो ! क्षतात् ? । त्रायन्ते सकलं लोकं कथ्यन्ते क्षत्रियास्ततः ॥१२०॥
कुलद्वयविशुद्धा ये क्षत्रियाः सत्त्वशालिनः । नैव तेऽपगताऽस्त्रस्य प्रहरन्ति रिपोरपि ॥ १२१ ॥

भुजौ शमदमौ पृष्ठं पश्चात्तापो गलं क्षमा । साम्यसौम्येऽक्षिणी नासा सन्तोषो विनयो मुखम् ॥९७॥
प्रिय-सत्ये श्रुती भालं सम्यक्त्वं वासना शिरः । तदाज्ञा चारुधम्मिलः प्रबोधः श्मश्रु सुन्दरम् ॥ ९८ ॥
इत्यङ्गैस्त्रिषु लोकेषु धर्मनामा प्रतिष्ठितः । योऽयं राजास्ति तस्यान्तरात्मा जीवदयाभिधः ॥ ९९ ॥

(कलापकम्)

कुमार ! तदियं कार्या विशेषेण त्वयाऽधुना । ततो हृष्टः समित्रोऽपि भीमः सम्यक्त्वमाश्रयत् ॥१००॥
तथा निरपराधानां जीवानां वधकर्मणि । यावज्जीवं निवृत्तिं च मृगयादौ तु सर्वथा ॥ १०१ ॥
ततो हृष्टेन गुरुणा भीमो नववयस्त्वतः । प्रतिपन्नव्रतस्थैर्यं कर्तुं प्रत्युपबृंहितः ॥ १०२ ॥
अहो ! धन्यतमः कोऽन्यः कुमार ! भवता समः । नवे वयसि यस्यैवं पुराणवयसो मतिः ॥ १०३ ॥
यत उच्यते–

पूर्वं मनः ततः कायं सतामालिङ्गते जरा । असतां च पुनः कायं कालेनापि न मानसम् ॥ १०४ ॥
रम्यो द्राक्षेव कोऽप्यन्तरिन्द्रवारणवत् परः । बहिः संपूर्णभाग्यस्तु द्विधापि सहकारवत् ॥ १०५ ॥
गतापराधजीवानामपि हिंसानिषेधतः । कथ्यते ह्युत्तमा लेश्या तत्रोदाहरणं शृणु ॥ १०६ ॥
तथाहि–

वैरिग्रामविघाताय केऽपि षट् पुरुषाः पुरा । चलिताः समुदायेन तेष्वेक इदमब्रवीत् ॥ १०७ ॥

नानेनैव पुनस्तत्राऽवकाशो नीलिपूर्गिने । कूर्मस्येन्दुर्दृगापोऽभूत् मनुष्यत्वं तथाङ्गिनः ॥ ८४ ॥
प्राप्यते हि प्रयत्नाद् यदनुत्तरसुरैरपि । तदिदं प्राप्य मानुष्यं यतितव्यं शिवाध्वनि ॥ ८५ ॥
स च द्वेधाऽस्ति तत्रैक ऋजुर्वक्रोऽपरः पुनः । ऋजुमार्गो यतेर्धर्मः तेनाशु शिवमाप्यते ॥ ८६ ॥
रागद्वेषाभिधौ तत्र सिंहव्याघ्रौ तु तिष्ठतः । क्रोधनामा महादावो मानो विषमपर्वतः ॥ ८७ ॥
मायागुपिलवंशाली लोभो गर्तोऽतिविस्तृतः । विषया विषवृक्षाश्च धूर्ताः पाखण्डिकादयः ॥ ८८ ॥
वेताला‍श्च पुनर्घोरा द्वाविंशतिपरीषहाः । सावधानैरविश्रान्तैर्गन्तव्यं तत्र सर्वदा ॥ ८९ ॥
ततो यद्यस्ति ते शक्तिरेताञ्जेतुं तदाश्रय । ऋजुमार्गं यतः श्रेष्ठं यतिधर्मात् परं न हि ॥ ९० ॥
अन्यथा वक्रमार्गोऽस्ति गृहिधर्मापराभिधः । चिरात् तेनाप्यते सिद्धिः किन्त्वेष न हि दुर्गमः ॥ ९१ ॥
ततो भालतलन्यस्तकरपङ्कजकुड्मलः । नत्वा विज्ञपयामास गुरुं गुरुमुदा नृपः ॥ ९२ ॥
नाद्यापि यतिधर्मेऽहं समर्थः सुप्रभो ! ततः । प्रसद्य गृहिधर्मो मे दीयतां यदि योग्यता ॥ ९३ ॥
गुरुणा गृहिधर्मोऽथ भूभुजेऽणुव्रतादिकः । दत्तः सम्यक्त्वमूलस्तं नृपः सम्यक् प्रपन्नवान् ॥ ९४ ॥
जातश्रद्धः कुमारोऽपि न प्रपित्सुर्विशेषतः । प्रसादितः स योग्यत्वाद् गुरुणैव हितैषिणा ॥ ९५ ॥
प्रवृत्त्याख्य-निवृत्त्याख्यनियमौ यस्य सुक्रमौ । सत्सङ्गः कटिरास्तिक्यमुदरं हृद्विवेचनम् ॥ ९६ ॥

१—पक्षिलक्षणात्, इत्यपि ।

तस्य क्रमेण वर्धिष्णोः सुतो बुद्धिलमन्त्रिणः । अभूत् तुल्यवया मित्रं मन्त्री च मतिसागरः ॥ ७२ ॥
अन्यदा स्नेहतो भीमः प्रातर्यातो नृपान्तिकम् । प्रणमन् भूभुजालिङ्ग्य निजोत्सङ्गे निवेशितः ॥ ७३ ॥
अथोचितासनासीनः स्वाङ्के पादयुगं पितुः । कृत्वा संवाहयंस्तस्य शासनं यावदिच्छति ॥ ७४ ॥
तावदारामिकेणैत्य विज्ञप्तं देव ! दिव्यवाक् । अभिनन्दमुनीन्द्रोऽद्य चम्पकोद्यानमागतः ॥ ७५ ॥
तत् श्रुत्वा हर्षरोमाञ्चैरसंमादिव भूषणम् । स्वाङ्गादुत्तार्य मुकुटवर्जं तस्मै ददौ नृपः ॥ ७६ ॥
कुमार-मन्त्रि-सामन्तसहितो वन्दितुं नृपः । गतो गुर्वन्तिके पञ्चविधाभिगमपूर्वकम् ॥ ७७ ॥
सचित्ताचित्तयोस्त्यागात्यागौ तद्दर्शनेऽञ्जलिः । चित्तैक्यमुत्तरासङ्गोऽभिगमः पञ्चधा गुरोः ॥ ७८ ॥
तत्रार्कवत् तपस्तेजोदीप्तं तापहरं पुनः । सोमवच्छीतलं किन्तु वक्रतामलवर्जितम् ॥ ७९ ॥
ज्ञानादिगुणरत्नाढ्यं गम्भीरं च समुद्रवत् । न तु क्षारत्वदोषेण जडत्वेन च दूषितम् ॥ ८० ॥
गुरुं दृष्ट्वा भृशं तुष्यन्नवन्दत नरेश्वरः । धर्मलाभाशिषं सोऽपि ददौ दुरितहारिणीम् ॥ ८१ ॥
(विशेषकम्)

नासन्ने नातिदूरे च निविष्टो नृपतिः पुरः । सूरिणापि समारेभे विशुद्धा धर्मदेशना ॥ ८२ ॥
अहो ! कोऽपि यथा कूर्मो वसन्निर्गाध[1]पल्वले । वातोत्सारितशेवालावकाशेनेन्दुमैक्षत ॥ ८३ ॥

---
१ अतलस्पृशि सरसि ।

आरोहो गो-वृषे वृक्ष-शैल-प्रासाद-हस्तिषु । रोदनाऽगम्यगमने स्वप्ने मृत्युश्च शस्यते ॥ ५८ ॥
वस्त्रा-ऽन्न-फल-ताम्बूल-पुष्प-दीप दधि-ध्वजाः । भद्रक-चामर-च्छत्र-मन्त्रा लब्धा धनप्रदाः ॥ ५९ ॥
आसन शयनं यानं शरीरं वाहनं गृहम् । यो ज्वलद्वीक्ष्य जागर्त्ति तस्य लक्ष्मीः समन्ततः ॥६०॥
चन्द्रग्रासेऽम्बुधेः पाने निजान्त्रैर्वेष्टिते पुरे । राज्यलाभः सरो-नद्योस्तरणे च शुभोदयः ॥६१॥
देवस्य दर्शनं धन्यमर्चनं च विशेषतः । आज्यलाभः पयःपानं श्रिये चार्केन्दुदर्शनम् ॥ ६२ ॥
तैलकुङ्कुमलिप्तं स्वं गीतनृत्यपरं तथा । हसन्तं वीक्ष्य दुःखाय श्चापदोपद्रवो भिये ॥ ६३ ॥
शय्या-द्वारा-र्गलाभङ्गे भार्याया जायते मृतिः । अङ्गच्छेदे पुनर्दृष्टे पितृमातृसुतव्ययः ॥ ६४ ॥
रक्तकृष्णाम्बरभृता स्त्रिया श्लिष्टस्य रुग् मृतिः । शुक्लमाल्यांशुकभृता पुनः श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ६५ ॥
निगडे पाशबन्धे च प्रतिष्ठा स्यात् सुतोऽथवा । गुरुदेवपितृक्ष्मापैराद्दिष्टं यत् तथैव तत् ॥ ६६ ॥
शस्तं शुक्लं शुभं सर्वं निन्द्यं कृष्णं त्वशोभनम् । इत्यादि बहुधा देव ! स्वप्नशास्त्रे निगद्यते ॥ ६७ ॥
पुनः पप्रच्छ भूपालो राज्या स्वप्नेऽद्य वीक्षितः । प्रशान्तः सिंह उत्सङ्गे किं फलं तस्य भो द्विज !? ॥६८॥
सोऽवदद् देव ! सत्पुत्रलाभाय स्त्रीभिरीक्षिताः । स्वप्ने कलश-सूर्ये-न्दु-गज-सिंह-महानृपाः ॥ ६९ ॥
ततो भूपोऽतिसंतुष्टः संमान्य व्यसृजद् द्विजम् । आशंसाऽपि सुपुत्रस्य कस्य नोल्लासयेद् मनः ? ॥७०॥
अथ स्वसमये राज्ञ्याः शाज्यतेजाः सुतोऽजनि । पूर्वक्रमागतं भीम इति नामाऽस्य निर्ममे ॥ ७१ ॥

तत्र—अहिंसा नाम यल्लोके स्वस्वभावप्रवर्तिनाम् । जीवितव्यैकसाराणां प्राणिनां प्राणरक्षणम् ॥ ४७ ॥
जीवितव्यं ददानेन दत्तं त्रिभुवनं ततः । हरता तत् तु सर्वस्वं हृतं शून्यीकृतं जगत् ॥ ४८ ॥
ग्रन्थातरेऽप्युक्तम्—
सर्वे वेदा न तत् कुर्युः सर्वे[1] यज्ञाश्च भारत ! । सर्वतीर्थाभिषेकाश्च, यत् कुर्यात् प्राणिनां दया ॥४९॥
कृमिकीटपतङ्गेषु तृणवृक्षादिकेष्वपि । दयां सर्वत्र कुर्वीत यथात्मनि तथा परे ॥ ५० ॥
स्वयं रक्षति यो जीवान् रक्षयत्यपरानपि । इहापि सोऽद्भुतामृद्धिमेति भीमकुमारवत् ॥ ५१ ॥
तथाहि—
पुरमस्त्यत्र कमलपुरं यद् भूमिपल्वले[2] । श्रिया नित्यकृतावासं विकाशि कमलायते ॥ ५२ ॥
तत्र प्रजापतिर्न्यायस्रष्टाऽऽसीद् हरिवाहनः । तत्प्रिया मालती नाम मालतीव गुणोज्ज्वला ॥५३॥
साऽन्यदा सिंहमङ्कस्थं स्वप्ने दृष्ट्वा न्यवेदयत् । राज्ञः, राजापि सानन्दं निशम्याऽभिननन्द तम् ॥५४॥
अथ प्रभातकृत्यानि कृत्वाऽऽस्थानगतो नृपः । द्विजमाकारयामास स्वप्नशास्त्रविशारदम् ॥ ५५ ॥
तत्र दत्तासनासीनं तं पप्रच्छ नृपो ननु । पूर्वं कथय मे तावत् कस्य स्वप्नस्य किं फलम् ? ॥५६॥
द्विजः प्राह शृणु स्वामिन् ! दृष्टचिन्तितवर्जितः । स्वच्छदेहैश्च यो दृष्टः स स्वप्नः फलदोऽखिलः ॥५७॥

---

१ सर्वदानानि चैव हि, एवमपि । २ भूमिसरसि ।

नरकान्तं तदा राज्यं यदि राजा न धार्मिकः । धार्मिके तु परं तस्मिन् सौख्यमत्र परत्र च ॥ ३३ ॥
अनुशिष्टि विधायैवं शकविल्वाऽखिलं जनम् । श्रुतसागरगुर्वन्तेऽगृहीद् विशुद्धनिव्रतम् ॥ ३४ ॥
राजाथ किरणवेगः पैत्रिकीं राज्यसम्पदम् । अगृध्नुः पालयामास नीतिशास्त्रानुसारतः ॥ ३५ ॥
अनासक्तमनाः सौख्यं सिषेवे विषयोद्भवम् । इत्यर्थकामौ तस्याऽऽस्तां धर्मायैव महात्मनः ॥ ३६ ॥
पद्मावतीकुक्षिभवः तस्यापि तनयोऽभवत् । नामतः किरणतेजास्तेजसामेकमास्पदम् ॥ ३७ ॥
नमाच कवचहरः सिद्धविद्यश्च सोऽभवत् । मूर्तिः किरणवेगस्य द्वितीयेव महामनाः ॥ ३८ ॥
अन्यदा बहिरुद्याने तत्रैत्य समवासरत् । मुनिः सुरगुरुर्नाम नाम्नैव ध्वस्तकल्मषः ॥ ३९ ॥
गत्वा किरणवेगस्तं नमश्चक्रेऽतिभक्तितः । पुरीलोकश्च सर्वोऽपि मुनिं वन्दितुमागमत् ॥ ४० ॥
ततो राज्ञो जनस्याऽपि यथास्थानं निषेदुषः । अनुग्रहाय विदधे स साधुर्धर्मदेशनाम् ॥ ४१ ॥
आसाद्यते भवाम्भोधौ भ्रमद्भिः यत् कथञ्चन । मूढैः तत् प्राप्य मानुष्यं हा ! रत्नमिव हार्यते ॥ ४२ ॥
नराणां कीटकानां च दैवदत्ताऽशनायुषाम् । आर्तध्यानकृतोऽभेदो यदि धर्मं न कुर्वते ॥ ४३ ॥
नरके पातनायैव विषयाः सेविताश्चिरम् । सेव्यो मोक्षफलस्तस्माद् धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥४४॥
स च द्वेधा भवेदत्र गृहस्थ-यतिभेदतः । अणुव्रतानि मुख्यानि गृहिणां पञ्च तद् यथा ॥४५॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ । धर्मस्त्वाख्यायि सर्वज्ञैरेष पञ्चव्रतात्मकः ॥ ४६ ॥

कार्यो ज्ञानवयोवृद्धविदग्धैः सह सङ्गमः । द्यूतादिव्यसनं वार्यं कृत्यः षट्शत्रुनिग्रहः ॥ २० ॥

आराम इव लोकोऽयं पालनीयः प्रयत्नतः । येनाप्नोषि यशःपुष्पं सौख्यपुण्यमयं फलम् ॥ २१ ॥

तथा–गुणेष्वनादरं वत्स ! भूरिश्रीरपि मा कृथाः । संपूर्णोऽपि घटः कूपे गुणच्छेदात् पतत्यधः ॥ २२ ॥

स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गः कोशो बलं सुहृत् । राज्यं सप्ताङ्गमप्येतत् सद्गुणैरेव धार्यते ॥ २३ ॥

मा जात ! संपदामग्रमारूढोऽस्मीति विश्वसीः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातः सुदुःसहः ॥ २४ ॥

किञ्च–कुलजस्यापि[1] ते वत्स ! भूयो भूयः प्रचक्ष्यते । येनेदं यौवनं नव्यं दावपावकसंनिभम् ॥ २५ ॥

दग्ध्वा गुणवनं तच्च विस्रसातः[2] प्रशाम्यति । धन्यास्ते तु शमाम्भोभिः प्रागेव शमयन्ति ये ॥ २६ ॥

निःस्वानामपि तारुण्यं विकाराय भवत्यलम् । विद्यारूपबलैश्वर्योद्धतानां किं नु कथ्यते ? ॥ २७ ॥

यौवनस्यावतारे हि बाल्येनैव सह व्रजेत् । स्नेहो गुरुजने, वाञ्छा वक्षसा सह वर्धते ॥ २८ ॥

वयसेव सहारोहत्यहो ! प्रीतिर्नवा नवा । बलेनैव सह स्फीतिं मदो याति दिने दिने ॥ २९ ॥

दोर्द्वयेन सह स्थूलभावमापद्यते मतिः । मध्येनैव सहात्यन्तकृशतां भजति श्रुतम् ॥ ३० ॥

हृदयं च सहोरुभ्यां दुर्नयैरुपचीयते । मोहो मालिन्यहेतुश्चोज्जृम्भते श्मश्रुणा सह ॥ ३१ ॥

आकारमनुवर्तन्ते विकारा अपि पुत्रक ! । तदिदं यौवनारण्यं कोऽपि क्षेमेण लङ्घयेत् ॥ ३२ ॥

---

१. सुकुलस्येत्यपि । २ वार्धक्यात् ।

नम्रखेचरकोटीरमाणिक्यमकरी सदा । यस्य पादनखश्रेणिरभाजान्नभेऽरगत ॥ ६ ॥
निजाचारेण लोकानां मानसानि हरन्नपि । न्यायनिष्ठ इति ख्यातिमवाप येनतेषु यः ॥ ७ ॥
रूपलावण्यसौभाग्यैः तिलकत्वेन योषिताम् । अभूत् सार्थाऽभिधा तस्य दयिता तिलकावली ॥ ८ ॥
भुञ्जानस्य तया सार्धं तस्य वैषयिकं सुखम् । कियानपि ययौ कालो विद्युद्गतिमहीपतेः ॥ ९ ॥
इतश्च सोऽष्टमात् कल्पाद् गजजीवः परिच्युतः । देव्याः श्रीतिलकावल्या उदरे समवातरत् ॥ १० ॥
सा काले सुषुवे सूनुमनूननरलक्षणम् । पित्रा च किरणवेग इति नामास्य निर्ममे ॥ ११ ॥
धात्रीभिर्लाल्यमानः सन् व्यवर्धिष्ट क्रमेण सः । विद्याकल्पानां रथापूर्णाकोद च यौवनम् ॥ १२ ॥
सर्वलक्षणसंपूर्णं दधानोऽप्यङ्गमुज्ज्वलम् । यत्रासौ हरिणाक्षीभिरनङ्ग इव दृश्यते ॥ १३ ॥
विद्युद्गतिरथो एनं महासामन्तवंशजाम् । पद्मावतीं राजपुत्रीं महत्या पर्यणाययत् ॥ १४ ॥
परत्रहितसद्धर्मक्रियावसरमात्मनः । ज्ञात्वा दत्त्वा च पुत्रस्य राज्यं राजेत्यभाषत ॥ १५ ॥
भोः ! प्रधानाः ! यतः स्वामी चक्षुश्च भवतामयम् । अर्पितः किरणवेगो द्रष्टव्योऽहमिवानिशम् ॥ १६ ॥
स्वप्नेऽप्याज्ञा न लङ्घ्याऽस्य प्रतिकूलकृतोऽपि हि । विकारः कुलनन्देन दर्शनीयो न जातुचित् ॥ १७ ॥
त्वयाप्येष महाराज ! राजलोको मयेव भोः ! ! अनुवर्त्योऽपराधेऽपि मान्यं वाक्यपर हि ॥ १८ ॥
हृदयान्तः पुनः पितृशिशुन्यायेन सुन्दरम् । चिन्तनीयं, न मर्यादा लङ्घनीया समुद्रवत् ॥ १९ ॥

दानादिपान् निखिलजन्तुगुरुः प्रधानध्यानद्वयीदशनवानुरुकीर्त्तिशुण्डः ।
पार्श्वः करी शमवनैकविहारभावो गीर्दानतः शमयताज्जगतीरजांसि ॥ ८८५ ॥

इति श्रीकालिकाचार्यसंतानीयश्रीभावदेवसूरिविरचिते श्रीपार्श्वनाथचरित्रे महाकाव्येऽष्टसर्गे भावाङ्के श्रीपार्श्वनाथप्रथम-द्वितीय-तृतीयभववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

अर्हम्

अथ द्वितीयः सर्गः ।

अथ पूर्वविदेहेषु सुकच्छे विजये गिरौ । वैताढ्येऽस्ति धनैराढ्या तिलका नामतः पुरी ॥ १ ॥
उत्तुङ्गचङ्गधवलप्रासादच्छद्मनाऽनिशम् । पुरीप्रभुतया यस्या यशोराशिरिवोच्छ्रितः ॥ २ ॥
सर्वदाऽनेकविद्याभिर्यत्र विद्याधरा नराः । आश्लिष्टा अपि मुच्यन्ते नैव क्षणमपि श्रिया ॥ ३ ॥
मुखैश्चन्द्रमसं, नेत्रैः कमलं, कोकिलं स्वरैः । गमनै राजहंसं च जिग्युर्यत्राऽबला अपि ॥ ४ ॥
तत्र विद्युद्गतिर्नाम राजा विद्याधरेश्वरः । बभूव स्वयशोदुग्धक्षालिताशेषदिग्मुखः ॥ ५ ॥

देवादेशाय यत् कृत्यं किङ्करा वयमास्महे । इत्थं च श्रीमतीवाचा यद्विभाति कुरुष्व तत् ॥ ८७२ ॥
ततः स विदितज्ञानः कल्पपुस्तकवाचनः । सिद्धालयस्थप्रतिमाः स्तुत्वाऽस्थानीमधिष्ठितः ॥ ८७३ ॥
देवदेवीगणैरेवं विहिते मङ्गलक्रमे । संगीताऽमृतमग्नात्मा दिव्यभोगानभुङ्क्त सः ॥ ८७४ ॥
वरुणा करिणी साऽपि तपस्तेपे सुदुस्तपम् । तथा यथा विपद्याभूद् देवी कल्पे द्वितीयके ॥ ८७५ ॥
स कोऽपि देवो नैवाभूदीशाने यन्मनस्तया । न गृहीतं मनोहारिरूपलावण्यसंपदा ॥ ८७६ ॥
देवे क्वापि मनश्चक्रे न मनागपि सा पुनः । गजेन्द्रजीवदेवस्य संगमध्यानतत्परा ॥ ८७७ ॥
गजेन्द्रजीवदेवोऽपि यस्यामत्यनुरागवान् । रक्त्वा तां चावधेर्ज्ञात्वा सहस्रारमुपानयत् ॥ ८७८ ॥
चक्रे स देवो देवीं तामन्तःपुरशिरोमणिम् । पूर्वजन्माभिसंबद्धः स्नेहो हि चलत्यनरः ॥ ८७९ ॥
नन्दीश्वरे शाश्वतार्हत्प्रतिमानां महार्चनैः । संगीतेन पुरस्तासां मुनीनां पर्युपासनैः ॥ ८८० ॥
कदाचिन्नन्दनोद्यानदीर्घिकाजलकेलिभिः । कदाचिद् गीतवादित्रनित्योन्मत्तमहारम्भैः ॥ ८८१ ॥
स्वच्छन्दक्रीडया तत्र सुखं वैषयिकं परम् । भुञ्जानोऽगमयत्कालं स गजेन्द्रसुरो दिवि ॥ ८८२ ॥
कालेन कियता सोऽपि कुर्कुटाहिर्विपन्नवान् । नारकोऽभूत सप्तदशार्णवायुः पञ्चमावनौ ॥ ८८३ ॥
पञ्चमावनियोग्याश्च वेदना विविधाः सदा । सोऽन्वभूत् कमठजीवो विश्रान्ति नाप जातुचित् ॥८८४॥

१ दानादय पाठा यत्न स ।

विशेषेणार्त्तध्यानस्थो मृत्वाऽभूत् कुर्कुटोरगः । अटव्यां दर्शनेनाऽपि सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ ८५९ ॥
दंष्ट्रया पक्षविक्षेपैर्नखैश्चञ्चुपुटेन च । जातपक्षो यम इव संहरन् प्राणिनोऽखिलान् ॥ ८६० ॥
सरस्युष्णांशुसंतप्तं स पिबन् प्रासुकं पयः । ददृशे मरुभूतीभस्तेन बम्भ्रमताऽन्यदा ॥ ८६१ ॥
पङ्के मग्नस्तदा दैवात् तपःक्षामतनुत्वतः । निर्गन्तुमक्षमः कुम्भे स दष्टः कुर्कुटाहिना ॥ ८६२ ॥
तद्विषप्रसरैर्ज्ञात्वाऽवसानं स मतङ्गजः । चक्रे चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं समाहितः ॥ ८६३ ॥
तत्क्षणोल्लासिवीर्यश्च विमृश्यन् मुनिभाषितम् । सस्मारैकमनाः पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिम् ॥ ८६४ ॥
व्यभावयच्च रे ! जीव ! मरणे ध्रुवभाविनि । धर्मध्यानक्षणः सोऽयं महाभाग्येन लभ्यते ॥ ८६५ ॥
परो निमित्तमात्रं स्यात् स्वकर्मैवाऽपराध्यति । प्रद्वेषं मा स्म तत् कार्षीरस्मिन् कुर्कुटपन्नगे ॥ ८६६ ॥
इत्थं शमसुधातृप्तो धर्मध्यानी विपद्य सः । सहस्रारे सप्तदशसागरायुः सुरोऽभवत् ॥ ८६७ ॥
विमानेऽन्तर्मुहूर्त्तेनोत्थाय दूष्ययुगान्तरात् । आसीनं तरुणनराकारं सर्वाङ्गभूषितम् ॥ ८६८ ॥
रत्नकुण्डलकोटीरतारहारादिभूषणाः । सहसा सुरसुन्दर्यः सहर्षमिदमूचिरे ॥ ८६९ ॥

(युग्मम्)

जय, नन्द, चिरं भद्र ! प्रीणय स्वदृशाऽनुगान् । अद्यास्माकमनाथानां नाथत्वं यत् त्वमासदः ॥८७०॥
अद्य पुण्याहमद्यैव मङ्गलं प्रीतिरद्य च । अद्यैव वसः तिस्वर्गो नाथ ! यत् त्वमिहागमः ॥ ८७१ ॥

वरुणा करिणीभूता सापि तत्रैव तस्थुषी । तद्दृष्ट्वा जातिस्मरणमुत्पन्नेभे गजेन्द्रवत् ॥ ८४६ ॥
भूयोऽप्याख्यज्जिनधर्मं तस्यर्षिः स्थैर्यहेतवे । यथा च श्रावकीभूय मुनिं नत्वा स कुञ्जरः ॥ ८४७ ॥
मिलितः सर्वलोकोऽपि पुनस्तद्बोधविस्मितः । कोऽपि दीक्षामुपादत्ते कोऽप्यभूत् श्रावकस्तदा ॥ ८४८ ॥
तदा सागरदत्तोऽपि जिनधर्मे दृढाशयः । विशिष्टश्रावको जज्ञे मुनेरप्यविकम्पितः ॥ ८४९ ॥
अष्टापदाद्रौ गत्वा च सोऽरविन्दमहामुनिः । अवन्दताऽर्हतः सर्वान् विहरंश्चान्यतो ययौ ॥ ८५० ॥
कुञ्जरश्रावकः सोऽपि भूत्वा भावयतिः स्वयम् । ईर्यादिनिरतोऽचारीत् कुर्वन् षष्ठादिकं तपः ॥ ८५१ ॥
सूर्यतप्ताम्भसः पाता शुष्कपत्रादिपारणः । स करी करिणीकेलिविमुखोऽस्थाद् विरक्तधीः ॥ ८५२ ॥
इति दध्यौ च धन्यास्ते मर्त्यत्वे प्रव्रजन्ति ये । पात्रदानमिवाऽर्थस्य मर्त्यत्वस्य फलं व्रतम् ॥ ८५३ ॥
द्रविणं तद्धनेनेवं मर्त्यत्वं धिग् मया तदा । अहार्यनात्तदीक्षेण किं करोम्यधुना पशुः ? ॥ ८५४ ॥
तिर्यक्त्वेऽपि शरीरस्य गुरुत्वेनास्य पापिना । अभवं बहुजीवानां क्षयकारी भयङ्करः ॥ ८५५ ॥
येन तेन वनाहारेणैष कुक्षिः प्रपूर्यते । तज्जीव ! ममतां देहे त्यक्त्वा धर्मपरो भव ॥ ८५६ ॥
भावयन् भावनामेवं गुर्वाज्ञास्थिरमानसः । स कालं गमयन्नस्थात् सुस्थितः सुख दुःखयोः ॥ ८५७ ॥
इतश्च कमठो शान्तो मरुभूतिवधादपि । अभाष्यमाणो गुरुणा गर्ह्यमाणोऽन्यतापसैः ॥ ८५८ ॥

१ कृपणेनेव ।

दूरतो धावितः क्रोधादिभिः पार्श्वगतोऽस्य तु । प्रशान्तमत्सरो जज्ञे तत्तपःश्रीप्रभावतः ॥ ८३३ ॥
सद्यश्च जातसंवेगाऽनुकम्पः स्थिरदेहभृत् । तस्थौ मुनेः पुरस्तस्य स शैक्ष इव नूतनः ॥ ८३४ ॥
मुनिस्तस्योपकाराय कायोत्सर्गमपारयत् । शान्तगम्भीरया वाचा तं बोधयितुमब्रवीत् ॥ ८३५ ॥
भो भोः ! स्मरसि किं न त्वं मरुभूतिभवं निजम् । किं न प्रत्यभिजानासि मामरविन्दभूपतिम् ?॥८३६॥
तद्भवे प्रतिपन्नं किं व्यस्मार्षीर्धर्ममार्हतम् ? । स्मर सर्वं विमुञ्चेमं मोहं श्वापदजातिजम् ॥ ८३७ ॥
गिरं पीयूषदेशीयां मुनेस्तस्य मतङ्गजः । पपौ निश्चलविस्तारिकर्णपर्णपुटेन सः ॥ ८३८ ॥
अथोहापोहतो जातिस्मरणं प्राप्य तत्क्षणात् । अत्यन्तोल्लासिहर्षाश्रुसलिलप्लुतलोचनः ॥ ८३९ ॥
भूत्वाऽवनतकायाग्रः करेण चरणौ स्पृशन् । शिरसा तं नमश्चक्रे संविग्नात्मा मुनिं गजः ॥ ८४० ॥
भूयोऽपि तं मुनिः स्माह भवेऽस्मिन्नाटकोपमे । प्राणी नट इवाप्नोति रूपान्यत्वं क्षणे क्षणे ॥ ८४१ ॥
तथाहि क्व तदा धीमांस्तत्त्वज्ञः श्रावको द्विजः । जातिस्वभावमूढात्मा क्वेदानीं त्वमसि द्विपः ? ॥ ८४२ ॥
किंवाऽथ वहुनोक्तेन कार्यसारो भव द्रुतम् । कषायविषयासङ्गं विमुच्य करिपुंगव ! ॥ ८४३ ॥
नाऽसि सर्वविरत्यर्हस्तद् द्वादशव्रतात्मकः । भूयः श्रावकधर्मोऽस्तु प्राग्जन्माङ्गीकृतस्तव ॥ ८४४ ॥
इत्यादि गदितं धर्मरहस्यं मुनिनाऽखिलम् । श्रद्धानसहितः सोऽनुमेने हस्ताग्रसंज्ञया ॥ ८४५ ॥

---

१ खेदेनेत्यपि ।

अनिम्निम्नतया निर्यत्तुषारकणिकामिषात् । अर्थिनापहनिशीत्या मुक्तदर्पोश्रुकैरिव ॥ ८२१ ॥
मिलितैरजनैस्तीर्णैः पुष्पपत्रफलान्वितैः । विचित्रवृक्षैः पत्रिनः पेर्शलं व्यजनैरिव ॥ ८२२ ॥
परागैरिव कार्पूरैर्मुक्तानामिव चूर्णिभिः । द्रव्यैरिव हिमानीना सुधांशोरिव रश्मिभिः ॥ ८२३ ॥
मुनीनामिव चेतोभिर्निर्मितं मन्यते जनः । यदत्यच्छत्वशैत्येन तत्रास्त्येकं महासरः ॥ ८२४ ॥

(सप्तभिः कुलकम्)

तस्यान्ते सुजनस्येव विश्वस्तः सार्थ आवसत् । जनः प्रवृत्ते नीरेन्धनान्नपचनादिषु ॥ ८२५ ॥
तदा च मरुभूतीभः करिणीभिः समावृतः । एत्य तत्र सरस्यम्भः पपौ मेत्र इवाऽर्णवं ॥ ८२६ ॥
पयःपूर्णकरोत्क्षेपं करिणीभिः समं चिरम् । तत्र रन्त्वा स निर्यातः पालिमध्यारुरोह च ॥ ८२७ ॥
दिशोऽवलोकयंस्तत्रापश्यत् तं सार्थमोषितम् । कृतान्त इव चाधावत् कोपात् ताम्रमुखेक्षणः ॥ ८२८ ॥
कुण्डलीकृतशुण्डाग्रो निष्कम्पश्रवणद्वयः । पूरिताशः स गर्जाभिर्नाशयामास सार्थिकान् ॥ ८२९ ॥
नरनार्यो वाहनानि करभादीनि चाऽभितः । पलायांचक्रिरे जीवग्राहं सर्वो जिजीविषुः ॥ ८३० ॥
पर्यस्यच्छकटं त्रुट्यत्पटगेहं रटज्जनम् । आरटत्करभं तत्र तदासीदतिभीषणम् ॥ ८३१ ॥
ज्ञात्वाऽवधेर्बोधिकालं करिणः तस्य संमुखम् । भगवानरविन्दोऽपि कायोत्सर्गं ददौ स्थिरः ॥ ८३२ ॥

१ पुष्पम् । २ मरता हिमानाम् । ३ आपित स्थितम् ।

प्रवर्धमानतत्पुण्यविघाताशङ्कया मुनिः । यावद् न विरतस्तावद् दातुरेवं मनस्यभूत् ॥ ८०८ ॥
अहो ! किमियतैकाकी घृतेनैष करिष्यति ? । यन्नाद्यापि विरमतीत्यपतत् परिणामतः ॥ ८०९ ॥
ततो येन क्रमेणैष देवलोकानुपाऽर्जयत् । तेनैव निपतंस्तेन ज्ञानिना मुनिनोदितः ॥ ८१० ॥
इयदूर्ध्वमहो ! गत्वा मा पत मुग्ध ! मा पत । स ऊचे नन्विहास्म्येष किमसंबद्धमुच्यते ? ॥ ८११ ॥
अथर्षिः कथयामास श्रद्धादानस्य सत्फलम् । महाद्भुतकरं सद्यो विकल्पस्य च दूषणम् ॥ ८१२ ॥
निर्विकल्पमतो दानं देयं सात्त्विकमुत्तमैः । लोकेऽपि शकुनः स्वप्नो विकल्पादुच्यतेऽफलः ॥ ८१३ ॥
अनेन भूषणेनात्मा सुभगंभावुको भवन् । स्पृहणीयतमः सिद्धिवध्वा अपि भवेद् ध्रुवम् ॥८१४॥
इत्यादिविविधां धर्मशिक्षां शृण्वन् निरन्तरम् । अरविन्दस्य राजर्षेर्वदनात् सार्थनायकः ॥ ८१५ ॥
मन्वानो गुरुसंयोगं कल्पद्रुमाप्तिसंनिभम् । मिथ्यात्वं सर्वथा त्यक्त्वा श्रावकत्वं प्रपन्नवान् ॥ ८१६ ॥
नित्यं सागरदत्तोऽथ गच्छन् मार्गे क्रमेण ताम् । अटवीं प्राप यत्रास्ते मरुभूतिः करीश्वरः ॥ ८१७ ॥
कदलीगर्भसंकाशमृदुकल्लोलबाहुभिः । सुप्रसन्नतया गन्तूनालिङ्गितुमिवोद्यतम् ॥ ८१८ ॥
वातनम्रैर्भ्रमद्भृङ्गाऽऽरावहृद्याम्बुजाननैः । आकारयदिवानम्य पान्थानातिथ्यहेतवे ॥ ८१९ ॥
हंस-सारस-हारीत-चक्र-कादम्बकादिभिः । शब्दायमानैर्नानेव गीयमानगुणोत्करम् ॥ ८२० ॥

---

१ पान्थान् ।

उत्थाय प्राञ्जलिश्चैवमुवाच खचराधिपः । बाढं तत्त्वोपदेशेनाऽनुगृहीतोऽहं त्वया मुने ! ॥ १०३९ ॥
निमित्तमात्रतां योऽपि धर्मे सर्वज्ञभाषिते । प्रतिपद्येत जीवस्य सोऽपि धर्मगुरुर्मतः ॥ १०४० ॥
भवानिव विशेषेण हेतूदाहरणैर्युतम् । क इदं तत्त्वमाख्याति तत् त्वं मे शरणं मुने ! ? ॥१०४१॥
इत्युक्त्वा भवने गत्वा कृत्यमाख्याय मन्त्रिणाम् । संबोध्य नन्दने राज्यभारमारोपयद् नृपः ॥१०४२॥
स्वयं सुरगुरोः पार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे । दुष्कर्मशस्त्रमुद्धर्तुमयस्कान्तमणिप्रभाम् ॥ १०४३ ॥
ज्ञानात्मा विदितोत्सर्गाऽपवादविधिरागमात् । गीतार्थश्च क्रमाज्जज्ञे श्रुतस्कन्ध इवाङ्गवान् ॥ १०४४ ॥
गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारं प्रतिपद्य सः । आकाशगमनेनागात् पुष्करद्वीपमन्यदा ॥ १०४५ ॥
शाश्वतानर्हतस्तत्र नत्वा वैताढ्यसन्निधौ । प्रदेशे हिमशैलस्य स तस्थौ प्रतिमाधरः ॥ १०४६ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । साम्यमग्नमनाः कालं स तत्रागमयन्मुनिः ॥ १०४७ ॥
सोऽपि जीवः कुर्कुटाहेरुद्वृत्य नरकात् ततः । हेमाद्रिगह्वरे तस्य महाहिरुदपद्यत ॥ १०४८ ॥
दोर्दण्ड इव कालस्य जन्तून् कवलयन् बहून् । आहारार्थं स बभ्राम वने तस्मिन्नहर्निशम् ॥ १०४९ ॥
अन्यदा पर्यटन् सोऽहिर्निकुञ्जस्थमुदैक्षत । ध्यानैकतानं किरणवेगर्षिं स्तम्भवत् स्थितम् ॥१०५०॥
सद्यः प्राग्जन्मवैरेण सोऽतिकोपारुणेक्षणः । भोगेनावेष्टयत् साधुं चन्दनद्रुमिवाथ तम् ॥ १०५१ ॥
दंष्ट्राभिर्विषभीष्माभिर्दन्दशूको ददंश सः । मुनिं स्थानेषु भूयस्सु दंशेषु प्रक्षिपन् विषम् ॥ १०५२ ॥

एवमुक्तानि पश्चाऽप्यणुव्रतानि निदर्शनैः। राजमार्गसमान्येभिः शनैर्याति शिवं गृही ॥ १०२७ ॥
स्थूलसूक्ष्माविभेदेन सर्वथा पालितानि तु। स्युरेतान्येव हि महाव्रतानि यतिनामिह ॥ १०२८ ॥
अमीभिः शीघ्रमासन्नमार्गतुल्यैर्यतिर्व्रजेत्। सिद्धिं तत्र यथाशक्ति यतितव्यं ततो बुधैः ॥ १०२९ ॥
इति तस्य मुनेर्वाचोऽबुध्यन्त बहवो जनाः। नियमाभिग्रहं देशविरतिं च प्रपेदिरे ॥ १०३० ॥
राजा किरणवेगस्तु विरक्तात्मा सुसात्त्विकः। देहार्थे विमुखीभूय परमार्थमना अभूत् ॥ १०३१ ॥
अज्ञानपटले ध्वस्ते गुरुणा शास्त्रशस्त्रतः। निजं राज्यं प्रधानेन व्याप्तमात्मा प्रपश्यति ॥ १०३२ ॥
तत्तद्धर्मकथाऽर्थांश्च हृदये स विभावयन्। क्षणमेकं महानन्दाज्जीवन्मुक्त इवाऽभवत् ॥ १०३३ ॥

(युग्मम्)

माया-शोक-भय-क्रोध-लोभ-मोह-मदाऽन्विताः। ये वाञ्छन्ति कथामर्थे तामसास्ते नराधमाः ॥१०३४॥
ये रागग्रस्तमनसो विवेकविकला नराः। कथामिच्छन्ति कामस्य राजसास्ते विमध्यमाः ॥ १०३५ ॥
ये लोकद्वयसापेक्षाः किञ्चित्सत्त्वयुता नराः। कथामिच्छन्ति संकीर्णां ज्ञेयास्ते वरमध्यमाः ॥ १०३६ ॥
मोक्षकाङ्क्षैकतानेन चेतसाऽभिलषन्ति ये। शुद्धां धर्मकथामेकां सात्त्विकास्ते नरोत्तमाः ॥ १०३७ ॥
तथा—
तमोवशादनैश्वर्याऽज्ञानाऽधर्मकलिक्रुधः। रजोवशादवैराग्यं सत्त्वाद्धर्मे मतिः स्थिरा ॥ १०३८ ॥

ततश्च्युत्वा विदेहाख्यक्षेत्रे सुकुलसम्पदम् । प्राप्य काले तपः कृत्वा मोक्षसौख्यं समेष्यति ॥१०१४॥
फलं परिग्रहस्यैवं ग्रहे मोक्षे च वर्णितम् । दोषरूपं गुणमयं तद् द्वयं हृदि धार्यताम् ॥ १०१५ ॥
आस्तां बाह्यगतोऽयं यत् क्लेशहेतुः परिग्रहः । अस्यातिलौल्यताध्यानादप्यनर्थः प्रजायते ॥ १०१६ ॥
यथा कार्पटिकः कोऽपि भिक्षासक्तुभृतं घटम् । विमुच्य निजपादान्ते शून्यदेवकुलेऽस्वपीत् ॥ १०१७ ॥
तत्र जाग्रदिदं दध्याविमान् विक्रीय सक्तुकान् । यन्मूल्येन ग्रहीष्येऽहमजां सापत्यया तया ॥ १०१८ ॥
धेनुं धेन्वा च महिषीं तयाऽपि वरवाजिनीम् । तस्याः किशोरकैर्द्रव्यं बहु द्रव्यं भविष्यति ॥ १०१९ ॥
तेनाऽथ कारयिष्यामि सौधमुच्चं मनोहरम् । सचित्रशालिकालिन्दमत्तवारणजालकम् ॥ १०२० ॥
तत्र शय्यासनाद्यं च संस्थाप्य सदुपस्करम् । मेलयित्वा परीवारं निमन्त्र्य स्वजनं जनम् ॥ १०२१ ॥
सुतामुत्तमविभस्य परिणेष्यामि सुन्दरीम् । सर्वलक्षणसंपूर्णस्तस्याश्च भविता सुतः ॥ १०२२ ॥
बहुद्रव्यागमे जाते कृते वर्धापनोत्सवे । मनोरथशतैः सार्धं वृद्धिं यास्यति स क्रमात् ॥ १०२३ ॥
अन्यदा बहिरायातः सुतं दृष्ट्वा गृहाङ्गणे । रुदन्तं कुपितो भार्यामाहनिष्येऽहमंह्रिणा ॥ १०२४ ॥
इत्यावेशगतो दृष्ट्वा साक्षात्पादप्रहारतः । घटं भग्नं गतान् सक्तून् शुशोच स भृशं बटुः ॥ १०२५ ॥
विवेकिभिरिति ज्ञात्वा परिग्रहनियन्त्रणम् । कार्यं येन लघुर्जीवस्तरत्येव भवोदधिम् ॥ १०२६ ॥

यद्यपि त्वं निरीहोऽसि तथाऽपि वचसा मम । मथुरां गच्छ तत्र त्वं प्राग्वद्भावी महर्धिकः ॥ १००१ ॥
इत्युक्त्वा क्षमयित्वा च जगामाऽदर्शनं सुरः । प्रतिमां पारयित्वा च श्रेष्ठी चिन्तितवानिदम् ॥ १००२॥
धनेन मम किं तेनाऽथवा भवतु येन तम् ? । दानतः स्वस्य कार्पण्यकलङ्कं मार्जयाम्यहम् ॥ १००३ ॥
इति कृत्वा गतः पुर्यां मथुरायां निजं गृहम् । यावत्तत्र निधानेषु तत्सर्वं द्रव्यमीक्षते ॥ १००४ ॥
देशान्तरं गतं चाऽपि प्रत्यायाति दिने दिने । जनेन भक्षितं यच्च तदप्यासादयेत् सुखात् ॥ १००५ ॥
एवं च मिलितास्तस्य षट्षष्टिरपि कोटयः । सद्यः फलन्ति पुण्यानि शुभभावकृतानि यत् ॥१००६ ॥
नरं व्यात्तमुखं दृष्ट्वा लक्ष्मीर्भीतेव नश्यति । तत्त्यागसुभगे तोषात् प्रौढस्त्रीवाऽतिरज्यते ॥ १००७ ॥
तत्र तुङ्गं ततस्तेन कारितं जिनमन्दिरम् । यत्पताकाऽस्य कालुष्यं हत्वा गङ्गेव राजते ॥ १००८ ॥
जीर्णोद्धारे च दत्तानि वित्तानि बहुशो मुदा । साम्यं यज्जातपुण्यस्य नाम्भोधि-नभसोरिव ॥१००९॥
संघे वात्सल्यं यच्चक्रे सर्वधर्मोपमं स्मृतम् । दयादानं च दीनादौ सर्वत्रौचित्यशालिना ॥ १०१० ॥
अन्याय-न्यायभेदेन चतुर्भङ्गी धने ततः । सतां सर्वोत्तमो भङ्गो न्यायार्जितस्य सद्व्ययात् ॥ १०११ ॥
इति संतोषतो दानात् कीर्ति-धर्मौ समर्ज्य सः । स्थापयित्वा सुतं गेहे पर्यन्तेऽनशनं व्यधात् ॥१०१२॥
शुद्ध्या विपद्य सौधर्मे विमाने चाऽरुणप्रभे । चतुष्पल्योपमायुष्को बभूव सुरसत्तमः ॥ १०१३ ॥

राज्ञेति सत्कृतो बाढं मोचयित्वा च चण्डिलम्¹ । कुबेरः स्वगृहे गत्वा धर्मकृत्यपरोऽभवत् ॥ ९८८ ॥
ज्ञात्वा साधारणस्याऽपि दानस्य महिमामिति । भाव्यं यथाल्पसंतुष्टैः पात्रदानपरैर्नरैः ॥ ९८९ ॥
धनसार इति श्रुत्वा संविग्नः स्माऽऽह सुप्रभो ! । यद्येवं तन्ममाऽस्त्वनन्तपरिग्रहनियन्त्रणम् ॥ ९९० ॥
वित्तं यदर्जयिष्येंऽशं चतुर्थं तस्य धारयन् । यावज्जीवमहं शेषं प्रदास्ये धर्मकर्मणि ॥ ९९१ ॥
अनाभोगादिवर्जं च कथञ्चिज्जानता मया । अद्यप्रभृति न ग्राह्यो दोषः कस्याऽपि सन्नपन ॥ ९९२ ॥
प्रपन्नस्तेन चान्योऽपि गृहिधर्मो जिनादिनः । जन्मान्तरापराधं च केवली क्षामितो भृशम् ॥ ९९३ ॥
अन्यत्र विहृते तस्मिन् सोऽपि श्रेष्ठी परिभ्रमन् । तामलिप्त्यां गतः पुर्यां वाणिज्यं कुरुते कृती ॥९९४॥
भाषितादाधिकं धर्मे व्ययन् वित्तमुपार्जितम् । जिनपूजादिना तत्र कञ्चित्कालं निनाय सः ॥ ९९५ ॥
अन्यदा गृहमस्त्येकं व्यन्तरेणोद्वसीकृतम् । तत्र मतिमया तस्थौ धनसारः कथञ्चन ॥ ९९६ ॥
देवोऽथ कुपितो नानारूपैस्तस्याऽतिभीषणैः । उपसर्गं व्यधात् तावद् यावत् सूर्यः समुद्गतः ॥ ९९७ ॥
विकाशिकमलच्छायं शमश्रीशोभितं मुखम् । मेरुधीरं मनश्चाऽस्य दृष्ट्वा हृष्टः सुरोऽवदत् ॥ ९९८ ॥
धन्योऽसि त्वं महाभाग ! धन्या च जननी तव । यस्यैवं गृहिणोऽप्यासीद् विकारोऽन्तर्बहिर्न हि ॥९९९॥
तुष्टोऽस्मि किञ्चिद्याचस्व पुनः पुनरितीरिते । स यावन्नोत्तरं दत्ते तावद् भूयः सुरो जगौ ॥ १००० ॥

¹ नापितम् ।

देवता प्राह भो भद्र ! स्वेच्छया गमनं कुतः ? । पुण्यैः परवशाया मे तानि तु त्वयि संप्रति ॥ १७५ ॥
तेन त्वमेव मे स्थानं सोऽथ हृष्टोऽप्यवज्ञया । अब्रवीदिदमप्यस्तु किन्तु त्वं कथमेष्यसि ? ॥ १७६ ॥
श्रीरवोचदुपायेन कोऽसौ भद्र ! निशम्यताम् ? । श्रीदेव्या भवनेऽत्रावधूतवेषेण यो भवेत् ॥ १७७ ॥
निमन्त्र्य भोजयित्वाऽसौ मध्यापवरके त्वया । स्पृष्टव्यो लकुटेनांह्रौ भविता स्वर्णपूरुषः ॥ १७८ ॥

(युग्मम्)

तथैव विधिना तेन देव्यादेशे कृते सति । सुवर्णपुरुषो जातः खण्डितोऽप्यक्षयो हि यः ॥ १७९ ॥
तदा तत्रागतः पादक्षालनायैकनापितः । चलद्दृष्टितया सर्वं वृत्तान्तं तमुदैक्षत ॥ १८० ॥
अरेऽमीषां गृहे लक्ष्मीरित्थमेव प्रजायते । तत्करिष्येऽहमप्येतदिति धृत्वा हृदि स्थितः ॥१८१॥
सोऽन्यदा तादृशं वीक्ष्य नरं देवकुलास्थितम् । निमन्त्र्य भोजयित्वांह्रौ जघान लकुटेन तम् ॥ १८२ ॥
प्रहारेण पतन्नुच्चैः स चक्रन्द तथा नरः । यथा श्रुत्वा तलारक्षास्तत्राऽऽजग्मुरुदायुधाः ॥ १८३ ॥
तद् दृष्ट्वा नापितो बद्ध्वा तैः स राज्ञो निवेदितः । पृष्टो राज्ञा च वृत्तान्तं सर्वमाख्यातवानसौ ॥१८४॥
कुबेरस्य गृहे देव ! यथा स्वर्णनरोऽजनि । मयाऽपि तादृशं चक्रे फलमन्यादृशं त्वभूत् ॥ १८५ ॥
अथाऽऽकार्य कुबेरस्तत् पृष्टो भूपेन कौतुकात् । सोऽपि सर्वमिदं मूलादाचचक्षे विचक्षणः ॥ १८६ ॥
ततो राजाऽवदत् तोषाद्धन्योऽहं यस्य मे पुरे । ईदृशाः सन्ति दातारः पुण्याढ्याः सत्यभाषिणः ॥१८७॥

अहो ! जागर्षि शेषे वा तच्छ्रुत्वोत्थाय संभ्रमात् । देवि ! जागर्मि काऽसि त्वमित्युक्ता तेन साऽवदत् ?॥९६१॥
श्रीरहं सप्त पर्यायान् यावत्तव गृहे स्थिता । इदानीं गन्तुकामा तु त्वामापृच्छुमिहागता ॥ ९६२ ॥
तन्निशम्य महाशोकसङ्कुलः सोऽवदत् पुनः । कथं त्यजसि मां देवि ! त्वय्येव सकलं जगत् ? ॥९६३॥
श्रीरुवाच महाभाग ! ममावऽस्थानकारणम् । भाग्यमेकं क्षयं तच्च जगाम तव याम्यतः ॥ ९६४ ॥
सहसोत्पन्नबुद्धित्वादसौ हृष्टोऽभ्यधादथ । प्रसद्य तर्हि मे देवि ! तिष्ठ घस्रचतुष्टयम् ॥ ९६५ ॥
आमेति प्रतिपद्याऽस्यां प्रयातायां यथागतम् । कुबेरो द्रुतमुत्थाप्य समस्तगृहमानुषान ॥ ९६६ ॥
निखातं प्रकटं द्रव्यं स्वर्णं रूप्यं तथाऽखिलम् । कांस्यदूष्यादि चाकृष्याऽचीकरन् सुमहोत्करान ॥९६७॥
प्रातरुद्घोषणापूर्वं सर्वेषामर्थिनां धनम् । अनाथ-दुःस्थ-दीनानां स्वजनानामपीच्छताम् ॥ ९६८ ॥
सर्वज्ञभवनादौ च धर्मकृत्ये तथाऽमुना । चतुर्भिर्दिवसैर्दत्तं भक्तशेषोऽभवद् यथा ॥ ९६९ ॥
चतुर्थाहे मुदा जाग्रच्छयानं जीर्णमञ्चके । निशि श्रीदेवताऽऽगत्य विलक्षा तमभाषत ॥ ९७० ॥
अहो ! जागर्षि शेषे वा यावन्नैवोत्तरं ददौ ? । तया तावदुपालब्धः स संभ्रान्त इवोत्थितः ॥ ९७१ ॥
क्षम्यतां देवि ! न ज्ञाता दिनानामियतां यतः । निश्चिन्तस्य धनाभावात्सुखनिद्राऽद्य मेऽभवत ॥ ९७२ ॥
किं करोमीति जल्पन्तं श्रीरूचे ननु संप्रति । किं कार्यं येन बद्धाऽहं गन्तव्येऽपि त्वया दृढम् ? ॥९७३॥
कुबेरोऽप्यब्रवीद् देवि ! कुर्वे कस्याऽपि बन्धनम् । नान्यस्याऽपि विशेषात् ते व्रज स्थानं यथेप्सितम् ॥९७४॥

यद् ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम्। शेषं को वेत्ति कुत्राऽपि कस्याऽप्युपकरिष्यति? ॥९४८॥
उक्तं च—
मृत्युः शरीरगोप्तारं रक्षितारं धनं धरा। दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ ९४९ ॥
इह लोको भवेद् भुक्ते दत्ते परभवः शुभः। अभुक्ताऽदत्ते वित्ते नु वद कोऽत्र गुणो नृणाम्? ॥९५०॥
धर्मादवाप्य ये लक्ष्मीं न धर्मस्योपकुर्वते। कृतघ्नानां परं तेषां गृह्णीते नाम को भुवि? ॥ ९५१ ॥
पुष्पाणां निश्चिते नाशे यथा देवार्चनं फलम्। तथा ज्ञानधनादीनां परोपकृतिरेव हि ॥ ९५२ ॥
लक्ष्मीश्चपलनारीव कस्यापि यदि वेश्मनि। भूयोवितरणाऽपत्यबन्धनाद् भजति स्थितिम् ॥ ९५३ ॥
नास्तीतिसतताभ्यासात् भवेत् सर्वं सदप्यसत्। शून्येन गुणितो येन लक्षाङ्कोऽप्येति शून्यताम् ॥९५४॥
बह्वारम्भोऽपि दानेन स्वाऽनुमानेन शुध्यति। न्यायपूर्वं यथा तेन बहुधापि क्रयाणकम् ॥ ९५५ ॥
प्राचीनसुकृतग्राससंभवायाः खलु श्रियः। गुणोऽयमेव यद्दानं पात्रायाऽगण्यपुण्यकृत् ॥ ९५६ ॥
आस्तां पात्रगतं दानमस्मात् साधारणादपि। तद्भवेऽप्यद्भुतं भाग्यं कुबेरस्येव जायते ॥ ९५७ ॥
कः कुबेरः कथं चासीत्तस्य भाग्यमिहाद्भुतम्?। इति पृष्टो मुनिस्तेन कथयामासिवानिदम् ॥ ९५८ ॥
श्रीविशालपुरे राजा गुणाढ्योऽथ विभूतिभिः। कुबेर इव तत्रासीत् कुबेराख्यो धनाधिपः ॥ ९५९ ॥
श्रीदेवताऽन्यदा दिव्यरूपवेषविभूषणा। वासौकसि तमभ्येत्य निशि सुप्तमभाषत ॥ ९६० ॥

ज्येष्ठस्य ददतोऽपि श्रीर्वर्धते पुण्यसेवनात् । इतरस्त्वददानोऽपि मुच्यते सुतरां तया ॥ ९३५ ॥
अत उक्तम्—
दीयमानं हि नापैति भूय एवाऽभिवर्धते । कूपा-ऽऽराम-गवादीनां ददतामेव संपदः ॥ ९३६ ॥
सुस्थानन्यासहृष्टेव दातारं श्रीः पुनः श्रयेत् । निर्गता गुप्तिभीतेव कृपणं नैति सा पुनः ॥ ९३७ ॥
मत्सरेणाऽथ सोऽलीकपैशून्यं नृपतेः पुरः । प्रकाश्य ग्राहयामास सर्वस्वं ज्येष्ठबान्धवात् ॥ ९३८ ॥
क्षुद्रस्याहो ! गतिः कष्टा मरुकूपादपि ध्रुवम् । अददानः स्वयं यत् स्वमितरानपि रक्षति ॥ ९३९ ॥
स वैराग्येण तेनाऽथ सुसाधुचरणान्तिके । परिव्रज्यां गृहीत्वाऽभूत् सौधर्मे प्रवरः सुरः ॥ ९४० ॥
लघुभ्राताऽपि लोकेन निन्द्यमानो निरन्तरम् । कृत्वा बालतपो मृत्वा चासुरेषूदपद्यत ॥ ९४१ ॥
उद्वृत्त्याऽसुरयोनिभ्यः स जातस्त्वमिहाऽधुना । च्युत्वा सौधर्मतो ज्येष्ठस्तामलिप्त्यामजायत ॥ ९४२ ॥
महेभ्यस्य सुतः काले प्रतिपन्नजिनव्रतः । उत्पन्नकेवलज्ञानो विहरत्यहमेव सः ॥ ९४३ ॥
दानप्रद्वेषतस्तस्मादन्तरायं यदर्जितम् । कर्मणोऽस्य विपाकेन कृपणत्वं तवाऽभवत् ॥ ९४४ ॥
ऋद्धिः पैशून्यतो यत्तु ज्येष्ठस्य ग्राहिता त्वया । तद्विपाकादिदानीं ते नष्टमेकपदे धनम् ॥ ९४५ ॥
गर्हित्वा दुष्कृतं भद्र ! तदद्यापि यथार्जितम् । धनं पात्रेऽभियोक्तव्यं मूर्छामत्र विमुच्य भोः ! ॥९४६॥
मलपूर्णे यथा देहे मृतिः स्पष्टा न जायते । तथा द्रव्यमलस्याऽप्यावन्ध्यतो न गतिर्भवेत् ॥ ९४७ ॥

ततो निर्यामके मुक्तधैर्ये भूरिभयाकुलः । शरण्यरहितो लोकः कथं कोऽपि तदाऽभवत् ? ॥९२१॥
देवताः कोऽपि सस्मार कोऽपि स्वगृहमानुषान् । कोऽपि तस्थौ निपत्याऽधः कोऽपि झम्पामदाज्जले ९२२
कोऽपि मां रक्ष रक्षेति पूत्कृत्य चिरमूर्ध्वगः । श्वासेनाऽऽपूर्णहृदयो मुखं व्यादाय तास्थिवान् ॥९२३॥
इत्याश्रितजनस्यार्तिकारणाज् जातपातकः । स नूनं सहसा पोतः शतखण्डमभज्यत ॥ ९२४ ॥
धनसारस्तु लब्धैकफलको वार्धिवीचिभिः । बहिः क्षिप्तो गतोऽटव्यामिति दीनमचिन्तयत् ॥ ९२५ ॥
अहो ! मम क तद्गेहं क धनं क परिच्छदः । विधिना काहमानीतः पवनेनाऽर्कतूलवत् ? ॥ ९२६ ॥
धिङ् मां येन धनं मोहात् प्रभूतमपि संचितम् । न धर्मे व्ययितं नाङ्ग परस्योपकृतौ नवा ॥ ९२७ ॥
इत्यादि भावयंस्तत्राऽपश्यदाम्रतरोस्तले । मुनिमेकं तदोत्पन्नकेवलज्ञानभासुरम् ॥ ९२८ ॥
तन्महिम्नाऽऽगतैर्देवैर्निर्मिते स्वर्णपङ्कजे । तमासीनं मुदा नत्वा धनसारोऽप्युपाविशत् । ९२९ ॥
श्रुत्वा धर्ममथो लब्धाऽवसरः पृच्छति स्म सः । कृपणोऽहं कथं नाथ ! नष्टश्च विभवः कथम् ? ॥९३०॥
केवली प्राह भो भद्र ! धातकीखण्डभारते । धनाढ्यगृहसंभूतावभूतां भ्रातरावुभौ ॥ ९३१ ॥
मृतेऽथ पितरि ज्येष्ठो गृहनेताऽभवत् स च । गम्भीरः सरलो दाता कनिष्ठः कृपणः पुनः ॥ ९३२ ॥
ततो ज्येष्ठो यदा दानं दीनादिभ्यः प्रयच्छति । तदाऽतीव लघुस्तत्र प्रद्वेषं वहते हृदि ॥ ९३३ ॥
वारयेच्च भृशं दानाज्ज्येष्ठस्तु विरमेद् नहि । प्रद्विष्टः सुतरां तस्माद् विभिन्नो लघुकः स्थितः ॥ ९३४ ॥

तत्राऽपि मर्कोटका-ऽहि-वृश्चिकादीनि वीक्ष्य सः । हृदयं ताडयित्वोच्चैर्यावदास्ति मुहुःस्थितः ॥९०९॥
तावत्तस्याम्बुनौयानभङ्गादि कथितं नरैः । गले शोकाम्बुमग्नस्य शिलाबन्ध इवाऽभवत् ॥ ९१० ॥
यतः—
अधः स्वं सारमाधाय तुच्छा इव बहिःस्थिताः । समूलमेवोन्मूल्यन्ते ते वात्या वालुका इव ॥ ९११ ॥
जलस्थलगतं नष्टं वणिक्पुत्रैश्च भक्षितम् । धनं श्रुत्वा मुहुः स्मृत्वा सर्वशून्यो भ्रमत्यसौ ॥ ९१२ ॥
अन्यदाऽचिन्तयद्यावदद्याप्युत्पाणिको जने । न भवामि गृहेऽद्यापि भाण्डमूल्यमवाप्यते ॥ ९१३ ॥
तावज्जलधिमार्गेण वाणिज्याय व्रजाम्यतः । लाभश्चेत्सुन्दरं भावि देशान्तरगमोऽन्यथा ॥ ९१४ ॥
महाकृपण इत्याख्या पुराऽप्यासादिता मया । अधुना निर्धनस्त्वत्र भृशं यास्यामि हास्यताम् ॥९१५॥
ततोऽमेयपरिच्छेद्य-गण्य-धार्यक्रयाणकम् । संगृह्य दशलक्षाणां पोतमारुह्य सत्वरम् ॥ ९१६ ॥
भृत्वा कण-कणिका-ऽऽज्य-भोज्य-नीरेन्धनैः क्षमः । समं सांयात्रिकैर्लोकैः प्रतस्थे मध्यमम्बुधेः ॥९१७॥
(युग्मम्)
कियद् दूरं गतेऽकस्माद् घनेन रुरुधे नभः । यमास्येनेव भीमेन कटाक्षसमविद्युता ॥ ९१८ ॥
तत्र क्षेप्तुमिवोद्दण्डवातोद्धूतोर्मिबाहुभिः । ग्रासपिण्डमिवाऽम्भोधिस्तं पोतमुदलालयत् ॥ ९१९ ॥
स्पर्धयेव मिथोऽत्युग्रौ गर्जतः स्म घनाम्बुधी । दोलते स्म प्रवहणं तत्स्थलोकहृदा समम् ॥ ९२० ॥

अतृप्तस्य तथाऽप्यस्य क्वाऽपि नैवोपयुज्यते । वित्तलेशोऽपि दीनादौ बिन्दुः क्षाराम्बुधेरिव ॥ ८९५ ॥
दृष्टेऽर्थिनि दृशो रोगः शिरोऽर्तिर्गृहमागते । याचमाने पुनर्दाहो हृदये तस्य जायते ॥ ८९६ ॥
दृष्ट्वा तु स्तोकमप्यस्मै ददानं गृहमानुषम् । निमील्य सहसा नेत्रे मूर्च्छितः पतति क्षितौ ॥ ८९७ ॥
स प्रातिवेश्मिकादीनामपि दानं न वीक्षते । वार्तयाऽपि हि दानस्य दूरादेव पलायते ॥ ८९८ ॥
देवादिधर्मकार्येषु केनाऽपि भणितो भृशम् । स दन्तशकटं बध्वा निश्चेष्टीभूय तिष्ठति ॥ ८९९ ॥
किंवाऽथ बहुना गेहान्निर्गते तत्र दीयते । अपि कर्मकृतां वृत्तिर्गृहमर्त्याश्च भुञ्जते ॥ ९०० ॥
महामूढो न वेत्तीदं ममार्थ्येवोपकारकः । य एकगुणमादाय दत्तेऽमुत्र सहस्रशः ॥ ९०१ ॥
प्रतिकूलो विधिस्तावत्तेषां ये निर्धनीकृताः । प्रतिकूलमतस्त्वेषु स्वतोऽर्थान् ददते न ये ॥ ९०२ ॥
विद्ययैव मदो येषां दारिद्र्यं विभवेऽप्यहो ! । तेषां दैवहतानां हि सलिलादग्निरुत्थितः ॥ ९०३ ॥
धने ह्रसति दारिद्र्यदोष एव हि केवलः । महान् कार्पण्यदोषस्तु सति यस्मिन्नयच्छतः ॥ ९०४ ॥
दानशब्दादुदारेण गृहीते प्रथमाक्षरे । कृपणैः स्पर्धयेवाऽस्य न इत्येवाऽक्षरं कृतम् ॥ ९०५ ॥
कृपणत्वेन तस्यैवमपशब्दस्तथा जने । प्रससार यथा कोऽपि नामाऽप्युच्चरतेऽस्य न ॥ ९०६ ॥
कियत्यपि गते काले खनित्वा भुवमेकदा । संभालयत्यसौ यावद् निधिमेकं रहः स्थितः ॥ ९०७ ॥
अपश्यत्तावदङ्गारानेव तत्र न चाऽपरम् । शङ्कितोऽथ निधीनन्यानपि सर्वानलोकयत् ॥९०८॥ (युग्मम्)

अन्येद्युर्बहिरुद्याने ज्ञानिनं मुनिमागतम् । श्रुत्वा गत्वा च नत्वा च स्वं प्राग्भवं कर्म पृष्टवान् ॥८८२॥
मुनिर्ज्ञानाद् विदित्वोचे महाभाग ! पुरा भवे । इभ्यो बभूव चम्पायां शङ्खाख्यः श्रीश्च नन्दिया ॥८८३॥
तद्युतः सततं चक्रे स चैत्येषु जिनार्चनम् । तारुण्ये त्वागते दैवाद्धर्मं ध्वस्ता मतिर्भृशम् ॥ ८८४ ॥
विपद्याऽथ तयोर्जीवावजायेतां युवां क्रमात् । तेनार्दो राज्यमासाद्य पश्चाज्जातौ सुदुःखिनौ ॥ ८८५ ॥
निजबुद्ध्याऽपि यच्छीलं युवाभ्यां पालितं ततः । भूयोऽप्यासादितं राज्य सौख्यमत्रैव जन्मनि ॥८८६॥
ततः संवेगरङ्गेन तरङ्गितमना नृपः । धर्मकृत्यं पुनः श्रुत्वा गृहीत्वाऽणुव्रतानि च ॥ ८८७ ॥
कारयामास सर्वज्ञभवनानि जिनेश्वरान् । स्थापयित्वाऽर्चयामास विधिना तत्र भक्तितः ॥ ८८८ ॥

(युग्मम्)

दयार्द्रचित्तः सत्यात्मा परवित्तपराङ्मुखः । शुद्धशीलः सुसंतोषः परोपकृतिकर्मठः ॥ ८८९ ॥
पालयित्वा समं राज्ञ्या गृहिव्रतमखण्डितम् । अवसाने शुभध्यानं कृत्वा भव्यो दिवं ययौ ॥ ८९० ॥
ब्रह्मव्रतस्य माहात्म्यमित्थं ते वर्णितं मया । परिग्रहप्रमाणोत्थसंतोषस्य प्ररूप्यते ॥ ८९१ ॥
अस्त्यत्र भरते विश्वविख्याता मथुरा पुरी । सरसीव सदा योच्चैः राजहंसनिवासभूः ॥ ८९२ ॥
तस्यां निवसति श्रेष्ठी धनसार इति श्रुतः । षट्षष्टिद्रव्यकोटीनामाधिपत्यं प्रपालयन ॥ ८९३ ॥
निखाते व्यवहारे च देशान्तर्वणिज्यया । सन्ति द्वाविंशतिस्तस्य प्रत्येकं धनकोटयः ॥ ८९४ ॥

तद्यथा—

स्वस्तिश्रीश्रीपुराभिख्ये पुरे भाग्यैकवेश्मनः । प्रतापाऽऽक्रान्तविक्रान्तप्रत्यर्थिपृथिवीभुजः ॥ ८७१ ॥

दिक्कन्याश्रवणोत्तंसीकृतकीर्तिसरोरुहः । महाराजाधिराजस्य श्रीसुन्दरमहाप्रभोः ॥ ८७२ ॥

चरणाम्भोरुहौ धारापुरादादेशकारकः । सुबुद्धिः सादरोत्कण्ठं नत्वा विज्ञपयत्यदः ॥ ८७३ ॥

(विशेषकम्)

स्वामिपादद्वयीरेणुकणेन मयकाऽपि यत् । यथादेशेन निर्व्यूढं प्रभावः प्राभवो हि सः ॥ ८७४ ॥

चकोर इव चन्द्रस्य रथाङ्ग इव भास्वतः । चातको जलदस्येव वसन्तस्येव कोकिलः ॥ ८७५ ॥

उत्कण्ठितः समस्तोऽपि जनो देवस्य दर्शनम् । वाञ्छत्यत्र प्रसद्येतः शीघ्रं पादोऽवधार्यताम् ॥ ८७६ ॥

(युग्मम्)

इत्याकर्ण्य स्वलोकस्य रक्तिं भक्तिं च मन्त्रिणः । चिरात् स्मृत्वा नृपः प्रीतोऽकथयत्साधु साधु भोः ! ८७७

बुद्धिः सिद्धिः परा भक्तिर्येषामेषा गुणत्रयी । त एव सेवका राज्ञः, कलत्रमितरे पुनः ॥ ८७८ ॥

अथ ज्येष्ठसुतं तत्र स्थापयित्वा निजे पदे । राजवर्गं समादिश्य पौरानापृच्छ्य सादरम् ॥ ८७९ ॥

सकलत्रसुतो भूरिपरिवारसमन्वितः । प्रयाणैरनवच्छिन्नैर्ययौ धारापुरं नृपः ॥ ८८० ॥

प्रवेशाद्युत्सवं तत्र मन्त्रिसामन्तनागराः । कृत्वा निवेद्य सर्वस्वं मुदितास्तं सिषेविरे ॥ ८८१ ॥

निपत्य पादयोः सोमदेवोऽप्यमलमानसः । क्षमयामास तां भीतो गर्हयन निजदुष्कृतम् ॥ ८५९ ॥
ययाचे चाऽभयं देवीं साऽप्यनल्पस्वभावतः । तत्तस्मै दापयामास कुपितादपि भूपतेः ॥ ८६० ॥
अथ राजा विधाप्यैनां चारुनेपथ्यभूषिताम् । पुरो न्यस्य करिस्कन्धारूढस्तूर्यमहारवैः ॥ ८६१ ॥
राजचिह्नाञ्चितो नव्यपरिणीत इवोच्चकैः । वीक्ष्यमाणः पुरस्त्रीभिरगाद्धवलमन्दिरम् ॥ ८६२ ॥
(युग्मम्)
कीर्तिपाल-महीपालावप्याकार्य सुतावुभौ । सस्नेहं दृढमालिङ्ग्य चकार विषयाधिपौ ॥ ८६३ ॥
मिलितानां चिरात्तेषामेकत्र स्वस्थचेतसाम् । आत्मीयाऽऽत्मीयवृत्तान्तप्रश्नाख्यानविधायिनाम् ॥ ८६४ ॥
अनुभूतमहादुःखादसंख्यं यदभूत् सुखम् । तत्त एव स्म जानन्ति केवली वा न चाऽपरः ॥ ८६५ ॥
प्राचीनदुष्कृतेनैव वियुक्तमखिलं पुनः । शीलसत्त्वप्रभावेण मिलितं च कुटुम्बकम् ॥ ८६६ ॥
इतश्च—
न्यस्य सिंहासने स्वामिपादुके तत्तदाज्ञया । मन्त्री धारापुरे राज्यं तथैव निरवाहयत् ॥ ८६७ ॥
ज्ञात्वाऽथ नाथवृत्तान्तं सुबुद्धिः श्रीपुराभिधे । पुरे समर्प्य विज्ञप्तिं प्राहिणोद् निजपूरुषम् ॥ ८६८ ॥
निर्विलम्बमसौ गत्वा तत्र वेत्रिनिवेदितः । नृपमानम्य विज्ञप्तिं मुमोच पादयोः पुरः ॥ ८६९ ॥
तामुद्वेष्ट्य नृपादेशाद् निदेशकरणोद्यतः । प्रकाशं वाचयामास सुविद्वानङ्गलेखकः ॥ ८७० ॥

तयोर्ज्येष्ठोऽवदद् देव ! रात्रावद्य मया लघोः । सोदरस्य पुरः ख्यातं स्वचरित्रकथानकम् ॥८४७॥
तच्छ्रुत्वा काऽपि सार्थस्त्री द्रुतमागत्य सन्निधौ । युवां पुत्रौ ममेत्युक्त्वाऽस्मत्कण्ठलगिताऽरुदत् ॥८४८॥
सार्थेश ! वद भोः ! सत्यं कैषा किं वा करोति ते ?। पृष्टे राज्ञेति सोऽवादीद् देव ! पृथ्वीपुरान्मया८४९
आनीता सत्यमेवैतद् गृहे कर्म करोति मे । कुलं तु विमलं तस्याः सतीत्वेनाऽनुमीयते ॥ ८५० ॥

(युग्मम्)

ततः प्रैषीन्नरानेषा संबोध्याऽऽनीयतामिह । बलात्कारस्तु नो कार्यः शिक्षयित्वेति भूपतिः ॥८५१॥
तेऽपि गत्वा वलित्वा च शशंसुर्देव ! नैति सा । केवलं काऽपि नैष्यामीत्युदित्वाऽभूदधोमुखी ॥८५२॥
अथ सद्यः स्वयं राजा राजपाटीमिषाद् बहिः । गत्वा व्याघुट्य सार्थान्तः सार्थेशावासमागतः ॥८५३॥
भद्रासनोपविष्टस्य तस्य दृग्गोचरं गता । राज्ञी तत्रैकदेशस्था कुचेलाऽतीवदुर्बला ॥ ८५४ ॥
असंस्कृतवपुर्दीना तद्दिने तु विशेषतः । अपास्ताऽशेषकर्तव्या पुत्रग्रहमहार्तितः ॥८५५॥

(युग्मम्)

चिरात् तत्तादृशावस्थां दृष्ट्वा मदनवल्लभाम् । लज्जया यदि नाऽऽक्रन्दं चकार धरणीधवः ॥ ८५६ ॥
उवाच मदने ! देवि ! किं मां त्वं नोपलक्षसे ?। इत्युक्ता प्रत्यभिज्ञाय स्वपतिं सहसैव सा ॥ ८५७ ॥
हर्षौत्सुक्य-त्रपा-जाड्य-वितर्कादिरसैर्भृशम् । संकीर्णमानसा तस्थौ पत्युः पादार्पितेक्षणा ॥ ८५८ ॥

अन्यदा दैवभोगेन सोमदेवोऽपि सार्थपः । वणिज्यार्थं पुरे तस्मिन्नागत्याऽऽवासिनो बहिः ॥८३६॥
गृहीत्वोपायनं श्रेष्ठं गत्वा च नृपसन्निधौ । ययाचे निजसार्थस्य रक्षार्थं निशि यामिकान् ॥८३७ ॥
राज्ञादिष्टस्तलारक्षः प्रेषयंस्तानथाऽन्यदा । तावुभौ भ्रातरौ प्रैषीदेकस्यां दिशि रक्षितुम् ॥ ८३८ ॥
तयोस्तत्रस्थयो रात्रिविनोदाय कनीयसा । ज्येष्ठः पृष्टः कथां तेन स्वमेवाऽऽख्याथि वृत्तकम् ॥८३९॥
तत्र कर्मकरी मध्यस्थिता सार्थे सहागता । प्रायेण जाग्रती दुःखात् तत्तदाकर्णयत् ॥ ८४० ॥
श्रुत्वा समूलपर्यन्तं राज्ञी मदनवल्लभा । उद्भिद्यत्स्नेहशोकाभ्यां विह्वलीभूतमानसा ॥ ८४१ ॥
चिरान्मे मन्दभाग्याया हा ! वत्सौ मिलितौ सुताम् । इत्यागत्य तयोः कण्ठग्रहं कृत्वाऽरुदत्तराम् ८४२

(त्रिभिर्विशेषकम्)

तज्ज्ञात्वा कुपितः सार्थपतिश्चेटैर्हठेन ताम् । दूरमुत्सार्य तौ धृत्वा भूपतेः प्रार्पयत् ॥ ८४३ ॥
सोपालम्भमवादीच्च देवाऽऽरक्षेण सुन्दरौ । यामिकौ प्रहितावस्मन्मर्त्यवृत्तान्तकारिणौ ॥ ८४४ ॥
नृपोऽप्योचत्तलारक्षं काविमौ सोऽप्यचीकथत् ? । देव ! जानामि नो सम्यक् कियत्कालादिहागतौ ॥८४५
निरीक्षमाणस्तौ सम्यगुपलक्ष्य सुतौ नृपः । दुःखात्त्रातुमिवात्मानं रोमाञ्चकवचं दधौ ॥ ८४५ ॥
तथाऽपि गुरुगाम्भीर्याद् विधायाकारगोपनम् । अवोचदिति साक्षेपं युवाभ्यां किमु रे ! कृतम् ?॥८४७॥
आप्रष्टुमिव तौ दुःखभयेनाऽऽलिङ्गितौ ततः । सत्यमाभाणकं जातं यतो रक्षस्ततो भयम् ॥ ८४८ ॥

यतः, ये न स्खलन्ति ते दक्षाः कृष्णकेशतमोभरे । वार्धके तु सदोद्द्योतः शिरःस्थपलितेन्दुना ॥ ८२२ ॥
स्वजनस्वर्णशाकानामापत्तापच्छिदास्वपि । दधनाप्यन्तरौज्ज्वल्यं सकारो धुरि शोभते ॥ ८२३ ॥
गच्छन् स्वल्पदिनैरेवं सुन्दरः श्रीपुराऽभिधम् । पुरं प्राप्य तदासन्नोपवनाम्रतरोरधः ॥ ८२४ ॥
स्वजनस्येव तस्यैव कृताहारोऽमलैः फलैः । विशश्राम श्रमायातनिद्रालब्धसुखः क्षणम् ॥ ८२५ ॥
तदा तत्र पुरे राज्ञि विपन्ने पुत्रवर्जिते । हस्त्यश्वचामरच्छत्रकुम्भाख्यमधिवासितम् ॥ ८२६ ॥
पञ्चशब्दनिनादेन राजलोकपुरस्कृतम् । भ्रमत् तत्रायया दिव्यपञ्चकं यत्र सुन्दरः ॥८२७॥ (युग्मम्)
शलेन सुन्दरं शीघ्रमुपविष्टं विलोक्य तम् । हयेन हेषितं हास्तिपतिना बृंहितं कृतम् ॥ ८२८ ॥
दुरितक्षालनायेवाऽपतत् कुम्भाम्बु मस्तके । उपरिष्टात् स्थितं छत्रं लुलितं चामरद्वयम् ॥ ८२९ ॥
स करीन्द्रमथाऽऽरुह्य दिव्यवेषधरो निशि । मन्त्र्यादिभिर्नतो नीत्या प्रविष्टः पुरमुत्सवैः ॥ ८३० ॥
विधिना कुर्वतो राज्यं तस्य भाग्यप्रभावतः । ययुः सर्वेऽपि सामन्ता अनम्रा अपि नम्रताम् ॥ ८३१ ॥
निपत्य पादयोः किन्तु प्रधानैर्भणितोऽप्यसौ । निजप्रियतमादुःखाद् न मेने दारसंग्रहम् ॥ ८३२ ॥
वरं कारागृहे क्षिप्तो वरं देशान्तरभ्रमी । वरं नरकसंचारी न द्विभार्यः पुनः पुमान् ॥ ८३३ ॥
अभोजनो गृहाद् याति नाप्नोत्यम्बुच्छटामपि । अक्षालितपदः शेते भार्याद्वययुतो नरः ॥ ८३४ ॥
अथाऽन्योन्यं वियुक्तौ तौ कुमारावत्यवस्थया । बहु भ्रान्त्वा क्रमात्तत्राऽऽगत्याऽऽरक्षान्तिके स्थितौ ॥

किञ्च,

अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्राऽतिरिच्यते ॥८१०॥
स निर्वापितसन्ताप इति सूक्तसुधारसैः । स्वसंवेद्येन योगीव स्वं चकार दृढं मनः ॥ ८११ ॥
लब्ध्वा परपदो दीनो दीनत्वं नैव मुञ्चति । शिरश्छेदेऽपि धीरस्तु वीरत्वं नैव मुञ्चति ॥ ८१२ ॥
तथा,

न तानि फलसंपत्तौ तुङ्गानि विगते फले । शिखराणि महाद्रीणां मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ८१३ ॥
ततो गत्वा तदासन्नग्रामे कस्याऽपि वेश्मनि । कौटुम्बिकस्य भिक्षार्थं प्रविष्टस्तेन वीक्षितः ॥ ८१४ ॥
संभाषितश्च कस्त्वं भोः ! क्षत्रियोऽहमिति ब्रुवन् । गृहकर्मकरस्त्वेऽसौ पृष्टो भूयः कुटुम्बिना ? ॥८१५॥
आमेति कथयंस्तत्र कर्मकृत्ये नियोजितः । सुन्दरां भक्तवस्त्रादिसागाकरणपूर्वकम् ॥ ८१६ ॥
विनीतत्वेन तस्याऽथ घृतभक्तादिलाभतः । बहुलोपचयात् कान्तिः प्रत्यावृत्ता ततो क्रमात् ॥८१७॥
कौटुम्बिकप्रियाऽन्येद्युस्तं वीक्ष्य मदनातुरा । असतीजनयोग्यानि वचांसि बह्वभ्यधात् ॥ ८१८ ॥
तच्छ्रुत्वा चकितो राजाऽचिन्तयद् ध्रुवमत्र मे । विधिः सुस्थानमानार्यं शीलभङ्गाय निर्ममे ॥ ८१९ ॥
अरे दैव ! त्वदायत्तं कामं वित्तादि गच्छतु । ममायत्तं पुनर्वृत्तं हर्तुं कस्याऽस्ति योग्यता ? ॥ ८२० ॥
यत्किञ्चिदुत्तरं दत्त्वा ज्ञात्वा तस्या महाग्रहम् । विरुद्धा भूः परित्यज्येति कृत्वा निर्ययौ ततः ॥८२१॥

अगण्यमत्तमातङ्ग[1]सङ्गमा म्लेच्छभूरिव । वैरिधाटीव दुर्दृश्याऽनेकरक्ताक्ष[2]भीषणा ॥ ७९९ ॥
किंवाऽथ बहुना बालविधवस्त्रीव या सदा । विविधश्वापदावासस्तथा शबरसंभृता ॥ ८०० ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

कथञ्चित्तामपि क्रान्त्वा यावदग्रे व्रजत्यसौ । आजगाम नदी तावद् दुस्तराऽऽपदिवापरा ॥ ८०१ ॥
अस्यां नः स्यात्समुत्तारः कथमेवं वितर्कयन् । लब्धोपायः सुतं स्कन्धं कृत्वोत्तार्य परे तटे ॥ ८०२ ॥
मुमोचैकं द्वितीयं त्वानेतुं भूयोऽविशद् नदीम् । अन्तराले गतस्तावदतिपूरेण पातितः ॥ ८०३ ॥
कुर्वन्नितस्ततो बाहू प्राप्तकाष्ठैकखण्डकः । पञ्चरात्रेण तत्तीरमाससाद विषादभाक् ॥ ८०४ ॥
दध्यौ चेति हताशस्य ही विपाकः कथं विधेः । क तन्मे मुदितं राज्यं कैषाऽनर्थपरम्परा ? ॥ ८०५ ॥
राज्यभ्रंशेऽपि चेद्दैव ! कृतं कान्तावियोजनम् । ततः किं जीवितः, किंवा ज्ञातं पुत्रार्तिमीक्षितुम् ?॥८०६॥
ध्रुवं दुष्कृतिनां दैवो दत्ते दुःखाय जीवितम् । कृमिरागकृतां देशे मर्त्यानामिव पोषणम् ॥ ८०७ ॥
अथवा,
कस्य वक्तव्यता नास्ति सोपायं को न जीवति । व्यसनं केन न प्राप्तं कस्य सौख्यं निरन्तरम् ? ॥८०८॥
मृत्यावपि कृतेऽवश्यं निजपापं विशेषतः । भवान्तरेऽपि भोक्तव्यं तस्मादत्रैव भुज्यते ॥ ८०९ ॥

---

१ मातङ्गा हस्तिनश्चाण्डालाश्च । २ रक्ताक्षा महिषाः, लोहितनेत्रा म्लेच्छाश्च ।

साक्षेपमिति कृत्वाऽस्मिन् निज धाम गते नृपः। आगच्छन्तौ सुतावश्रुगृहाद्वीक्ष्य दुःखितः ॥ ७८८ ॥
न्यवारयच्च मा वत्सौ! रुदितं किं करोम्यहम्?। दोषः कस्याऽपि नान्यस्य स्वकर्मैवाऽपराध्यति ७८९॥
संवृत्य बहिराकारं, कृतं तनययोर्वचनम्। अन्तस्तु दुःखसंवद्धः सोऽप्यवाच्यस्तदाऽभवत् ॥ ७९० ॥
कस्याग्रे कथ्यते हन्त! श्रेष्ठी तत्तादृशोऽपि यत्। इत्थमेकपदेनैव पुत्रौ मे निरकासयत् ॥ ७९१ ॥
प्रतिकूले विधौ किंवा सुधाऽपि हि विषायते। रज्जुः सर्पायते दाम्बुबिलं पातालतां व्रजेत् ॥ ७९२ ॥
तमायते प्रकाशोऽपि गोष्पदं सागरायते। सत्वं तृणायते मित्रं शत्रुत्वेन निवर्तते ॥ ७९३ ॥
यद्भावि तद्भवत्येव विचिन्त्यैषोऽचलत्ततः। पुरस्कृत्य सुतौ शून्यमुखोऽन्यनगरं प्रति ॥ ७९४ ॥

(कलापकम्)

क्वापि कन्दफलाहारैः क्वाऽपि भैक्ष्यान्नभोजनैः। भिक्षामप्यलभमानो निन्द्यमानश्च कुत्रचित् ॥ ७९५ ॥
प्रायः स्वं शोचयन् सिञ्चन् यथालब्धेन नन्दनौ। अनवस्थं परिभ्राम्यन् शयानो देव्यवेश्मसु ॥७९६॥
इति कष्टेन महता बहुमुल्लङ्घ्य सोऽवनीम्। प्रापदेकामरण्यानी यमस्याऽपि भयङ्कराम् ॥ ७९७ ॥
स्वैरिणीव बहुधवा मत्तेव मदनाधिका। बाणा-ऽसनाढ्या सेनेव लङ्केव सपलाशका ॥ ७९८ ॥

---

१ तम इव आचरति। २ धवा वृक्षविशेषा., स्वामिनश्च। ३ मदना धत्तूरा., कामश्च। ४ बाणा ऽसना [illegible], धनूंषि च। ५ पला शका. राक्षसा, पलाशाश्च।

एतदप्यस्तु रे दैव ! पूर्यन्तां ते मनोरथाः । इति दैवमुपालम्भ्य संबोध्यात्मानमात्मना ॥ ७७५ ॥
यावत् किंकृत्यतामूढो निविष्टोऽस्ति नृपः प्रगे । तावत्तत्र समायातः श्रीसारः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ ७७६ ॥
(विशेषकम्)

स्ववाटकमनुष्याणां तप्तिं कुर्वंस्तमैक्षत । ऊचे चाद्य कथं भद्र ! सचिन्त इव लक्ष्यसे ? ॥ ७७७ ॥
लज्जाशोकभराक्रान्तः स यावन्नोत्तरं ददौ । तावज् ज्ञात्वा यथावृत्तमाख्यायि प्रातिवेशिमकैः ॥७७८॥
श्रेष्ठ्युवाच महाभाग ! कर्तव्या नाऽधृतिस्त्वया । भोजनाच्छादनाद्यं ते करिष्येऽहमतः परम् ॥७७९॥
मयाऽत्र कारिते चैत्ये त्रिकालं देवमर्चय । पुत्रौ च वाटिकापुष्पाण्यवचित्योपनेष्यतः ॥ ७८० ॥
प्रतिपद्य तथा कर्तुमारेभे ससुतो नृपः । पटहं वादयेद् दैवो यथा नृत्येत् तथा कृती ॥ ७८१ ॥
अनभिज्ञोऽप्यसौ दक्षस्तथाऽभूत्तत्र कर्मणि । श्रीसारस्य यथा बाढं रञ्जयामास मानसम् ॥ ७८२ ॥
यथा लक्ष्म्या विदग्धत्वं विभ्रमं यौवनश्रिया । प्रेष्यभावं तथा जीवः शिक्ष्यते दुरवस्थया ॥ ७८३ ॥
अपरेद्युर्गतः श्रेष्ठी यावद्वाटीं निरीक्षितुम् । तावत्तदेकदेशस्थौ बद्धलक्ष्यौ च पक्षिषु ॥ ७८४ ॥
धनुष्किकाशरव्यग्रकरावाखेटचापलम् । कुर्वन्तौ सहसाऽद्राक्षीदुभावपि कुमारकौ ॥ ७८५ ॥ (युग्मम्)
पापकर्मेक्षणाज्जातकोपाटोपारुणेक्षणः । तौ भृशं ताडयामास बभञ्ज च धनुःशरान् ॥ ७८६ ॥
बहिः कृत्वा च गत्वा च बभाषे तत्पितुः पुरः । क्षणमप्यत्र न स्थेयं त्वया यस्येदृशौ सुतौ ॥ ७८७ ॥

गतरागा सरागेऽपि मलिनेऽप्यमलाऽभवत् । तस्य चित्ते स्थिताऽप्येषा सत्याः शक्तिर्महाद्भुता ॥७६४॥
अथ तस्याः स्वभावं तं विदित्वा सार्थनायकः । दुष्टोऽप्यन्तर्बहिर्वृत्त्या क्षमयामास सादरम् ॥ ७६५ ॥
सार्थेशकथनात् तस्य स्त्रीभिर्विश्वासिताऽधिकम् । तत्रायाति सदा राज्ञी कर्म कर्तुं यथास्थिति ॥७६६॥
अथ प्रयाणदिवसे मध्याह्नसमये पुनः । विशेषकार्यमुद्दिश्य संकेतितवधूजनैः ॥ ७६७ ॥
आकार्याऽलीककृत्येन दिनशेषं विलम्बितम् । तां प्रगृह्य स्वसार्थेन प्रतस्थे स्वपुरोपरि ॥ ७६८ ॥
(युग्मम्)
गच्छता विविधोपायैः क्षोभ्यमाणाऽपि तेन सा । ध्यायन्ती स्वपतिं चित्ते मौनमेव समाश्रयत् ॥ ७६९ ॥
दृढत्व क्रूरया तस्याः स पापाहितदुर्मतिः । न शशाक व्यलीकाय तत्रैवं यान्ति वासराः ॥ ७७० ॥
इतश्च,
मध्यागतायामद्यापि किमेषा मद्विरोधिनी ? । अत्र स्थितवती तीव्रमत्सराद् नृपवल्लभाम् ॥ ७७१ ॥
निष्कास्य दूरतः स्वैरं विजृम्भितमनस्यया । गृहे राज्ञो गृहं येनारण्याभं गृहिणीं विना ॥ ७७२ ॥
(युग्मम्)
अवस्थासंगमादेकमन्यद् राज्ञीविनिर्गमात् । पुटपाकसमं दुःखं तदा जातं महीपतेः ॥ ७७३ ॥
सहिष्ये सर्वमप्येतत्कठोरहृदयोऽस्म्यहम् । राज्ञी च मद्वियोगार्ता भविष्यति कथं हहा ! ? ॥७७४॥

तत्र वप्रबहिर्भागे श्रीसागरश्रेष्ठिवाटके । श्रेष्ठिना कृपया दत्ते स्थितिमात्रेऽवसद् नृपः ॥ ७५१ ॥
अनभिज्ञः स्वयं कर्मकरणे लघुकौ सुतौ । राज्ञी तु स्त्रीस्वभावेन कुशला गृहकर्मणि ॥ ७५२ ॥
प्रातिवेश्मिकगेहेषु गोमयोत्सारणादिकम् । कर्म निर्माय सर्वेषां निर्वाहयति भोजनम् ॥ ७५३ ॥
साधुत्वेन सुशीलेन तयोः सुवचनेन च । स्वल्पेऽपि विहिते कार्ये जनाः सुबहु कुर्वते ॥ ७५४ ॥
स्थानभ्रंशाद् नीचसङ्गात् खण्डनाद् घर्षणादपि । अपरित्यक्तसौरभ्यं वन्द्यते चन्दनं जनैः ॥ ७५५ ॥
चीवरं जीर्णमुत्तीर्णं भोजनं रुक्षशीतलम् । गौरवेण जनादाप्तं बभूव प्रीतये तयोः ॥ ७५६ ॥
यतः—
किं कृतं विधिना यावत् सतां शीलमखण्डितम् । गतं तत्तु यदा कालं संपद्यपि विपत्तयः ? ॥७५७॥
दूरदेशान्तरायातस्तत्स्थानाद् नातिदूरतः । वाणिज्यकारिणां सार्थो महानावासितोऽन्यदा ॥७५८॥
तस्मिन् घृत-कणिक्कादि सुलभं, दुर्लभाः पुनः । कर्मकाराः, ततः स्वीयपुत्रपुष्टिविधित्सया ॥ ७५९ ॥
राज्ञी कर्मकरीभावं करोति विनयान्विता । प्राज्यभोज्यादिना चिन्तां तेऽपि तुष्टाः प्रकुर्वते ॥ ७६० ॥
अन्येद्युः सोमदेवाख्यसार्थेशस्य दृशोः पथि । पतिताऽन्तर्विकाराय निर्विकाराऽप्यजायत ॥ ७६१ ॥
रूपे ग्रस्तेऽपि दौःस्थ्येन तस्या लावण्यमुज्ज्वलम् । स्पष्टं बकुलमालायाः शुष्काया अपि सौरभम्॥७६२॥
ततः सा तेन शैथिल्यं गाढं च निजमानसैः । स्वगृहस्वामिनीभावे भणिता कुपिता भृशम् ॥ ७६३ ॥

पटबन्धकवज्जीवः कर्म बध्नात्यनेकधा । केवलं बाधको दैवः शाल्यापनिदेशानुगः ॥ ७३८ ॥
बलादेवात्मजत्वेन सकाशात् पितुरात्मनः । दुष्कर्माऽपि सुकर्मेव गृह्णीते भोगमायुषः ॥ ७३९ ॥
वृद्धभावेऽपि मे देवि ! दुर्दशा भाविनी यदि । अधुनैव तदेपाऽस्तु सज्जोऽस्मि न विलम्बनाम् ॥७४०॥
इत्युक्त्वा देवता स्थानं जगाम निजमुन्मनाः । नृपोऽपि सहसा सौख्यप्रतिबन्धमपाकृत ॥ ७४१ ॥
आपत्ति-मृत्यु-शत्रूणामवश्यंभाविनां भटैः । संमुखैरेव गन्तव्यं नश्यतां हीनसत्त्वता ॥ ७४२ ॥
सती प्रेमवती भार्या भक्तौ मुग्धमुखौ सुतौ । कुटुम्बमिदमात्मैव तत्तेन सह यास्यहम् ॥ ७४३ ॥
निश्चित्येदममात्याय कथयामास यत् त्वया । प्रवृत्तिर्मम नो कार्या राज्यं वाह्यं यथाविधि ॥ ७४४ ॥
देशान्तरमितो यास्ये कियत्कालमहं पुनः । ज्ञापितोदन्तया राज्ञ्या समं पुत्रद्वयेन च ॥ ७४५ ॥
भाव्यवस्थोचितं वेषमथ कृत्वा नराधिपः । विहाय तृणवत् सर्वमेकाकिसो विनिर्ययौ ॥ ७४६ ॥
शम्बलार्थं च संगोप्याऽङ्गुलीयं यत् महाऽऽहृतम् । हृतं तदपि चौरेण सुप्तस्याऽस्य श्रमात् पथि ॥७४७॥
स गच्छन् सततं मार्गे स्वयं गाढोऽपि पौरुषात् । कातरामबलान्वेन देवीं तु प्रतिपालयन् ॥ ७४८ ॥
क्षुधा-तृष्णासमाक्रान्तौ भक्त-नीरादिहाकनात् । रुदन्तौ वारयन् पुत्रौ बोधयंश्च पदे पदे ॥ ७४९ ॥
एकयैव दिशा गुर्वीमुर्वीमुल्लङ्घ्य स क्रमात् । दिनैः कतिपयैः प्राप पुरं पृथ्वीपुराभिधम् ॥ ७५० ॥

(विशेषकम्)

एकरात्रमपि प्रायेणाऽजिह्मब्रह्मचारिणः । पुराणमतिभिः पुण्यमुच्यते विगनोपमम् ॥ ७२५ ॥
ब्रह्मव्रतरता ये च विरता वाऽन्ययोषितः । महातेजास्विनस्ते स्युर्वन्द्या दिविषदामपि ॥ ७२६ ॥
परित्यक्तान्यकान्तानां नराणामथ योषिताम् । विधिरप्यनुकूलाय दृष्टान्तोऽत्र निशम्यताम् ॥ ७२७ ॥
अङ्गदेशधराख्यातमास्ते धारापुरं पुरम् । तत्रासीत् सुन्दराह्वानराजा प्रकृतिसुन्दरः ॥ ७२८ ॥
एकैव दयिता तस्य भाग्यसौभाग्यभूरभूत् । सतीजनशिरोरत्नं नाम्ना मदनवल्लभा ॥ ७२९ ॥
तत्कुक्षिसरसीहंसौ वतंसौ स्वकुलश्रियः । कीर्तिपाल-महीपालाभिधौ जातावुभौ सुतौ ॥ ७३० ॥
न्यायधर्मैकनिष्ठस्य राज्ञो हृदि विशेषतः । परनारीषु सोदर्यव्रतं दृढमवास्थितम् ॥ ७३१ ॥
तच्च लोकं च सत्त्वैकनिधेः पालतयो भृशम् । सुस्वामिलाभप्रीत्येव कीर्तिरुल्ललिता दिवि ॥ ७३२ ॥
अन्यदा वासवेश्मस्थं तमभ्येत्य निशाभरे । विषण्णवदना मन्दं जगाद कुलदेवता ॥ ७३३ ॥
अहो ! राजन्नवस्था ते विषमा भविताऽधुना । तवाऽशक्यप्रतीकारो मयाऽपि, किमु मानवैः ? ॥७३४॥
स्वप्रभावेण किन्त्वस्यास्त्वदीयवचनादहम् । तव नव्यं वयो यावत् कुर्वे कालविलम्बनम् ॥ ७३५ ॥
तच्छ्रुत्वा तां नृपो नत्वा हृदि व्याकुलितः क्षणम् । स्वभावधीरतादत्तावष्टम्भ इदमब्रवीत् ॥ ७३६ ॥
अर्जितं देवि ! जीवेन यत्पुरा कर्म दुष्कृतम् । तदेव भुञ्जतस्तस्य क्रियतेऽन्यैः किमन्तरा ? ७३७ ॥

न स प्रकारः कोऽप्यस्ति येन सा भवितव्यता। छायेव निजकायस्य लङ्घ्यते हन्त ! जन्तुभिः ॥७१२॥
देहपुष्टिं मनस्तुष्टिं परां वृद्धिं यशःश्रियोः । कुर्वन्नपि कदापि त्वं न तद् येन गुरुर्भवेः ॥ ७१३ ॥
आत्मापि नरदोषेव महालज्जा मनस्विनाम् । पुनर्जन्मपुनर्मृत्युमाल्यया यन्नियन्त्रणम् ॥ ७१४ ॥
तस्मादातिवदयेदं रम्भास्तम्भनिभं मनः । अज्ञानपवनं जित्वा भ्रम्यमाणं निवारय ॥ ७१५ ॥
अस्तु वस्त्वखिलं चित्तप्रतिबन्धस्तु दुःखदः । संबद्धेऽपि नखे मांसाल्पे नो वेदना त्रुटौ ॥ ७१६ ॥
वृद्धिस्तु बीजाद् रागस्य परं तु सहकारिणः । मनसो नयनस्येव गते रागे सुखं भवेत् ॥ ७१७ ॥
पञ्चदिनप्राघुणकान प्राणान विज्ञाय तत्कृते । को रागः कश्च विद्वेषः को निजो वाऽथ कः परः ? ॥७१८॥
अरण्यरुदितप्रायैर्दैवोपालम्भनैः किमु । विकल्पकल्पनैः किं वाम्भोधिगाहनसंनिभैः ? ॥ ७१९ ॥
आत्मतत्त्वं निरीक्षस्व किं तीता-ऽऽगामिशोचनैः ? । करभारूढवद् दूरं पश्यता त्यज्यते भ्रमः ॥७२०॥
इत्यसौ गुरुणा भूपः संबोध्य पटुवाचया । नीत्वा मध्यस्थमार्गेण प्रापितः पदमव्ययम् ॥ ७२१ ॥
इति श्रुत्वा विभाव्याऽथ महाबलकथानकम् । सदा भाव्यं परद्रव्यपरिहारपरायणैः ॥ ७२२ ॥
उक्तं च—

आत्मवत् परभूतानि परद्रव्याणि लोष्टवत् । मातृवत् परदारांश्च यः पश्यति स पश्यति ॥ ७२३ ॥
तुर्यं ब्रह्मव्रतं नाम परमब्रह्मकारणम् । शौचानां परमं शौचं तपसां च परं तपः ॥ ७२४ ॥

यतः—

घातः शुन इवाऽज्ञस्य विस्मरेत क्रमान्तरे । सिंहस्येव न वीरस्य कदाप्यभिभवोद्भवः ॥ ७०० ॥

अन्यदा नन्दनोद्याने मुनिद्वन्द्वं समागतम् । ज्ञात्वा बोधाय मन्त्रीशा नृपं निन्युस्तदन्तिके ॥ ७०१ ॥

ज्ञानादतीन्द्रियात् सोऽपि ज्ञात्वा भावं महीपतेः । उवाच चित्तकालुष्यगर्वसर्वंकषं वचः ॥ ७०२ ॥

इह जीवः स्वभावेन संबद्धः कर्मणा समम् । शुभाशुभेन तेनाऽसौ सुखदुःखं समश्नुते ॥ ७०३ ॥

अतः सौख्यार्थिना कार्यश्चयश्च शुभकर्मणः । सर्वथा विगमस्त्वस्य शाश्वतं सुखमिच्छता ॥ ७०४ ॥

योगे स्वभावसिद्धेऽपि पार्थक्यं जीव-कर्मणोः । उपायेन भवत्येव स्वर्ण-पाषाणयोरिव ॥ ७०५ ॥

स चात्मा चेतनारूपः स्वसंवेदनगोचरः । वियोज्यः कर्मणो नित्यं योज्यः क्लेशेषु नो बुधैः ॥७०६॥

पङ्कादिव कृती दुःखाल्लुठित्वा निस्सरेद् बहिः । अन्तस्तु प्रविशन् मूढः सुतरां तत्र मज्जति ॥ ७०७ ॥

अज्ञानाभिष्टनाशे स्याद् मोहनिद्रा विशेषतः । जागरा तु सतामन्तः कर्मनिर्मूलने भृशम् ॥ ७०० ॥

न बुद्धि-गुण विद्याभिर्न श्री-बल-कुलक्रमैः । भक्त्या युक्त्या च न त्रातुं शक्यते मृत्युतो जनः ॥७०९॥

उक्तं च—

यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा । इति चिन्ताविषघ्नोऽयमगदः किं न पीयते ? ॥७१०॥

अनित्यताकृतमतिर्म्लानमाल्यो न शोचति । नित्यताकृतबुद्धिश्च भग्नभाण्डोऽपि शोचति ॥ ७११ ॥

श्रुत्वा तत्तादृशं तस्यावसानं कर्णशूलकृत् । व्याघुट्यागत्य तं दृष्ट्वा विललाप भृशं नृपः ॥ ६८६ ॥
हा वत्स ! किमिदं जातं यदाम्र इव पुष्पितः ? । दैवदावानलेनैवमकस्माज्ज्वालितो भवान् ॥ ६८७ ॥
किं मया वट एवाऽयं मूलादुन्मूलितो न हि । तस्यैव च्छेदिना शाखा पृथगेवाऽथवा न किम् ? ॥६८८॥
कथयन्नपि किं वा न स्थापितोऽन्यपुरे भवान् ? । सर्वथा मम दैवेन मतिभ्रंशः कृतो ध्रुवम् ॥ ६८९ ॥
दीपिकेव मतिस्तावद् द्योतते हृदयाङ्गणे । नृणां यावन्न दुष्कर्ममयी वात्या विजृम्भिता ॥ ६९० ॥
मयि सत्यपि रक्षार्थं नाथे सबलवाहने । अनाथस्येव कष्टं च दशा तेऽजनि कीदृशी ? ॥ ६९१ ॥
किञ्चेदं मम नाथत्वं का वा रक्षा मया भवेत् । मृत्योः परवशे लोके कथं मिथ्याभिमानिना ? ॥६९२॥
आपद् व्यापादिता नैव जरा नो जर्जरीकृता । न मृत्युर्निहतो जीव ! गर्वं कुर्वन् न लज्जसे ? ॥६९३॥
अहं कर्ता च हर्ताऽहं सगुणोऽहमहं धनी । कोऽहमीत्येव तावत् त्वं जीव ! नो वेत्सि तत्त्वतः ॥६९४॥
न केवलं कलत्रं मे पुत्रो वाऽयं त्वया हृतः । मानं मे मर्दयन्नेवं विधे ! नामाऽप्यपाहनम् ॥ ६९५ ॥
विधिः को वाऽथ किं दैवं कः कृतान्तोऽथवा जने ? । जीवैर्नामान्तरेणेदं निजं कर्मैव शुच्यते ॥६९६॥
तस्मात्तदेव रे ! जीव ! शुभं कर्म समाचरेः । इत्थं येनापमानस्ते कदापि न पुनर्भवेत् ॥ ६९७ ॥
संबोधाऽभिमुखं नाथमित्थं ज्ञात्वाऽथ मन्त्रिणः । महाबलस्य संस्कारं श्रीचण्डाद्यैरकारयन् ॥ ६९८ ॥
तद्दिनाच्च शुचा कृत्यचिन्तया चार्दितो नृपः । जातव्रीडः क्षतक्रीडस्तस्थौ सौधान्तरेव हि ॥ ६९९ ॥

इत्युदित्वा महीपालो ग्रासवासादिदानतः । स्वपुत्रमिव तं तुष्टः पुष्टं चक्रे महाबलम् ॥ ६७३ ॥
तर्जयामास दैवं हि रे हताश ! विधे ! तव । निधाय मस्तके पादं क्रीडत्येष महाबलः ॥ ६७४ ॥
दृष्टयाऽपि तया सोऽथ हृदि शल्यायमानया । शाखयोद्वेजितोऽत्यन्तमिति राज्ञो व्यजिज्ञपत् ॥ ६७५ ॥
यदि तुष्टोऽसि मे देव ! दूरं देशं तदादिश । यत्र पश्यामि नो शाखामिमां दृष्टिविषोरगीम् ॥ ६७६ ॥
त्वमेवं वत्स ! मा भैषीर्दैवोऽपि तव किङ्करः । मद्भुजापञ्जरस्थस्य शाखाऽसौ किं करिष्यति ? ॥६७७॥
निःशङ्कमानसो भोगान् भुङ्क्ष्व सर्वोत्तमानिति । धीरयामास तं राजा मन्वानो निर्जितं विधिम् ६७८
सोऽन्यदा कृतशृङ्गारः स्वर्णशृङ्खलकादिभिः । अश्वारूढः समं राज्ञा राजपाटिकया व्रजन् ॥ ६७९ ॥
प्रियया कार्यमुद्दिश्य व्याघुट्याऽऽकारितो गृहे । क्षणं स्थित्वाऽनु राजानं प्रचचाल पुनर्जवात् ॥६८०॥
गतस्तस्य वटस्याधः शङ्कया वेगवत्तरम् । यियासुस्ताडयामास निर्दयं कशया हयम् ॥ ६८१ ॥
सहसोल्ललिते तस्मिन् महाबलगले स्थितम् । स्वर्णशृङ्खलकं पश्चाद्भागे गत्वा समुच्छलत् ॥ ६८२ ॥
तस्यैव वटवृक्षस्य शाखायास्तीक्ष्णकण्टके । स्थितं विलग्य वेगाच्चाऽधस्तादश्वो गतोऽग्रतः ॥ ६८३ ॥

(युग्मम्)

महाबलो गतबलः स्मृत्वा श्लोकं तमादिमम् । यावत्पठत्यसौ तावद् मृतः कण्ठग्रहार्दितः ॥ ६८४ ॥
द्रुतं लोकैरधस्तस्योत्तारितस्य कृतोऽखिलः । प्रतीकारो वृथा जज्ञे उपदेशो यथा जडे ॥ ६८५ ॥

रक्ष्यते नैव भूपालैर्न देवैर्न च दानवैः । नीयते वटशाखायां कर्मणाऽसौ महाबलः ॥ ६६० ॥
अरे ! लपसि किन्त्वेवं गलात्त इव वर्करः । इत्युक्तः स तलारक्षैः पापठीति तदेव हि ॥ ६६१ ॥
ततो नीत्वाऽथ तै राज्ञः सोऽर्पितो वस्तुना समम् । राजाऽपि संशयापन्नमानसस्तमभापत ॥ ६६२ ॥
अहो ! सौम्यं वपुर्वेषः प्रशस्यो दृगनुद्धता । क्रूरं च चौर्यकर्मेदं सर्वमीक्ष तवाऽद्भुतम् ॥ ६६३ ॥
ऊचे महाबलः स्वामिन्नघटं सर्वमावयोः । दैवस्य तु विचित्रस्य न किञ्चिदिह दुर्घटम् ॥ ६६४ ॥
रक्ष्यते तपसा नैव न देवैर्नच दानवैः । नीयते वटशाखाया कर्मणाऽसौ महाबलः ॥ ६६५ ॥
अहो ! कोऽसौ वटस्तस्य का शाखा को महाबलः ? । राज्ञेत्युक्तः स भूयोऽपि पठति स्म तदेव हि ६६६
सगर्भं तद्वचो ज्ञात्वा महादक्षो नरेश्वरः । उन्मोच्य बन्धादभयं दत्त्वा पप्रच्छ तं पुनः ॥ ६६७ ॥
उन्मीलज्जीवितव्याऽऽशः स भूपाय यथातथम् । खात्रपाता-ऽहिदंशाद्यं वृत्तान्तं सर्वमाख्यत ॥६६८॥
तच्छ्रुत्वा सर्पदष्टात्मदयितास्मृतिजन्मना । कृपाऽरुणदृशाऽऽकाशे लक्ष्यं बद्ध्वा नृपोऽवदत् ॥ ६६९ ॥
अरे रे दैव ! निस्त्रिंश ! बालस्त्रीवृद्धघातक ! कृत्याऽकृत्यविशेषाऽज्ञ ! चौरवच्छिद्रवीक्षक ! ॥६७०॥
अजानतस्तदा मे चेदपजह्रे प्रिया त्वया । अनयैव तया शौर्यवृत्त्या मा गर्वमुद्वहेः ॥ ६७१ ॥
अस्मिन् महाबले वाचयं निजं तदधुना यदि । सत्यापयिष्यसे तर्हि ज्ञास्ये त्वां सुभटं वरम् ॥ ६७२ ॥

१ अघटनानम् ।

स द्वितीयदिने सूत्रधारस्य मरणं तथा। दृष्ट्वाऽभूद् भाविपञ्चत्वभयव्याकुलितो भृशम् ॥ ६४७ ॥
यत उक्तम्—
मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः। आहारोऽपि न रोचेत किमुताऽकृत्यकारिता ? ॥ ६४८ ॥
दूरं यास्याम्यतः शाखामिमां पश्यामि नो यथा। करिष्ये च तपस्तीव्रं सर्वानर्थनिवारकम् ॥ ६४९ ॥
इति निश्चित्य स क्वापि ग्रामे दूरतरे ययौ। तदासन्नवने दीक्षां जगृहे तापसान्तिके ॥ ६५० ॥
विपन्ने च गुरौ देवायतने देवपूजनम्। कुर्वन् मठस्थितस्तीव्रमज्ञानं कुरुते तपः ॥ ६५१ ॥
इतश्च श्रीपुरे राजभवनाद् रत्नपेटिकाम्। गृहीत्वा तस्करः कोऽपि रात्रौ धृष्टः प्रनष्टवान् ॥ ६५२ ॥
स राजपुरुषैः पृष्ठे प्रेर्यमाणो भयद्रुतः। विवेशोपवने तत्र यत्राऽऽस्ते दस्युतापसः ॥ ६५३ ॥
मुक्त्वा तस्यान्तिके पेटां चौरो दूरं पलायितः। तां वीक्ष्य तापसः प्रातर्जजल्प मुदिताननः ॥ ६५४ ॥
अहो ! दैवेन मे तोषाद् दत्ता रत्नकरण्डिका। तपःप्रभावादथवा किं न संपद्यते नृणाम् ? ॥ ६५५ ॥
इति यावत् करेणैतां विषकन्यामिव स्पृशेत्। तावत् स वेष्टितोऽत्युग्रैरभितो राजपूरुषैः ॥ ६५६ ॥
अरे ! तापसवेषेण मुषितं श्रीपुरं पुरा। मुमूर्षुरधुना मूर्ख ! ढौकितो राजवस्तुनि ॥ ६५७ ॥
इत्युक्त्वा यष्टि-मुष्ट्याद्यैर्हत्वा बद्ध्वा च ते दृढम्। पुरः कृत्वा च तं तुष्टाः श्रीपुरं प्रत्यचालयन् ६५८॥
तद्वीक्ष्य तापसो दध्यौ यत्तेन कथितं तदा। तदेतदुपतस्थे मां व्यक्तमेवं पपाठ च ॥ ६५९ ॥

अहो ! मे भाग्यसंपत्तिर्यदयं सर्वकामदः । चिन्तामणिर्विकान्ते चक्रिणो भूपतिः करे ॥ ६३३ ॥
जिघृक्षुस्तत्करं यावदीक्षतेऽसाविनस्ततः । तावत्कपाटच्छिद्रेण विशन्तं सर्पमैक्षत ॥ ६३४ ॥
अरेऽत्र किमयं कर्ता विस्मयादिति स क्षणम् । निलीय दीपच्छायाया तस्थौ तास्करिकाग्रणीः ॥६३५॥
सर्पोऽपि वासवेश्मान्तर्गत्वा शय्याबहिःस्थितम् । करं राज्याः प्रसुप्तायाः दष्ट्वा व्यावृत्य निर्ययौ ॥६३६॥
तं दृष्ट्वा कौतुकाक्षेपविस्मृतात्मा स तस्करः । निःशब्दं द्वारमुद्घाट्य सहसैव तमन्वगात् ॥ ६३७ ॥
सौधादधः समुत्तीर्य समभूमिं गतः फणी । स रूपं बिभरांचक्रे महाकायवृषस्य तु ॥ ६३८ ॥
नर्दंश्च स वृषो वृद्धं प्रतोलीद्वारयामिकम् । दण्डमुत्पाट्य धावन्तमभिहत्य न्यपातयत् ॥ ६३९ ॥
चौरोऽथ निबिडं पुच्छे गृहीत्वा पृच्छति स्म तम् । कस्त्वं भोः ! किमिहायातः किमिदानीं करिष्यसि? ॥६४०॥
मर्त्यवाचाऽथ सोऽवोचत् किंकरोऽहं यमस्य भोः । राज्ञीमाहरिकं हन्तुं तस्यादेशादिहाऽऽगमम् ॥६४१॥
श्वस्तने तु दिने नव्यराजप्रासादशृङ्गतः । सूत्रधारवरस्तुङ्गात् पतित्वा मृत्युमेष्यति ॥ ६४२ ॥
चौरोऽप्याह स्म यद्येतत् तदा कथय संप्रति । भविष्यति कथं मृत्युः कुतो वा मम सुन्दर ! ? ॥६४३॥
स ऊचे भद्र मा प्राक्षीः पश्चात्तापकरं वचः । निर्बन्धेन पुनः पृष्टो वृषोऽवोचदहो ! शृणु ॥ ६४४ ॥
पुरेऽत्र राजमार्गस्थो वटवृक्षोऽस्ति यो महान् । उद्बद्धस्तस्य शाखायां मृत्युमासादयिष्यसि ॥६४५ ॥
तच्छ्रुत्वाऽत्यन्तभीतेन तेन मुक्तो वृषः क्षणात् । तिरोऽभूत् स पुनः कोऽपि तत्तत्कर्मोर्मिणो गुरुः ॥६४६॥

तावद्विशोपकैकस्याऽमेलतो लेख्यके कलिम् । कुर्वन्तं दत्तमद्राक्षीत् तनयेन समं भृशम् ॥ ६२० ॥
सुदक्षत्वादसौ चौरो व्यचारयदिदं हृदि । स्तोकव्यतिकरे स्वार्थभ्रंशकं धिगिमं हहा ! ॥ ६२१ ॥
प्रभूतार्जितवित्तेन विनीतेन सुतेन यः । एवं निशाभरे निद्राविमुखः कुरुते कलिम् ॥ ६२२ ॥
तस्य वित्तं हरिष्ये चेद् विदीर्णहृदयस्तदा । सद्यो विपत्स्यते तस्माद्यास्याम्यन्यत्र कुत्रचित् ॥६२३॥
गतश्च कामसेनाया वेश्याया भवनं ततः । दस्युर्ददर्श तां रूपनिर्जिताऽनङ्गवल्लभाम् ॥ ६२४ ॥
स्वयं स्नानाङ्गरागाद्यं कस्याऽप्यत्यन्तकुष्ठिनः । नानोपचारं परमं दैवतस्येव कुर्वतीम् ॥६२५॥ (युग्मम्)
अचिन्तयच्च नैतस्या अपि मे कल्प्यते धनम् । वीक्षते धनलोभेन स्मरवत् कुष्ठिनोऽपि या ॥ ६२६ ॥
परिभ्रमन् पुनर्विप्रगृहेऽथागाद् महाबलः । पर्यङ्के शयितं तं चाद्राक्षीत् स्वप्रिययाऽन्वितम् ॥६२७॥
इतश्चोपरिसंस्थेन सूत्रिते तत्करे खुना । स्वस्तीति कथयित्वाऽसौ स संभ्रान्तः समुत्थितः ॥६२८॥
चौरेण चिन्तितं लोभः स्वप्नेऽप्येतस्य विद्यते । एतावांस्तद् मया कार्यं चौर्यं नैवात्र निश्चितम् ॥६२९॥
किमन्यैरपि न क्षुद्रैर्मुषितैः पामरैर्जनैः । सर्वार्थसाधकं राजसौधमेव प्रयाम्यतः ॥ ६३० ॥
इत्येकमानसो गत्वा तत्र खात्रं प्रपात्य च । वासवेश्मप्रविष्टोऽसौ तत्र पार्थिवमैक्षत ॥ ६३१ ॥
पल्यङ्कस्थं समं राज्या शयानं सुखनिद्रया । तं दृष्ट्वा मुदितोऽत्यन्तं चौरश्चिन्तितवानिदम् ॥ ६३२ ॥

धर्मेऽसत्यं विशेषेण वर्जनीयं विचक्षणैः । सामकः कायजो दोषः सर्वगो वाचिकः पुनः ॥ ६०७ ॥
साधूनां सद्वदान्यानां सतीनां सत्यवादिनाम् । महिमानमिव द्रष्टुं रविरायाति नित्यशः ॥ ६०८ ॥
तृतीयाऽणुव्रतं ज्ञेय चौर्यवर्जनलक्षणम् । पालितं श्रेयसे यत्स्यादत्राऽमुत्राऽपि देहिनाम् ॥ ६०९ ॥
यस्याऽर्थे निजदेहोऽपि महाकष्टे नियोज्यते । क्षिप्यन्ते संशये प्राणा जनैः प्रियतमा अपि ॥ ६१० ॥
तत्परस्य धनं येन निस्त्रिंशमानिना हृतम् । मृतेरप्यधिका तस्य तेन जीवन्मृतिः कृता ॥ ६११ ॥
आस्तां परभवेऽत्रापि चौर्योपप्लुतचेतसः । नित्यं छलेक्षिणः क्वापि शाकिन्या इव नो धृतिः ॥६१२॥
परस्यादत्तं नादत्ते सुधीस्तृणमपि क्वचित् । स्पृष्टोऽङ्गुल्याऽपि मानद्रः किं न मालिन्यकारकः ?॥६१३॥
वैर-वैश्वानर-व्याधि-वाद-व्यसनलक्षणाः । महानर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः ॥ ६१४ ॥
तपस्यपि कृते प्रायः पापं चौर्यकृतं नृणाम् । अभुक्तं क्षीयते नैव दृष्टान्तोऽत्र महाबलः ॥ ६१५ ॥
नगरे श्रीपुराभिख्ये पार्थिवो मानमर्दनः । यथार्थनामधेयोऽभूच्छत्रूणां मानमर्दनः ॥ ६१६ ॥
बली महाबलो नाम तत्रैव कुलपुत्रकः । पितृभ्यां पाटितः किञ्चिदुच्छन्नस्वजनः क्रमात् ॥६१७॥
निरङ्कुशतया स्वैरं भ्रमन् दुष्कर्मदोषतः । द्यूतव्यसनसञ्जातचौर्यवृत्तिरतोऽभवत् ॥ ६१८ ॥
सोऽन्यदा निशि चौर्याय दत्ताख्यधनिनो गृहे । गतो जालान्तरेणाऽसौ गृहमभ्यमलोकत ॥ ६१९ ॥

---
१ सामान्य ।

वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सद्यो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ५९४ ॥
कूटसाक्ष्यप्रदातुस्ते श्वपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति वसुं निन्दन् नारदः स्वास्पदं ययौ ? ॥५९५॥
उच्चारूढैर्नरैरात्मा रक्षणीयोऽतियत्नतः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातः सुदुःसहः ॥ ५९६ ॥
देवताभिरसत्योक्तिकुपिताभिर्निपातितः । जगाम नरकं घोरं नरनाथो वसुस्ततः ॥ ५९७ ॥
यो यः सूनुरुपाविक्षद् राज्ये तस्याऽपराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं यावदष्टौ निपातिताः ॥ ५९८ ॥
इति ज्ञात्वा महाघोरमसत्यवचसः फलम् । स्वप्नेऽप्युक्तस्य कूटस्य प्रायश्चित्तयति प्रधीः ॥ ५९९ ॥
जलं गलनवस्त्रेण विवेकेन गुणव्रजः । सद्दानेन गृहारम्भो वचः सत्येन शुध्यति ॥ ६०० ॥
अस्ति बाह्येषु हेमाद्यमङ्गोपाङ्गेषु भूषणम् । नराणामन्तरङ्गाया जिह्वायाः सत्यमेव च ॥ ६०१ ॥
सत्योपयाचितत्वेन पूज्यन्ते देवता अपि । देवतेव मनुष्योऽपि ध्रुवं सत्येन वीक्ष्यते ॥ ६०२ ॥
दूरेऽस्तु कूटसाक्ष्यादि सदप्यपरघातकम् । फल्गु वाक्यं परीवादं सत्यवादी विवर्जयेत् ॥ ६०३ ॥
तत्सत्यमपि नो सत्यं यत्परस्योपतापकम् । असत्यमपि तत्सत्यं यत्परस्योपकारकम् ॥ ६०४ ॥
परस्यालीकमारोप्यं हास्येनाऽपि न पण्डितैः । हर्षेण भक्षितं किं न मारणाय विषं भवेत् ? ॥६०५॥
दोषं खालमिवान्यस्य चालयंस्तेन लिप्यते । तज्ज्ञात्वा चतुरस्तेन मार्गे रुद्धमुखो व्रजेत् ॥ ६०६ ॥

अन्यदप्यभिधातव्यं नाऽसत्यं पापभीरुणा । गुर्वागमान्यथाकारं कूटसाक्ष्ये न का कथा ? ॥ ५८० ॥
वसु कुरु गुरोः पुत्रं यद्वा सत्यव्रताग्रहम् । तथा सरोषमित्युक्तस्तद्वचोऽमंस्त पार्थिवः ॥ ५८१ ॥
ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । आजग्मतुश्च विद्वांसौ तत्र नारद-पर्वतौ ॥ ५८२ ॥
सभायामभिलन् सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनोः सदसद्वादक्षीरनीरसितच्छदाः ॥ ५८३ ॥
आकाशस्फटिकशिलावेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलंचक्रे नभस्तलमिवोडुपः ॥ ५८४ ॥
ततो निजनिजव्याख्यापक्षं नारद-पर्वतौ । कथयामासतू राज्ञे सत्यं ब्रूहीति भाषिणौ ॥ ५८५ ॥
विप्रवृद्धैः स ऊचेऽथ विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ५८६ ॥
घटप्रभृतिदिव्यानि वर्तन्ते देव ! सत्यतः । सत्याद्वर्षति पर्जन्यः सत्यात्तुष्यन्ति देवताः ॥ ५८७ ॥
देव ! त्वं सत्यवादीति विख्यातो भुवनत्रये । सत्यमेव स्थिरं लोके सर्वमन्यद् विनश्वरम् ॥ ५८८ ॥
त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते ! । त्वामिहार्थे किमु ब्रूमो ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ? ॥५८९॥
अदृष्टाः सिद्धगन्धर्वा राज्याधिष्ठातृदेवताः । लोकपालाश्च शृण्वन्ति वद सत्यं नरेश्वर ! ॥ ५९० ॥
यद्युदेति रविः प्रत्यङ् मेरुश्चापि प्रकम्पते । तथाऽप्यसत्यं भाषन्ते नैव सत्यधना नराः ॥५९१ ॥
वचोऽश्रुत्वेव तत् सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान् मेषान् गुरुर्व्याख्यदिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥५९२॥
असत्यवचसा तस्य क्रुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ५९३ ॥

प्रमाणमुभयोरत्र सहाध्यायी वसुर्नृपः । नारदः प्रतिपेदे तन्न क्षोभः सत्यभाषिणाम् ॥ ५६७ ॥
रहः पर्वतमूचेऽम्बा गृहकर्मरताऽप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यश्रौषं भवत्पितुः ॥ ५६८ ॥
जिह्वाच्छेदं पणेऽकार्षीर्यद् दर्पात् तदसांप्रतम् । अविमृश्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ५६९ ॥
अवदत् पर्वतोऽप्येवं कृतं तावदिदं मया । यथा तथाकृतस्याऽस्य करणं नहि विद्यते ॥ ५७० ॥
जीवः कण्टकमारूढः कृत्याऽकृत्यं न चेतयेत् । अतः प्रशस्तभावेऽसौ स्थापनीयः सदा बुधैः ॥५७१॥
साऽथ पर्वतकाऽपायपीडया हृदि शल्यिता[1] । वसुराजमुपेयाय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ? ॥ ५७२ ॥
दृष्टः क्षीरकदम्बोऽद्य यदम्ब ! भवतीक्षिता[2] । किं करोमि प्रयच्छामि किञ्चेत्यभिदधे वसुः ? ॥५७३॥
साऽवादीद् दीयतां पुत्र ! भिक्षा मह्यं महीपते ! । धनधान्यैः किमन्यैर्मे विना पुत्रेण पुत्रक ! ॥५७४॥
वसुराह स्म मे मातः ! पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवद् गुरुपुत्रेऽपि वर्तितव्यमिति श्रुतेः ॥५७५॥
कस्याद्य पत्रमुत्क्षिप्तं कालेनाऽकालरोषिणा । को जिघांसुर्भ्रातरं मे ब्रूहि मातः ! किमातुरा ? ॥५७६॥
अजव्याख्यानवृत्तान्तं स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणीकृतश्चासीत्याख्यायाऽर्थयते स्म सा ॥५७७॥
कुर्वाणो रक्षणं भ्रातुरजान् मेषानुदीरयेः । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ? ॥ ५७८ ॥
अवोचत वसुर्मातर्मिथ्या वच्मि वचः कथम् ? । प्राणात्ययेऽपि शंसन्ति नाऽसत्यं सत्यभाषिणः ॥५७९॥

---

१ शल्यं संजातं यस्यां सा । २ त्वमीक्षितेति रहस्यम् ।

रहो व्यज्ञपयद् राज्ञे गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । हृष्टो राजाऽपि जग्राह ददौ चास्मै बहुधनम् ॥ ५५४ ॥
स तया घटयामास च्छन्नं स्वासनवेदिकाम् । तच्छिल्पिनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्यचिन्नृपाः ॥५५५॥
तस्यां सिंहासनं वेद्यां नरेन्द्रस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यबुधैर्जनैः ॥ ५५६॥
सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिर्व्यानशे दिशः ॥ ५५७ ॥
तया प्रसिद्धया राजानो भीतास्तस्य वशं ययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ॥ ५५८ ॥
आगाच्च नारदोऽन्येद्युस्तत्रैक्षिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृग्वेदं शिष्याणां शेमुषीजुषाम् ॥ ५५९ ॥
अजैर्यष्टव्यमित्यस्मिन् मेषैरित्युपदेशकम् । बभाषे नारदो भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते ? ॥ ५६० ॥
त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं व्यस्मार्षीः केन हेतुना ॥ ५६१ ॥
ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किन्त्वजा मेषास्तथोक्ता निघण्टुषु ॥ ५६२ ॥
जगाद नारदोऽप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणीं गुरुरचीकथत् ॥ ५६३ ॥
गुरुर्धर्मोपदेष्टैव श्रुतिर्धर्मात्मिकैव च । द्वयमप्यन्यथा कुर्वन् मित्र ! मा पापमर्जय ॥ ५६४ ॥
साक्षेपं पर्वतोऽजल्पदजान् मेषान् गुरुर्जगौ । गुरूपदिष्टशब्दार्थोल्लङ्घनाद् धर्ममर्जसि ? ॥ ५६५ ॥
मिथ्याभिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयाद् नृणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदः पणोऽस्तु नः ॥५६६॥

१ व्याख्यानं कुर्वन्तम् ।

तज्जलं यत् तृषां छिन्द्यात्तदन्नं यत्क्षुधापहम् । बन्धुर्यो धीरयत्यार्तं स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ॥ ५४० ॥
तदधीतं श्रुतं येन नैवात्मा नरके पतेत् । क्लेशायासकरं शेषं सर्वमेव विडम्बना ॥ ५४१ ॥
यदर्थमयमारम्भस्तयोरेवंविधा गतिः । तदध्रुवकृते कृत्यं हारयामि ध्रुवं कथम् ? ॥ ५४२ ॥
गुरूपदेशो हि यथापात्रं परिणमेदिह । स्थानभेदेन मेघाम्भो मुक्ता-लवणतां व्रजेत् ॥ ५४३ ॥
प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः । नरकं यास्यतस्तस्माद् गृहवासेन किं मम ? ॥ ५४४ ॥
निर्वेदादित्युपाध्यायः प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोऽध्यास्त व्याख्याक्षणविचक्षणः ॥ ५४५ ॥
गुरुप्रसादतो भूत्वा सर्वशास्त्रविशारदः । नारदः शारदाम्भोदशुद्धधीः स्वां भुवं ययौ ॥ ५४६ ॥
नृपचन्द्रोऽभिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततो वसुरभूद् राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ ५४७॥
सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥५४८ ॥
यः प्राप यादृशीं ख्यातिमशुभामथवा शुभाम् । तदाश्लिष्ट इव प्रायस्तल्लेश्यः स भवेत् सदा ॥ ५४९ ॥
अथैकदा मृगयुणा मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विन्ध्यनितम्बे सोऽन्तराऽस्खलत् ॥५५०॥
बाणस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ ५५१ ॥
स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् । भूमिच्छायेव शीतांशौ ददृशे हरिणो मया ॥ ५५२ ॥
पाणिस्पर्शं विना नैषा सर्वथाऽप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदियं योग्या वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ५५३ ॥

असौ पश्यत्यहं पश्याम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपालाश्च पश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि च ॥५२७॥
नास्त्येवं स्थानमपि तद्यत्र कोऽपि न पश्यति । तात्पर्यं तद्गुरुगिरां न वध्यः स्यात् कुर्कुटः ॥५२८॥
गुरुपादा दयावन्तः सदा हिंसापराङ्मुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिज्ञातुमेतद् नियतमादिशन् ॥ ५२९ ॥
विमृश्यैवमहत्त्वेव कुर्कुटं स समाययौ । कुर्कुटाहनने हेतु गुरोर्व्यज्ञपयच्च तम् ॥ ३० ॥
स्वर्गं यास्यत्यसौ तावदिति निश्चित्य मस्तजे । गुरुणा नारदः स्नेहात् साधु साध्विति भाषिणा ॥५३१॥
अभीष्टः सुकृती युक्तं सतां धर्ममयं हि ते । संविभागमिवादातुं तस्य कुर्वन्ति गौरवम् ॥ ५३२ ॥
महतां काऽपि नापेक्षा परकीये स्वकेऽपि वा । यत्रैव गुणमीक्षन्ते तत्त्वतस्तत्र ते रताः ॥ ५३३ ॥
वसु-पर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुर्कुटौ तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ५३४ ॥
अपश्यतं युवामादावपश्यन् खेचरादयः । कथं हतौ कुर्कुटौ रे ! पापाविल्यशपद् गुरुः ? ॥ ५३५ ॥
इत्थं च निर्णयं ज्ञात्वा महोद्वेगाकुलो हृदि । इति दध्यावुपाध्यायो ज्ञातव्यं विदितं मम ॥५३६ ॥
आदर्शो दर्शितोऽन्धस्य मन्त्रितं बधिराग्रतः । अरण्ये रुदितं चक्रे रोपितं कमलं स्थले ॥ ५३७ ॥
वर्पितं चोपरक्षेत्रे एतावन्ति दिनानि यत् । अनयोः पाठनायासो मयाऽकारि निरर्थकः ॥ ५३८ ॥
तच्छ्रुतं यातु पातालं तच्चातुर्यं विलीयताम् । ते विशन्तु गुणा वह्नौ येषु सन्त्यप्यधोगतिः ॥ ५३९ ॥

भास्वता स्वकरौघेन यद्वदुद्धाटितेऽम्बुजे । नासिकाप्यायको गन्धः प्रसरत्येव सर्वतः ॥ ५१४॥
तथा शास्त्रेण गुरुणा नृणामुद्बोधिते हृदि । परमानन्दजनकं तत्त्वमुन्मीलति स्वयम् ॥ ५१५ ॥
बुद्ध्येति तानुपाध्यायोऽप्यध्यापयति सादरम् । गुरोर्मातृ-पितृभ्यां च कोऽन्योऽस्ति भुवने हितः ? ५१६
रजन्यामन्यदा तेषां पठतां सौधमूर्धनि । जाग्रत्येव गुरौ निद्रा क्षणं श्रमवशादभूत् ॥ ५१७ ॥
तदा च गगने यान्तौ चारणश्रमणावुभौ । तान् निरूप्य विदित्वैवं परस्परमवोचताम् ॥ ५१८ ॥
एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरौ पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चाऽश्रौषीत्क्षीरकदम्बकः ॥ ५१९ ॥
तच्छ्रुत्वा सहसा जातविषादम्लानमानसः । अचिन्तयदुपाध्यायो दुःश्रवं धिगिदं वचः ॥ ५२० ॥
मय्यप्यध्यापके शिष्यौ नरकं यास्यतो हहा !। न चालीकमिदं येन केनापि ज्ञानिनोदितम् ॥ ५२१ ॥
एभ्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः ?। जिज्ञासुरित्यसौ शिष्यांस्त्रीनप्याऽऽकारयत्समम् ॥५२२॥
यावत्तूर्णं समर्प्यैषामेकैकं पिष्टकुर्कुटम् । स ऊचेऽमी तत्र वध्या यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२३॥
वसु-पर्वतकौ तत्र गत्वा शून्यप्रदेशयोः । शुभां गातिमिवात्मीयां जघ्नतुः पिष्टकुर्कुटौ ॥ ५२४ ॥
महात्मा नारदाख्यस्तु व्रजित्वा नगराद् बहिः । स्थित्वा च विजने देशे दिशः प्रेक्ष्येत्यवर्णयत् ॥५२५॥
गुरुपादैरिदं तावदादिष्टं वत्स ! यत्त्वया । वध्योऽयं कुर्कुटस्तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२६॥

आस्तां वचन-कायाभ्यां हिंसा जीवव्यथाकरी । चिन्तिता मनसाऽप्येषा नृणां नरकदायिनी ॥ ५००
यथा कोऽपि पुरा रङ्क उद्यानवनयात्रया । गते लोके पुरागर्भवैभारगिरिसन्निधौ ॥ ५०१ ॥
भिक्षामलभमानः सन्निजदुष्कर्मतापतः । हृदि चिन्तितवानेवमज्ञानाऽऽहितदुर्मतिः ॥ ५०२ ॥
अहो ! कोऽपि न मे भिक्षां भक्ष्यभोज्येषु सत्स्वपि । ददाति, तदिमं सर्वं हनिष्यामीति कोपनः॥५०३॥
रौद्रध्यानवशं यातो द्रुतमारुह्य पर्वतम् । एकं महोपलं मृत्याचालयामास निर्दयम् ॥ ५०४ ॥
तेनाधः पतता लोकः समस्तोऽपि प्रनष्टवान् । स पुनश्चूर्णितो मृत्वा द्रमको नरकं गतः ॥ ५०५ ॥
आख्यातमित्यहिंसायां द्वितीयेऽपि व्रतेऽधुना । आख्यानं वसुराजस्य कथ्यमानं निशम्यताम् ॥५०६ ॥
अस्ति शुक्तिमती नाम नगरी नगरीषु या । शुक्तिमत्याख्यया नद्या मुक्तावल्येव राजते ॥ ५०७ ॥
अभूत् तस्यां स्वतेजोभिर्ध्वस्तवैरितमोभरः । चूडामणिसमः श्रीमानभिचन्द्रो नरेश्वरः ॥ ५०८ ॥
अजायत सुतस्तस्य वसुनामा महामतिः । बाल्यकालादपि प्रायो यस्य सत्यव्रते रतिः ॥ ५०९ ॥
पुरुषेषु नयौदार्यविनयप्रमुखैर्गुणैः । वसुत्वं दधता येन चक्रे सार्था वसुन्धरा ॥ ५१० ॥
तत्र क्षीरकदम्बाख्यः सर्वशास्त्रविशारदः । उपाध्यायोऽस्ति तस्याऽपि सुतः पर्वतकाभिधः ॥५११॥
वसुः पर्वतकश्चैव तथान्यो नारदस्त्रयः । पार्श्वे क्षीरकदम्बस्य पठन्त्येते दिवानिशम् ॥ ५१२ ॥
मत्तद्विरदसंकाशे यौवनेऽनर्थकारिणि । पुरुषस्याधिरूढस्य न शास्त्रादन्यदङ्कुशम् ॥ ५१३ ॥

नृपमुख्यैरथो पृष्टं शिष्टं च मुनिनाऽखिलम् । तच्चरित्रं, ततः पर्षद् महासंवेगमागमत् ॥ ४८७ ॥
देविन्य-रुणदेवौ तु जातजातिस्मृती मुनिम् । अयाचतामनशनं धर्मध्यानैकमानसौ ॥ ४८८ ॥
मुनिराह महाभागाविदं वां युज्यतेऽधुना । ततो नृपादिसांमत्यात् ताभ्यामनशनं कृतम् ॥ ४८९ ॥
विज्ञप्तं भूभुजा नाथ ! दुष्कृतादियतोऽपि चेत् । भवेदेवंविधावस्था मादृशां का गतिस्ततः? ॥ ४९० ॥
मुनिरूचेऽमुना भूम्ना तिर्यग्-नरकसंभवः । अतः शत्रु-विषाऽग्निभ्यः प्रमादो ह्यधिकः स्मृतः ॥४९१॥
राजाह क उपायः स्याद् दुःखस्यास्य निवारणे? । मुनिराह प्रमादस्य रोधनं संयमेन यत् ॥ ४९२ ॥
राज्ञाऽभाणि किमेताभ्यां ह्यप्रमादो न सेवितः? । प्रचुरेण प्रमादेन नियतं दुर्गतिर्भवेत् ॥ ४९३ ॥
अप्रमादस्यातिशयात् सर्वदुःखक्षयो ध्रुवम् । किञ्चाभ्यामप्रमादेन क्षपितं भूरि कर्म भोः ! ॥४९४ ॥
शेषः कर्मांश एवाऽयं मुक्तो धन्याविमौ ततः । इयानेवानयोः क्लेशः शुभधीः कथमन्यथा? ॥ ४९५ ॥
प्रतिबुद्धस्ततो राजा जशादित्येश्वरान्वितः । दीक्षां जग्राह चौरोऽपि तज्ज्ञात्वाऽनुततापं सः ॥ ४९६ ॥
आगत्य च सनिर्वेदं निवेद्य निजदुष्कृतम् । अयाचत मुनेः पार्श्वात् संन्यासं मुनिरप्यदात् ॥ ४९७ ॥
आत्तपञ्चनमस्कारो निन्दित्वात्मानमुच्चकैः । तस्करोऽरुणदेवश्च देविणी च दिवं ययुः ॥ ४९८ ॥
तदेवं वचनस्याऽपि हिंस्रस्य फलमीदृशम् । विज्ञायाऽऽक्रोशदानाद्यं वर्जनीयं प्रयत्नतः ॥ ४९९ ॥

किं कथ्यतेऽधुना हन्त ! न्यग्रतन कथानकम् । असौ कुमारदेवस्य नामन्त्रिर्मानिरे: सुतः ॥ ४७४ ॥
एतन्नगरवास्तव्यजसादित्यसुतापतिः । यानभङ्गवशादित्थमग्रेवाऽत्र समागतः ॥ ४७५ ॥
इत्याद्यशेषवृत्तान्तं निवेद्यात्मानमीश्वरः । शिलया हन्तुमारब्धो भूतश्च मेरुकर्मभिः ॥ ४७६ ॥
इमं व्यतिकरं श्रुत्वा जसादित्यो निजाङ्गजाम् । आदाय देविणीमागादरुणं तं नवेक्षत ॥ ४७७ ॥
ततस्तं प्रत्यभिज्ञाय धिक् पापं मामिति ब्रुवन् । मूर्च्छितः सह देविण्याऽऽश्वासितश्च स वन्धुभिः ॥४७८॥
शूलिकान्तः समाकर्ण्याऽरुणदेवं स पूर्जनात् । काष्ठान्ययाचत श्रुत्वा तद् नृपो द्रुतमागतः ॥ ४७९ ॥
अब्रवीच जसादित्य ! देवमत्रापराध्यति । नाहं तु यन्ममाऽप्येवं सहसाकारिताऽभवत् ॥ ४८० ॥
तदाग्रहमिमं मुञ्च हृदि कर्मस्थितिं स्मर । अन्यथा चिन्तितं कार्यं कर्मणा क्रियतेऽन्यथा ॥ ४८१ ॥
अत्रान्तरे चतुर्ज्ञानी मुनिर्नाम्नाऽमरेश्वरः । ज्ञात्वा तत्राययौ बोधोपकारं बहुदेहिनाम् ॥ ४८२ ॥
तत्प्रभावाच्च सर्वेषां गलिताः शोकशङ्कवः । शान्तो देवोऽर्च्य इत्यस्माज्जाता धर्मश्रुतौ मतिः ॥४८३॥
देवैर्गन्धाम्बुसंसिक्तभून्यस्तस्वर्णपङ्कजे । उपविश्य महात्माऽसौ धर्ममाख्यातुमुद्यतः ॥ ४८४ ॥
मुञ्चताऽहो ! मोहनिद्रां जाग्रत ज्ञानजागरैः । त्यजत प्राणिघाताद्यं लात क्षान्त्यादिकान् गुणान् ॥४८५॥
प्रमादमुज्झत द्विष्टं प्रमादादल्पतोऽपि यत् । बध्यते दारुणं कर्म देविन्य-रुणदेववत् ॥ ४८६ ॥

गतायाः क्रीडनोद्यानं देविण्याः कटकद्वयम् । गाढाविति करौ छित्त्वा दस्युना जगृहे रहः ॥ ४६० ॥
कूजितं वनपालिन्या ततश्चौरानुसारतः । दृष्ट्वा पलायमानं तं धाविता दण्डपाशिकाः ॥ ४६१ ॥
क्षीणशक्तिरथो पूर्वं दृष्टं जीर्णसुरालयम् । प्रविष्टो यत्र सुप्तोऽस्त्यरुणदेवः सुनिर्भरम् ॥ ४६२ ॥
अयमेवाधुनोपाय इति ध्यात्वा स तस्करः । तत्पार्श्वे कटकौ मुक्त्वा शस्त्रीं च शिखरेऽविशत् ॥ ४६३ ॥
उत्थितोऽरुणदेवोऽथ निरीक्ष्य कटकद्वयम् । दत्तं देव्येति संतोषाद् गृहीत्वाऽगोपयत् कटौ ॥ ४६४ ॥
छुरिकां पुनरादाय किमेतदिति चिन्तयन् । यावदस्त्यरुणस्तावदागता दण्डपाशिकाः ॥ ४६५ ॥
संक्षुब्धः सन् स तैरुक्तो रेऽधुना कुत्र यास्यसि ? । इत्युक्त्वा ताडयत्स्वेषु पपात कटकद्वयी ॥ ४६६ ॥
ततो बद्ध्वाऽर्पितो राज्ञो वृत्तान्तश्च निवेदितः । नृपादेशाच्च शूलायां भिन्नो नीत्वा बहिः स तैः ॥४६७॥
अत्रान्तरे भोज्यपाणिस्तत्रागादीश्वरः पुरात् । अदृष्ट्वारुणदेवं च पप्रच्छारामपालकान् ॥ ४६८ ॥
अहो ! एवंविधः कोऽपि दृष्टो देवकुलादितः । गच्छन् कुत्रापि युष्माभिस्तैरूचे कोऽपि नेक्षितः ? ॥४६९॥
किन्त्वेकः कोऽपि चौरोऽत्र धृत्वा व्यापादितोऽधुना । गतश्चेत् कौतुकात् तत्र न जानीमस्तदा वयम् ॥४७०॥
ततो व्याकुलितो यावद् वध्यस्थानं गतो द्रुतम् । अरुणं दारुणावस्थं शूलायां तावदैक्षत ॥ ४७१ ॥
हा ! श्रेष्ठिपुत्र ! हा ! मित्र ! किं तवासीदिति ब्रुवन् । आराटिं भीषणां मुक्त्वा मूर्छितो न्यपतत् क्षितौ ॥४७२॥
सकौतुकोदयं तत्राश्वास्य प्रेक्षार्थकैर्जनैः । आर्य ! श्रेष्ठिसुतः कोऽयमिति पृष्टः स्खलन् जगौ ? ॥४७३॥

वेलायामागतः सर्गो मुक्तं मुद्रेन्धनं ततः । अभक्ष्य जननी क्षुत्तृड्बाधया कुपिता भृशम् ॥ ४४६ ॥
जलमानीय चन्द्राऽपि व्यग्रत्वाद्विस्मृतानुपः । दीना न केनाप्यकृतसारा स्वगृहमागता ॥ ४४७ ॥
त्वां दृष्ट्वा त्वं कथं पापे ! शूलायां तत्र रोपिता । स्थिता यदियतीं वेलां सर्ग इत्याह निष्ठुरम् ? ॥४४८॥
तत् श्रुत्वा साऽपि तापेन सहसोवाच किं करौ । छिन्नौ ते शिक्यकादन्नमुत्तार्य बुभुजे न यत् ? ॥४४९॥
इत्युक्तिप्रत्ययं बद्धमुभाभ्यां कर्म दारुणम् । कालेन सुगुरोर्योगात् श्रावकत्वमवापि च ॥ ४५० ॥
प्रवर्धमानसंवेगाद् यतिव्रतमपि क्रमात् । गृहीत्वा विधिनाऽऽराध्य सुरलोकं गतावुभौ ॥ ४५१ ॥
ततश्च्युत्वा सर्गजीवस्तामलिप्त्यां धनेशितुः । जातः कुमारदेवस्याऽरुणदेवाभिधः सुतः ॥ ४५२ ॥
चन्द्राजीवः पुनश्च्युत्वा समभूत् पाटलापुरे । जसादित्यमहेभ्यस्य देविणी नाम पुत्रिका ॥ ४५३ ॥
सा दत्ताऽरुणदेवस्य किन्त्वनिष्पन्न एव सः । विवाहेऽगाद् वणिज्यार्थं कटाहं जलवर्त्मना ॥ ४५४ ॥
ततो व्यावर्तमानस्य दैवाद् यानमभज्यत । महेश्वराख्यमित्रेण स तीर्त्वाऽब्धितटं गतः ॥ ४५५ ॥
ततो गच्छन् क्रमेणासौ पाटलापुरमागतः । ईश्वरेणोदितं मित्र ! श्वशुरस्थानमत्र ते ॥ ४५६ ॥
तत्तत्र गम्यते, सोऽपि प्राह नैवंविधस्य मे । श्वशुरान्तेऽर्हति गन्तुमीश्वरः पुनरब्रवीत् ॥ ४५७ ॥
तत्तिष्ठ बहिरेव त्वं पुरान्तर्याम्यहं पुनः । आनेतुं भोजनं तेनाऽनुज्ञातः स तथाऽकरोत् ॥ ४५८ ॥
अरुणस्तु श्रमात्तत्र विश्रान्तो मिलितेऽक्षिणी । तदा चारुण-देविण्योः कर्मोदीर्णं वचस्कृतम् ॥ ४५९ ॥

औचित्यमन्यलोकानामपि कृत्वा पितुर्गिरा । भीमो गजेन्द्रमारूढः पश्चादारोप्य मन्त्रिणम् ॥ ४३३ ॥
समं पित्रा गतः सौधं मङ्गलैः स परश्शतैः । अशेषमङ्गलावासो यतो धर्मः श्रितोऽमुना ॥ ४३४ ॥
भोजनानन्तरं पृष्टो भीमस्य मतिसागरः । चरित्रं यद्यथावृत्तमाचख्यौ भूभुजः पुरः ॥ ४३५ ॥
वह्वी राजसुताः पुत्रः स पित्रा परिणायितः । निजराज्येऽभिषिक्तश्च जिनदीक्षाऽऽददे स्वयम् ॥ ४३६ ॥
ततो भीमनरेन्द्रोऽपि जिनधर्मप्रभावकः । प्रान्ते प्राप्तपरिव्रज्यो जगाम परमं पदम् ॥ ४३७ ॥
स्वयं प्राणिवधादेवं विनिवृत्तः परानपि । निवर्त्य परमां सिद्धिमाप लोकद्वयेऽपि सः ॥ ४३८ ॥
वचोऽपि हिंसाविषयं महानर्थविधायकम् । अत्र मातृ-सुतौ चन्द्रा-सर्गाह्वानौ निदर्शनम् ॥ ४३९ ॥
तथाहि—
अस्त्यत्र भरतक्षेत्रे वर्धनागपुरं पुरम् । सद्दडो नाम कोऽप्येकस्तत्रासीत् कुलपुत्रकः ॥ ४४० ॥
तस्य चन्द्राभिधा पत्नी सुतः सर्गस्त्रयोऽप्यमी । अभाग्यवशतोऽभूवन् दारिद्र्यकुलमन्दिरम् ॥ ४४१ ॥
विपन्ने सद्दडे चन्द्रा तुन्दार्थं परवेश्मसु । कुरुते कर्म, सर्गोऽपि वनादानयतीन्धनम् ॥४४२ ॥
पूर्णश्रेष्ठिगृहेऽन्येद्युर्जामातरि समागते । जलमानेतुमाहूता चन्द्रा पुत्रे वनं गते ॥ ४४३ ॥
सोऽपि पुत्रार्थमारोप्य भोजनं शिक्यकेऽद्भुतम् । ययौ कटिकया द्वारं पिधायेभ्यगृहं मुदा ॥ ४४४ ॥
चित्रं केऽपि प्रभुत्वेऽपि प्रतिबध्नन्ति नो मनः । परप्रेष्यत्वमप्याप्य बाढं हृष्यन्ति केचन ॥ ४४५ ॥

निर्वापयसि संसारमरुस्थलपथस्थितम् । दृष्टोऽप्याकस्मिकाम्भोदस्तोदकः परमेश्वर ! ॥ ४२० ॥
ध्यातो येन जिनेश ! त्वं विकाशिकमलानन ! । तस्य विश्वोत्तमानन्तसौख्यलक्ष्मीनिधे ! प्रभो ! ॥४२१॥
गुणैरेव त्वया देव ! शरच्चन्द्रप्रभासितैः । अन्तरङ्गिणां वीरत्र्यमर्माविदा मुदा ॥ ४२२ ॥
नयद्वयभुजा पीनगात्रकाङ्क्षा जनैः सुगा । सौम्य ! त्वदागमाख्याऽसौ निश्रेणिः सिद्धि सद्मनि ॥४२३॥
शुभकर्मक्रियं भव्य भावदत्र-मुनिस्तुत ! । क्षीणकर्मक्रियं नाथ ! देहि सर्वज्ञ ! मे पदम् ॥ ४२४ ॥
इति चित्रगुणं चित्रस्तोत्रेण जगतां पतिम् । स्तुत्वा कुमारो देवेभ्य समहस्तमदापयत् ॥ ४२५ ॥
भेरी-सम्भृक-डक्काभिमृदङ्ग-पटहादिभिः । आतोद्यैर्वाद्यमानैर्निर्घोष उच्छलितो भृशम् ॥ ४२६ ॥
तमाकर्ण्य निजास्थाने स्थितो राट् हरिवाहनः । पप्रच्छ मन्त्रिणः कोऽयाकस्मिकोऽयं महाध्वनिः ? ४२७
तद् यावच्चिन्तयेद् मन्त्रिजनस्तावद् नराधिपम् । काननाधिकृतोऽभ्येत्य नत्वा वर्धापयत्यदः ॥ ४२८ ॥
देव ! देववनोद्यानवने सुरपरिच्छदः । भीमः समागतस्तत्रारब्धचैत्यमहोत्सवः ॥ ४२९ ॥
नृपस्तस्याङ्गसंलग्नं दत्त्वाऽऽभरणमुल्लसन् । प्रतीहारं समादिश्य पुरशोभामकारयत् ॥ ४३० ॥
महद्‌र्ध्या स स्वयं दूरादागतं सुतमभ्यगात् । उल्लसन् वलितं कृष्णपक्षादिन्दुमिवाम्बुधिः ॥ ४३१ ॥
आगच्छन् भूभुजं दृष्ट्वा पथि भीमो विमानतः । अवतीर्य पितुर्मातुश्चरणौ प्रणमन्नतः ॥ ४३२ ॥

ततो झगिति सा मुक्त्वा विमानं हसितानना । भीमं नत्वा निविश्याग्रे विज्ञा विज्ञापयत्यदः ॥ ४०६ ॥
सम्यक्त्वं भद्र ! दत्त्वा मे विन्ध्याचलगुहासदाम् । मुनीनां त्वं तदा पार्श्वे स्थितोऽहं च गता प्रगे ४०७॥
ततो युष्मत्प्रसादेन मया सपरिवारया । वन्दित्वा तान् मुनीन् भक्त्या स्वजन्म सफलीकृतम् ॥४०८॥
तत्र यूयं तु नो दृष्टाः पृष्टाश्च मुनयो न तैः । उत्तरं दत्तमित्यार्त्या प्रयुक्तो मयकाऽवधिः ॥ ४०९ ॥
दृष्टा यूयमिह स्नानं कार्यमाणास्तदुत्सुका । चलिताऽस्मि परं किञ्चिद् बृहत्कार्याद् विलम्बिता ॥४१०॥
सुविमानं विकुर्व्यार्थ यक्षेन्द्रो भीममब्रवीत् । अस्मिन्नारुह्यतां शीघ्रं गन्तव्यं यत् पितुः पुरे ॥ ४११ ॥
अथोत्थाय नृपं हेमरथं संबोध्य राजसूः । तं विमानं समारुह्य प्रतस्थे मन्त्रिसंयुतः ॥ ४१२ ॥
देवास्तस्य पुरो गीतं नृत्यं कुञ्जरगर्जितम् । हयहेषां च कुर्वन्तो वल्गन्तश्च प्रतस्थिरे ॥ ४१३ ॥
महता तूर्यनादेन पूर्यमाणे नभोऽङ्गणे । कुमारः प्राप कमलपुरस्यासन्नकाननम् ॥ ४१४ ॥
तत्रस्थे जिनचैत्येऽसौ रक्षो-यक्षादिभिः सह । वन्दित्वा विधिना देवानथ स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ४१५ ॥
मुनीन्द्रहृदयानन्दकन्दकन्दलनाम्बुद ! । विकल्पकल्पनापेतं वीतरागत्वमेव मे ॥ ४१६ ॥
पुण्यभाजितयाऽऽत्मीये जिन ! ध्यायन्ति ये हृदि । ध्यातारोऽपि परं ध्येया भुवनस्यापि ते मताः ४१७
तैस्तैर्भुवनविख्यातैश्चरितैरिन्दुसुन्दरैः । जिन ! ध्वस्ततमस्तोम ! त्वमेव परमं पदम् ॥ ४१८ ॥
सत्पथप्रतिपन्थित्वान्न्यवधीर्देव ! यः पुरा । ज्ञानैकसम्पदे रूपातीत ! तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ ४१९ ॥

संभ्रान्तनृपलोकानां पश्यतामेव च क्षणात् । सा विमानभुजा प्राप्ता काचित्काचित्सुरांगना ॥३९२॥
कुमारमभिवन्द्यासावुपविष्टा तदन्तिके । उवाच नृपलोकानां तन्वती मम विस्मयम् ॥ ३९३ ॥
अहो ! भीम ! तदा तेऽत्राऽऽनीयमानस्य हस्तिना । मयेत्यवधिना ज्ञातं कुमारे यदसौ हितः ॥ ३९४ ॥
अथ तत्र तथैवाऽस्थामहं स्थानेऽधुना पुनः । तव माता पिता पौरलोकश्चार्तावदू[illegible]स्थितः ॥ ३९५ ॥
रुदन् निरन्तरं सौम्य ! स्मारं स्मारं गुणांस्तव । किञ्चित्कार्यवशात्तत्र गतया वीक्षिता मया ॥ ३९६ ॥
विहिता च पुरस्तेषां प्रतिज्ञा यदिह ध्रुवम् । भीमो दिनद्वयस्यान्तरानेतव्यो मया ननु ॥ ३९७ ॥
कथितं च यथा भीमकुमारेण वहुर्जनः । धर्मेऽस्थापि, तथा भूयान् मार्यमाणोऽपि रक्षितः ॥ ३९८ ॥
अस्ति हेमपुरे सार्धं मतिसागरमन्त्रिणा । कुमारः कुशली तस्मा हर्षस्थाने विपश्चिताम् ॥ ३९९ ॥
इति श्रुत्वोत्सुकीभूय भीमो यावत् प्रतिष्ठते । भेरी-पटह-भम्भानां तावदुच्छलितो रवः ॥ ४०० ॥
ततोऽनेकविमानानां विमाने मध्यगे स्थिता । तारहाराञ्चितोरस्का कुण्डलोल्लसिताननना ॥ ४०१ ॥
गगने देवता दृष्टा तेजःप्रसरभासुरा । ततः किमिदमित्याख्यन् राक्षसः सहसोत्थितः ॥ ४०२ ॥
यक्षोऽपि गर्जितं कुर्वन् करे धृत्वोरुमुद्गरम् । उत्तस्थौ, कालिकाऽकर्षत् करात्कर्तरीं करे ॥ ४०३ ॥
असंभ्रान्तं कुमारस्तु यावत्तिष्ठति संमुखः । जय नन्देति जल्पन्तस्तावद् देवाः समाययुः ॥ ४०४ ॥
आख्यान्ति च कुमारस्य पुरः सरभसा इव । यक्षिण्याः कमलाख्यायाः समागमनसूचकः ॥ ४०५ ॥

नरेन्द्रादिभिरप्येवं प्रार्थिते मुनिपुंगवः । यक्ष-रक्षो-नृपादीनां सम्यक्त्वं विधिना व्यधात् ॥ ३७९ ॥
भीमेन तु कुपाखण्डिसंसर्गात् शुद्धिरर्थिता । तस्य सा मुनिना दत्ता तुष्टाः सर्वेऽपि तेऽभवन् ॥३८०॥
अथ मोहरिपुं नत्वा राक्षसेन्द्रादिभिः सह । कुमारो नृपतेर्हेमरथस्य भवनं ययौ ॥ ३८१ ॥
श्रीमान् हेमरथोऽप्येनं सामन्ता-ऽमात्यसंयुतः । प्रणिपत्य कुमारेन्द्रं कृतज्ञात्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ३८२ ॥
देव ! यज्जीव्यते यच्च भुज्यन्ते राज्यसंपदः । यदेष पुरलोकश्चाऽशनपानमनोहरः ॥ ३८३ ॥
यच्च दुर्लभसम्पच्च रत्नलाभोऽयमद्भुतः । कुमार ! जगतीसार ! माहात्म्यं तत्तवाऽखिलम् ॥३८४॥
तदेष भवदादेशकारी नित्यं जनस्त्वया । प्रेर्यो यथोचिते कार्येऽनुगृहीतो यथा भवेत् ॥ ३८५ ॥
कुमारः प्राह भो राजन् ! कस्य केन कृतं भवेत् ? । जन्म मृत्युः सुखं दुःखं सर्वं स्यात् स्वस्वकर्मतः ३८६
व्यापारस्त्वेष युष्माकं सर्वेषां कुलजन्मनाम् । प्रमादो नैव कर्तव्यो जिनधर्मे सुदुर्लभे ॥ ३८७ ॥
साधर्मिकेषु वात्सल्यं जिनधर्मप्रभावना । तथा निरपराधानां जीवानां वधवर्जनम् ॥ ३८८ ॥
अन्येष्वपि यथाशक्यं निवृत्तिः पापकर्मसु । इदं कार्यं सदा येन नैव दुःखं पुनर्भवेत् ॥ ३८९ ॥
तैरभाणि कुमारेन्द्र ! दिनानीह कियन्त्यपि । स्थीयतां जिनधर्मे स्याद् यथाऽस्माकं प्रवीणता ॥३९०॥
इति श्रुत्वा पुनर्दत्ते कुमारो यावदुत्तरम् । तावदुड्डामरो व्योम्नि जातो डमरकध्वनिः ॥ ३९१ ॥

१ मुनिमित्यर्थः ।

स एव सात्त्विको विद्वान स तपस्वी जितेन्द्रियः । येनाशु क्षान्तिखड्गेन कोपशत्रुर्निपातितः ॥३६६॥
रसो लवणतुल्यो न न विज्ञानसमः सुहृत् । धर्मतुल्यो निधिर्नास्ति न क्रोधसदृशो रिपुः ॥ ३६७ ॥
क्रोधवर्माभिभूतस्य केनापि सह संहतिः । मुच्यते न जीवस्य तज्जयोऽतो महाद्भुतः ॥ ३६८ ॥
इत्यादिमुनिवाक्येन बुद्धः सर्वगिलोऽवदत् । अकृत्याचरणान्नाथ ! निवृत्तोऽप्यभून्मम ॥ ३६९ ॥
कुमारस्यानुभावेन कोपः पुरजने मया । निर्जितस्त्वत्प्रभावेणाऽधुना हेमरथे पुनः । ॥३७०॥
मुनिराहोदितः क्रोधविपाकस्त्वत्कृते मया । अन्यथा मोहभेदेषु मिथ्यात्वमतिभीषणम् ॥ ३७१ ॥
एवंवाचि मुनौ गर्जंस्तत्रायातो महागजः । क्षुभिता परिषत् तस्य दर्शने सहसाऽभवत् ॥ ३७२ ॥
भीमो धीरयितुं तां तु सान्त्वयामास तं गजम् । सोऽपि शान्तमनाः साधुं ववन्दे त्रिःप्रदक्षिणम् ॥३७३॥
संहृत्य हस्तिरूपं च प्रत्यक्षो यक्ष एव सः । चलत्कुण्डलभूषाढ्यो बभूव कृतविस्मयः ॥ ३७४ ॥
सोऽभाणि मुनिना किं भोः ! प्रति पुत्रं निजं भवान् । अनुसृत्यागतो हेमरथं भूत्वा करीश्वरः ॥३७५॥
अयं पूर्वमिहानीतः स्वपौत्रं रक्षितुं त्वया । भीमः साम्प्रतमेतं तु स्वं पुरं नेतुमिच्छसि ॥ ३७६ ॥
यक्षेण भणितं नाथ ! सत्यमेवं यतो मम । एष हेमरथो नप्ता बभूवान् प्राच्यजन्मनि ॥ ३७७ ॥
किञ्च,
मयाङ्गीकृत्य सम्यक्त्वं कुसंसर्गेण दूषितम् । तेनाहं व्यन्तरो जातस्तदाऽऽरोपय मे पुनः ॥ ३७८ ॥

तथा तवानुवृत्त्यैष लोकः प्रकटितो मया । भीमेनालोकितं यावत् तावद् दृष्टोऽखिलो जनः ॥३५५॥
अत्रान्तरे कुमारेण स्तूयमानः सुरा-ऽसुरैः । आगच्छन् ददृशे व्योम्ना श्रीचारणमुनीश्वरः ॥ ३५६ ॥
स्थितः पद्मासने देवनिर्मिते स पुरो बहिः । भीम ऊचे राक्षसेन्द्र ! ममायं गुरुरागतः ॥३५७॥
अस्य पादाम्बुजं दृष्ट्वा करिष्ये सफलं भवम् । स्वस्येति भणितो रक्षोराजः प्रियममन्यत ॥ ३५८ ॥
यत उच्यते—
देवताप्रणिधानेन गुरूणां वन्दनेन च । न तिष्ठति चिरं पापं छिद्रहस्ते यथोदकम् ॥ ३५९ ॥
ततः कुमारो मन्त्री च रक्षो हेमरथस्तथा । ययुः सर्वेऽपि कल्याणीभक्तयो मुनिसन्निधौ ॥ ३६० ॥
मुनिस्तैः प्रणतस्तोपाद् भूतलन्यस्तमस्तकैः । सुधासिक्तैरिवागत्य सर्वपौरजनैरपि ॥ ३६१ ॥
मुनिनाऽथ समारब्धा देशना यदहो ! जनाः ! । कषाया इह चत्वारश्चतुर्गतिनिबन्धनम् ॥ ३६२ ॥
तेषु क्रोधो विशेषेण दारुणो यः कृशानुवत् । सर्वं दहति जीवानामगणंश्च[1] निजेतरम् ॥ ३६३ ॥
अहो ! जडत्वं जन्तूनामन्यस्थानस्थितोऽपि यः । संतापं कुरुते क्रोधाङ्गारः, स हृदि धार्यते ॥ ३६४ ॥
परं प्रति विघाताय साहाय्यमिव देहिनः । कुर्वंस्तमेव हन्त्युच्चैरहो ! कोपस्य कैतवम् ॥ ३६५ ॥
अत उच्यते—

---

१ अगणयन्, इत्यर्थः ।

क्षणेन स्नानसामग्र्यामागतायां नभस्तलात् । अभाणि दासपुत्रीभिर्मज्जनं क्रियतां विभो ! ॥ ३४२ ॥
भीमः प्राह वयस्योऽस्ति यदिमे मतिसागरः । आकारयत तं, ताभिः सोऽप्यानीतः क्षणादपि ॥३४३॥
समित्रः कारितो भीमः स्नानं दिव्यं च भोजनम् । स्थापितो वरपल्यङ्के यावदस्ति स विस्मितः ॥३४४॥
तावदेव कुतोऽप्येत्य स्फुरत्कान्तिः सुरः पुरः । प्रोचे भीम ! वरं ब्रूहि तुष्टोऽस्मि तव साहसात् ॥३४५॥
भीमः प्रोवाच तुष्टश्चेत् ततः कथय को भवान् । किमिदं पत्तनं किं च शून्यं देवस्ततोऽब्रवीत् ॥३४६॥
इदं हेमपुरं नाम पुरं हेमरथो नृपः । पुरोधास्तस्य चण्डाख्यो द्विष्टः सर्वजने पुनः ॥ ३४७ ॥
एषोऽपि नृपतिः क्रूरः प्रकृत्या कर्णदुर्बलः । शङ्कयाऽप्यपराधस्य कुरुते दण्डमुल्बणम् ॥ ३४८ ॥
अथ केनापि चण्डस्य द्वेष्यत्वादसहिष्णुना । अलिकं कथितं राज्ञो यन्मानद्रोहेण विप्लुतः ॥ ३४९ ॥
याचन्नपि महादिव्यमविचार्यैव भूभुजा । वेष्टयित्वा सणैश्चण्डो ज्वालितस्तैलसेकितः ॥ ३५० ॥
सोऽकामनिर्जराभावाद् मृत्वा सर्वाङ्गिलाभिधः । राक्षसोऽभूत् , स चाहं तु स्मृत्वा वैरमिहागतः ॥३५१॥
तिरोहितः समग्रोऽपि पुरलोको मया तथा । सिंहरूपं विकुर्व्यैष स गृहीतो नरेश्वरः ॥ ३५२ ॥
करुणा-पौरुष-सत्त्वप्रकर्षोदधिना त्वया । इमं मोचयता चक्रे चमत्कारो महान् मम ॥ ३५३ ॥
अदृश्येन ततः सर्वोऽप्युपचारः कृतो मया । भक्त्या च दिव्यशक्त्या च भवतो मज्जनादिकः ॥३५४॥

१ अग्निपातादिना शुद्धिप्रदर्शनं दिव्यम् । २ महात्मना, एवमपि ।

सिंहोऽप्याख्यदिदं सत्यं किन्तु प्राच्यभवे मम । तथाऽनेन कृतं दुःखं यथा वक्तुं न पार्यते ॥ ३२९ ॥
अतो भवशतेऽप्येनं घ्नतः कोपो न याति मे । कृताश्च विविधाः पीडा मारयिष्यामि संप्रति ॥ ३३० ॥
कुमारः प्राह चेत् कोपोऽपकारिणि तदा कथम् । कोपे एव न ते कोपः सुखसर्वस्वहारिणि ? ॥३३१॥
अतो दीनमिमं मुञ्च कुरु धर्मं दयामयम् । येन पापं विनिर्धूय मोक्षमन्यभवे व्रजेः ॥ ३३२ ॥
इत्यादियुक्तिभिर्बाढं बोधितोऽपि यदा हरिः । न मुञ्चति नरं तावच्चिन्तयामास राजसूः ॥ ३३३ ॥
कोपाविष्टस्य दुष्टस्य कोऽपि सान्त्वेन नो गुणः । ज्वरितस्य जलेनेव केवलं ताडनोचिता ॥ ३३४ ॥
ततः प्रेर्य बलात् सिंहं नरमादाय स स्वके । पृष्ठे चिक्षेप सिंहोऽपि मुखं व्यादाय धावितः ॥ ३३५ ॥
भीमेन स खुरे धृत्वोपरि भ्रमयितुं यदा । स्वस्यारेभे तदा सूक्ष्मीभूयाऽपेयाय[1] तत्करात् ॥ ३३६ ॥
अदृश्योऽसौ स्थितस्तत्र कुमारगुणरञ्जितः । करे नरस्य भीमोऽपि लग्नो राजकुलेऽविशत् ॥ ३३७ ॥
मन्दुरा-हस्तिशाला-न्तःपुराणि करणानि[2] च । शून्यानि परितः पश्यन् विस्मयस्फारितेक्षणः ॥३३८॥
विचित्ररूपकोल्लोचे चित्रभित्तिविराजिते । आरुरोह शनैर्भीमस्तले[3] सौधस्य सप्तमे ॥ ३३९ ॥(युग्मम्)
भीमस्य स्वागतं तत्र स्तम्भस्थाः शालभञ्जिकाः । योजयित्वा करावुच्चारयामासुर्मृदुस्वरम् ॥ ३४० ॥
अवतीर्योर्ध्वतश्चैताः सुवर्णमयमासनम् । ददुः सगौरवं भीमो निविष्टस्तत्र विस्मितः ॥ ३४१ ॥

१ अपेतः । २ स्थानानि । ३ मूले, इत्यपि ।

कुमारो विस्मितोऽवादीदहो ! मित्राऽत्र कुञ्जरे । किमीदृग् दृश्यते हस्तिरत्नं किं येन समुत्पतेत् ॥३१७॥
मन्त्री सर्वज्ञवचनभावितात्मा ततोऽब्रवीत् । नैवायं कुमारेन्द्र ! नभ यत्र भवे गतेन ॥ ३१८ ॥
किन्तु कोऽपि भवत्पुण्यप्रेरितोऽयं सुरः स्फुटम् । तद् यातु तत्र यत्रापि सर्वतः सुन्दरं हि नः ॥३१९॥
क्षणेन स करी व्योम्नोऽवतीर्यैकत्र पत्तने । उद्वसे गोपुरद्वारे तौ विमुच्य गतः क्वचित् ॥ ३२० ॥
कुमारो मन्त्रिणं मुक्त्वा बहिरेवाथ कौतुकात् । एकाकी नगरस्यान्तः प्रविवेश सुनिर्भयः । ॥ ३२१ ॥
ऋद्धिपूर्णांश्च शून्यांश्च पश्यन् हट्टगृहानसौ । तत्रैकं सिंहमद्राक्षीद् मुखात्तनरपुंगवम् ॥ ३२२ ॥
तद् दृष्ट्वा सकृपो नूनं दैवतं किञ्चिदित्यसौ । ध्यात्वा सविनयं प्राह सिंहमं मुञ्च पूरुषम् ॥ ३२३ ॥
उन्मील्य चक्षुषी भीमं दृष्ट्वा सिंहोऽपि तं नरम् । निजपादान्तरे क्षिप्त्वा जातमर्त्य इवाऽब्रवीत् ॥३२४॥
अहो ! सत्पुरुषोत्तंस ! मया भक्ष्यमिदं चिरात् । आसादितं क्षुधार्तेन मुञ्चामि तदिदं कथम् ? ॥३२५॥
कुमारः प्राह नन्वेतद् वैक्रियं रूपमुद्वहन् । सुरस्त्वं कोऽपि, देवाश्च कवलाहारिणो न हि ॥ ३२६ ॥
किञ्च.
विबुधस्यापि ते हिंसामबुधस्येव कुर्वतः । यदि नाम न दयाऽभूत् तदा लज्जापि किं नहि ? ॥३२७॥
अथवा ते यदि स्वेच्छा मानुषामिषभक्षणे । तदाहं स्वाङ्गतो मांसान्यर्पये तानि भक्षय ॥ ३२८ ॥

नीतः पाखण्डिना स्वस्योत्तरसाधककैतवात् । शिरो ग्रहीतुं पुत्रस्ते यक्षिणी तं ततोऽनयत् ॥ ३०४ ॥

इत्यादि कथयित्वाऽन्ते सुतः कतिपयैर्दिनैः । तवैष्यति महर्द्ध्येति नृपस्याऽऽख्याय सा गता ॥ ३०५ ॥

इदं च वचनं तस्याः संवादयितुमुत्सुकः । अन्वेष्टुं शकुनान् प्रातः पुराद् बहिरहं गतः ॥ ३०६ ॥

तित्तिरीतोरणे तावत् सहसा चक्रतुः स्वरम् । वामे गत्वा शुनः शीर्षमस्प्राक्षीद् दक्षिणाऽंह्रिणा ॥३०७॥

दक्षिणाद् वाममायातो वायसो मधुरं रसन् । चाषेण दर्शनं दत्तं मयूरेणाऽप्यनृत्यत ॥ ३०८ ॥

दुर्गाऽपि पार्थिवं कृत्वा वामे चिलिचिलिस्वरम् । ताराभक्ष्यमुखी भेजे क्षीरवृक्षं प्रियान्विता ॥ ३०९ ॥

इत्यादिशकुनान् भावस्थानचेष्टागतिस्वरैः । प्रशान्तान् वीक्ष्य संतुष्टो यावच्चलितुमुद्यतः ॥ ३१० ॥

तावदेत्याऽम्बरादेष उत्क्षिप्य मामिहाऽऽनयत् । दृष्टश्च पुण्ययोगेन मया त्वमधुना विभो ! ॥ ३११ ॥

तत्त्वादित्यपकार्येष तत्संप्रत्यनुगृह्यताम् । धर्मोपदेशदानेन ततः कापालिकोऽब्रवीत् ॥ ३१२ ॥

कालिकां प्रत्यहो ! मन्त्रिन् ! स्वधर्मं दिशताऽमुना । ममोपदिष्ट एवाऽयं शरणं तत् स मेऽधुना ॥३१३॥

किञ्च,

मित्र ! त्वच्चरितं वन्देऽपकारेऽप्युपकारिणः । गुणमाणिक्यरत्नाद्रेः कुमारस्य तु किं स्तुवे ? ॥ ३१४ ॥

यावदेवं प्रजल्पन्ति ते तावदुदिते रवौ । महानेकः करी तत्राऽऽगात् सप्ताङ्गप्रतिष्ठितः ॥३१५॥

कुमारं स करे कृत्वा निजपृष्ठे समन्त्रिणम् । संस्थाप्य कालिकाचैत्यादुत्पपात नभस्तलम् ॥ ३१६ ॥

धर्मस्य च दया बीजं पृच्यते तत्त्ववाप्यसौ । तपःशीलविहीनायाः कोऽन्यधर्मो भवेत्तव ? ॥ २९० ॥
ये कायेणापि निघ्नन्ति जीवानां तेऽपि पापिनः । ये तु कार्यं विना त्वेवं तेषां पापं किमुच्यते ॥२९१॥
किं ते कावलिकाहारविकल्पाया महामिषैः । श्रीमद्भिस्तज्जिनादिष्टं दयाधर्मं सदा श्रय ? ॥२९२॥
शुद्धधर्मे च लीनानां सान्निध्यं कुरु सर्वदा । पुनस्त्वं सुदेवत्वं प्राप्य येनाऽऽशु सिध्यसि ॥२९३॥
ततस्तद्वाक्यसंबुद्धा दध्यौ देवी सुलज्जिता । अस्याहो ! मानुषत्वेऽपि मतिः कीदृग् महामतेः ॥२९४॥
अद्यप्रभृति सर्वोऽपि जीवराशिः स्वजीववत् । रक्षितव्यो मयेत्युक्त्वा कालिकाऽभूददर्शना ॥२९५॥
अथ लब्धक्षणो भीमं ननाम मतिसागरः । सोऽप्यश्रुजलपूर्णाक्षो मित्रमालिङ्ग्य पृष्टवान् ॥२९६॥
अनेन पापिना तत्त्वं जानन्नपि कथं भवान् । प्रापितो दारुणावस्थामिमां सज्जनशेखर ! ॥ २९७ ॥
मन्त्री प्राह प्रभो ! रात्रिप्रथमप्रहरे तव । वासौकसि प्रिया याता तावत्त्वा तत्र नैक्षत ॥ २९८ ॥
ततः संभ्रान्तया पृष्टा यामिकास्तेऽपि सर्वतः । निरीक्ष्य त्वामपश्यन्तो गत्वा राज्ञे न्यवेदयन् ॥२९९॥
केनाऽप्यपहृतो वत्सो निःसंशयमिति ब्रुवन् । नृपः सिंहासनात् सद्यः पपात गतचेतनः ॥ ३०० ॥
मुमूर्छ मातृवर्गोऽपि मालतीप्रमुखोऽखिलः । श्रीखण्डरससंसिक्तः कथमप्याऽऽप चेतनाम् ॥ ३०१ ॥
ततो विलपितुं लग्ना राजा राज्यश्च मन्त्रिणः । एका मध्यवयास्तावन्नायिका सहसाऽऽययौ ॥ ३०२ ॥
तयाऽऽदिष्टं नृपोत्तिष्ठ मम पूजां कुरु द्रुतम् । आगता तव पुत्रार्थो येनाहं कुलदेवता ॥ ३०३ ॥

अथ नंष्ट्वा गतः क्वापि मत्करात् तदिहाधुना । त्वमानीतोऽसि, तत्तेन निःसत्त्वेन स्मृतेन किम् ? ॥२७७॥
किञ्च रे ! स तव स्वामी देव्या मे कथितः पुरः । विन्ध्याचलगुहासन्नश्वेतभिक्ष्वन्तिके स्थितः ॥२७८॥
तस्य सल्लक्षणत्वेन खड्गोऽप्येष मया हृतः । ततः कथमिहागत्य स हि त्वां मूर्ख ! रक्षिता ? ॥२७९॥
भीमः श्रुत्वा तदालापं दुःखा-ऽमर्षातिपूरितः । दध्यौ मे मन्त्रिणं पापो विडम्बयति हा कथम् ? ॥२८०॥
हक्कित्वा चाह रे ! पाप ! सोऽहं सर्वेषु जन्तुषु । सौम्योऽपि भीम एवाऽद्य त्वयि संहारकारणात् ॥२८१॥
ततोऽसौ मन्त्रिणं मुक्त्वा वलितो भीमसम्मुखम् । भीमेनापि लुलित्वाऽऽशु पद्भ्यां धृत्वा स पातितः॥२८२॥
धृत्वा केशेषु दत्त्वाऽङ्घ्रिं हृदि कृत्वा करे त्वसिम् । भीमो भीमोऽभवद् यावत् तावद् देव्याऽऽकुलाऽवदत्॥
मा भो मा मारयस्वैनं कुमार ! मम वत्सलम् । नृशीर्षकमलैर्नित्यं यः करोति मदीप्सितम् ॥ २८४ ॥
अनेन शिरसा यावदष्टोत्तरशिरःशते । पूर्णेऽस्य किल सेत्स्यामि प्रत्यक्षीभूय सम्प्रति ॥ २८५ ॥
तावत् त्वमागतो वत्स ! पौरुषेण तवाऽमुना । तुष्टाऽस्मि यदभीष्टं ते प्रार्थयस्व तदद्य माम् ॥ २८६ ॥
यतः--
अस्थिष्वर्थाः सुखं मांसे त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिषु । गतौ यानं स्वरे चाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥२८७॥
ततो भीमोऽवदद् देवि ! यदि तुष्टाऽसि मे प्रियम् । दत्से तच्चित्त-वाक्-कायैर्जीवहिंसां परित्यज ॥२८८॥
सिद्धिः कष्टमयी सर्वा रौद्रहोमादिकर्मभिः । सदा सुखमयी सिद्धिः पुनर्धर्मेण, नान्यथा ॥ २८९ ॥

तस्य मध्ये च भीमेन मुण्डमालाभ्रधारिणी । कृशाक्षी महिषारूढा कालिकामूर्तिरीक्षिता ॥ २६५ ॥
पुरतस्त्याश्च पाखण्डी स एवं ददृशे शठः । वामहस्तेन केशेषु बिभ्राणः सुन्दरं नरम् ॥ २६६ ॥
आरूढस्त्वागतो यस्यां भुजायां नृपनन्दनः । कापालिकस्य तस्यैव साऽपि वामेतरा भुजा ॥ २६७ ॥
करात्तपुरुषस्यायं पापात्मा किं करिष्यति ? । प्रच्छन्नीभूय तद्वीक्षे पश्चात् कुर्वे यथोचितम् ॥ २६८ ॥
इति संचिन्त्य तस्यासौ भुजादुत्तीर्य सत्वरम् । तस्यैव पृष्ठदेशेऽस्थाद् निभृतीभूय राजसूः ॥ २६९ ॥

(युग्मम्)

भीमस्य खड्गमादाय भुजा यावत् समागता । ततः कापालिको वामकरात्तं नरमब्रवीत् ॥ २७० ॥
रे ! वराक ! स्मराऽभीष्टदेवमामाशु यत्तव । शिरोऽनेनासिना छित्त्वा पूजयिष्यामि देवताम् ॥२७१॥
स प्राह त्रिजगज्जीवबान्धवो जिनपुंगवः । सर्वावस्थास्वपि ध्येयः शरणं मेऽस्तु सम्प्रति ॥ २७२ ॥
तथा यस्तत्पदाम्भोजभृङ्गः स्वामी क्रमागतः । परार्थव्यसनी यश्च यस्याहं जीवितावधिः ॥ २७३ ॥
कापालिकस्य विश्वस्तो यश्च वारयतोऽपि मे । गतस्तेन समं क्वापि यो ममास्ति सदा हृदि ॥ २७४ ॥
स एव सुगृहीताह्वो हरिवाहननन्दनः । भीमनामा कुमारेन्द्रः स्मृतः कुरु यथेप्सितम् ॥ २७५ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

पाखण्डी प्राह रे ! पूर्वमयं लक्षणवानिति । देवीपूजार्थमारब्धा मया तस्य शिरश्छिदा ॥ २७६ ॥

धन्या धर्मधनैश्वर्यगर्जितोर्जितवृत्तयः । इमे यैर्दर्पदुष्प्रेक्षा धनिनो नावलोकिताः ॥ २५३ ॥

यतः—

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिः प्रवृत्तिर्गुरुलङ्घने । मुखे कटुकता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ २५४ ॥

भीमोऽनुमोदनामेवं कुर्वन् गत्वान्तिके गुरुम् । अवन्दत महाभक्त्या शेषसाधूनपि क्रमात् ॥ २५५ ॥

लब्धाशीर्यावदस्त्येष शृण्वन् धर्मं तदन्तिके । गगनात् तावदाक्रान्तीं ददर्शैकां महाभुजाम् ॥ २५६ ॥

कालदण्ड इवाकस्मात् कोऽयमित्याकुलं जनैः ? । वीक्षिता सा कुमारस्य सन्निधौ सहसाऽपतत् ॥२५७॥

किं करिष्यत्यसावेवं ध्यायन् भीमोऽपि धीरधीः । प्रेक्षते तावदेतस्य खड्गमादाय साऽचलत् ॥ २५८ ॥

दीर्घा कृष्णा च कस्येयं भुजा याति क्व चेति सः ? । कुमारः कौतुकं द्रष्टुं द्रागुत्प्लुत्यारुरोह ताम् २५९

उत्पत्य गगनं तस्यां व्रजन्त्यां स नृपात्मजः । रराज कालियव्यालपृष्ठारूढ इवाच्युतः ॥ २६० ॥

तथा पोतपतिर्भिन्नपोतः फलकमाश्रितः । दुस्तरं गगनाम्भोधिं तितीर्षुरिव सोऽरुचत् ॥ २६१ ॥

गच्छंश्च नभसाऽनेकनदी-कानन-पर्वतान् । प्रेक्षमाणो भुवि प्राप कालिकाभवनं क्रमात् ॥ २६२ ॥

नानाऽस्थिमयभित्तिस्थनृमुण्डकपिशीर्षकम् । कङ्कालकल्पितद्वारं दन्तिदन्तोरुतोरणम् ॥ २६३ ॥

केशपाशपताकाढ्यं लम्बिताऽसितचामरम् । व्याघ्रकृत्तिकृतोल्लोचं रुधिरारुणभूतलम् ॥ २६४ ॥

(आदि विशेषकम्)

मोहान्धानां सुखायन्ते विषया दुःसहा अपि । लोष्टं धत्तूरिनानां हि कथं न कनकायते ? ॥ २३९ ॥
तद्विभाव्येति कन्दर्पदर्पसर्पविषापहम् । महागारुडमन्त्राभं जिनमेव हृदि स्मर ॥ २४० ॥
तुष्टाऽथ यक्षिणी प्राह चित्रं मन्त्राक्षरादिव । त्वद्वाक्याद् मम नष्टाद्य गतं मोहविषं क्षणात् ॥ २४१ ॥
ममैव किमिदं भाग्यं किंवा ते सिद्धिरीदृशी ? । भाल-पिण्ड-वचो-हस्तसिद्धयः स्युर्यतः सताम् ॥२४२॥
तन्मम त्वत्प्रसादेनान्यभवेऽपि न दुर्लभः । सर्वदुःखक्षयो मोक्षो विषयाऽपास्तचेतनः ॥ २४३ ॥
इत्थं तत्त्वोपदेशेन पूज्यस्तावत्त्वमत्र मे । यस्तु पूज्यतरस्तवाप्येष जिनो मे शरणं सदा ॥ २४४ ॥
संलापं यावदित्येवं कमलाक्षा करोति सा । भीमेन शुश्रुवे तावत् कुतोऽपि मधुरध्वनिः ॥ २४५ ॥
पृष्टं च सुन्दरि ! ध्वानः श्रूयते कस्य साऽब्रवीत् ? । सन्त्यत्र मुनयो विन्ध्ये चतुर्मासीमुपोषिताः ॥२४६॥
तेऽधुना कुर्वते धन्या स्वाध्यायं कृत्यतत्पराः । ततो भीमोऽवदत् सोऽयमनभ्रा वृष्टिरद्य मे ॥ २४७ ॥
यदेवंविधसाधूनामचिन्त्योऽत्र समागमः । रात्रिशेषं ततस्तत्र गत्वा निर्गमयाम्यहम् ॥ २४८ ॥
इत्युदित्वा स यक्षिण्या दर्शिताध्वा ततोऽगमत् । कृतनानागमाभ्यासा यत्र सन्ति तपोधनाः ॥२४९॥
पुनः सपरिवाराऽहं मुनीनेष्यामि वन्दितुम् । इत्युक्त्वा साऽप्यगाद्धाम स्मरन्ती भीमशासनम् ॥२५०॥
भीमसेनकुमारोऽपि धर्मध्यानसमाहितान् । मुनींस्तत्र गुरुं चापि दृष्ट्वा हृष्टोऽचिन्तयत् ॥ २५१ ॥
अहो ! भूपालसत्कार-भोगाभावेऽप्यबन्धनात् । साधूनां सिन्धुराणां च वनवासे महासुखम् ॥ २५२ ॥

तं गजेन्द्रमिवारूढो नखतीक्ष्णः कृशोदरः । करवाललल्लजिह्वो भीमः सिंह इवाऽशुभत् ॥ २२५ ॥
दध्यौ च मारयाम्येनं किंत्वेष च्छद्मनापि मे । सेवां चक्रे तथा जीवन् यदि धर्मेऽपि रज्यति ॥२२६॥
ध्यायन्निति कुमारेन्द्रः कथञ्चिदपि लाघवात् धृत्वा चरणयोः कापालिकेनोच्छालितोऽम्बरे ॥२२७॥
स पतन् यक्षिणीदेव्या दैवयोगादवाप्यत । करयोः संपुटीकृत्य नीतश्च निजमन्दिरे ॥ २२८ ॥
उत्तुङ्गचङ्गविस्तीर्णे पुण्यराशाविवोज्ज्वले । तत्र भीमः स्वमैक्षिष्ट दिव्यसिंहासनास्थितम् ॥ २२९ ॥
सार्धत्रिभङ्गघाटितामिव रूपं दधत्यथ । प्राञ्जलिः पुरतो भूत्वा यक्षिणी वदति स्म सा ॥ २३० ॥
अयं विन्ध्याचलो भद्र ! ममेदं वैक्रियं गृहम् । क्रीडार्थं निवसाम्यत्र कमलाक्षाऽस्मि यक्षिणी ॥२३१॥
निजदेवपरीवारवृता स्वैरमिहानिशम् । तिष्ठाम्यद्य पुनः शैलमष्टापदमहं गता ॥ २३२ ॥
ततो वलन्त्या दृष्टोऽसि प्रक्षिप्तस्त्वं नभोऽङ्गणे । कापालिकेन तस्माच्च पतन् यत्नाद्धृतो मया ॥ २३३ ॥
अधुना मारदुर्वारशरघातनिपीडिता । शरणं त्वां प्रपन्नास्मि रक्ष मां पुरुषोत्तम ! ॥ २३४ ॥
परिवारो मदीयोऽयं सर्वोऽपि तव किङ्करः । भविता तद्विधायाऽत्र प्रसादं, संगृहाण माम् ॥ २३५ ॥
यक्षिण्यास्तद्वचः श्रुत्वा हसित्वेषद् नृपाङ्गजः । बभाण यदहो ! काचित् परा काष्ठा मनोभुवः ॥ २३६ ॥
दूरेऽस्तु मादृशस्तावदबुधो भूमिगोचरः ? । इत्थं विबुधलोकोऽपि मदनेन विडम्ब्यते ॥ २३७ ॥
अनेनाभिद्रुता जीवाः कृत्याकृत्यं हिताहितम् । न जानन्ति न शृण्वन्ति नेक्षन्तेऽपयशोमषीम् ॥ २३८ ॥

क्षीरनीरनिधेर्जन्मलाभादिव सतृष्णताम्। करोति मत्तमानङ्गसंगादिव मदान्धताम् ॥ ९५ ॥
रजोबहुलता पद्मसद्मवासादिवाऽधिकाम्। तनोति कृष्णा नीक्ष्णाऽसिधाराचरणादिव ॥ ९६ ॥

(शिविरविलासतः)

नैव मूर्खे न विदुषि न शूरे न च कातरे। न कुरूपे न सद्रूपे न वृद्धे तरुणे न वा ॥९७॥
प्रकाशय विविधान् भावानमतोऽपि सतो यथा। रञ्जयन्ती जगत्सर्वं नैव श्रीः क्वाऽपि रज्यते ॥९८॥
पण्यं पण्याङ्गनेवाऽसौ केवलं पुण्यमीक्षते। नराणां तेन तैर्नित्यमर्जनीय नदेव हि ॥९९॥
भवेद् नैकान्ततस्तत्त्च व्यसनाऽऽसक्तचेतसाम्। तदेवं भण्यते जात! भवानित्थं पुनः पुनः ॥ १०० ॥
एप यद्यपि ते दानगुणः सर्वगुणोत्तमः। तथाऽपि नियतं तत्राऽप्यत्याऽऽसक्तिर्न शोभना ॥१०१॥
सर्वथा सर्वकार्येषु माध्यस्थ्यं शस्यते नृणाम्। दन्तपातः कथं न स्यादतिकर्पूरभक्षणात्? ॥ १०२ ॥

तथा—

तरुदाहोऽतिशीतेन दुर्भिक्षमतिवर्षणात्। अतित्यागादनौचित्यमप्यतिः कुत्राऽपि नेष्यते ॥१०३॥
एतदेव हि पाण्डित्यं यदाऽऽयादल्पको व्ययः। अत्रोदाहरणं दृष्टं स्पष्टं मुनिरूपणं तु ॥१०४॥
नित्यं कृतव्ययः स्वैरं मेरुरप्यपचीयते। तेजसीव गते वित्ते नरोऽङ्गारसमो भवेत् ॥१०५॥
बन्धुर्बन्धुरर्थीस्तावत् तावद् भार्या मनोऽनुगा। सर्वः कलकलः तावद् यावद् द्रव्यसमागमः ॥१०६॥

तदभावे पुनः शान्तध्वनिं तमनुजीविनः । मुञ्चन्ति विहगाः सद्यस्तडागमिव निर्जलम् ॥१०७॥
विशुद्धोऽपि गुणव्रातो विना लक्ष्मीं न शोभते । उन्मीलति यथा चित्रं न विना कृष्णतूलिकाम्[1] ॥१०८॥
मलरूपाऽपि तेनैषा सज्जनैरपि काङ्क्ष्यते । अतो नाऽर्थव्ययः कार्यस्त्वया वत्स ! यदृच्छया ॥१०९॥
अद्य श्वो वा तवैवाऽयं राज्यभारोऽवतिष्ठते । तन्निर्वाहक्षमं विद्वन् ! साधारणगुणं श्रय ॥११०॥
ललिताङ्गकुमारस्तदुपदेशाऽमृतं पितुः । कर्णाञ्जलिगतं पीत्वा मुदितो हृद्यऽचिन्तयत् ॥१११॥
धन्योऽहं यस्य मे तातः प्रत्यक्षमिति शंसति । गुरुवत् तत्त्वमेकान्ते तदिदं स्वर्णसौरभम् ॥११२॥
मातापित्रोर्गुरूणां च शिक्षणादपरं जने । अमृतं नास्ति, नास्त्येव तदुपेक्षासमं विषम् ॥११३॥
पूज्याऽऽदेशः प्रमाणं मे इत्यानन्द्य गुरुं गिरा । भक्त्या कृतनमस्कारः कुमारः स्वगृहं ययौ ॥११४॥
अथ स्तोकतमं तस्य यच्छतः पितुराज्ञया । अपवादः प्रवृत्ते याचकानां मुखादिति ॥११५॥
कुमार ! किमिदं विश्वदानेश्वरशिरोमणे ! । आकस्मिकमिहाऽऽरेभे वैलोम्याऽऽचरणं[2] त्वया ? ॥११६॥
चिन्तामणिसमो भूत्वा देव ! दानेन भूतले । पाषाण इव संवृत्तः तदिदानीं कथं भवान् ? ॥११७॥
कलामिन्दुः, करं दाता, धारां धाराधरो यदि । संकोचयिष्यते तर्हि जीविष्यति कथं जगत् ? ॥११८॥
व्यञ्जनं यद्वदन्नस्य यथा चाऽङ्गस्य भूषणम् । दानस्याऽन्ये गुणास्तद्वत् परीवाराय केवलम् ॥ ११९ ॥

१ श्यामकूचिकाम् । २ विपरीतताचरणम्।

दानमेवं नरः श्रेष्ठम्, महद्भिरपि मानवः । तेन हीनो विना क्षीरं स्नुता गौरिव नास्ति ॥ १२० ॥
धैर्य-शौर्यादिकं द्वीपि-कोलादिष्वपि दृश्यते । दानं तु महतामेव गजेन्द्राणां प्रवर्तते ॥ १२१ ॥
कीटिकानामनश्नीणामपि संग्रहशीलता । दानं पुनर्न देवानामपि निर्निमिषेक्षिणाम् ॥ १२२ ॥
संग्रहैकपरः प्राप समुद्रोऽपि रसातलम् । दाता तु जलदः पश्य भुवनोपरि गर्जति ॥ १२३ ॥
धनाङ्गपरिवाराद्यं सर्वमेव विनश्यति । दानेन जनिता लोके कीर्तिरेकैव तिष्ठति ॥ १२४ ॥
अदातेव वरं जातमृतपुत्रादपुत्रवत् । दानेन जनयित्वाऽऽशां न तु तस्मात् स्थितः पुमान् ॥ १२५ ॥
महित्य सर्वतः कीर्ति निमन्त्र्य भृशमर्थिनः । द्वारं पिदधतो देव ! कस्ते धातुविपर्ययः ? ॥ १२६ ॥
चित्रं दातृकरो मुक्तद्रविणोऽपि गुरुर्भवेत् । अर्थिनः पुनरत्यन्तलघुर्धनभृतोऽप्ययम् ॥ १२७ ॥
दातुर्नाऽर्थिसमो बन्धुर्भारमादाय यः परान् । लक्ष्मीरूपाऽऽपदि गतं निस्तारयति न त्वलु ॥ १२८ ॥
तस्मिन् महोत्सव इवाऽऽगते तुष्यति पण्डितः । मृत्युस्तु दूयते दीर्घरोगीव हि चिकित्सके ॥ १२९ ॥
समुद्राः स्थितिमुज्झन्ति चलन्ति कुलपर्वताः । प्रलयेऽपि न मुञ्चन्ति महान्तोऽङ्गीकृतं व्रतम् ॥ १३० ॥
पालयित्वा चिरं दानगुणं पावनमुन्नतम् । मा नाशय निषेधेन शिलाबन्धेन दम्भवत् ॥ १३१ ॥
ललिताङ्गो निशम्यैवं हृदये पीडितो भृशम् । अचिन्तयदिदं हन्त ! विषमं समुपस्थितम् ॥ १३२ ॥

१ चित्रक शूकरादिषु । २-गर्जितमित्यपि ।

एकतः पितुराज्ञा मे परिवादस्तथाऽन्यतः । सैष व्याघ्रतटिन्यायः किं करोमि द्वयाश्रयः ? ॥ १३३ ॥
उच्चैरारोहतां किं वा ममाऽऽज्ञाभङ्गदूषणम् । सर्वतः प्रसरन्नेषोऽवर्णवादस्तु दुस्तरः ॥ १३४ ॥
इति कृत्वा तथैवाऽसौ दातुं प्रवर्त्तते पुनः । उष्णीकृतमपि स्वीयं शैत्यं याति यतः पयः ॥ १३५ ॥
तद् ज्ञात्वा कुपितः कामं कुमारस्य नराधिपः । द्वारं निवारयामास सेवाहेवाकिनोऽपि हि ॥ १३६ ॥
अथाऽरावऽपमानेन बाढमापूरितो हृदि । नदीपुर इवाऽऽवर्त्तबद्धरुद्धगतिर्गतः ॥ १३७ ॥
अहो ! मे व्यसनं नैव तावद् द्यूतादि किञ्चन । नैव राज्यस्पृहा नैवाऽविनयः कोऽपि नाऽनयः ॥१३८॥
जन्तुप्रीतिकरं दानं यदेवं दोषतां गतम् । तदत्र युज्यते नैव मम स्थातुमतः परम् ॥ १३९ ॥
व्याधि-मालिन्य-दारिद्र्या-ऽपमान-व्यसनाऽऽगमैः । परदेशं विना नाऽन्यदिह श्रेयो मनस्विनाम् ॥१४०॥
इति निश्चित्य निर्गूढं कुमारो निशि निर्जने । वरं तुरङ्गमारुह्य चचालैकां दिशं प्रति ॥ १४१ ॥
इङ्गितज्ञस्तु तद् ज्ञात्वा निजदौर्जन्यदोषतः । तत्र स्थातुमशक्तः सन् सज्जनोऽपि तमन्वगात् ॥ १४२ ॥
आत्मवत् कर्मणा तेनाऽनुगतः श्रितवत्सलः । कुमारः प्राह भो भृत्य ! वद किंचिद् विनोदकृत् ॥१४३॥
तेनोचे देव ! किं श्रेष्ठं कथ्यतां पुण्य-पापयोः ? । सोऽप्यवादीदरे ! मूर्ख ! किमिदं गदितं त्वया ?॥१४४॥
अबला-बाल-गोपाल-हालिकानामपि स्फुटम् । इदं हि यद् जयो धर्मादधर्मेण पुनः क्षयः ॥ १४५ ॥
देव ! सत्यमहं मूर्खः परं कथय कीदृशौ । धर्माऽधर्मौ, कुमारेण भणितं शृणु सज्जन !? ॥ १४६ ॥

वचः सत्यं गुरौ भक्तिः शक्त्या दानं दयार्जिते । धर्मोऽयमिष्टसंयोगकरोऽनिष्टनिवारकः ॥ १४७ ॥
अधर्मः पुनरेतस्माद् विपरीतोऽथ सोऽवदत् । नैवम्, समय एवाऽत्र कारणं सम्पदापदोः ॥ १४८ ॥
दिवा बलक्षये सूरोऽप्यस्तमेति गलद्द्युतिः । निशाबलवशात् क्षुद्रा अपि ताराः स्फुरन्त्यमूः ॥ १४९ ॥
समयस्य बले नृणामधर्मोऽपि सुखावहः । पुनस्तस्य बलाऽभावे न धर्मोऽपि सुखावहः ॥ १५० ॥
यदिदानीं तवाऽवस्था धर्मिणोऽप्यीदृशी ततः । अधर्मसमयोऽयं तद् धनं चौर्यादिनाऽर्जय ॥ १५१ ॥
कुमारोऽप्याह रे ! पापिन् ! न श्रोतव्यमिदं वचः । मा वादीः सर्वदा येन धर्मादेव जयो ध्रुवम् ॥ १५२ ॥
यस्तु कोऽप्यजयस्तत्राऽन्तरायं कर्म कारणम् । शर्करामश्नता दन्तव्यथायै किं न कर्करः? ॥ १५३ ॥
अन्यायेन तु या लक्ष्मीः स उद्द्योतः प्रदीपनात् । क्षणं प्रकाश्य वस्तूनि निर्वाति केवलं रजः ॥ १५४ ॥
अरण्यरुदितैः किं वा पुरो ग्रामे जरन्नराः? । जयं चेद्यन्ति चेद् धर्मात् तदा त्वं किं करिष्यसि? ॥ १५५ ॥
तेनोचे भृत्यभावं ते करिष्ये जीवितावधि । पणबन्धं कुमारोऽपि तमेव प्रतिपन्नवान् ॥ १५६ ॥
तावेवं कृतमर्यादौ वेगाद् ग्रामं गतौ ततः । परिपन्थ्यानुपागत्य भृत्यः प्रणतिपूर्वकम् ॥ १५७ ॥
वृद्धान् प्रपच्छ यद्हो ! संदेहश्चिरमावयोः । जयो धर्मादधर्माद् वा सम्यग् निर्णीय कथ्यताम् ? ॥ १५८ ॥

१ समासां ।   (युग्मम्)

तैस्तु दैवादसंभाव्यनवीनप्रश्नविस्मितैः । रभसादिदमाचख्ये यदधर्माद् जयोऽधुना ॥ १५९ ॥
ततः पुनः पुरो यान्तं कुमारं सज्जनोऽवदत् । सोपहासं यथा देव! सत्यैकधनधार्मिक! ॥ १६० ॥
मुञ्चेमं तुरगं शीघ्रं भृत्यभावं कुरुष्व मे । तेनोचे वचनं मे स्यात् प्रलयेऽपि किमन्यथा ॥ १६१ ॥
गृहाण तुरगं भृत्य! पृष्ठचारी सदाऽस्मि ते । सर्वं यातु ममाऽसारं सारं सत्यं तु तिष्ठतु ॥ १६२ ॥
सोऽश्वारूढो व्रजन् वेगात् सहर्षमवलोकते । कुमारमनुधावन्तं श्रमस्वेदमलाविलम् ॥ १६३ ॥
अब्रवीच्च त्वया धर्मपक्षपातभवं फलम् । कुमार! ददृशे साक्षात् तदथाऽपि तदाग्रहम् ॥ १६४ ॥
मुञ्च वञ्चय भोः! लोकं वधबन्धादिके कृपाम् । मा कार्षीर्जीवनोपायः कोऽपि नान्यस्तवाऽधुना ॥१६५॥
(युग्मम्)

कुमारोऽवोचदाः! पाप! वृथा ते सज्जनाभिधा । मधुराख्या विषस्येव त्वत्समो यन्न दुर्जनः ॥१६६॥
किंचैवं दुर्मतिं यच्छन् व्याधादप्यधिकोऽभवः । अतिनिन्द्योऽहि पापस्य कारकादुपदेशकः ॥ १६७ ॥
यथा कोऽपि वने व्याधः कर्णान्ताऽऽकृष्टकार्मुकः । घाताग्रगतया मृग्या सदैन्यमिदमर्थितः ॥ १६८ ॥
प्रतीक्षस्व क्षणं व्याध! बाध्यमानानि मे क्षुधा । अवतिष्ठन्तेऽपत्यानि मदीयागमनाऽऽशया ॥ १६९ ॥
स्तन्यपानमहं तानि कारयित्वा तवाऽन्तिकम् । यावदायामि तेनोचे नैषि[1] चेत् तव किं ततः ?॥१७०॥

---

१ न एषि आगच्छसि ।

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनाऽऽगमः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गश्च पञ्चमम् ॥ १७१ ॥
ब्रह्महत्यादिपञ्चाऽतिपातकाङ्कीकृतावपि । यदा न प्रत्ययस्तस्य तदाऽभाणि पुनस्तया ॥ १७२ ॥
कुधियं पृच्छतो दत्ते विश्वस्तस्य च दुर्मतिम् । तस्य पापेन गृह्णेऽहं यदि नाऽऽयामि सत्वरम् ॥ १७३ ॥
तेन मुक्ता तथा कृत्वा पुनरागत्य तत्र सा । पप्रच्छ वद भो व्याध ! तव प्राणप्रदानतः ॥ १७४ ॥
कथं छुट्ये ततस्तेन चिन्तितं हन्त ! सर्वथा । पशूनामपि निर्मन्त्र्यां कथं गच्छामि दुर्मतिम् ? ॥१७५॥
कथितं चेति भद्रे ! मां दक्षिणे न प्रयासि चेत् । तथैव वचसा तस्य सा जगाम जिजीव च ॥ १७६ ॥
तदेवं कथ्यते ते यन्मा पापमतिमातथाः । येनाऽक्षत्रकृतां बाढं जीवितात् मरणं वरम् ॥ १७७ ॥
एकस्य निजजीवस्य कृते जीवाननेकशः । दुःखे क्षिपन्ति ये मूढाः तेषां किं जीवितं स्थिरम् ? ॥१७८॥
विपद्यपि गताः सन्तः पापकर्म न कुर्वते । हंसः कुक्कुटवत् कीटानत्ति किं क्षुधितोऽप्यलम् ? ॥ १७९ ॥
किञ्च क्षेत्रेषु जीवानामुप्त्वा बीजं वधादिकम् । समीहन्ते हहा ! मूर्खाः कथं सौख्योदयं ततः ? ॥१८०॥
निर्गुणस्य शरीरस्य प्रतिक्षणविनाशिनः । गुणोऽस्ति सुमहानेकः परोपकरणाभिधः ॥ १८१ ॥
तेऽप्यधन्याः पशुप्रायाः परार्थे ये उदासते । तेषां त्वजननिर्भयाद् ये परद्रोहकारिणः ॥ १८२ ॥
यदि ग्राम्यैरजानद्भिर्धर्मो न बहुमानितः । किमेतेन सतामिष्टो न प्रमाणं भवेद्धर्मः ? ॥ १८३ ॥

१ मा न प्रयासि न प्राणोऽपि, इत्यन्वितिः । २ 'तनूया विलारि' अवतन्यामाहपूर्वक यामि स्वम् । ३ [illegible]

स्वादुस्वादाऽनभिज्ञश्चेद् द्राक्षासु करभो मुखम् । वक्रीकुर्यात्, ततस्तासां माधुर्यं क्वाऽपि किं गतम् ?॥१८४॥
एक एव सुहृद् धर्मस्तस्माच्च विमुखीभवन् । न भावी भाविभद्राणां कदाऽप्यभिमुखो भवान् ॥ १८५ ॥
सज्जनः प्राह भद्राणि दृश्यन्ते त्वयि कोविद ! । इयता ते किमद्याऽपि न पूर्यन्ते मनोरथाः ? ॥ १८६ ॥
यथा कोऽपि पुरा ग्राम्यो जनन्याऽभाणि यत्त्वया । गृहीतोऽर्थो न मोक्तव्यः कुलपुत्र ! कथंचन॥१८७॥
अन्यदा वृषभं पुच्छे स जग्राह महाबलम् । तेनाऽसौ हन्यमानोऽथ कृष्यमाणो विसंस्थुलम् ॥ १८८ ॥
मुञ्च मुञ्चेति लोकेन प्रोच्यमानोऽपि नो जडः । पुच्छं मुमोच भोस्तद्वदेकग्राहो भवानपि ॥ १८९ ॥
पृच्छ्यते तर्हि भूयोऽपि कोऽपि किं तु पणस्तव ? । इदानीं विद्यते नान्यश्चक्षुरुत्पाटनं विना ॥१९०॥
अमर्षाच्च कुमारेण तदप्यङ्गीकृतं वचः । ततः शाखापुरे गत्वा क्वाऽपि पप्रच्छिरे जनाः ॥ १९१ ॥
तैरपि प्रागिवाऽऽख्यातं भवितव्यनियोगतः । अथ तं प्रस्थितो मार्गे सज्जनः पुनरूचिवान् ॥ १९२ ॥
सत्यशौण्ड ! कुमारेन्द्र ! परोपकृतिकर्मठ ! । धर्मकर्मनिधे ! ब्रूहि किमिदानीं करिष्यसि ? ॥ १९३ ॥
सोल्लुण्ठवचनैस्तस्य शाणघृष्टकृपाणवत् । भृशमुत्तेजितस्वान्तो गत्वाऽरण्ये वटादधः ॥ १९४ ॥
शृण्वन्तु वनदेव्यो मे लोकपालाश्च साक्षिणः । एक एव जयी धर्मः, एष ऊर्ध्वीकृतो भुजः ॥ १९५ ॥
न भयान्न तमोभावान्न च धर्मपराजयात् । केवलं वचनं स्वीयं कर्तुं सत्यं करोम्यदः ॥ १९६ ॥
इत्युदित्वा मुदोल्लासिरोमाञ्चैरञ्चितां तनुम् । तत्सत्त्वतुष्टदेवीभिः पुष्पकोशैरिवाऽर्चिताम् ॥ १९७ ॥

यच्च त्वयोदितं कष्टात् सौख्यं न स्यात्तदप्यसत् । कटुकादौषधादत्र किमारोग्यं न जायते ? ॥ ८७ ॥
किञ्च लोके स्फुरत्कीर्तिः सज्जनन्यस्तचेतसः । धर्माढ्यस्य जीवस्य स्वर्गादप्यधिकं सुखम् ॥ ८८ ॥
तथा–येन चारु कुलं रूपं वस्त्रं ज्ञानं धनं यशः । आनिन्ये तस्य धर्मस्यानुपकुर्वन्नरोऽधमः ॥ ८९ ॥

उक्तं च—

नीयते येन धर्मेण लक्षसम्पत्तियोग्यताम् । नरः शर इवैतस्माद् विमुक्तः पतति क्षितौ ॥ ९० ॥
अतो धर्मकुटुम्बस्य धर्मस्थानस्य चानिशम् । पोषणं कुर्वता भाव्यं कृतज्ञेन मनीषिणा ॥ ९१ ॥
दया माताऽस्य सत्कर्मविनियोगः पुनः पिता । प्रिया श्रद्धा गुणाः पुत्रा धर्मस्येदं कुटुम्बकम् ॥ ९२ ॥
सङ्घश्चतुर्विधो बिम्बं चैत्यं चाप्यागमोऽर्हताम् । सप्ताप्येतानि धर्मस्य स्थानकानि विदुर्बुधाः ॥ ९३ ॥
धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः । अतो धर्मो न मोक्तव्यः श्रयणीया गुणाः सताम् ॥ ९४ ॥

किञ्च—

संदिग्धेऽपि परे लोके त्याज्यमेवाशुभं बुधैः । यदि नास्ति ततः किं स्यादस्ति चेन्नास्तिको हतः ॥९५॥
इत्थं संदेहपक्षेऽपि लौकिकैरपि कथ्यते । प्रमाणनिश्चिते त्वस्मिन् कथं धर्मो निषिध्यते ? ॥ ९६ ॥
गुरूणां विनतैर्भाव्यं कर्तव्या साधुसङ्गतिः । सविवेकं मनो धार्यं न त्याज्यं सत्त्वमुत्तमम् ॥ ९७ ॥
विनयश्च विवेकश्च सुसङ्गश्च सुसत्त्वता । लौकिका अप्यमी श्लाघ्या गुणा लोकोत्तरास्त्वलम् ॥९८॥

भूषणानीव भूषायै गुणा बाधाकरा अपि । कथ्यते तत्फलं साक्षाल्लोकेऽपि तव सङ्गते[1] ॥ ९९ ॥
तथाहि—
विनयादेव सौभाग्यं भाग्यं विद्यार्थसंपदः । लोकद्वयसुखस्याऽपि भाजनं विनयाद् नरः ॥ १०० ॥
ध्रुवं नम्रतया लोके गुरुत्वं लभते नरः । छन्दोवर्ण इव स्तब्धः पुनर्लघुरिति प्रथाम् ॥ १०१ ॥
यथा यथा प्रकृष्टानां पात्रं भवति संपदाम् । शाखीव फलभारेण नम्रः साधुस्तथा तथा ॥ १०२ ॥
सुवंशसंभवः कौटिलाभयुक्तोऽपि कोविदः । कोदण्ड इव नम्रत्वादात्मन्यारोपयेद् गुणः ॥ १०३ ॥
श्रूयते विनये याऽद्य विक्रमस्य कथा किल । लोकाग्रविनयस्याङ्गमिति सैव निगद्यते ॥ १०४ ॥
तथाहि—
भरतेऽवन्तिदेशेऽस्ति नानादेशान्तरागतैः । नरै रत्नैश्च रोचिष्णुरवन्ती नामतः पुरी ॥ १०५ ॥
अद्वैतविक्रमोऽप्युच्चैस्त्रिविक्रमकलां[2] दधत् । तत्रोदारचरित्रोऽभूद् विक्रमो नाम भूपतिः ॥ १०६ ॥
विसृष्टार्थोऽपि यः श्रीमान् शक्तियुक्तोऽपि यः क्षमी । दधानोऽपि सदौन्नत्यं पूज्येषु विनतो भृशम् १०७॥
ओजः-प्रसाद माधुर्य-सौकुमार्यादिसद्गुणा । सुकवेः कवितेवास्य प्रियाऽऽसीत् कमलावती ॥ १०८ ॥
अन्यदाऽसौ निजस्थानमिन्द्रस्थानसमं नृपः । दृष्ट्वा प्रमुदितोऽत्यन्तं पप्रच्छेदं सभासदः ॥ १०९ ॥

१. संमते, इत्यपि । २ विष्णुस्त्रिविक्रम. ।

अहो ! त्वत्कला-विद्या-वस्तुविज्ञानमद्भुतम् । ननु किमप्यस्ति कुत्रापि यन्मे राज्ये न विद्यते ? ॥११०॥
ततः प्राह कलाविज्ञः कोऽपि देशान्तरी नरः । हर्षोत्फुल्लमुखाम्भोजः प्राप्यावसरमुत्तकैः ॥ १११ ॥
भ्रान्तोऽस्मि वसुन्धरायां पृथिव्यां सुचिरं परम् । त्वत्समो न मया दृष्टः श्रीविद्यावेणिसत्तमः ॥ ११२ ॥
पाताले यान्तु दिवि शक्र उभावपि मौ । अद्य तावपि मन्येते पृथिवीन्द्र ! तव श्रिया ॥ ११३ ॥
महापापारिः स्वामिन ! गगनं कथ्यते बुधैः । तत्राप्येकः कलावांस्ते त्वद्राज्ये तु सहस्रशः ॥ ११४ ।
अस्त्येव हि तदस्तु निष्कला या कला विभो ! । अज्ञानं तच्च विज्ञानं यन्निलीनं नहि त्वयि ॥११५॥
यशःसंभारगुरुभिर्विक्रमाक्रान्तभूतलः । ॐकार इव वर्णानां त्वं राज्ञां धुरि संगतिः ॥ ११६ ॥
दानस्थानिवासिनी तवाज्ञावीक्षिता जनाः । सहर्षमणताः सर्वे प्रधाना मण्डलेश्वराः ॥ ११७ ॥
सन्ति द्विपानां वीरा न गन्धं गन्धहस्तिन । अनङ्गभ्रूभङ्गचङ्गोऽयं कामिनीजनः ॥ ११८ ॥
अस्ति कौतुकनिकेतं त्वद्विद्यमानादपि प्रभो ! । परकायप्रवेशाख्या किन्तु विद्या न विद्यते ॥ ११९ ॥
सगर्भमं नृपः प्राह कुतास्तेऽत्रा यदाऽस्तु मे ? । सोऽप्याह श्रीगिरौ देव ! सिद्धेश्वरान्तिके ॥१२०॥
विमुच्याथ सभां राजा राज्यकार्यं स्वमन्त्रिणम् । स्वागोऽप्य नगराद् विद्याकौतुकी निशि निर्ययौ १२१॥
नागराजमुखं हित्वा दुर्गान्यगणयन् पथि । नवागरिकः सत्त्वसहायो यालसौ मुदा ॥ १२२ ॥

१ [illegible]

यतः-नीचाः शरीरसौख्यार्थमृद्धिव्यापाय[1] मध्यमाः । कस्मैचिदद्भुतार्थाय यतन्ते पुनरुत्तमाः ॥ १२३ ॥
एवं च व्रजतो नित्यं मानसोत्साहरश्मिभिः । आकृष्ट इव यस्याऽऽशु श्रीगिरिर्निकटोऽभवत् ॥ १२४ ॥
सिद्धेश्वराभिधं विद्यासिद्धं तत्रैकदेशगम् । प्रसन्नास्यं नृपो दृष्ट्वा तुष्टो नत्वा ततोऽवदत् ॥ १२५ ॥
त्वन्मूर्तिदर्शनेनैव कृतार्थोऽहं मुनीश्वर ! । अयच्छन्नब्रुवाणोऽपि जगदाह्लादयेच्छशी ॥ १२६ ॥
अतस्तव पदाम्भोजद्वयं दुर्लभसङ्गमम् । संसेविष्येऽनुजानीहीत्यनिषिद्धस्तथाऽकरोत् ॥ १२७ ॥
तत्रैको ब्राह्मणोऽग्रेऽपि विद्यायै तिष्ठते चिरात् । तत्कृतो विनयोऽप्यस्य दुःखाय मुहुरर्थनात् ॥ १२८ ॥
बीजमुप्तं शुभक्षेत्रे स्वयमेव यथोदयेत् । यथाऽन्यदपि सत्कर्म दैन्यं क्लेशाय केवलम् ॥ १२९ ॥
आसनन्यास-चरणक्षालनाद्यैर्मनोऽनुगैः[2] । नृपस्य विनयैर्याच्ञारहितैर्मुमुदे गुरुः ॥ १३० ॥
एकाग्रमनसा ध्याता देवाः शैलमया अपि । अचिरेणैव तुष्यन्ति किं पुनश्चेतनो जनः ? ॥ १३१ ॥
अब्रवीच्च महाभाग ! सदाचारेण ते मया । ज्ञातं कोऽपि नरोत्तंसस्त्वं देशान्तरकौतुकी ॥ १३२ ॥
विनयात् तव तुष्टोऽस्मि तत् त्वं विद्यां गृहाण मे । परकायप्रवेशाख्यां यद् भक्तेः स्यां यथाऽनृणः १३३॥
तत् श्रुत्वा विक्रमः स्वार्थशिथिलोऽग्रेतनं नरम् । चिरकालागतं दीनं दृष्ट्वा दध्यौ लसद्दयः ॥ १३४ ॥
अस्मिन् पुरास्थिते हन्त ! निराशे गुरुबान्धवे । लब्धविद्यः कथं यामि तदेतामस्य दापये ॥ १३५ ॥

१ : व्यापो विस्तारः । २ : मनोगतैरित्यपि ।

तथापि न प्रभो ! पूज्य ! सेवाहेवाकिनश्चिरात् । अस्य विद्याप्रदानेन प्रसादो मेऽस्तु तावकः ॥ १३६ ॥
सविषादं गुरुः प्राह मा दुग्धं पाययोरगम् । अयोग्योऽयमपात्रे हि विद्याऽनर्थकरी भृशम् ॥ १३७ ॥
यथा कोऽपि पुरा विद्यासिद्धः सिंहास्थिदर्शनात् । सिंहाङ्गं सकलं कृत्वा सजीवं कर्तुमुद्यतः ॥ १३८ ॥
वारितो बन्धुना किन्तु सजीवमकरोन्मदात् । हतोऽसौ तेन सिंहेन त्वमप्येवं विभावय ॥ १३९ ॥
एवमुक्तोऽपि सिद्धस्य पार्थक्यमनी नृपः । लगित्वा पादयोर्वाढं तस्मै विद्यामदापयत् ॥ १४० ॥
गुरोदेशापरोधेन जगृहे न स्वयं नृपः । विधिश्च साधने तस्याः सिद्धेन कथितः स्फुटम् ॥१४१॥
अविसृष्टोऽपि गुरुणा द्विजोऽभूद् गन्तुमुत्सुकः । न तु राजा विसृष्टोऽपि गुरुवात्सल्यभाक्तितः ॥१४२॥
यतः—
कलाकलापसंपन्ना उपकर्तुः पराङ्मुखाः । न भवन्ति महात्मानः सरसः शिखिनो यथा ॥१४३॥
तं साकूत्यपरो भावी यथाऽऽख्यानपरो वयम् । अनिच्छन्तमपीत्युक्त्वा विससर्ज नृपं गुरुः ॥१४४॥
स्वयं विद्याय विश्रान्त विद्याप्य विधिमा ... नम् । सिद्धविद्यो नृपस्तेनानुगतः स्वपुरं ययौ ॥१४५॥
दिनान्तर्गीतरात्रानं माहेन स्यवेदयत् । स्वच्छन्देन गभीरोऽपि दर्शयन्युदरिमर्णीत ॥१४६॥
गृहद्वारा दिनं स्थित्वा बहिर्मुक्त्वा द्विजं निशि । निजराज्यस्थितिं द्रष्टुमेकाकी प्राविशत् पुरम् ॥१४७॥
१ ...दीव ।

पूर्ववद् देवहर्म्येषु सङ्गीतोत्सवनाटकैः । सुरम्यव्यवहाराद्यं सधर्माचारधार्मिकम् ॥१४८॥
क्षुत-स्खलित-शङ्कादौ चिरं जीवतु विक्रमः । इत्यूचानं जनं हृष्टो वीक्षते सर्वतः पुरीम् ॥१४९॥
(युग्मम्)

तदा च नृपसौधान्तः पट्टकुञ्जरमृत्युना । तल्लोकमाकुलं दृष्ट्वा ययौ राजा द्विजान्तिके ॥१५०॥
उवाच मित्रं भो विद्याविलासरसिको गजे । प्रविश्य चरितं किञ्चिद् वीक्षे प्रासादमध्यगम् ॥१५१॥
एकान्ते मम कायस्य तत् त्वं प्राहरिको भव । ज्ञातस्वरूपप्रकटो भविष्यामि त्वया सह ॥१५२॥
इति स्वं तत्र मुक्त्वाङ्गं राजा गजकलेवरम् । प्रविवेश करीन्द्रोऽपि पूर्ववद् विलसत्यलम् ॥१५३॥
न केवलं गजो राज्ञा सजीवो विहितो निजः । राजवर्गोऽपि तन्मृत्युमृतः सर्वोऽपि जीवितः ॥१५४॥
प्रावर्तन्त गजेन्द्रस्य विविधा मङ्गलोत्सवाः । कायान्तरगतस्यापि राज्ञो भोगप्रदो विधिः ॥१५५॥
इतश्च दुर्जनात्माऽसौ तनुप्राहरिको नरः । विश्वासघातको मित्रद्रोही लोभादचिन्तयत् ॥१५६॥
महादारिद्र्यदग्धेन किमनेनाङ्गकेन मे ? । प्रविश्य विक्रमस्याङ्गे कुर्वे राज्यं निराकुलः ॥१५७॥
तथा कृत्वा स सौधान्तः प्रविष्टः कृत्रिमो नृपः । योग्यभूमिमजानानश्चकितोऽरण्यजीववत् ॥ १५८ ॥
ससंभ्रमागतामात्यबाहुल्यः सदःस्थितम् । सिंहासनमलंचक्रे प्रणतो राजपूरुषैः ॥ १५९ ॥
करीन्द्रो जीवितो दिष्ट्या नरेन्द्रोऽपि समागतः । दुग्धेऽसौ शर्करापात इत्यूचानोऽमिलज्जनः ॥ १६० ॥

तेषां यथोचितालापप्रसादमभिवाञ्छताम् । नापकर्माद्यजानानो न करोति किमप्यसौ ॥ १६१ ॥
सहर्षमागता देव्याः प्रियसख्योऽपि तादृशम् । लीलाविलासलालित्यरसं नासादयन्त्यतः ॥ १६२ ॥
अमात्यः पालितप्राज्यराज्यः संभाषणं नहि । मानं प्रधानसामन्ता लभन्ते नापि नागराः ॥ १६३ ॥
ते तादृशं नृपं दृष्ट्वा चिन्तयन्त्येष किं सुरः । दैत्यो वा राजरूपेण शून्यराज्यमधिष्ठितः ? ॥ १६४ ॥
नैतच्च घटते पादौ येनास्य लगतः क्षितौ । निमेषश्च दृशोस्तेन चित्तचालः कुतोऽप्यसौ ॥ १६५ ॥
चित्तं विरहसंतप्तं कमलावचनामृतैः । निर्वाप्यं चेदित्यमात्यस्तं चेट्याऽऽनाययत् ततः ॥ १६६ ॥
स कृतिपनृपो दध्यावहो ! मे गुणना विधिः । येनानीत इमां भूमिं मनसोऽपि सुदुर्लभाम् ॥ १६७ ॥
राज्ञी संभ्रान्तमुत्थाय मण्डयत्यासनादिकम् । दृष्ट्वा च तं पुनर्भूपं मूर्छितेव पतत्यधः ॥ १६८ ॥
उक्ता चेटीभिरुत्थाप्य किमिदं देवि ! कथ्यताम् । नृपोऽप्याह कथं देवि ! मूर्छा जाता मदागमे ? ॥१६९॥
तद्वचःश्रवणात् जातपद्मानिः साऽप्यचिन्तयत् । एष प्रिय इवेक्ष्येत दाहं दत्ते तु वैरिवत् ॥ १७०॥
[illegible]रोपायादद्य देवी देव ! यात्राक्षणे मया । शुभागमाय यक्षिण्या उपयाचितकं कृतम् ॥ १७१ ॥
तथा देवि ! प्रकृत्य त्वां दीक्ष दृष्ट्वाऽपि वल्लभम् । तदकृत्वेक्षमाणा त्वां चण्ड्याऽहं पातिता भुवि १७२
सन्तापमपरं देव ! कथयिष्याम्यहं स्वयम् । इति दत्तोत्तरो गाढ्या भवनाद् निर्ययौ नृपः ॥ १७३ ॥
इतश्च तं गतं मन्त्री राजाङ्गे उपभूपगत् । तुनिराद्यागतं येन स्वामिनं वीक्षते जनः ॥ १७४ ॥

यथा राजाऽपि नगरं दृष्ट्वा मुदितनागरम् । स्वस्थीभूतमनाः सर्वमालापयति पूर्ववत् ॥ १७५ ॥
अन्योऽन्यमथ जल्पन्ति हस्तिभृङ्गारकारकाः । अहो ! शून्य इव स्वामी देशान्तरगमादभूत् ॥ १७६ ॥
इत्याकर्ण्य स दन्तीन्द्रोऽत्याकुलश्चिन्तयत्यहो ! । किमिदं हा ! द्विजो राज्ये मन्मूर्त्या ललति ध्रुवम् १७७
गुरुणा वारितेनाऽपि यद्विद्या दापिता मया । विप्राधमस्य तस्येदं शीघ्रमासादितं फलम् ॥ १७८ ॥
अविश्वासमयीं नीतिमभ्यस्तां बाल्यतोऽस्मि यत् । विस्मार्य तस्य विश्वस्तस्तत् किञ्चिद् दैवतं ध्रुवम्१७९
नीचोऽप्युच्चैर्भवेद् दैवादुच्चोऽपि हि लघुर्भवेत् । सैव विद्या श्रियं तस्य कुरुते हरते मम ॥ १८० ॥
कलभपरिवाराद्यं वस्तु कायानुगं भुवि । काये व्रजति तत्सर्वं परकीयं ममाऽभवत् ॥ १८१ ॥
यथेहाध्यक्षतो दृष्टं तथाऽमुत्राऽपि देहिनः । कर्मैव सहगं तेन सुकृतं कुर्वते बुधाः ॥ १८२ ॥
भवतु प्राप्तकालीनं कुर्वे तावत् पलायनम् । मा ममाऽस्तु तदारोहे पापस्योपरि चूलिका ॥ १८३ ॥
संप्रधार्येदमुत्कर्णो न्याकुञ्चितकरः करी । वेगेन गन्तुमारब्धो जज्ञे कलकलो महान् ॥ १८४ ॥
पादचारा-ऽश्ववाराद्यैर्दधावेऽनु सहस्रशः । अधिकाधिकगत्याऽस्य निर्विण्णैस्तु न्यवर्तत ॥ १८५ ॥
दूरारण्ये करी गत्वा श्रान्तो दध्यौ विषण्णधीः । क्व भूसंज्ञाभवत्कार्यं राज्यं क्वेदं पलायनम् ? १८६॥
किंवा स्तोकमिदं पुंसो दुर्बुद्धेः खलसङ्गिनः । इति चिन्ताब्धिक्षुत्-तृष्णा-तापैराचक्रमे नृपः ॥ १८७ ॥
संप्राप्य वटवृक्षस्य च्छायां विधुरबन्धुवत् । स्वस्थीभूतः क्षणं तत्र नरमेकं ददर्श सः ॥ १८८ ॥

यद् ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् । शेषं को वेत्ति कुत्राऽपि कस्याऽप्युपकरिष्यति ?॥ ९४८ ॥

उक्तं च—

मृत्युः शरीरगोप्तारं रक्षितारं धनं धरा । दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ ९४९ ॥

[illegible] श्रेष्ठो भवेद् भुक्तं दत्ते परभवः शुभः । अभुक्ताऽदत्ते वित्ते नु वद कोऽत्र गुणो नृणाम् ? ॥९५०॥

धर्मादवाप्य ये लक्ष्मीं न धर्मस्योपकुर्वते । कृतघ्नानां परं तेषां गृह्णीते नाम को भुवि ? ॥ ९५१ ॥

पुष्पाणां शिथिले नाशे यथा देवार्चनं फलम् । तथा ज्ञानधनादीनां परोपकृतिरेव हि ॥ ९५२ ॥

लक्ष्मीधरस्तनागार कूप्याणि यदि तेऽपति । भूयोवितरणाऽपत्यं बन्धनाद् भजति स्थितिम् ॥ ९५३ ॥

नास्तीति निगदन्त्याशासाद् भवेत् सर्वं सदापमन । शून्येन गुणिनो येन लक्षाद्योऽप्येति शून्यताम् ॥९५४॥

बह्वारम्भोऽपि दानेन स्यादनुमानेन शुध्यति । न्यायपूर्वं यथा तेन बहुधापि क्रयाणकम् ॥ ९५५ ॥

दानीनस्कृतदानसंभवायाः खलु श्रियः । गुणोऽयमेव यद्दानं पात्रागण्यपुण्यकृत् ॥ ९५६ ॥

अल्पां पात्रगतं दानमल्पात् साधारणादपि । तद्भवेऽप्यद्भुतं भाग्यं कुबेरस्येव जायते ॥ ९५७ ॥

कः कुबेरः कथं चासीत्तस्य भाग्यमिहाद्भुतम् ?। इति पृष्टो मुनिस्तेन कथयामासिवानिदम् ॥ ९५८ ॥

श्रीतिलकपुरे राजा गुणाढ्योऽभूत् विभूतिभिः । कुबेर इव तत्रासीत् कुबेराख्यो धनाधिपः ॥ ९५९ ॥

श्रीदेवताऽन्यदा दिव्यरूपाभरणभूषणा । ताम्रकामि तमभ्येत्य निशि सुप्तमभाषत ॥ ९६० ॥

अहो ! जागर्षि शेषे वा तच्छ्रुत्वोत्थाय संभ्रमात् । देवि ! जागर्मि काऽसि त्वमित्युक्ता तेन साऽवदत् ? ॥
श्रीरहं सप्त पर्यायान् यावत्तव गृहे स्थिता । इदानीं गन्तुकामा तु त्वामाप्रष्टुमिहागता ॥ ९६२ ॥
तन्निशम्य महाशोकसङ्कुलः सोऽवदत् पुनः । कथं त्यजासि मां देवि ! त्वयैव सकलं जगत् ? ॥ ९६३ ॥
श्रीरुवाच महाभाग ! ममावस्थानकारणम् । भाग्यमेकं क्षयं तच्च जगाम तव याम्यतः ॥ ९६४ ॥
सहसोत्पन्नबुद्धित्वादसौ हृष्टोऽभ्यधादथ । प्रसद्य तर्हि मे देवि ! तिष्ठ घस्रचतुष्टयम् ॥ ९६५ ॥
आमेति प्रतिपद्याऽस्यां प्रयातायां यथागतम् । कुबेरो द्रुतमुत्थाप्य समस्तगृहमानुषान् ॥ ९६६ ॥
निखातं प्रकटं द्रव्यं स्वर्णं रूप्यं तथाऽखिलम् । कांस्यदूष्यादि चाकृष्याऽचीकरत् सुमहोत्करान् ॥९६७॥
प्रातरुद्घोषणापूर्वं सर्वेषामर्थिनां धनम् । अनाथ दुःस्थ-दीनानां स्वजनानामपीच्छताम् ॥ ९६८ ॥
सर्वज्ञभवनादौ च धर्मकृत्ये तथाऽमुना । चतुर्भिर्दिवसैर्दत्तं भक्तशेषोऽभवद् यथा ॥ ९६९ ॥
चतुर्थाहे मुदा जाग्रच्छयानं जीर्णमञ्चके । निशि श्रीदेवताऽऽगत्य विलक्षा तमभाषत ॥ ९७० ॥
अहो ! जागर्षि शेषे वा यावन्नैवोत्तरं ददौ । तया तावदुपालब्धः स संभ्रान्त इवोत्थितः ? ॥ ९७१ ॥
क्षम्यतां देवि ! न ज्ञाता दिनानामियतां यतः । निश्चिन्तस्य धनाभावात्सुखनिद्राऽद्य मेऽभवत् ॥९७२॥
किं करोमीति जल्पन्तं श्रीरूचे ननु संप्रति । किं कार्यं येन बद्धाऽहं गत्वर्यपि त्वया दृढम् ? ॥९७३॥
कुबेरोऽप्यब्रवीद् देवि ! कुर्वे कस्याऽपि बन्धनम् । नान्यस्याऽपि विशेषात् ते व्रज स्थानं यथेप्सितम् ॥९७४॥

देवता प्राह भो भद्र ! त्वेच्छया गमनं कुतः ? । पुण्यैः परवशाया मे तानि तु त्वयि संप्रति ॥ १७५ ॥
तेन त्वयार्प्य मे स्थानं सोऽथ स्तब्धोऽभ्यनतया । अब्रवीदिदमप्यस्तु किन्तु त्वं कथमेष्यसि ? ॥ १७६ ॥
श्रीवर्णान्तकपायेन कोऽस्यो भद्र ! निगम्यताम् ? । श्रीदेवता भवनेऽत्रावधूतवेषेण यो भवेत् ॥ १७७ ॥
निमन्त्र्य भोजयित्वा तं मध्यापवरके त्वया । स्पृष्टव्यो लकुटेनासौ भविता स्वर्णपूरुषः ॥ १७८ ॥

(युग्मम्)

तथैव विहिता तेन देव्यादेशे कृते सति । सुवर्णपूरुषो जातः खण्डितोऽप्यक्षयो हि यः ॥ १७९ ॥
तदा तत्रागतः पादप्रक्षालनाय नापितः । तच्छिद्रस्थितया सर्वं वृत्तान्तं तमुदैक्षत ॥ १८० ॥
मासोपवासिनो गृहे त्वक्षीणभिक्षापत प्रजागते । तत्कारितेऽहमप्येतदिति ध्यात्वा हृदि स्थितः ॥ १८१ ॥
तो तदा तादृशं वीक्ष्य तं देवकुलस्थितम् । निमन्त्र्य भोजयित्वाऽसौ जघान लकुटेन तम् ॥ १८२ ॥
प्रहारैः प्रान्तुतैः स तत्क्षण तथा नरः । यथा श्रुत्वा तत्रारक्षास्तत्राऽऽजग्मुरुदायुधाः ॥ १८३ ॥
ततः ... नापितो बद्ध्वा तैः स राज्ञो निवेदितः । पृष्टो राज्ञा च वृत्तान्तं सर्वमाख्यातवानसौ ॥१८४॥
कृतमस्य गृहे देव ! यथा स्वर्णनरोऽजनि । मयाऽपि तादृशं चक्रे फलमन्यादृशं त्वभूत् ॥ १८५ ॥
तथाऽभिक्षाय हस्तेन पृष्टो भवेन कौतुकात् । सोऽपि सर्वमिदं मूल्यादानतश्चे विचक्षणः ॥ १८६ ॥
ततो राजाऽवदत् लोभाद्यथोऽयं नरस्य मे पुरे । ईदृशाः सन्ति दातारः पुण्याढ्याः सत्यभाषिणः ॥१८७॥

राज्ञेति सत्कृतो वाढं मोचयित्वा च चण्डिलम्¹ । कुबेरः स्वगृहे गत्वा धर्मकृत्यपरोऽभवत् ॥ ९८८ ॥
ज्ञात्वा साधारणस्यांऽपि दानस्य महिमामिति । भाव्यं यथाल्पसंतुष्टैः पात्रदानपरैर्नरैः ॥ ९८९ ॥
धनसार इति श्रुत्वा संविग्नः स्माऽऽह सुप्रभो ! । यद्येवं तन्ममाऽप्येतत्परिग्रहनियन्त्रणम् ॥ ९९० ॥
वित्तं यदर्जयिष्येऽंशं चतुर्थं तस्य धारयन् । यावज्जीवमहं शेषं प्रदास्ये धर्मकर्मणि ॥ ९९१ ॥
अनाभोगादिवर्जं च कथञ्चिज्जानता मया । अद्यप्रभृति न ग्राह्यो दोषः कस्याऽपि सन्नसन् ॥ ९९२ ॥
प्रपन्नस्तेन चान्योऽपि गृहिधर्मो जिनोदितः । जन्मान्तरापराधं च केवली क्षामितो भृशम् ॥ ९९३ ॥
अन्यत्र विहृते तस्मिन् सोऽपि श्रेष्ठी परिभ्रमन् । तामलिप्त्यां गतः पुर्यां वाणिज्यं कुरुते कृती ॥९९४॥
भाषितादधिकं धर्मे व्ययन् वित्तमुपार्जितम् । जिनपूजादिना तत्र कञ्चित्कालं निनाय सः ॥ ९९५ ॥
अन्यदा गृहमस्त्येकं व्यन्तरेणोद्वसीकृतम् । तत्र प्रतिमया तस्थौ धनसारः कथञ्चन ॥ ९९६ ॥
देवोऽथ कुपितो नानारूपैस्तस्याऽतिभीषणैः । उपसर्गं व्यधात् तावद् यावत् सूरः समुद्गतः ॥ ९९७ ॥
विकाशिकमलच्छायं शमश्रीशोभितं मुखम् । मेरुधीरं मनश्चाऽस्य दृष्ट्वा हृष्टः सुरोऽवदत् ॥ ९९८ ॥
धन्योऽसि त्वं महाभाग ! धन्या च जननी तव । यस्यैवं गृहिणोऽप्यासीद् विकारोऽन्तर्बहिर्न हि ॥९९९॥
तुष्टोऽस्मि किञ्चिद्याचस्व पुनः पुनरितीरिते । स यावन्नोत्तरं दत्ते तावद् भूयः सुरो जगौ ॥ १००० ॥

¹ नापितम् ।

यद्यपि त्वं निरीहोऽसि तथाऽपि वचसा मम। मथुरां गच्छ तत्र त्वं भाग्यशाली महर्द्धिकः ॥ १००१ ॥
इत्युक्त्वा अर्पयित्वा च जगामाऽदर्शनं सुरः। प्रतिमां पारयित्वा च श्रेष्ठी चिन्तितवानिदम् ॥१००२॥
धनेन मम किं तेनाऽथवा भवतु येन तम्। दानतः स्वस्य कार्पण्यकलङ्कं मार्जयाम्यहम् ?॥१००३॥
इति कृत्वा गतः पुर्यां मथुरायां निजं गृहम्। यावत्तत्र निधानेषु तत्सर्वं द्रव्यमीक्षते ॥ १००४ ॥
देशान्तरं गत चाऽपि प्रत्यायाति दिने दिने। जनेन भक्षितं यच्च तदप्यासादयेत् सुखात् ॥ १००५ ॥
एवं च चिन्तितान्यत्र पञ्चाशदपि कोटयः। सद्यः फलन्ति पुण्यानि शुभभावकृतानि यत् ॥ १००६ ॥
ततं त्यागपरं दृष्ट्वा लक्ष्मीर्भीतेव नश्यति। तत्त्यागसुभगं तोषात् मोहस्त्रीवाऽतिरज्यते ॥ १००७ ॥
तत्र तुङ्गं तत्क्षणेन कारितं जिनमन्दिरम्। यत्पताकाऽस्य कालुष्यं हत्वा गङ्गेव राजते ॥ १००८ ॥
जीर्णोद्धारे च दत्तानि वित्तानि बहुशो मुदा। साम्यं यज्ज्ञानपुण्यस्य नाम्भोधि-नभसोरिव ॥१००९॥
संघे वात्सल्यं चक्रे सर्वपापापहं स्मृतम्। दयादानं च दीनादौ सर्वत्रौचित्यशालिना ॥१०१०॥
अन्याय-न्यायभेदेन चतुर्भङ्गी धने ततः। सतां सर्वोत्तमो भङ्गो न्यायार्जितस्य सद्व्ययात् ॥ १०११ ॥
इति संतोषतो दानात् कीर्तिधर्मौ समर्ज्य सः। स्थापयित्वा सुतं गेहे पर्यन्तेऽनशनं व्यधात् ॥१०१२॥
मृत्वा दिवं सौधर्मे विमाने चाऽरुणप्रभे। चतुष्पल्योपमायुष्को बभूव सुरसत्तमः ॥ १०१३ ॥
ततश्च्युत्वा विदेहान्तःक्षेत्रे सुकुलसम्पदम्। प्राप्य काले तपः कृत्वा मोक्षसौख्यं समेष्यति ॥१०१४॥

फलं परिग्रहस्यैवं ग्रहे मोक्षे च वर्णितम् । दोषरूपं गुणमयं तद् द्वयं हृदि धार्यताम् ॥ १०१५ ॥
आस्तां बाह्यगतोऽयं यत् क्लेशहेतुः परिग्रहः । अस्यातिलौल्यताध्यानादप्यनर्थः प्रजायते ॥ १०१६ ॥
यथा कार्पटिकः कोऽपि भिक्षासक्तुभृतं घटम् । विमुच्य निजपादान्ते शून्यदेवकुलेऽस्वपीत् ॥ १०१७॥
तत्र जाग्रादिदं दध्याविमान् विक्रीय सक्तुकान् । यन्मूल्येन ग्रहीष्येऽहमजां सापत्यया तया ॥ १०१८ ॥
धेनुं धेन्वा च महिषीं तयाऽपि वरवाजिनीम् । तस्याः किशोरकैर्दिव्यैर्बहु द्रव्यं भविष्यति ॥ १०१९ ॥
तेनाऽथ कारयिष्यामि सौधमुच्चं मनोहरम् । सचित्रशालिकालिन्दमत्तवारणजालकम् ॥ १०२० ॥
तत्र शय्यासनाद्यं च संस्थाप्य सदुपस्करम् । मेलयित्वा परीवारं निमन्त्र्य स्वजनं जनम् ॥ १०२१ ॥
सुतामुत्तमविप्रस्य परिणेष्यामि सुन्दरीम् । सर्वलक्षणसंपूर्णस्तस्याश्च भविता सुतः ॥ १०२२ ॥
बहुद्रव्यागमे जाते कृते वर्धापनोत्सवे । मनोरथशतैः सार्धं वृद्धिं यास्यति स क्रमात् ॥ ११२३ ॥
अन्यदा बहिरायातः सुतं दृष्ट्वा गृहाङ्गणे । रुदन्तं कुपितो भार्यामाहनिष्येऽहमंह्रिणा ॥ १०२४ ॥
इत्यावेशगतो दृष्ट्वा साक्षात्पादप्रहारतः । घटं भग्नं गतान् सक्तून् शुशोच स भृशं बटुः ॥ १०२५ ॥
विवेकिभिरिति ज्ञात्वा परिग्रहनियन्त्रणम् । कार्यं येन लघुर्जीवस्तरत्येव भवोदधिम् ॥ १०२६ ॥
एवमुक्तानि पञ्चाऽप्यणुव्रतानि निदर्शनैः । राजमार्गसमान्येभिः शनैर्याति शिवं गृही ॥ १०२७ ॥
स्थूलसूक्ष्मविभेदेन सर्वथा पालितानि तु । स्युरेतान्येव हि महाव्रतानि यतिनामिह ॥ १०२८ ॥

तपोभिः शीघ्रपाप्मन्नपानतुल्यैर्निरन्तरैः । सिद्धिं तत्र यथाशक्ति यतिनव्यं ततो ययुः ॥ १०२९ ॥
इति तस्य मुनेर्वाचोऽनुश्रृण्वन्त बहवो जनाः । नियमाभिग्रहं देशविरतिं च प्रपेदिरे ॥ १०३० ॥
राजा किरणवेगस्तु विरक्तात्मा सुसात्त्विकः । देहार्थं निःस्पृहीभूय परमार्थमना अभूत् ॥ १०३१ ॥
स्वस्थानपट्टे न्यस्ते गुरुणा शान्तमानसः । निजं राज्यं प्रधानेन व्याप्तमात्मा प्रपश्यति ॥ १०३२ ॥
ततः स्वकथाऽर्थांश हृदये स विभावयन् । क्षणैकं महानन्दाज्जीवन्मुक्त इवाऽभवत् ॥ १०३३ ॥

(युग्मम्)

नाना शोक-भय-क्रोध-लोभ-मोह-मदाऽन्विताः । ये वाञ्छन्ति कथामर्थं तामसास्ते नराधमाः ॥१०३४॥
ये रागग्रस्तमनसो विकारिकलुषा नराः । कथामिच्छन्ति कामस्य राजसास्ते विमध्यमाः ॥१०३५॥
ये मोक्षकाङ्क्षिणः किञ्चित्सत्त्वयुता नराः । कथामिच्छन्ति संकीर्णां ज्ञेयास्ते वरमध्यमाः ॥ १०३६॥
परमार्थैकतानेन चेतसाऽभिलषन्ति ये । शुद्धां धर्मकथामेकां सात्त्विकास्ते नरोत्तमाः ॥१०३७ ॥
तथा
तपोरत्नाकरो योगी ज्ञानाद्यर्थकल्पद्रुमः । रजोतमाद्यगम्यं सत्त्वाढ्यं मतिः स्थिरा ॥ १०३८ ॥
इत्याह राजर्षिर्मुनिं प्रणतमानसः । त्वाहं तत्त्वोपदेशेनाऽनुगृहीतोऽहं त्वया मुने ! ॥ १०३९ ॥

निमित्तमात्रतां योऽपि धर्मे सर्वज्ञभाषिते । प्रतिपद्येत जीवस्य सोऽपि धर्मगुरुर्मतः ॥ १०४० ॥
भवानिव विशेषेण हेतूदाहरणैर्युतम् । क इदं तत्त्वमाख्याति तत् त्वं मे शरणं मुने!! ॥१०४१॥
इत्युक्त्वा भवने गत्वा कृत्यमाख्याय मन्त्रिणाम् । संबोध्य नन्दने राज्यभारमारोपयद् नृपः ॥१०४२॥
स्वयं सुरगुरोः पार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे । दुष्कर्मशस्त्रमुद्धर्तुमयस्कान्तमणिप्रभाम् ॥ १०४३ ॥
ज्ञानात्मा विदितोत्सर्गाऽपवादविधिरागमात् । गीतार्थश्च क्रमाज्जज्ञे श्रुतस्कन्ध इवाङ्गवान् ॥१०४४॥
गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारं प्रतिपद्य सः । आकाशगमनेनागात् पुष्करद्वीपमन्यदा ॥ १०४५ ॥
शाश्वतानर्हतस्तत्र नत्वा वैताढ्यसन्निधौ । प्रदेशे हिमशैलस्य स तस्थौ प्रतिमाधरः ॥ १०४६ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । साम्यमग्नमनाः कालं स तत्रागमयन्मुनिः ॥ १०४७ ॥
सोऽपि जीवः कुर्कुटाहेरुद्वृत्त्य नरकात् ततः । हेमाद्रेर्गह्वरे तस्य महाहिरुदपद्यत ॥ १०४८ ॥
दोर्दण्ड इव कालस्य जन्तून् कवलयन् बहून् । आहारार्थं स बभ्राम वने तस्मिन्नहर्निशम् ॥ १०४९ ॥
अन्यदा पर्यटन् सोऽहिर्निकुञ्जस्थमुदैक्षत । ध्यानैकतानं किरणवेगर्षिं स्तम्भवत् स्थितम् ॥ १०५० ॥
सद्यः प्राग्जन्मवैरेण सोऽतिकोपारुणेक्षणः । भोगेनावेष्टयत् साधुं चन्दनद्रुमिवाथ तम् ॥ १०५१ ॥
दंष्ट्राभिर्विषभीष्माभिर्दन्दशूको ददंश सः । मुनिं स्थानेषु भूयस्सु दंशेषु प्रक्षरन् विषम् ॥ १०५२ ॥

[illegible] न स मुनिरादिपदं करिष्यति मे । सुष्टुपकारी नेनाहितोपकारी मनागपि ॥ १०५३ ॥
[illegible]स्थिताऽपि नित्यं रूपेऽस्य: कार्यो मया खलु । सोऽद्यैव निहितोऽनेन कृतकृत्योऽस्मि सर्वथा ॥ १०५४ ॥
[illegible]त्वात्मना कृत्वा अपनिन्द्याऽखिलं जगत् । नमस्कारं स्मरन् धर्मध्यानी सोऽनशनं व्यधात् ॥ १०५५ ॥
[illegible]कृत्वाऽप्यात् कायेन मनसाऽपि च । अन्युनास्थितियोग्यानां शील्पमन्यूनमेव तत् ॥ १०५६ ॥
मृत्वा स द्वादशे कल्पे द्वाविंशत्यर्णवस्थितिः । अभूज्जम्बूद्वीपावर्ते विधाने प्रवरः सुरः ॥ १०५७ ॥
मृगयास्मादा तत्र निलयन् विविधाद्भिः । सज्जमानः सुरैस्थात्म कालमतिवाहयन् ॥ १०५८ ॥
[illegible]पादिकरुकं भासयन् सोऽत्यहिकेवराद्रिना । हस्तौ भूमप्रभां प्राप सप्तदशार्णवस्थितिः ॥ १०५९ ॥
तत्रान्तो नित्यं यत्र कृत्यन्ते वज्रमुद्गरैः । पच्यन्ते कुण्डकुम्भीषु छिद्यन्ते निशिताऽसिभिः ॥ १०६० ॥
[illegible]र्गिरिशाणेः भल्ल कोन्त-कुन्तैः । महायन्त्रेषु पीड्यन्ते पाय्यन्ते गलितं त्रपु ॥ १०६१ ॥
[illegible]योऽस्थिषु सोऽच्यन्ते आस्फाल्यन्ते शिलातले । क्षिप्यन्ते वह्निकुण्डेषु स्थाप्यन्ते तप्तशूलिषु ॥ १०६२ ॥
[illegible]सान्यथातं नित्यदन्योऽन्यभाषां कृतं न यत । वेदयन्ते महादुःखं नारका गाढमत्सराः ॥ १०६३ ॥
सा[illegible] तत्र त्रीव्रा नारकवेदनाः । स ततानुपर्वंस्त्यस्यो सुत्तांशेनाऽप्यनुत्थितः ॥ १०६४ ॥
इति [illegible] जगत्त्राणामृतपाऽभिनिन्दनश्रेयोऽलंनावण्डपः ।

प्रत्यक्षश्च शिवैकपूर्णकलशश्चित्रं व्ययेऽप्यक्षयः श्रेयः पार्श्वजिनस्तनोतु भवतां भावैकगम्यो विभुः॥१०६५॥

इति श्रीकालिकाचार्यसन्तानीयश्रीभावदेवसूरिविरचिते श्रीपार्श्वनाथचरित्रे महाकाव्ये भावाङ्केऽष्टसर्गे श्रीपार्श्वनाथचतुर्थ-पञ्चमभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

अर्हम्

अथ तृतीयः सर्गः ।

इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्मिन् प्रत्यग्विदेहभूषणे । सुगन्धे विजयेऽस्त्युच्चैः पुरी नाम्ना शुभंकरा ॥ १ ॥
कल्पद्रुमसमैर्दातृनरैर्या देवमन्दिरैः । अप्सरस्तुल्यनारीभिः सुमनोभिर्मनोरमा ॥ २ ॥
अमृतैः स्वच्छमधुरैर्मणिभिः स्फुरदंशुभिः । न्यासीकृतामिव स्वस्याः पुरः सारं विडौजसा[1] ॥ ३ ॥
मणीमयगृहोल्लासिप्रभाजालजलाशये । यस्यां निशि विराजन्ते कुमुदानीव तारकाः ॥ ४ ॥
तत्राद्भुतगुणो वज्रवीर्यनामा नृपोऽभवत् । रञ्जयामास यो विश्वं कीर्त्या धवलयन्नपि ॥ ५ ॥
प्रतापदहनज्वालाकलापग्लपिता भृशम् । सौम्यतां दधिरे यस्य वने वृक्षा इवाऽरयः ॥ ६ ॥

[1] इन्द्रेण ।

तस्य लक्ष्मीवती नाम प्रिया सौभाग्ययोगतः । समस्तयुवतीमध्ये या श्रीरिव धुरि स्थिता ॥ ७ ॥
लज्जा-विनय-माधुर्यप्रमुखैर्विविधैर्गुणैः । शुशुभे या सदाम्भोजैः सरसीवाऽमलाशया ॥ ८ ॥
जीवः किरणवेगस्य च्युत्वा पूर्णायुरच्युतात् । देव्या अवातरत् तस्याः कुक्षितीरे मरालवत् ॥ ९ ॥
साऽसूत समये पुत्रमुत्तमस्वप्नसूचितम् । धरणीभूषणं विश्वदृक्चकोरसुधाकरम् ॥ १० ॥
निवृत्ते सूतके जाते वर्धापनमहोत्सवे । वज्रनाभ इति स्पष्टं तस्य नाम प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ॥
आनन्देन समं पित्रोर्वर्धिष्णुः पुण्यपुद्गलैः । वर्त्तमानः स कौमार्ये ग्राहितः सकलाः कलाः ॥ १२ ॥
कलाकलापसम्पन्नः शशीव स न केवलम् । कुलव्योमोज्ज्वलं चक्रे हर्षं कुवलयेऽप्यधात् ॥ १३ ॥
स क्रमादुदयन्नेवं प्रापत्तारुण्यमुज्ज्वलम् । प्रबलतरुणीनेत्रविश्रान्तिबहुलद्रुमम् ॥ १४ ॥
तद्वशेन च विस्तीर्णा तस्य दृष्ट्या समं मतिः । विक्रमेण समं वक्षःस्थलं चोपचयं ययौ ॥ १५ ॥
कृशत्वमुदरं प्राप क्रोधलोभादिभिः सह । सदाचारविचारेण प्रससार भुजाबलम् ॥ १६ ॥
शस्त्र-शास्त्रविनोदेन कलाकाव्यरसेन च । अतुच्छस्वच्छधीः क्रीडन् स न कस्य हृदि स्थितः ? ॥ १७ ॥
अन्यदा बङ्गदेशेन्द्रश्चन्द्रकान्तो निजाङ्गजाम् । प्रदातुं वज्रनाभाय वज्रवीर्यमुपारुधत् ॥ १८ ॥
तामथोदवहत् कन्यां कुमारो विजयाभिधाम् । रूपेण जितकामत्वाद् दिव्यास्त्रमिव मान्मथम् ॥ १९ ॥
सद्वितीयोऽप्यसावेवमद्वितीयोऽभवद् ध्रुवम् । बुद्धौ धर्मविधौ दाने माने च विनये नये ॥ २० ॥

अन्यदा स्वपितुर्द्विष्टस्तस्य मातुलनन्दनः । तत्रागत्य कुबेराख्यः कुमारस्यान्तिके स्थितः ॥ २१ ॥
नास्तिवादी स च प्रायः कुमारं धर्मसादरम् । वीक्ष्यावादीदहो ! मुग्ध ! किमेषा कष्टकल्पना ? ॥ २२ ॥
केन त्वं विप्रलब्धोऽसि यद् धर्मात् सुगतिर्भवेत् ? । तदेव हि सुखं दुःखं यत् साक्षादिह दृश्यते ॥ २३ ॥
मनो-वचन-कायानां ततस्त्वं पूरयेप्सितम् । गुणधर्माऽबाधयेत्थं लब्धं मा हारयेः सुखम् ॥ २४ ॥
इत्यादि राजसूः श्रुत्वा दध्यौ तूष्णीमिहोत्तरम् । मतिभ्रंशाय संवादः कुग्रहग्रहिलैः सह ॥ २५ ॥
अस्याऽकल्याणमित्रत्वं मद्बन्धोरपि धिक् कथम् ? । तदेनं बोधयिष्यामि कुतोऽपि ज्ञानिनो मुनेः ॥ २६ ॥
अन्यदा लोकचन्द्राख्यः सूरिर्भूरिमुनिश्रितः । बहिस्तत्रागयौ ज्ञानतपःश्रीवेणिसङ्गमः ॥ २७ ॥
तमुद्यानस्थितं श्रुत्वा कुमारः सपरिच्छदः । कुबेरसहितोऽगच्छदतुच्छात्माऽभिवन्दितुम् ॥ २८ ॥
विधिना शुद्धभावेन ववन्दे स मुनीश्वरम् । कुमारस्योपरोधेन कुबेरोऽपि ननाम तम् ॥ २९ ॥
उपविष्टे यथास्थानं कुमारप्रमुखे जने । धर्मोद्यानसुधाकुल्यां प्रारेभे देशनां मुनिः ॥ ३० ॥
इह प्रकृत्या स्वच्छोऽपि जीवः कर्ममलावृतः । लभते विविधं दुःखं भ्राम्यन् गतिचतुष्टये ॥ ३१ ॥
तच्च कर्माऽष्टधा ज्ञान दर्शनावरणे तथा । मोहनीयं वेद्यमायुर्नामगोत्राऽन्तरायकम् ॥ ३२ ॥
मति श्रुताऽवधि-मनःपर्यायं केवलात्मकम् । ज्ञानं पञ्चविधं तस्यावरणं चापि पञ्चधा ॥ ३३ ॥
अचक्षु-श्चक्षु-रवधि-केवलं दर्शनावृति । निद्रा पञ्चेति नवधा दर्शनावरणं भवेत् ॥ ३४ ॥

कषायाः षोडशभिदास्त्रिके मिथ्यात्व-वेदयोः । हास्यादिषट्कं मोहः स्यादऽष्टाविंशतिनिर्मितः ॥ ३५ ॥
सुखे दुःखे द्विधा वेद्यमायुः कर्म चतुर्विधम् । तिर्यग्-नारक-गीर्वाण-मनुष्यगतिभेदतः ॥ ३६ ॥
अप्यनेकविधं नाम शुभाशुभविभेदतः । द्विविधं गोत्रमप्युच्चैर्नीचैर्भेदाद् द्विधा भवेत् ॥ ३७ ॥
दान-लाभयोर्वीर्यस्य तथा भोगो-पभोगयोः । प्रत्यूहकरणात् पञ्चविधं कर्मान्तरायकम् ॥ ३८ ॥
प्रतिकूलतया द्वेषादन्तरायादपह्नवात् । ज्ञान-दर्शनयोर्जीवो बध्नात्यावरणद्वयम् ॥ ३९ ॥
अनुकम्पा-व्रतोद्योग-गुरुभक्ति क्षमादिभिः । सुवेद्यं बध्यते कर्म दुःखवेद्यं तथेतरैः ॥ ४० ॥
सर्वज्ञ गुरुसङ्घादौ प्रत्यनीकतया भृशम् । दर्शनमोहनीयं स्यादनन्तभवकारकम् ॥ ४१ ॥
राग-द्वेष-महामोहयुतस्तीव्रकषायभृत् । देश-सर्वचारित्राख्यमोहनीयस्य बन्धकः ॥ ४२ ॥
मिथ्यादृष्टिः कुशीलश्च महारम्भपरिग्रहः । पापः क्रूरपरीणामो नारकायुर्निबन्धकः ॥ ४३ ॥
उन्मार्गदेशको मार्गनाशको बहुमायिकः । शठवृत्तिः सशल्यश्च तिर्यग्योन्यायुरर्जयेत् ॥ ४४ ॥
प्रकृत्याऽल्पकषायो यः शील-संयमवर्जितः । दानशीलो मनुष्यायुर्गुणैर्बध्नाति मध्यमैः ॥ ४५ ॥
अकामनिर्जरा-बालतपो-ऽणुव्रत-सुव्रतैः । जीवो बध्नाति देवायुः सम्यग्दृष्टिश्च यो भवेत् ॥ ४६ ॥
मनो-वचन-कायेषु वक्रो गौरवलम्पटः । अशुभं नाम बध्नाति शुभं तदितरैः पुनः ॥ ४७ ॥
गुणैषी निर्मदो भक्तो ह्यर्हदाद्यागमप्रियः । उच्चैर्गोत्रं निबध्नाति नीचैस्तु तद्विपर्ययात् ॥ ४८ ॥

हिंसाद्यभिरतो मोक्ष-जिनपूजादिविघ्नकृत् । अर्जयत्यन्तरायाख्यं कर्माभीष्टार्थबाधकम् ॥ ४९ ॥
कोटाकोट्यः सागराणां मोहनीयस्य सप्ततिः । चतुर्णां ताः पुनस्त्रिंशद् विंशतिर्नाम-गोत्रयोः ॥ ५० ॥
आयुषस्तु त्रयस्त्रिंशत् सागरा एव केवलाः । उत्कृष्टा स्थितिरित्येवमष्टानामपि कर्मणाम् ॥ ५१ ॥
जघन्या सा तु वेद्यस्य मुहूर्ता द्वादश स्मृताः । नाम्नो गोत्रस्य चाष्टान्तर्मुहूर्तं शेषकर्मणाम् ॥ ५२ ॥
यथाप्रवृत्तिकरणात् कर्माण्यात्माऽखिलान्यपि । अस्यैककोटाकोट्यन्तः स्थितीनि कुरुते सदा ॥ ५३ ॥
अपूर्वकरणात् तेषां तदा ग्रन्थिं भिनत्त्यसौ । प्राप्यानिवृत्तिकरणं सम्यक्त्वं लभते ततः ॥ ५४ ॥
तेन प्राप्यामृतेनेव सच्चैतन्यं सुखीभवेत् । लब्ध्वास्वाद इवाधत्ते जिनधर्मे मनः शनैः ॥ ५५ ॥
ग्रहस्थ-यतिधर्मं च प्रवृद्ध्या प्राप्नुवन्नथ । धौतकर्ममलस्तेन लभते परमं पदम् ॥ ५६ ॥
अतो धन्यः स सम्यक्त्वरत्नं स्फुरति यद्धृदि । स तु धन्यतमो यस्तदुत्तरोत्तरतां नयेत् ॥ ५७ ॥
स एव पुरुषः सार्थनामा शेषास्तु बिभ्रति । स्वाख्यां डित्थ-डवित्थादिशब्दा इव निरर्थिकाम् ॥ ५८ ॥
श्रुत्वा कुबेरस्तद्दर्पात् स्फुरदोष्ठपुटो जगौ । आचार्य ! सर्वमप्येतदसंबद्धं त्वयोदितम् ॥ ५९ ॥
यत्रासौ धर्मकर्मादिगुणौघः स्थाप्यते त्वया । तावत् स एव नास्त्यात्मा निराधारा हता गुणाः ६० ॥
यतस्तदेव सद्वस्तु यः स्यादिन्द्रियगोचरः । न चायमिन्द्रियग्राह्यो जीवस्तस्मान्न विद्यते ॥ ६१ ॥
तथा चोक्तम्—

समस्तवस्तुविस्तारग्राहिभिश्चक्षुरादिभिः । यन्न संवेद्यते तन्न विद्यते वियदब्जवत् ॥ ६२ ॥
चेतनाव्यवहारस्तु तथा देहादिसंस्थितिः । पृथ्व्यादिभूतसङ्घातपरिणामो हि केवलम् ॥ ६३ ॥
तस्माद्धर्मक्रिया व्यर्थमाबाधाकारिणो गुणाः । न च तेषां फलं साक्षादीक्ष्यते ह्यत्र किंचन ॥ ६४ ॥
किञ्च कष्टात् तपस्यादेः कथङ्कारं सुखं भवेत् ? । कारणैः सदृशं कार्यं फलं बीजानुगं च यत् ॥ ६५ ॥
शान्तात्मा मुनिरप्यूचे देवानांप्रिय ! यत्त्वया । उक्तं स्वोक्तिविरुद्धं तद् माता वन्ध्यादिवाक्यवत् ॥६६॥
यतो येन प्रमाणेन जीवाऽभावस्त्वयोच्यते । तदस्ति नास्ति वा तत्रास्तित्वं तावत्तवाऽघटम् ॥ ६७ ॥
ज्ञानरूपप्रमाणं हि न स्यादिन्द्रियगोचरः । नास्तिपक्षे तु तदकिञ्चित्करं शशशृङ्गवत् ॥ ६८ ॥
किञ्च,
सन्ति रूपादयो भावा यथान्ध-बधिरादिभिः । अनुपलब्धा अप्येते तदन्यैरुपलम्भतः ॥ ६९ ॥
तथात्मा चर्मदृष्टीनामदृष्टोऽप्येष विद्यते । प्रत्यक्षत्वात् त्रिकालेऽपि परमज्ञानचक्षुषाम् ॥ ७० ॥
यत उक्तम्—
अनिन्द्रियगुणं जीवमग्राह्यं मांसचक्षुषाम् । सिद्धाः पश्यन्ति सर्वज्ञा ज्ञानसिद्धाश्च साधवः ॥ ७१ ॥
यच्च पृथ्व्यादिसङ्घाताच्चेतना गदिता त्वया । तेषां प्रत्येकचैतन्यात् समुदायेऽपि सा भवेत् ॥ ७२ ॥
वालुकायामसत् तैलं वालुकाघाणकेऽपि न । अत एकेन्द्रिया जीवाः सिद्धाः पृथ्व्यादयः स्फुटम् ॥७३॥

तस्माज्ज्ञानादिधर्मेभ्यो भिन्नाभिन्नविवृत्तिमान् । यथोक्तकर्मणः कर्त्ता भोक्ता कर्मफलस्य च ॥ ७४ ॥
चैतन्यलक्षणो जीवो मन्तव्यः सर्वथा बुधैः । सति तस्मिन् गुणाधारे धर्मकर्माद्यसिध्यत ॥ ७५ ॥
गत्यादिचेष्टयाऽप्येष देही देहेऽनुमीयते । अन्वय-व्यतिरेकाभ्यां[1] ध्वजाक्षोभेन वातवत् ॥ ७६ ॥
यथा भूमिगतं बीजमङ्कुरादनुमीयते । सुख-दुःखात् तथा प्राच्यधर्माऽ-धर्मविनिश्चयः ॥ ७७ ॥
तथाहि—सच्चित्रशालिकारम्ये विचित्रमणिकुट्टिमे । दिव्योल्लोचे वसन्त्येके सौधे सद्गन्धवासिते ॥ ७८ ॥
अन्ये बिलरजःकीर्णे लताजालसमाकुले । दृश्यन्ते दुःस्थिताः संसत्कलिञ्ज[2]गृहके सदा ॥ ७९ ॥
एके मृष्टान्नपक्वान्नद्राक्षापानादिभोजिनः । कर्पूरमिश्रताम्बूलमुखा भुञ्जन्त्यहो ! सुखम् ॥ ८० ॥
अन्ये परमुखापेक्षा बुभुक्षाक्षामकुक्षयः । अकाले कष्टसंप्राप्तं कदन्नं क्वापि भुञ्जते ॥ ८१ ॥
एकेऽत्युदारशृङ्गाराः सारमाल्यविलेपनाः । दिव्ययानपरीवाराः क्रीडन्ति स्मरमूर्त्तयः ॥ ८२ ॥
अन्ये तु दीनवदना धनस्वजनवर्जिताः । दुर्दशा मलदुर्गन्धा भ्रमन्ति किल नारकाः ॥ ८३ ॥
सुगीतैस्तूलिकास्वेके वीणानादमनोहरैः । लब्धनिद्रासुखाः प्रातः शङ्खनादेन जाग्रति ॥ ८४ ॥
शृण्वन्तो जम्बूकोलूकध्वानिमन्ये खरावनौ । स्वापित्वा गतनिद्राः स्युः क्षुधार्त्तशिशुकस्वरैः ॥ ८५ ॥
धर्माऽ-धर्मफलं वीक्ष्य साक्षादिति शुभाशुभम् । कष्टसाध्योऽपि कर्त्तव्यः सद्धर्मोऽनन्तशर्मणे ॥ ८६ ॥

१. तत्सत्त्वे तत्सत्त्वमन्वयः, तदभावे तदभावो व्यतिरेकः । २. कलिञ्जः कट. ।

तयोर्ज्येष्ठोऽवदद् देव ! रात्रावद्य मया लघोः । सोदरस्य पुरः ख्यातं स्वचरित्रकथानकम् ॥८४७॥
तच्छ्रुत्वा काऽपि सार्थस्त्री द्रुतमागत्य सन्निधौ । युवां पुत्रौ ममेत्युक्त्वाऽस्मत्कण्ठलगिताऽरुदत् ॥८४८॥
सार्थेश ! वद भोः ! सत्यं कैषा किंवा करोति ते ? । पृष्टे राज्ञेति सोऽवादीद् देव ! पृथ्वीपुरान्मया ८४९
आनीता सत्यमेवैतद्गृहे कर्म करोति मे । कुलं तु विमलं तस्याः सतीत्वेनाऽनुमीयते ॥८५०॥

(युग्मम्)

ततः प्रैषीन्नरानेषा संबोध्यानीयतामिह । बलात्कारस्तु नो कार्यः शिक्षयित्वेति भूपतिः ॥८५१॥
तेऽपि गत्वा वलित्वा च शशंसुर्देव ! नैति सा । केवलं काऽपि नैष्यामीत्युदित्वाऽभूदधोमुखी ॥८५२॥
अथ सद्यः स्वयं राजा राजपाटीमिषाद् बहिः । गत्वा व्याघुट्य सार्थान्तः सार्थेशावासमागतः ॥८५३॥
भद्रासनोपविष्टस्य तस्य दृग्गोचरं गता । राज्ञी तत्रैकदेशस्था कुचेलाऽतीवदुर्बला ॥ ८५४ ॥
असंस्कृतवपुर्दीना तद्दिने तु विशेषतः । अपास्ताऽशेषकर्तव्या पुत्रग्रहमहार्तितः ॥ ८५५ ॥

(युग्मम्)

चिरात् तत्तादृशावस्थां दृष्ट्वा मदनवल्लभाम् । लज्जया यदि नाक्रन्दं चकार धरणीधवः ॥ ८५६ ॥
उवाच मदने ! देवि ! किं मां त्वं नोपलक्षसे । इत्युक्ता प्रत्यभिज्ञाय स्वपतिं सहसैव सा ? ॥ ८५७ ॥
हर्षौत्सुक्य-त्रपा-जाड्य-वितर्कादिरसैर्भृशम् । संकीर्णमानसा तस्थौ पत्युः पादार्पितेक्षणा ॥ ८५८ ॥

निपत्य पादयोः सोमदेवोऽप्यमलमानसः । क्षमयामास तां भीतो गर्हयन् निजदुष्कृतम् ॥ ८५९ ॥
ययाचे चाऽभयं देवीं साऽप्यनल्पस्वभावतः । तत्तस्मै दापयामास कुपितादपि भूपतेः ॥ ८६० ॥
अथ राजा विधाप्यैनां चारुनेपथ्यभूषिताम् । पुरो न्यस्य करिस्कन्धारुढस्तूर्यमहारवैः ॥ ८६१ ॥
राजचिह्नाश्रितो नव्यपरिणीत इवोच्चकैः । वीक्ष्यमाणः पुरस्त्रीभिरगाद्धवलमन्दिरम् ॥८६२॥
(युग्मम्)

कीर्तिपाल–महीपालावप्याकार्य सुतावुभौ । सस्नेहं दृढमालिङ्ग्य चकार विषयाधिपौ ॥ ८६३ ॥
मिलितानां चिरात्तेषामेकत्र स्वस्थचेतसाम् । आत्मीयाऽऽत्मीयवृत्तान्तप्रश्नाख्यानविधायिनाम् ॥८६४॥
अनुभूतमहादुःखादसंख्यं यदभूत् सुखम् । तत्त एव स्म जानन्ति केवली वा न चाऽपरः ॥ ८६५ ॥
प्राचीनदुष्कृतेनैव वियुक्तमखिलं पुनः । शीलसत्त्वप्रभावेण मिलितं च कुटुम्बकम् ॥ ८६६ ॥
इतश्च—
न्यस्य सिंहासने स्वामिपादुके तत्तदाज्ञया । मन्त्री धारापुरे राज्यं तथैव निरवाहयत् ॥ ८६७ ॥
ज्ञात्वाऽथ नाथवृत्तान्तं सुबुद्धिः श्रीपुराभिधे । पुरे समर्प्य विज्ञप्तिं प्राहिणोद् निजपूरुषम् ॥ ८६८ ॥
निर्विलम्बमसौ गत्वा तत्र वेत्रिनिवेदितः । नृपमानम्य विज्ञप्तिं मुमोच पादयोः पुरः ॥ ८६९ ॥
तामुद्वेष्ट्य नृपादेशाद् निदेशकरणोद्यतः । प्रकाशं वाचयामास सुविद्वानङ्गलेखकः ॥ ८७० ॥

यद्यथा—

स्वस्तिश्रीश्रीपुराभिख्ये पुरे भाग्यैकवेश्मनः । प्रतापाक्रान्तविक्रान्तप्रत्यर्थिपृथिवीभुजः ॥ ८७१ ॥

दिक्कन्याश्रवणोत्तंसीकृतकीर्तिसरोरुहः । महाराजाधिराजस्य श्रीसुन्दरमहाप्रभोः ॥ ८७२ ॥

चरणाम्भोरुहौ धारापुरादादेशकारकः । सुबुद्धिः सादरोत्कण्ठं नत्वा विज्ञपयत्यदः ॥ ८७३ ॥

(विशेषकम्)

स्वामिपादद्वयीरेणुकणेन मयकाऽपि यत् । यथादेशेन निर्व्यूढं प्रभावः प्राभवो हि सः ॥ ८७४ ॥

चकोर इव चन्द्रस्य रथाङ्ग इव भास्वतः । चातको जलदस्येव वसन्तस्येव कोकिलः ॥ ८७५ ॥

उत्कण्ठितः समस्तोऽपि जनो देवस्य दर्शनम् । वाञ्छत्यत्र प्रसद्येतः शीघ्रं पादोऽवधार्यताम् ॥ ८७६ ॥

(युग्मम्)

इत्याकर्ण्य स्वलोकस्य रक्तिं भक्तिं च मन्त्रिणः । चिरात् स्मृत्वा नृपः प्रीतोऽकथयत्साधु साधु भोः!॥८७७

बुद्धिः सिद्धिः परा भक्तिर्येषामेषा गुणत्रयी । त एव सेवका राज्ञः, कलत्रमितरे पुनः ॥ ८७८ ॥

अथ ज्येष्ठसुतं तत्र स्थापयित्वा निजे पदे । राजवर्गं समादिश्य पौरानापृच्छ्य सादरम् ॥ ८७९ ॥

सकलत्रसुतो भूरिपरिवारसमन्वितः । प्रयाणैरनवच्छिन्नैर्ययौ धारापुरं नृपः ॥ ८८० ॥

प्रवेशाद्युत्सवं तत्र मन्त्रिसामन्तनागराः । कृत्वा निवेद्य सर्वस्वं मुदितास्तं सिषेविरे ॥ ८८१ ॥

अन्येद्युर्बहिरुद्याने ज्ञानिनं मुनिमागतम् । श्रुत्वा गत्वा च नत्वा च स्वं प्राच्यं कर्म पृष्टवान् ॥८८२॥
मुनिर्ज्ञानाद् विदित्वोचे महाभाग ! पुरा भवे । इभ्यो बभूव चम्पायां शङ्खाख्यः श्रीश्च तत्प्रिया ॥८८३॥
तद्युतः सततं चक्रे स चैत्येषु जिनार्चनम् । तारुण्ये त्वागते दैवाद्धर्मे ध्वस्ता मतिर्भृशम् ॥ ८८४ ॥
विपद्याऽथ तयोर्जीवावजायेतां युवां क्रमात् । तेनादौ राज्यमासाद्य पश्चाज्जातौ सुदुःखितौ ॥ ८८५ ॥
निजबुद्ध्याऽपि यच्छीलं युवाभ्यां पालितं ततः । भूयोऽप्यासादितं राज्यं सौख्यमत्रैव जन्मनि ॥८८६॥
ततः संवेगरङ्गेन तरङ्गितमना नृपः । धर्मकृत्यं पुनः श्रुत्वा गृहीत्वाऽणुव्रतानि च ॥ ८८७ ॥
कारयामास सर्वज्ञभवनानि जिनेश्वरान् । स्थापयित्वाऽर्चयामास विधिना तत्र भक्तितः ॥ ८८८ ॥
(युग्मम्)

दयार्द्रचित्तः सत्यात्मा परवित्तपराङ्मुखः । शुद्धशीलः सुसंतोषः परोपकृतिकर्मठः ॥ ८८९ ॥
पालयित्वा समं राज्ञ्या गृहिव्रतमखण्डितम् । अवसाने शुभध्यानं कृत्वा भव्यो दिवं ययौ ॥८९०॥
ब्रह्मव्रतस्य माहात्म्यमित्थं ते वर्णितं मया । परिग्रहप्रमाणोत्थसंतोषस्य प्ररूप्यते ॥ ८९१ ॥
अस्त्यत्र भरते विश्वविख्याता मथुरा पुरी । सरसीव सदा योच्चैः राजहंसनिवासभूः ॥ ८९२ ॥
तस्यां निवसति श्रेष्ठी धनसार इति श्रुतः । षट्षष्टिद्रव्यकोटीनामाधिपत्यं प्रपालयन् ॥ ८९३ ॥
निखाते व्यवहारे च देशान्तर्वणिज्यया । सन्ति द्वाविंशतिस्तस्य प्रत्येकं धनकोटयः ॥ ८९४ ॥

अतृप्तस्य तथाऽन्यस्य क्वाऽपि नैवोपयुज्यते । वित्तलेशोऽपि दीनादौ विन्दुः क्षाराम्बुधेरिव ॥८९५॥
दृष्टेऽर्थिनि दृशो रोगः शिरोऽर्तिर्गृहमागते । याचमाने पुनर्दाहो हृदये तस्य जायते ॥ ८९६ ॥
दृष्ट्वा तु स्तोकमप्यस्मै ददानं गृहमानुषम् । निमील्य सहसा नेत्रे मूर्च्छितः पतति क्षितौ ॥ ८९७ ॥
स प्रातिवेश्मिकादीनामपि दानं न वीक्षते । वार्तयाऽपि हि दानस्य दूरादेव पलायते ॥ ८९८ ॥
देवादिधर्मकार्येषु केनाऽपि भणितो भृशम् । स दन्तशकटं बध्वा निश्चेष्टीभूय तिष्ठति ॥ ८९९ ॥
किंवाऽथ बहुना गेहान्निर्गते तत्र दीयते । अपि कर्मकृतां वृत्तिर्गृहमर्त्याश्च भुञ्जते ॥ ९०० ॥
महामूढो न वेत्तीदं ममार्थेनोपकारकः । य एकगुणमादाय दत्तेऽमुत्र सहस्रशः ॥ ९०१ ॥
प्रतिकूलो विधिस्तावत्तेषां ये निर्धनीकृताः । प्रतिकूलमतस्तेषु सतोऽर्थान् ददते न ये ॥ ९०२ ॥
विद्ययैव मदो येषां दारिद्र्यं विभवेऽप्यहो ! । तेषां दैवहतानां हि सलिलादग्निरुत्थितः ॥ ९०३ ॥
धने ह्रसति दारिद्र्यदोष एव हि केवलः । महान् कार्पण्यदोषस्तु सति यस्मिन्नयच्छतः ॥ ९०४ ॥
दानशब्दादुदारेण गृहीते प्रथमाक्षरे । कृपणैः स्पर्धयेवाऽस्य न इत्येवाऽक्षरं कृतम् ॥ ९०५ ॥
कृपणत्वेन तस्यैवमपशब्दस्तथा जने । प्रससार यथा कोऽपि नामाऽप्युच्चरतेऽस्य न ॥ ९०६ ॥
कियत्यपि गते काले खनित्वा भुवमेकदा । संभालयत्यसौ यावद् निधिमेकं रहःस्थितः ॥९०७॥(युग्मम्)
अपश्यत्तावदङ्गारानेव तत्र न चाऽपरम् । शङ्कितोऽथ निधीनन्यानपि सर्वानलोकयत् ॥ ९०८ ॥

तत्राऽपि मत्कोटका-ऽहि-वृश्चिकादीनि वीक्ष्य सः । हृदयं ताडयित्वोच्चैर्यावदास्ति सुदुःखितः ॥ ९०९ ॥
तावत्तस्याम्बुनौयानभङ्गादि कथितं नरैः । गले शोकाम्बुमग्नस्य शिलाबन्ध इवाऽभवत् ॥ ९१० ॥
यतः—
अधः स्वं सारमाधाय तुच्छा इव बहिःस्थिताः । समूलमेवोन्मूल्यन्ते ते बाला बालका इव ॥ ९११ ॥
जलस्थलगतं नष्टं वणिक्पुत्रैश्च भक्षितम् । धनं श्रुत्वा मुहुः स्मृत्वा सर्वशून्यो भ्रमत्यसौ ॥ ९१२ ॥
अन्यदाऽचिन्तयद्यावदद्याप्युत्पाणिको जने । न भवामि गृहेऽद्यापि भाण्डमूल्यमवाप्यते ॥ ९१३ ॥
तावज्जलधिमार्गेण वणिज्यायै व्रजाम्यतः । लाभश्चेत्सुन्दरं भावि देशान्तरगमोऽन्यथा ॥ ९१४ ॥
महाकृपण इत्याख्या पुराऽप्यासादिता मया । अधुना निर्धनस्त्वत्र भृशं यास्यामि हास्यताम् ॥ ९१५ ॥
ततोऽमेयपरिच्छेद्य-गण्य-धार्यक्रयाणकम् । संगृह्य दशलक्षाणां पोतमारुह्य सत्वरम् ॥ ९१६ ॥
भृत्वा कण-कणिका-ऽऽज्य-भोज्यतीरेन्धनैः क्षमः । समं सांयात्रिकैर्लोकैः प्रतस्थे मध्यमम्बुधेः ॥९१७॥
(युग्मम्)
कियद्दूरं गतेऽकस्माद् घनेन रुरुधे नभः । यमास्येनेव भीमेन कटाक्षसमविद्युता ॥ ९१८ ॥
तत्र क्षेप्तुमिवोद्दण्डवातोद्धुतोर्मिबाहुभिः । ग्रासपिण्डमिवाऽम्भोधिस्तं पोतमुदलालयत् ॥ ९१९ ॥
स्पर्धयेव मिथोऽत्युग्रौ गर्जतः स्म घनाम्बुधी । दोलते स्म प्रवहणं तत्स्थलोकहृदा समम् ॥ ९२० ॥

ततो नियामके मुक्तधैर्ये भूरिभयाकुलः । शरण्यरहितो लोकः कथं कोऽपि तदाऽभवत् ॥ ९२१ ॥
देवताः कोऽपि सस्मार कोऽपि स्वगृहमानुषान् । कोऽपि तस्थौ निपत्याऽधः कोऽपि झम्पामदाज्जले ९२२
कोऽपि मां रक्ष रक्षेति पूत्कृत्य चिरमूर्च्छगः । श्वासेनाऽऽपूर्णहृदयो मुखं व्यादाय तस्थिवान् ॥९२३॥
इत्याश्रितजनस्याऽऽर्तैकारणाज् जातपातकः । स नूनं सहसा पोतः शतखण्डमभज्यत ॥ ९२४ ॥
धनसारस्तु लब्धैकफलको वार्धिवीचिभिः । बहिः क्षिप्तो गतोऽरण्यामिति दीनमचिन्तयत् ॥९२५॥
अहो ! मम क्व तद्गेहं क्व धनं क्व परिच्छदः । विधिना क्वाहमानीतः पवनेनाऽर्कतूलवत् ? ॥ ९२६ ॥
धिग् मां येन धनं मोहात् प्रभूतमपि संचितम् । न धर्मे व्ययितं नाङ्ग परस्योपकृतौ नवा ॥ ९२७ ॥
इत्यादि भावयंस्तत्राऽपश्यदाम्रतरोस्तले । मुनिमेकं तदोत्पन्नकेवलज्ञानभासुरम् ॥ ९२८ ॥
तन्महिम्नाऽऽगतैर्देवैर्निर्मिते स्वर्णपङ्कजे । तमासीनं मुदा नत्वा धनसारोऽप्युपाविशत् ॥ ९२९ ॥
श्रुत्वा धर्ममथो लब्धाऽवसरः पृच्छति स्म सः । कृपणोऽहं कथं नाथ ! नष्टश्च विभवः कथम् ? ॥९३०॥
केवली प्राह भो भद्र ! धातकीखण्डभारते । धनाढ्यगृहसंभूतावभूतां भ्रातरावुभौ ॥ ९३१ ॥
मृतेऽथ पितरि ज्येष्ठो गृहनेताऽभवत् स च । गम्भीरः सरलो दाता कनिष्ठः कृपणः पुनः ॥ ९३२ ॥
ततो ज्येष्ठो यदा दानं दीनादिभ्यः प्रयच्छति । तदाऽतीव लघुस्तत्र प्रद्वेषं वहते हृदि ॥ ९३३ ॥
वारयेच्च भृशं दानाज् ज्येष्ठस्तु विरमेद्‌ नहि । प्रद्विष्टः सुतरां तस्माद्‌ विभिन्नो लघुकः स्थितः ॥९३४॥

ज्येष्ठस्य ददतोऽपि श्रीर्वर्धते पुण्यसेवनात् । इतरस्त्वददानोऽपि मुच्यते सुतरां तया ॥ ९३५ ॥
अत उक्तम्—
दीयमानं हि नापैति भूय एवाऽभिवर्धते । कूपा-ऽऽराम-गवादीनां ददतामेव संपदः ॥ ९३६ ॥
सुस्थानन्यासहृष्टेव दातारं श्रीः पुनः श्रयेत् । निर्गता गुप्तिभीतेव कृपणं नैति सा पुनः ॥ ९३७ ॥
मत्सरेणाऽथ सोऽलीकपैशून्यं नृपतेः पुरः । प्रकाश्य ग्राहयामास सर्वस्वं ज्येष्ठबान्धवात् ॥ ९३८ ॥
क्षुद्रस्याहो ! गतिः कष्टा मरुकूपादपि ध्रुवम् । अददानः स्वयं यत् स्वमितरानापि रक्षति ॥ ९३९ ॥
स वैराग्येण तेनाऽथ सुसाधुचरणान्तिके । परिव्रज्यां गृहीत्वाऽभूत् सौधर्मे प्रवरः सुरः ॥ ९४० ॥
लघुभ्राताऽपि लोकेन निन्द्यमानो निरन्तरम् । कृत्वा बालतपो मृत्वा चासुरेषूदपद्यत ॥ ९४१ ॥
उद्वृत्याऽसुरयोनिभ्यः स जातस्त्वमिहाऽधुना । च्युत्वा सौधर्मतो ज्येष्ठस्तामलिप्त्यामजायत ॥ ९४२ ॥
महेभ्यस्य सुतः काले प्रतिपन्नजिनव्रतः । उत्पन्नकेवलज्ञानो विहरत्यहमेव सः ॥ ९४३ ॥
दानप्रद्वेषतस्तस्मादन्तरायं यदर्जितम् । कर्मणोऽस्य विपाकेन कृपणत्वं तवाऽभवत् ॥ ९४४ ॥
ऋद्धिः पैशून्यतो यत्तु ज्येष्ठस्य ग्राहिता त्वया । तद्विपाकादिदानीं ते नष्टमेकपदे धनम् ॥ ९४५ ॥
गर्हित्वा दुष्कृतं भद्र ! तदद्यापि यथार्जितम् । धनं पात्रेऽभियोक्तव्यं मूर्छामत्र विमुच्य भोः ! ॥ ९४६ ॥
मलपूर्णे यथा देहे मूर्तिः स्पष्टा न जायते । तथा द्रव्यमलस्याऽप्यावन्धतो न गतिर्भवेत् ॥ ९४७ ॥

तत्र वप्रबहिर्भागे श्रीसारश्रेष्ठिवाटके । श्रेष्ठिना कृपया दत्ते स्थितिमात्रेऽवसद् नृपः ॥७५१॥
अनभिज्ञः स्वयं कर्मकरणे लघुकौ सुतौ । राज्ञी तु स्त्रीस्वभावेन कुशला गृहकर्मणि ॥ ७५२ ॥
प्रातिवेश्मिकगेहेषु गोमयोत्सारणादिकम् । कर्म निर्माय सर्वेषां निर्वाहयति भोजनम् ॥ ७५३ ॥
साधुत्वेन सुशीलेन तयोः सुवचनेन च । स्वल्पेऽपि विहिते कार्ये जनाः सुबहु कुर्वते ॥ ७५४ ॥
स्थानभ्रंशाद् नीचसंगात् खण्डनाद् घर्षणादपि । अपरित्यक्तसौरभ्यं वन्द्यते चन्दनं जनैः ॥ ७५५ ॥
चीवरं जीर्णमुत्तीर्णं भोजनं रुक्षशीतलम् । गौरवेण जनादाप्तं बभूव प्रीतये तयोः ॥ ७५६ ॥
यतः—
किं कृतं विधिना यावत् सतां शीलमखण्डितम् । गतं तत्तु यदा कालं संपद्यपि विपत्तयः ? ॥७५७ ॥
दूरदेशान्तरायातस्तत्स्थानाद् नातिदूरतः । वाणिज्यकारिणां सार्थो महानावासितोऽन्यदा ॥ ७५८ ॥
तस्मिन् घृत-कणिक्कादि सुलभं, दुर्लभाः पुनः । कर्मकाराः, ततः स्वीयपुत्रपुष्टिविधित्सया ॥ ७५९ ॥
राज्ञी कर्मकरीभावं करोति विनयान्विता । भाज्यभोज्यादिना चिन्तां तेऽपि तुष्टाः प्रकुर्वते ॥७६०॥
अन्येद्युः सोमदेवाख्यसार्थेशस्य दृशोः पथि । पतिताऽन्तर्विकाराय निर्विकाराऽप्यजायत ॥ ७६१ ॥
रूपे ग्रस्तेऽपि दौःस्थ्येन तस्या लावण्यमुज्ज्वलम् । स्पष्टं वकुलमालायाः शुष्काया अपि सौरभम् ॥७६२॥
ततः सा तेन शैथिल्यं गाढं च निजमानसैः । स्वगृहस्वामिनीभावे भणिता कुपिता भृशम् ॥ ७६३ ॥

गतरागा सरागेऽपि मलिनेऽप्यमलाऽभवत् । तस्य चित्ते स्थिताऽप्येषा सत्याः शक्तिर्महाद्भुता ॥७६४॥
अथ तस्याः स्वभावं तं विदित्वा सार्थनायकः । दुष्टोऽप्यन्तर्बहिर्वृत्त्या क्षमयामास सादरम् ॥ ७६५ ॥
सार्थेशकथनात् तस्य स्त्रीभिर्विश्वासिताऽधिकम् । तत्रायाति सदा राज्ञी कर्म कर्तुं यथास्थिति ॥ ७६६ ॥
अथ प्रयाणदिवसे मध्याह्नसमये पुनः । विशेषकार्यमुद्दिश्य संकेतितवधूजनैः ॥ ७६७ ॥
आकार्याऽलीककृत्येन दिनशेषं विलम्बितम् । तां प्रगृह्य स्वसार्थेन प्रतस्थे स्वपुरोपरि ॥ ७६८ ॥
(युग्मम्)

गच्छता विविधोपायैः क्षोभ्यमाणाऽपि तेन सा । ध्यायन्ती स्वपतिं चित्ते मौनमेव समाश्रयत् ॥७६९॥
दृशैव क्रूरया तस्याः स पापाहितदुर्मतिः । न शशाक व्यलीकाय तत्रैवं यान्ति वासराः ॥७७०॥
इतश्च,
मय्यागतायामद्यापि किमेषा मद्विरोधिनी ? । अत्र स्थितवती तीव्रमत्सराद् नृपवल्लभाम् ॥७७१॥
निष्कास्य दूरतः स्वैरं विजृम्भितमवस्थया । गृहे राज्ञो गृहं येनारण्याभं गृहिणीं विना ॥७७२॥
(युग्मम्)

अवस्थासंगमादेकमन्यद् राज्ञीविनिर्गमात् । पुटपाकसमं दुःखं तदा जातं महीपतेः ॥७७३॥
सहिष्ये सर्वमप्येतत्कठोरहृदयोऽस्म्यहम् । राज्ञी च मद्वियोगार्ता भविष्यति कथं हहा ! ?॥ ७७४ ॥

एतदप्यस्तु रे दैव ! पूर्यन्तां ते मनोरथाः । इति दैवमुपालभ्भ्य संबोध्यात्मानमात्मना ॥ ७७५ ॥
यावत् किंकृत्यतामूढो निविष्टोऽस्ति नृपः मगे । तावत्तत्र समायातः श्रीसारः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥७७६॥
(विशेषकम्)
स्ववाटकमनुष्याणां तप्तिं कुर्वंस्तमैक्षत । ऊचे चाद्य कथं भद्र ! सचिन्त इव लक्ष्यसे ? ॥ ७७७ ॥
लज्जाशोकभराक्रान्तः स यावन्नोत्तरं ददौ । तावज् ज्ञात्वा यथावृत्तमाख्यायि प्रातिवेश्मिकैः ॥७७८॥
श्रेष्ठ्युवाच महाभाग ! कर्तव्या नाऽधृतिस्त्वया । भोजनाच्छादनाद्यं ते करिष्येऽहमतः परम् ॥ ७७९ ॥
मयाऽत्र कारिते चैत्ये त्रिकालं देवमर्चय । पुत्रौ च वाटिकापुष्पाण्यवचित्योपनेष्यतः ॥ ७८० ॥
प्रतिपद्य तथा कर्तुमारेभे ससुतो नृपः । पटहं वादयेद् दैवो यथा नृत्येत् तथा कृती ॥ ७८१ ॥
अनभिज्ञोऽप्यसौ दक्षस्तथाऽभूत्तत्र कर्मणि । श्रीसारस्य यथा बाढं रञ्जयामास मानसम् ॥ ७८२ ॥
यथा लक्ष्म्या विदग्धत्वं विभ्रमं यौवनश्रिया । प्रेष्यभावं तथा जीवः शिक्ष्यते दुरवस्थया ॥ ७८३ ॥
अपरेद्युर्गतः श्रेष्ठी यावद्वाटीं निरीक्षितुम् । तावत्तदेकदेशस्थौ बद्धलक्ष्यौ च पक्षिषु ॥ ७८४ ॥
धनुष्किकाशरव्यग्रकरावाखेटचापलम् । कुर्वन्तौ सहसाऽद्राक्षीदुभावपि कुमारकौ ॥ ७८५ ॥ (युग्मम्)
पापकर्मेक्षणाज्जातकोपाटोपारुणेक्षणः । तौ भृशं ताडयामास बभञ्ज च धनुःशरान् ॥ ७८६ ॥
बहिः कृत्वा च गत्वा च बभाषे तत्पितुः पुरः । क्षणमप्यत्र न स्थेयं त्वया यस्येदृशौ सुतौ ॥ ७८७ ॥

साक्षेपमिति कृत्वाऽस्मिन् निजं धाम गते नृपः । आगच्छन्तौ सुतावश्रुमुखावैक्षत दुःखितः ॥ ७८८ ॥
न्यवारयच्च मा वत्सौ ! रुदितं किं करोम्यहम् ?। दोषः कस्याऽपि नान्यस्य स्वकर्मैवाऽपराध्यति ७८९
संवृत्य बहिराकारं, कृतं तनयबोधनम् । अन्तस्तु दुःखसंघट्टः कोऽप्यवाच्यस्तदाऽभवत् ॥ ७९० ॥
कस्याग्रे कथ्यते हन्त ! श्रेष्ठी तत्तादृशोऽपि यत् । इत्थमेकपदेनैव पुत्रौ मे निरकाशयत् ॥ ७९१ ॥
प्रतिकूले विभौ किंवा सुधाऽपि हि विषायते । रज्जुः सर्पीभवेदाखुबिलं पातालतां व्रजेत् ॥ ७९२ ॥
तमायते[1] प्रकाशोऽपि गोष्पदं सागरायते । सत्यं कूटायते मित्रं शत्रुत्वेन निवर्तते ॥ ७९३ ॥
यद्भावि तद्भवत्येव विचिन्त्यैषोऽचलत्ततः । पुरस्कृत्य सुतौ शून्यमुखोऽन्यनगरं प्रति ॥ ७९४ ॥
(कलापकम्)

क्वापि कन्दफलाहारैः क्वाऽपि भैक्ष्यान्नभोजनैः । भिक्षामप्यलभमानो निन्द्यमानश्च कुत्राचित् ॥ ७९५ ॥
प्रायः स्वं शोचयन् सिञ्चन् यथालब्धेन नन्दनौ । अनवस्थं परिभ्राम्यन् शयानो देश्यवेश्मसु ॥७९६॥
इति कष्टेन महता बहुमुल्लङ्घ्य सोऽवनीम् । प्रापदेकामरण्यानीं यमस्याऽपि भयङ्कराम् ॥ ७९७ ॥
स्वैरिणीव बहुधवा[2] मत्तेव मदनाधिका[3] । बाणा-ऽसनाढ्या[4] सेनेव लङ्केव सपलाशका[5] ॥ ७९८ ॥

---

१ तम इव आचरति । २ धवाः वृक्षविशेषाः, स्वामिनश्च । ३ मदनाः धत्तूराः कामश्च । ४ बाणा-ऽसनौ चित्रक-जीरकवृक्षौ, धनूंषि च । ५ पलाशकाः राक्षसाः पलाशाश्च ।

अगण्यमत्तमातङ्गसङ्गमा[1] म्लेच्छभूरिव । वैरिधाटीव दुर्दश्याऽनेकरक्ताक्षभीषणा[2] ॥ ७९९ ॥
किंवाऽथ बहुना बालविधवस्त्रीव या सदा । विविधश्वापदावासस्तथा शबरसंभृता ॥ ८०० ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

कथञ्चित्तामपि क्रान्त्वा यावदग्रे व्रजत्यसौ । आजगाम नदी तावद् दुस्तराऽऽपदिवापरा ॥ ८०१ ॥
अस्यां न स्यात्समुत्तारः कथमेवं वितर्कयन् । लब्धोपायः सुतं स्कन्धे कृत्वोत्तार्य परे तटे ॥८०२॥
मुमोचैकं द्वितीयं त्वानेतुं भूयोऽविशद् नदीम् । अन्तराले गतस्तावदतिपूरेण पातितः ॥ ८०३ ॥
कुर्वन्नितस्ततो बाहू प्राप्तकाष्ठैकखण्डकः । पञ्चरात्रेण तत्तीरमाससाद विषादभाक् ॥ ८०४ ॥
दध्यौ चेति हताशस्य ही विपाकः कथं विधेः । क तन्मे मुदितं राज्यं कैषाऽनर्थपरम्परा ? ॥ ८०५ ॥
राज्यभ्रंशेऽपि चेद्दैव ! कृतं कान्तावियोजनम् । ततः किं जीवितः, किंवा ज्ञातं पुत्रार्तिमीक्षितुम् ? ८०६
ध्रुवं दुष्कृतिनां दैवो दत्ते दुःखाय जीवितम् । कृमिरागकृतां देशे मर्त्यानामिव पोषणम् ८०७ ॥
अथवा,

कस्य वक्तव्यता नास्ति सोपायं को न जीवति । व्यसनं केन न प्राप्तं कस्य सौख्यं निरन्तरम् ?॥८०८॥
मृत्यावपि कृतेऽवश्यं निजपापं विशेषतः । भवान्तरेऽपि भोक्तव्यं तस्मादत्रैव भुज्यते ॥ ८०९ ॥

---

१ मातङ्गौ हस्तिनश्चाण्डालाश्च । २ रक्ताक्षा महिषाः, लोहितनेत्रा म्लेच्छाश्च ।

किञ्च,

अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्राऽतिरिच्यते ॥ ८१० ॥
स निर्वापितसन्ताप इति सूक्तसुधारसैः । स्वसंवेद्येन योगीव स्वं चकार दृढं मनः ॥ ८११ ॥
लब्ध्वा परपदो दीनो हीनत्वं नैव मुञ्चति । शिरश्छेदेऽपि धीरस्तु वीरत्वं नैव मुञ्चति ? ॥८१२॥

तथा,

न तानि फलसंपत्तौ तुङ्गानि विगते फले । शिखराणि महाद्रूणां मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ८१३ ॥
ततो गत्वा तदासन्नग्रामे कस्याऽपि वेश्मनि । कौटुम्बिकस्य भिक्षार्थं प्रविष्टस्तेन वीक्षितः ॥ ८१४ ॥
संभाषितश्च कस्त्वं भोः! क्षत्रियोऽहमिति ब्रुवन् । गृहकर्मकरत्वेऽसौ पृष्टो भूयः कुटुम्बिना ? ॥ ८१५॥
आमेति कथयंस्तत्र कर्मकृत्ये नियोजितः । सुन्दरो भक्तवस्त्रादिसाराकरणपूर्वकम् ॥ ८१६ ॥
विनीतत्वेन तस्याऽथ घृतभक्तादिलाभतः । बहुलोपचयात् कान्तिः प्रत्यावृत्ता तनौ क्रमात् ॥ ८१७ ॥
कौटुम्बिकप्रियाऽन्येद्युस्तं वीक्ष्य मदनातुरा । असतीजनयोग्यानि वचांसि बहुधाऽभ्यधात् ॥ ८१८ ॥
तच्छ्रुत्वा चकितो राजाऽचिन्तयद् ध्रुवमत्र मे । विधिः सुस्थानमानाद्यं शीलभङ्गाय निर्ममे ॥ ८१९ ॥
अरे दैव ! त्वदायत्तं कामं वित्तादि गच्छतु । ममायत्तं पुनर्वृत्तं हर्तुं कस्याऽस्ति योग्यता ? ॥ ८२० ॥
यत्किञ्चिदुत्तरं दत्त्वा ज्ञात्वा तस्या महाग्रहम् । विरुद्धा भूः परित्यज्येति कृत्वा निर्ययौ ततः ॥८२१॥

यतः, ये न स्खलन्ति ते दक्षाः कृष्णकेशतमोभरे । वार्धके तु सदोद्द्योतः शिरःस्थपलितेन्दुना ॥ ८२२ ॥

स्वजनस्वर्णशाकानामापत्तापच्छिदास्वपि । दधतामन्तरौज्ज्वल्यं सकारो धुरि शोभते ॥ ८२३ ॥

गच्छन् स्वल्पदिनैरेवं सुन्दरः श्रीपुराऽभिधम् । पुरं प्राप्य तदासन्नोपवनाम्रतरोरधः ॥ ८२४ ॥

स्वजनस्येव तस्यैव कृताहारोऽमलैः फलैः । विशश्राम श्रमायातनिद्रालब्धसुखः क्षणम् ॥ ८२५ ॥

तदा तत्र पुरे राज्ञि विपन्ने पुत्रवर्जिते । हस्त्यश्वचामरच्छत्रकुम्भाख्यमधिवासितम् ॥ ८२६ ॥

पञ्चशब्दनिनादेन राजलोकपुरस्कृतम् । भ्रमत् तत्राययौ दिव्यपञ्चकं यत्र सुन्दरः ॥ ८२७ ॥ (युग्मम्)

शीलेन सुन्दरं शीघ्रमुपविष्टं विलोक्य तम् । हयेन हेषितं हस्तिपतिना बृंहितं कृतम् ॥ ८२८ ॥

दुरितक्षालनायेवाऽपतत् कुम्भाम्बु मस्तके । उपरिष्टात् स्थितं छत्रं लुलितं चामरद्वयम् ॥८२९॥

स करीन्द्रमथाऽऽरुह्य दिव्यवेषधरो निशि । मन्त्र्यादिभिर्नतो नीत्या प्रविष्टः पुरमुत्सवैः ॥८३०॥

विधिना कुर्वतो राज्यं तस्य भाग्यप्रभावतः । ययुः सर्वेऽपि सामन्ता अनम्रा अपि नम्रताम् ॥ ८३१ ॥

निपत्य पादयोः किन्तु प्रधानैर्भणितोऽप्यसौ । निजप्रियतमादुःखाद् न मेने दारसंग्रहम् ॥ ८३२ ॥

वरं कारागृहे क्षिप्तो वरं देशान्तरभ्रमी । वरं नरकसंचारी न द्विभार्यः पुनः पुमान् ॥ ८३३ ॥

अभोजनो गृहाद् याति नाप्नोत्यम्बुच्छटामपि । अक्षालितपदः शेते भार्याद्वययुतो नरः ॥ ८३४ ॥

अथाऽन्योन्यं वियुक्तौ तौ कुमारावत्यवस्थया । बहु भ्रान्त्वा क्रमात्तत्राऽऽगत्याऽऽरक्षान्तिके स्थितौ ८३५

अन्यदा दैवभोगेन सोमदेवोऽपि सार्थपः । वणिज्यार्थं पुरे तस्मिन्नागत्याऽऽवासितो बहिः ॥८३६॥
गृहीत्वोपायनं श्रेष्ठं गत्वा च नृपसन्निधौ । ययाचे निजसार्थस्य रक्षार्थं निशि यामिकान् ॥ ८३७ ॥
राज्ञादिष्टस्तलारक्षः प्रेषयंस्तानथाऽन्यदा । तावुभौ भ्रातरौ प्रैषीदेकस्यां दिशि रक्षितुम् ॥ ८३८ ॥
तयोस्तत्रस्थयो रात्रिविनोदाय कनीयसा । ज्येष्ठः पृष्टः कथां तेन स्वमेवाऽऽख्यायि वृत्तकम् ॥ ८३९॥
तत्र कर्मकरी मध्यास्थिता सार्थे सहागता । प्रायेण जाग्रती दुःखात् तत्तदासन्नभावतः ॥ ८४० ॥
श्रुत्वा समूलपर्यन्तं राज्ञी मदनवल्लभा । उद्भिद्यत्स्नेहशोकाभ्यां विह्वलीभूतमानसा ॥ ८४१ ॥
चिरान्मे मन्दभाग्याया हा ! वत्सौ मिलितौ युवाम् । इत्यागत्य तयोः कण्ठग्रहं कृत्वाऽरुदत्तराम् ॥८४२॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तज् ज्ञात्वा कुपितः सार्थपतिश्चेटैर्हठेन ताम् । दूरमुत्सार्य तौ धृत्वा भूपतेः प्रातरार्पयत् ॥ ८४३ ॥
सोपालम्भमवादीच्च देवाऽऽरक्षेण सुन्दरौ । यामिकौ प्रहितावस्मन्मर्त्यधूर्तत्वकारिणौ ॥ ८४४ ॥
नृपोऽवोचत्तलारक्षं काविमौ सोऽप्यचीकथत् ? । देव ! जानामि नो सम्यक् कियत्कालादिहागतौ ८४५
निरीक्षमाणस्तौ सम्यगुपलक्ष्य सुतौ नृपः । दुःखात्त्रातुमिवात्मानं रोमाञ्चकवचं दधौ ॥ ८४६ ॥
तथाऽपि गुरुगाम्भीर्याद् विधायाकारगोपनम् । अवोचादिति साक्षेपं युवाभ्यां किमु रे ! कृतम् ? ॥८४७॥
आमष्टुमिव तौ दुःखभयेनाऽऽलिङ्गितौ ततः । सत्यमाभाणकं जातं यतो रक्षस्ततो भयम् ॥ ८४८ ॥

तज्जलं यत् तृषां छिन्द्यात्तदन्नं यत्क्षुधापहम् । बन्धुर्यो धीरयत्यार्तं स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ॥ ५४० ॥
तदधीतं श्रुतं येन नैवात्मा नरके पतेत् । क्लेशायासकरं शेषं सर्वमेव विडम्बना ॥ ५४१ ॥
यदर्थमयमारम्भस्तयोरेवंविधा गतिः । तदध्रुवकृते कृत्यं हारयामि ध्रुवं कथम् ? ॥ ५४२ ॥
गुरूपदेशो हि यथापात्रं परिणमेदिह । स्थानभेदेन मेघाम्भो मुक्ता-लवणतां व्रजेत् ॥ ५४३ ॥
प्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वसुः । नरकं यास्यतस्तस्माद् गृहवासेन किं मम ? ॥ ५४४ ॥
निर्वेदादित्युपाध्यायः प्रव्रज्यामग्रहीत्तदा । तत्पदं पर्वतोऽध्यास्त व्याख्याक्षणविचक्षणः ॥ ५४५ ॥
गुरुप्रसादतो भूत्वा सर्वशास्त्रविशारदः । नारदः शारदाम्भोदशुद्धधीः स्वां भुवं ययौ ॥ ५४६ ॥
नृपचन्द्रोऽभिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततो वसुरभूद् राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ ५४७ ॥
सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥५४८ ॥
यः प्राप यादृशीं ख्यातिमशुभामथवा शुभाम् । तदाश्लिष्ट इव प्रायस्तल्लेश्यः स भवेत् सदा ॥ ५४९ ॥
अथैकदा मृगयुणा मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विन्ध्यनितम्बे सोऽन्तराऽस्खलत् ॥५५०॥
बाणस्खलनहेतुं स ज्ञातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ ५५१ ॥
स दध्याविति मन्येऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन् । भूमिच्छायेव शीतांशौ ददृशे हरिणो मया ॥ ५५२ ॥
पाणिस्पर्शं विना नैषा सर्वथाऽप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदियं योग्या वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ५५३ ॥

रहो व्यज्ञपयद् राज्ञे गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । हृष्टो राजाऽपि जग्राह ददौ चास्मै महद्धनम् ॥ ५५४ ॥
स तया घटयामास च्छन्नं स्वासनवेदिकाम् । तच्छिलपिनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्यचिद् नृपाः॥५५५॥
तस्यां सिंहासनं वेदौ नरेन्द्रस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यबुधज्जनः ॥ ५५६॥
सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य प्रसिद्धिर्व्यानशे दिशः ॥ ५५७ ॥
तया प्रसिद्ध्या राजानो भीतास्तस्य वशं ययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ५५८
आगाच्च नारदोऽन्येद्युस्तत्रैक्षिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृग्वेदं शिष्याणां शेमुषीजुषाम् ॥ ५५९ ॥
अजैर्यष्टव्यमित्यस्मिन् मेषैरित्युपदेशकम् । बभाषे नारदो भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते ? ॥ ५६० ॥
त्रिवार्षिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं व्यस्मार्षीः केन हेतुना ?॥
ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किन्त्वजा मेषास्तथैवोक्ता निघण्टुषु ॥ ५६२ ॥
जगाद नारदोऽप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणीं गुरुरचीकथत् ॥ ५६३ ॥
गुरुर्धर्मोपदेष्टैव श्रुतिर्धर्मात्मिकैव च । द्वयमप्यन्यथा कुर्वन् मित्र ! मा पापमर्जय ॥ ५६४ ॥
साक्षेपं पर्वतोऽजल्पदजान् मेषान् गुरुर्जगौ । गुरूपदिष्टशब्दार्थोल्लङ्घनाद् धर्ममर्जसि ? ॥ ५६५ ॥
मिथ्याभिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयाद् नृणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदः पणोऽस्तु नः ॥५६६॥

१ व्याख्यानं कुर्वन्तम् ।

प्रमाणमुभयोरत्र सहाध्यायी वसुर्नृपः । नारदः प्रतिपेदे तन्न क्षोभः सत्यभाषिणाम् ॥ ५६७ ॥
रहः पर्वतमूचेऽम्बा गृहकर्मरताऽप्यहम् । अजास्त्रिवार्षिकं धान्यमित्यश्रौषं भवत्पितुः ॥ ५६८ ॥
जिह्वाच्छेदं पणेऽकार्षीर्यद् दर्पात् तदसांप्रतम् । अविमृश्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ५६९ ॥
अवदत् पर्वतोऽप्येवं कृतं तावदिदं मया । यथा तथाकृतस्याऽस्य करणं नहि विद्यते ॥ ५७० ॥
जीवः कण्टकमारूढः कृत्याऽकृत्यं न चेतयेत् । अतः प्रशस्तभावेऽसौ स्थापनीयः सदा बुधैः ॥५७१॥
साऽथ पर्वतकाऽपायपीडया हृदि शल्यिता[1] । वसुराजमुपेयाय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ? ॥ ५७२ ॥
दृष्टः क्षीरकदम्बोऽद्य यदम्ब ! भवतीक्षिता[2] । किं करोमि प्रयच्छामि किञ्चेत्यभिदधे वसुः ? ॥५७३॥
साऽवादीद् दीयतां पुत्र ! भिक्षा मह्यं महीपते ! । धनधान्यैः किमन्यैर्मे विना पुत्रेण पुत्रक ! ॥५७४॥
वसुराह स्म मे मातः ! पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवद् गुरुपुत्रेऽपि वर्तितव्यमिति श्रुतेः ॥५७५॥
कस्याद्य पत्रमुत्क्षिप्तं कालेनाऽकालरोषिणा । को जिघांसुर्भ्रातरं मे ब्रूहि मातः ! किमातुरा ? ॥५७६॥
अजव्याख्यानवृत्तान्तं स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणीकृतश्चासीत्याख्यायाऽर्थयते स्म सा ॥५७७॥
कुर्वाणो रक्षणं भ्रातुरजान् मेषानुदीरयेः । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ? ॥ ५७८ ॥
अवोचत वसुर्मातर्मिथ्या वच्मि वचः कथम् ? । प्राणात्ययेऽपि शंसन्ति नाऽसत्यं सत्यभाषिणः ॥५७९॥

१ शल्य सजातं यस्या सा.।   २ त्वमीक्षितेति रहस्यम् ।

अन्यदप्यभिधातव्यं नाऽसत्यं पापभीरुणा । गुरुवागन्यथाकारे कूटसाक्ष्ये च का कथा ? ॥ ५८० ॥
वहु कुरु गुरोः पुत्रं यद्वा सत्यव्रताग्रहम् । तया सरोषमित्युक्तस्तद्वचोऽमंस्त पार्थिवः ॥ ५८१ ॥
ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । आजग्मतुश्च विद्वांसौ तत्र नारद-पर्वतौ ॥ ५८२ ॥
सभायाममिलन् सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनोः सदसद्वादक्षीरनीरसितच्छदाः ॥ ५८३ ॥
आकाशस्फटिकशिलावेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलंचक्रे नभस्तलमिवोडुपः ॥ ५८४ ॥
ततो निजनिजव्याख्यापक्षं नारद-पर्वतौ । कथयामासतू राज्ञि सत्यं ब्रूहीति भाषिणौ ॥ ५८५ ॥
विप्रवृद्धैः स ऊचेऽथ विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ५८६ ॥
घटप्रभृतिदिव्यानि वर्तन्ते देव ! सत्यतः । सत्याद्वर्षति पर्जन्यः सत्यात्तुष्यन्ति देवताः ॥ ५८७ ॥
देव ! त्वं सत्यवादीति विख्यातः भुवनत्रये । सत्यमेव स्थिरं लोके सर्वमन्यद् विनश्वरम् ॥ ५८८ ॥
त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते ! । त्वामिहार्थे किमु ब्रूमो ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ? ॥५८९॥
अदृष्टाः सिद्धगन्धर्वा राज्याधिष्ठातृदेवताः । लोकपालाश्च शृण्वन्ति वद सत्यं नरेश्वर ! ॥ ५९० ॥
यद्युदेति रविः प्रत्यङ् मेरुश्चापि प्रकम्पते । तथाऽप्यसत्यं भाषन्ते नैव सत्यधना नराः ॥५९१ ॥
वचोऽश्रुत्वैव तत् सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान् मेषान् गुरुर्व्याख्यदिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥५९२॥
असत्यवचसा तस्य क्रुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशस्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ५९३ ॥

वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सद्यो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ५९४ ॥
कूटसाक्ष्यप्रदातुस्ते श्वपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति वसुं निन्दन् नारदः स्वास्पदं ययौ ? ॥५९५॥
उच्चारूढैर्नरैरात्मा रक्षणीयोऽतियत्नतः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातः सुदुःसहः ॥ ५९६ ॥
देवताभिरसत्योक्तिकुपिताभिर्निपातितः । जगाम नरकं घोरं नरनाथो वसुस्ततः ॥ ५९७ ॥
यो यः सूनुरुपाविक्षद् राज्ये तस्याऽपराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं यावदष्टौ निपातिताः ॥ ५९८ ॥
इति ज्ञात्वा महाघोरमसत्यवचसः फलम् । स्वप्नेऽप्युक्तस्य कूटस्य प्रायश्चित्तयति प्रधीः ॥ ५९९ ॥
जलं गलनवस्त्रेण विवेकेन गुणव्रजः । सद्दानेन गृहारम्भो वचः सत्येन शुध्यति ॥ ६०० ॥
अस्ति बाह्येषु हेमाद्यमङ्गोपाङ्गेषु भूषणम् । नराणामन्तरङ्गाया जिह्वायाः सत्यमेव च ॥ ६०१ ॥
सत्योपयाचितत्वेन पूज्यन्ते देवता अपि । देवतेव मनुष्योऽपि ध्रुवं सत्येन वीक्ष्यते ॥ ६०२ ॥
दूरेऽस्तु कूटसाक्ष्यादि सदप्यपरघातकम् । फल्गु वाक्यं परीवादं सत्यवादी विवर्जयेत् ॥ ६०३ ॥
तत्सत्यमपि नो सत्यं यत्परस्योपतापकम् । असत्यमपि तत्सत्यं यत्परस्योपकारकम् ॥ ६०४ ॥
परस्यालीकमारोप्यं हास्येनाऽपि न पण्डितैः । हर्षेण भक्षितं किं न मारणाय विषं भवेत् ? ॥६०५॥
दोषं खालमिवान्यस्य चालयंस्तेन लिप्यते । तज्ज्ञात्वा चतुरस्तेन मार्गे रुद्धमुखो व्रजेत् ॥ ६०६ ॥

धर्माऽसत्यं विशेषेण वर्जनीयं विचक्षणैः । सामक[1]: कायजो दोषः सर्वगो वाचिकः पुनः ॥ ६०७ ॥
साधूनां सद्वदान्यानां सतीनां सत्यवादिनाम् । महिमानमिव द्रष्टुं रविरायाति नित्यशः ॥ ६०८ ॥
तृतीयाऽणुव्रतं ज्ञेयं चौर्यवर्जनलक्षणम् । पालितं श्रेयसे यत्स्यादत्राऽमुत्राऽपि देहिनाम् ॥ ६०९ ॥
यस्याऽर्थे निजदेहोऽपि महाकष्टे नियोज्यते । क्षिप्यन्ते संशये प्राणा जनैः प्रियतमा अपि ॥ ६१० ॥
तत्परस्य धनं येन निस्त्रिंशमतिना हृतम् । मृतेरप्यधिका तस्य तेन जीवन्मृतिः कृता ॥ ६११ ॥
आस्तां परभवेऽत्रापि चौर्योपप्लुतचेतसः । नित्यं छलेक्षिणः क्वापि शाकिन्या इव नो धृतिः ॥ ६१२ ॥
परस्यादत्तं नादत्ते सुधीस्तृणमपि क्वचित् । स्पृष्टोऽङ्गुल्याऽपि मातङ्गः किं न मालिन्यकारकः ? ॥ ६१३ ॥
वैर-वैश्वानर-व्याधि-वाद-व्यसनलक्षणाः । महानर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः ॥ ६१४ ॥
तपस्यपि कृते प्रायः पापं चौर्यकृतं नृणाम् । अभुक्तं क्षीयते नैव दृष्टान्तोऽत्र महाबलः ॥ ६१५ ॥
नगरे श्रीपुराभिख्ये पार्थिवो मानमर्दनः । यथार्थनामधेयोऽभूच्छत्रूणां मानमर्दनः ॥ ६१६ ॥
बली महाबलो नाम तत्रैव कुलपुत्रकः । पितृभ्यां पाठितः किञ्चिदुच्छन्नस्वजनः क्रमात् ॥ ६१७ ॥
निरङ्कुशतया स्वैरं भ्रमन् दुष्कर्मदोषतः । द्यूतव्यसनसञ्जातचौर्यवृत्तिरतोऽभवत् ॥ ६१८ ॥
सोऽन्यदा निशि चौर्याय दत्ताख्यधनिनो गृहे । गतो जालान्तरेणाऽसौ गृहमध्यमलोकत ॥ ६१९ ॥

[1] सामान्य ।

तावद्विशोपकैकस्याऽमेलतो लेख्यके कलिम् । कुर्वन्तं दत्तमद्राक्षीत् तनयेन समं भृशम् ॥ ६२० ॥
सुदक्षत्वादसौ चौरो व्यचारयदिदं हृदि । स्तोकव्यतिकरे स्वार्थभ्रंशकं धिगिमं हहा ! ॥ ६२१ ॥
प्रभूतार्जितवित्तेन विनीतेन सुतेन यः । एवं निशाभरे निद्राविमुखः कुरुते कलिम् ॥ ६२२ ॥
तस्य वित्तं हरिष्ये चेद् विदीर्णहृदयस्तदा । सद्यो विपत्स्यते तस्माद्यास्याम्यन्यत्र कुत्रचित् ॥६२३॥
गतश्च कामसेनाया वेश्याया भवनं ततः । दस्युर्ददर्श तां रूपनिर्जिताऽनङ्गवल्लभाम् ॥ ६२४ ॥
स्वयं स्नानाङ्गरागाद्यं कस्याऽप्यत्यन्तकुष्ठिनः । नानोपचारं परमं दैवतस्येव कुर्वतीम् ॥६२५॥ (युग्मम्)
अचिन्तयच्च नैतस्या अपि मे कल्प्यते धनम् । वीक्षते धनलोभेन स्मरवत् कुष्ठिनोऽपि या ॥ ६२६ ॥
परिभ्रमन् पुनर्विप्रगृहेऽथागाद् महाबलः । पर्यङ्के शयितं तं चाद्राक्षीत् स्वप्रिययाऽन्वितम् ॥६२७॥
इतश्चोपरिसंस्थेन मूत्रिते तत्करे खुना । स्वस्तीति कथयित्वाऽसौ स संभ्रान्तः समुत्थितः ॥६२८॥
चौरेण चिन्तितं लोभः स्वप्नेऽप्येतस्य विद्यते । एतावांस्तद् मया कार्यं चौर्यं नैवात्र निश्चितम् ॥६२९॥
किमन्यैरपि न क्षुद्रैर्मुषितैः पामरैर्जनैः । सर्वार्थसाधकं राजसौधमेव प्रयाम्यतः ॥ ६३० ॥
इत्येकमानसो गत्वा तत्र खात्रं प्रपात्य च । वासवेश्मप्रविष्टोऽसौ तत्र पार्थिवमैक्षत ॥ ६३१ ॥
पल्यङ्कस्थं समं राज्या शयानं सुखनिद्रया । तं दृष्ट्वा मुदितोऽत्यन्तं चौरश्चिन्तितवानिदम् ॥ ६३२ ॥

अहो ! मे भाग्यसंपत्तिर्यदयं सर्वकामदः । चिन्तामणिरिवैकान्ते चटितो भूपतिः करे ॥ ६३३ ॥
जिघृक्षुस्तत्करं यावदीक्षतेऽसावितस्ततः । तावत्कपाटच्छिद्रेण विशन्तं सर्पमैक्षत ॥ ६३४ ॥
अरेऽत्र किमयं कर्ता विस्मयादिति स क्षणम् । निलीय दीपच्छायायां तस्थौ साहसिकाग्रणीः ?॥६३५॥
सर्पोऽपि वासवेश्मान्तर्गत्वा शय्यावहिःस्थितम् । करं राज्ञ्याः प्रसुप्तायाः दष्ट्वा व्याघुट्य निर्ययौ॥६३६॥
तं दृष्ट्वा कौतुकाक्षेपविस्मृतात्मा स तस्करः । निःशब्दं द्वारमुद्घाट्य सहसैव तमन्वगात् ॥ ६३७ ॥
सौधादधः समुत्तीर्य समभूमिं गतः फणी । स रूपं विभरांचक्रे महाकायवृषस्य तु ॥ ६३८ ॥
नर्दंश्च स वृषो दृद्धं प्रतोलीद्वारयामिकम् । दण्डमुत्पाट्य धावन्तमभिहत्य न्यपातयत् ॥ ६३९ ॥
चौरोऽथ निबिडं पुच्छे गृहीत्वा पृच्छति स्म तम् । कस्त्वं भोः ! किमिहायातः किमिदानीं करिष्यसि?॥६४०॥
मर्त्यवाचाऽथ सोऽवोचत् किंकरोऽहं यमस्य भोः । राज्ञीप्राहरिकौ हन्तुं तस्यादेशादिहाऽऽगमम् ॥६४१॥
श्वस्तने तु दिने नव्यराजप्रासादशृङ्गतः । सूत्रधारवरस्तुङ्गात् पतित्वा मृत्युमेष्यति ॥ ६४२ ॥
चौरोऽप्याह स्म यद्येतत् तदा कथय संप्रति । भविष्यति कथं मृत्युः कुतो वा मम सुन्दर ! ? ॥६४३॥
स ऊचे भद्र मा प्राक्षीः पश्चात्तापकरं वचः । निर्बन्धेन पुनः पृष्टो वृषोऽवोचदहो ! शृणु ॥ ६४४ ॥
पुरेऽत्र राजमार्गस्थो वटवृक्षोऽस्ति यो महान् । उद्बद्धस्तस्य शाखायां मृत्युमासादयिष्यसि ॥६४५ ॥
तच्छ्रुत्वाऽत्यन्तभीतेन तेन मुक्तो वृषः क्षणात् । तिरोऽभूत् स पुनः कोऽपि तत्तत्कर्मेरितो सुरः ॥६४६॥

असौ पश्यत्यहं पश्याम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपालाश्च पश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि च ॥५२७॥
नास्त्येवं स्थानमपि तद्यत्र कोऽपि न पश्यति । तात्पर्यं तद्गुरुगिरां न वध्यः खलु कुर्कुटः ॥५२८॥
गुरुपादा दयावन्तः सदा हिंसापराङ्मुखाः । अस्मत्प्रज्ञां परिज्ञातुमेतद् नियतमादिशन् ॥ ५२९ ॥
विमृश्यैवमहत्वैव कुर्कुटं स समाययौ । कुर्कुटाऽहनने हेतुं गुरोर्व्यज्ञपयच्च तम् ॥ ३० ॥
स्वर्गं यास्यत्यसौ तावदिति निश्चित्य सस्वजे । गुरुणा नारदः स्नेहात् साधु साध्विति भाषिणा ॥५३१॥
अभीष्टः सुकृती युक्तं सतां धर्ममयं हि ते । संविभागमिवादातुं तस्य कुर्वन्ति गौरवम् ॥ ५३२ ॥
महतां काऽपि नापेक्षा परकीये स्वकेऽपि वा । यत्रैव गुणमीक्षन्ते तत्त्वतस्तत्र ते रताः ॥ ५३३ ॥
वसु-पर्वतकौ पश्चादागत्यैवं शशंसतुः । निहतौ कुर्कुटौ तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ५३४ ॥
अपश्यतं युवामादावपश्यन् खेचरादयः । कथं हतौ कुर्कुटौ रे ! पापावित्यशपद् गुरुः ? ॥ ५३५ ॥
इत्थं च निर्णयं ज्ञात्वा महोद्वेगाकुलो हृदि । इति दध्यावुपाध्यायो ज्ञातव्यं धिगिदं मम ॥५३६ ॥
आदर्शो दर्शितोऽन्धस्य मन्त्रितं बधिराग्रतः । अरण्ये रुदितं चक्रे रोपितं कमलं स्थले ॥ ५३७ ॥
वर्षितं चोषरक्षेत्रे एतावन्ति दिनानि यत् । अनयोः पाठनायासो मयाऽकारि निरर्थकः ॥ ५३८ ॥
तच्छ्रुतं यातु पातालं तच्चातुर्यं विलीयताम् । ते विशन्तु गुणा वह्नौ येषु सत्स्वप्यधोगतिः ॥ ५३९ ॥

भास्वता स्वकरौघेन यद्वदुद्घाटितेऽम्बुजे । नासिकाप्यायको गन्धः प्रसरत्येव सर्वतः ॥ ५१४॥
तथा शास्त्रेण गुरुणा नृणामुद्बोधिते हृदि । परमानन्दजनकं तत्त्वमुन्मीलति स्वयम् ॥ ५१५ ॥
बुद्ध्येति तानुपाध्यायोऽप्यध्यापयति सादरम् । गुरोर्मातृ-पितृभ्यां च कोऽन्योऽस्ति भुवने हितः ? ५१६
रजन्यामन्यदा तेषां पठतां सौधमूर्धनि । जाग्रत्येव गुरौ निद्रा क्षणं श्रमवशादभूत् ॥ ५१७ ॥
तदा च गगने यान्तौ चारणश्रमणावुभौ । तान् निरूप्य विदित्वैवं परस्परमवोचताम् ॥ ५१८ ॥
एषामेकतमः स्वर्गं गमिष्यत्यपरौ पुनः । नरकं यास्यतस्तच्चाऽश्रौषीत्क्षीरकदम्बकः ॥ ५१९ ॥
तच्छ्रुत्वा सहसा जातविषादम्लानमानसः । अचिन्तयदुपाध्यायो दुःश्रवं धिगिदं वचः ॥ ५२० ॥
मय्यप्यध्यापके शिष्यौ नरकं यास्यतो हहा ! । न चालीकमिदं येन केनापि ज्ञानिनोदितम् ॥ ५२१ ॥
एभ्यः को यास्यति स्वर्गं नरकं कौ च यास्यतः ? । जिज्ञासुरित्यसौ शिष्यांस्त्रीनप्याऽऽकारयत्समम् ॥५२२॥
यावत्तूर्णं समर्प्यैषामेकैकं पिष्टकुर्कुटम् । स ऊचेऽमी तत्र वध्या यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२३॥
वसु-पर्वतकौ तत्र गत्वा शून्यप्रदेशयोः । शुभां गतिमिवात्मीयां जघ्नतुः पिष्टकुर्कुटौ ॥ ५२४ ॥
महात्मा नारदाख्यस्तु व्रजित्वा नगराद् बहिः । स्थित्वा च विजने देशे दिशः प्रेक्ष्येत्यवर्णयत् ॥५२५॥
गुरुपादैरिदं तावदादिष्टं वत्स ! यत्त्वया । वध्योऽयं कुर्कुटस्तत्र यत्र कोऽपि न पश्यति ॥५२६॥

आस्तां वचन-कायाभ्यां हिंसा जीवव्यथाकरी । चिन्तिता मनसाऽप्येषा नृणां नरकदायिनी ॥ ५००
यथा कोऽपि पुरा रङ्क उद्यानवनयात्रया । गते लोके पुरासन्नवैभारगिरिसन्निधौ ॥ ५०१ ॥
भिक्षामलभमानः सन्निजदुष्कर्मदोषतः । हृदि चिन्तितवानेवमज्ञानाऽऽहितदुर्मतिः ॥ ५०२ ॥
अहो ! कोऽपि न मे भिक्षां भक्ष्यभोज्येषु सत्स्वपि । ददाति, तदिमं सर्वं हनिष्यामीति कोपतः॥५०३॥
रौद्रध्यानवशं यातो द्रुतमारुह्य पर्वतम् । एकं महोपलं मूलाच्चालयामास निर्दयम् ॥ ५०४ ॥
तेनाधः पतता लोकः समस्तोऽपि प्रनष्टवान् । स पुनश्चूर्णितो मृत्वा द्रमको नरकं गतः ॥ ५०५ ॥
आख्यातमित्यहिंसायां द्वितीयेऽपि व्रतेऽधुना । आख्यानं वसुराजस्य कथ्यमानं निशम्यताम् ॥५०६ ॥
अस्ति शुक्तिमती नाम नगरी नगरीषु या । शुक्तिमत्याख्यया नद्या मुक्तावल्येव राजते ॥ ५०७ ॥
अभूत् तस्यां स्वतेजोभिर्ध्वस्तवैरितमोभरः । चूडामणिसमः श्रीमानभिचन्द्रो नरेश्वरः ॥ ५०८ ॥
अजायत सुतस्तस्य वसुनामा महामतिः । बालकालादपि प्रायो यस्य सत्यव्रते रतिः ॥ ५०८ ॥
पुरुषेषु नयौदार्यविनयप्रमुखैर्गुणैः । वसुत्वं दधता येन चक्रे सार्था वसुन्धरा ॥ ५१० ॥
तत्र क्षीरकदम्बाख्यः सर्वशास्त्रविशारदः । उपाध्यायोऽस्ति तस्याऽपि सुतः पर्वतकाभिधः ॥५११॥
वसुः पर्वतकश्चैव तथान्यो नारदस्त्रयः । पार्श्वे क्षीरकदम्बस्य पठन्त्येते दिवानिशम् ॥ ५१२ ॥
मत्तद्विरदसंकाशे यौवनेऽनर्थकारिणि । पुरुषस्याधिरूढस्य न शास्त्रादन्यदङ्कुशम् ॥ ५१३ ॥

नृपमुख्यैरथो पृष्टं शिष्टं च मुनिनाऽखिलम् । तच्चरित्रं, ततः पर्षद् महासंवेगमागमत् ॥ ४८७ ॥
देविन्य-रुणदेवौ तु जातजातिस्मृती मुनिम् । अयाचतामनशनं धर्मध्यानैकमानसौ ॥ ४८८ ॥
मुनिराह महाभागाविदं वां युज्यतेऽधुना । ततो नृपादिसांमत्यात् ताभ्यामनशनं कृतम् ॥ ४८९ ॥
विज्ञप्तं भूभुजा नाथ ! दुष्कृतादियतोऽपि चेत् । भवेदेवंविधावस्था मादृशां का गतिस्ततः ? ॥ ४९० ॥
मुनिरूचेऽमुना भूम्ना तिर्यग्-नरकसंभवः । अतः शस्त्र-विषाऽग्निभ्यः प्रमादो ह्यधिकः स्मृतः ॥४९१॥
राजाह क उपायः स्याद् दुःखस्यास्य निवारणे ? । मुनिराह प्रमादस्य रोधनं संयमेन यत् ॥ ४९२ ॥
राज्ञाऽभाणि किमेताभ्यां ह्यप्रमादो न सेवितः ? । प्रचुरेण प्रमादेन नियतं दुर्गतिर्भवेत् ॥ ४९३ ॥
अप्रमादस्यातिशयात् सर्वदुःखक्षयो ध्रुवम् । किञ्चाभ्यामप्रमादेन क्षपितं भूरि कर्म भोः ! ॥४९४ ॥
शेषः कर्मांश एवाऽयं मुक्तो धन्याविमौ ततः । इयानेवानयोः क्लेशः शुभधीः कथमन्यथा ? ॥ ४९५ ॥
प्रतिबुद्धस्ततो राजा जशादित्येश्वरान्वितः । दीक्षां जग्राह चौरोऽपि तज्ज्ञात्वाऽनुततापं सः ॥ ४९६ ॥
आगत्य च सनिर्वेदं निवेद्य निजदुष्कृतम् । अयाचत मुनेः पार्श्वात् संन्यासं मुनिरप्यदात् ॥ ४९७ ॥
आत्तपञ्चनमस्कारो निन्दित्वात्मानमुच्चकैः । तस्करोऽरुणदेवश्च देविणी च दिवं ययुः ॥ ४९८ ॥
तदेवं वचनस्याऽपि हिंस्रस्य फलमीदृशम् । विज्ञायाऽऽक्रोशदानाद्यं वर्जनीयं प्रयत्नतः ॥ ४९९ ॥

किं कथ्यतेऽधुना हन्त ! न्यवर्तत कथानकम् । असौ कुमारदेवस्य तामलिप्तीनिधेः सुतः ॥ ४७४ ॥
एतन्नगरवास्तव्यजसादित्यसुतापतिः । यानभङ्गवशादित्थमद्यैवाऽत्र समागतः ॥ ४७५ ॥
इत्याद्यशेषवृत्तान्तं निवेद्यात्मानमीश्वरः । शिलया हन्तुमारब्धो धृतश्च प्रेक्षकैर्जनैः ॥ ४७६ ॥
इमं व्यतिकरं श्रुत्वा जसादित्यो निजाङ्गजाम् । आदाय देविणीमागादरुणं तं तथैक्षत ॥ ४७७ ॥
ततस्तं प्रत्यभिज्ञाय धिक् पापं मामिति ब्रुवन् । मूर्च्छितः सह देविण्याऽऽश्वासितश्च स बन्धुभिः ॥४७८॥
शूलिकान्तः समाकर्ण्याऽरुणदेवं स पूर्जनात् । काष्ठान्ययाचत श्रुत्वा तद् नृपो द्रुतमागतः ॥ ४७९ ॥
अब्रवीच्च जसादित्य ! दैवमत्रापराध्यति । नाहं तु यन्ममाऽप्येवं सहसाकारिताऽभवत् ॥ ४८० ॥
तदाग्रहमिमं मुञ्च हृदि कर्मस्थितिं स्मर । अन्यथा चिन्तितं कार्यं कर्मणा क्रियतेऽन्यथा ॥ ४८१ ॥
अत्रान्तरे चतुर्ज्ञानी मुनिर्नाम्नाऽमरेश्वरः । ज्ञात्वा तत्रायया बोधोपकारं बहुदेहिनाम् ॥ ४८२ ॥
तत्प्रभावाच्च सर्वेषां गलिताः शोकशङ्कवः । शान्तो देवोऽर्च्य इत्यस्माज्जाता धर्मश्रुतौ मतिः ॥४८३॥
देवैर्गन्धाम्बुसंसिक्तभून्यस्तस्वर्णपङ्कजे । उपविश्य महात्माऽसौ धर्ममाख्यातुमुद्यतः ॥ ४८४ ॥
मुञ्चताऽहो ! मोहनिद्रां जाग्रत ज्ञानजागरैः । त्यजत प्राणिघाताद्यं लात क्षान्त्यादिकान् गुणान् ॥४८५॥
प्रमादमुज्झत द्विष्टं प्रमादादल्पतोऽपि यत् । बध्यते दारुणं कर्म देविन्य-रुणदेववत् ॥ ४८६ ॥

गतायाः क्रीडनोद्यानं देविण्याः कटकद्वयम् । गाढाविति करौ छित्त्वा दस्युना जगृहे रहः ॥ ४६० ॥
कूजितं वनपालिन्या ततश्चौरानुसारतः । दृष्ट्वा पलायमानं तं धाविता दण्डपाशिकाः ॥ ४६१ ॥
क्षीणशक्तिरथो पूर्वं दृष्टं जीर्णसुरालयम् । प्रविष्टो यत्र सुप्तोऽस्त्यरुणदेवः सुनिर्भरम् ॥ ४६२ ॥
अयमेवाधुनोपाय इति ध्यात्वा स तस्करः । तत्पार्श्वे कटकौ मुक्त्वा शस्त्रीं च शिखरेऽविशत् ॥ ४६३ ॥
उत्थितोऽरुणदेवोऽथ निरीक्ष्य कटकद्वयम् । दत्तं देव्येति संतोषाद् गृहीत्वाऽगोपयत् कटौ ॥ ४६४ ॥
छुरिकां पुनरादाय किमेतदिति चिन्तयन् । यावदस्त्यरुणस्तावदागता दण्डपाशिकाः ॥ ४६५ ॥
संक्षुब्धः सन् स तैरुक्तो रेऽधुना कुत्र यास्यसि ? । इत्युक्त्वा ताडयत्स्वेषु पपात कटकद्वयी ॥ ४६६ ॥
ततो बद्ध्वाऽर्पितो राज्ञो वृत्तान्तश्च निवेदितः । नृपादेशाच्च शूलायां भिन्नो नीत्वा बहिः स तैः ॥४६७॥
अत्रान्तरे भोज्यपाणिस्तत्रागादीश्वरः पुरात् । अदृष्ट्वारुणदेवं च पप्रच्छारामपालकान् ॥ ४६८ ॥
अहो ! एवंविधः कोऽपि दृष्टो देवकुलादितः । गच्छन् कुत्रापि युष्माभिस्तैरूचे कोऽपि नेक्षितः ? ॥४६९॥
किन्त्वेकः कोऽपि चौरोऽत्र धृत्वा व्यापादितोऽधुना । गतश्चेत् कौतुकात् तत्र न जानीमस्तदा वयम् ॥४७०॥
ततो व्याकुलितो यावद् वध्यस्थानं गतो द्रुतम् । अरुणं दारुणावस्थं शूलायां तावदैक्षत ॥ ४७१ ॥
हा ! श्रेष्ठिपुत्र ! हा ! मित्र ! किं तवासीदिति ब्रुवन् । आरार्टि भीषणां मुक्त्वा मूर्छितो न्यपतत् क्षितौ ॥४७२॥
सकौतुकोदयं तत्राश्वास्य प्रेक्षार्थकैर्जनैः । आर्य ! श्रेष्ठिसुतः कोऽयमिति पृष्टः स्खलन् जगौ ? ॥४७३॥

वेलायामागतः सर्गो मुक्तं मुद्रेन्धनं ततः । अप्रेक्ष्य जननीं क्षुत्तृट्पीडया कुपितो भृशम् ॥ ४४६ ॥
जलमानीय चन्द्राऽपि व्यग्रत्वादिभ्यमानुषैः । दीना न केनाप्यकृतसारा स्वगृहमागता ॥ ४४७ ॥
त्वां दृष्ट्वा त्वं कथं पापे ! शूलायां तत्र रोपिता । स्थिता यदियतीं वेलां सर्ग इत्याह निष्ठुरम् ? ॥४४८॥
तत् श्रुत्वा साऽपि तापेन सहसोवाच किं करौ । छिन्नौ ते शिक्यकादन्नमुत्तार्य बुभुजे न यत् ? ॥४४९॥
इत्युक्तिप्रत्ययं बद्धमुभाभ्यां कर्म दारुणम् । कालेन सुगुरोर्योगात् श्रावकत्वमत्रापि च ॥ ४५० ॥
प्रवर्धमानसंवेगाद् यतिव्रतमपि क्रमात् । गृहीत्वा विधिनाऽऽराध्य सुरलोकं गतावुभौ ॥ ४५१ ॥
ततश्च्युत्वा सर्गजीवस्तामलिप्त्यां धनेशितुः । जातः कुमारदेवस्याऽरुणदेवाभिधः सुतः ॥ ४५२ ॥
चन्द्राजीवः पुनश्च्युत्वा समभूत् पाटलापुरे । जसादित्यमहेभ्यस्य देविणी नाम पुत्रिका ॥ ४५३ ॥
सा दत्ताऽरुणदेवस्य किन्त्वनिष्पन्न एव सः । विवाहेऽगाद् वणिज्यायै कटाहे जलवर्त्मना ॥ ४५४ ॥
ततो व्यावर्तमानस्य दैवाद् यानमभज्यत । महेश्वराख्यमित्रेण स तीर्त्वाऽब्धितटं गतः ॥ ४५५ ॥
ततो गच्छन् क्रमेणासौ पाटलापुरमागतः । ईश्वरेणोदितं मित्र ! श्वशुरस्थानमत्र ते ॥ ४५६ ॥
तत्तत्र गम्यते, सोऽपि प्राह नैवंविधस्य मे । श्वशुरान्तेऽर्हति गन्तुमीश्वरः पुनरब्रवीत् ॥ ४५७ ॥
तत्तिष्ठ बहिरेव त्वं पुरान्तर्याम्यहं पुनः । आनेतुं भोजनं तेनाऽनुज्ञातः स तथाऽकरोत् ॥ ४५८ ॥
अरुणस्तु श्रमात्तत्र विश्रान्तो मिलितेऽक्षिणी । तदा चारुण-देविण्योः कर्मोदीर्णं वचस्कृतम् ॥ ४५९ ॥

औचित्यमन्यलोकानामपि कृत्वा पितुर्गिरा । भीमो गजेन्द्रमारूढः पश्चादारोप्य मन्त्रिणम् ॥ ४३३ ॥
समं पित्रा गतः सौधं मङ्गलैः स परश्शतैः । अशेषमङ्गलावासो यतो धर्मः श्रितोऽमुना ॥ ४३४ ॥
भोजनानन्तरं पृष्टो भीमस्य मतिसागरः । चरित्रं यद्यथावृत्तमाचख्यौ भूभुजः पुरः ॥ ४३५ ॥
वध्वी राजसुताः पुत्रः स पित्रा परिणायितः । निजराज्येऽभिषिक्तश्च जिनदीक्षाऽऽददे स्वयम् ॥ ४३६ ॥
ततो भीमनरेन्द्रोऽपि जिनधर्मप्रभावकः । प्रान्ते प्राप्तपरिव्रज्यो जगाम परमं पदम् ॥ ४३७ ॥
स्वयं प्राणिवधादेवं विनिवृत्तः परानपि । निवर्त्य परमां सिद्धिमाप लोकद्वयेऽपि सः ॥ ४३८ ॥
वचोऽपि हिंसाविषयं महानर्थविधायकम् । अत्र मातृ-सुतौ चन्द्रा-सर्गाह्वानौ निदर्शनम् ॥ ४३९ ॥
तथाहि—
अस्त्यत्र भरतक्षेत्रे वर्धनागपुरं पुरम् । सद्दडो नाम कोऽप्येकस्तत्रासीत् कुलपुत्रकः ॥ ४४० ॥
तस्य चन्द्राभिधा पत्नी सुतः सर्गस्त्रयोऽप्यमी । अभाग्यवशतोऽभूवन् दारिद्र्यकुलमन्दिरम् ॥ ४४१ ॥
विपन्ने सद्दडे चन्द्रा तुन्दार्थं परवेश्मसु । कुरुते कर्म, सर्गोऽपि वनादानयतीन्धनम् ॥४४२ ॥
पूर्णश्रेष्ठिगृहेऽन्येद्युर्जामातरि समागते । जलमानेतुमाहूता चन्द्रा पुत्रे वनं गते ॥ ४४३ ॥
सोऽपि पुत्रार्थमारोप्य भोजनं शिक्यकेऽद्भुतम् । ययौ कटिकया द्वारं पिधायेभ्यगृहं मुदा ॥ ४४४ ॥
चित्रं केऽपि प्रभुत्वेऽपि प्रतिबध्नन्ति नो मनः । परप्रेष्यत्वमप्याप्य बाढं हृष्यन्ति केचन ॥ ४४५ ॥

निर्वापयसि संसारमरुस्थलपथस्थितम् । दृष्टोऽप्याकस्मिकाम्भोदसोदरः परमेश्वर ! ॥ ४२० ॥
ध्यातो येन जिनेश ! त्वं विकाशिकमलानन ! । तस्य विश्वोत्तमानन्तसौख्यलक्ष्मीनिधे ! प्रभो ! ॥४२१
गुणैरेव त्वया देव ! शरच्चन्द्रप्रभासितैः । अन्तर्वैरिगणो वीरधर्ममर्मविदा मुदा ॥ ४२२ ॥
नयद्वयभुजा पीनगात्रकाङ्क्षा जनैः सुगा । सौम्य ! त्वदागमाख्याऽसौ निश्रेणिः सिद्धिधामनि ॥४२३॥
गुप्तकर्मक्रियं भव्य भावदेव-मुनिस्तुत ! । क्षीणकर्मक्रियं नाथ ! देहि सर्वज्ञ ! मे पदम् ॥ ४२४ ॥
इति चित्रगुणं चित्रस्तोत्रेण जगतां पतिम् । स्तुत्वा कुमारो देवेभ्यः समहस्तमदापयत् ॥ ४२५ ॥
भेरी-शम्बूक-ढक्काभिर्मृदङ्ग-पटहादिभिः । आतोद्यैर्वाद्यमानैर्निर्घोष उच्छलितो भृशम् ॥ ४२६ ॥
तमाकर्ण्य निजास्थाने स्थितो राड् हरिवाहनः । पप्रच्छ मन्त्रिणः कोऽद्याकस्मिकोऽयं महाध्वनिः ? ४२७
तद् यावच्चिन्तयेद् मन्त्रिजनस्तावद् नराधिपम् । काननाधिकृतोऽभ्येत्य नरो वर्धापयत्यदः ॥ ४२८ ॥
देव ! देववनाह्वानवने सुरपरिच्छदः । भीमः समागतस्तत्रारब्धश्चैत्यमहोत्सवः ॥ ४२९ ॥
नृपस्तस्याङ्गसंलग्नं दत्त्वाऽऽभरणमुद्धसन् । प्रतीहारं समादिश्य पुरशोभामकारयत् ॥ ४३० ॥
महद्र्ध्या स स्वयं दूरादागतं सुतमभ्यगात् । उल्लसन् वलितं कृष्णपक्षादिन्दुमिवाम्बुधिः ॥ ४३१ ॥
आगच्छन् भूभुजं दृष्ट्वा पथि भीमो विमानतः । अवतीर्य पितुर्मातुश्चरणौ प्रणमन्नतः ॥ ४३२ ॥

ततो झगिति सा मुक्त्वा विमानं हसितानना । भीमं नत्वा निविश्याग्रे विज्ञा विज्ञापयत्यदः ॥ ४०६ ॥
सम्यक्त्वं भद्र ! दत्त्वा मे विन्ध्याचलगुहासदाम् । मुनीनां त्वं तदा पार्श्वे स्थितोऽहं च गता प्रगे ४०७॥
ततो युष्मत्प्रसादेन मया सपरिवारया । वन्दित्वा तान् मुनीन् भक्त्या स्वजन्म सफलीकृतम् ॥४०८॥
तत्र यूयं तु नो दृष्टाः पृष्टाश्च मुनयो न तैः । उत्तरं दत्तमित्यार्त्या प्रयुक्तो मयकाऽवधिः ॥ ४०९ ॥
दृष्टा यूयमिह स्नानं कार्यमाणास्तदुत्सुका: । चलिताऽस्मि परं किञ्चिद् बृहत्कार्याद् विलम्बिता ॥४१०॥
सुविमानं विकुर्व्याथ यक्षेन्द्रो भीममब्रवीत् । अस्मिन्नारुह्यतां शीघ्रं गन्तव्यं यत् पितुः पुरे ॥ ४११ ॥
अथोत्थाय नृपं हेमरथं संबोध्य राजसूः । तं विमानं समारुह्य प्रतस्थे मन्त्रिसंयुतः ॥ ४१२ ॥
देवास्तस्य पुरो गीतं नृत्यं कुञ्जरगार्जितम् । हयहेषां च कुर्वन्तो वल्गन्तश्च प्रतस्थिरे ॥ ४१३ ॥
महता तूर्यनादेन पूर्यमाणे नभोऽङ्गणे । कुमारः प्राप कमलपुरस्यासन्नकाननम् ॥ ४१४ ॥
तत्रस्थे जिनचैत्येऽसौ रक्षो-यक्षादिभिः सह । वन्दित्वा विधिना देवानथ स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ४१५ ॥
मुनीन्द्रहृदयानन्दकन्दकन्दलनाम्बुद ! । विकल्पकल्पनापेतं वीतरागत्वमेव मे ॥ ४१६ ॥
पुण्यभाजितयाऽऽत्मीये जिन ! ध्यायन्ति ये हृदि । ध्यातारोऽपि परं ध्येया भुवनस्यापि ते मताः ४१७
तैस्तैर्भुवनविख्यातैश्चरितैरिन्दुसुन्दरैः । जिन ! ध्वस्ततमस्तोम ! त्वमेव परमं पदम् ॥ ४१८ ॥
सत्पथप्रतिपन्थित्वान्न्यवधीर्देव ! यः पुरा । ज्ञानैकसम्पदे रूपातीत ! तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ ४१९ ॥

संभ्रान्तनृप-लोकानां पश्यतामेव च क्षणात् । सा विंशतिभुजा प्राप्ता काली कापालिकान्विता ॥३९२॥
कुमारमभिवन्द्यासावुपविष्टा तदन्तिके । उवाच नृप-लोकानां तन्वतां भय-विस्मयम् ॥ ३९३ ॥
अहो ! भीम ! तदा तेऽत्राऽऽनीयमानस्य हस्तिना । मयेत्यवधिना ज्ञातं कुमारे यदसौ हितः ॥ ३९४ ॥
अथ तत्र तथैवाऽस्थामहं स्थानेऽधुना पुनः । तव माता पिता पौरलोकश्चातीवदुःखितः ॥ ३९५ ॥
रुदन् निरन्तरं सौम्य ! स्मारं स्मारं गुणांस्तव । किञ्चित्कार्यवशात्तत्र गतया बोधिता मया ॥ ३९६ ॥
विहिता च पुरस्तेषां प्रतिज्ञा यदिह ध्रुवम् । भीमो दिनद्वयस्यान्तरानेतव्यो मया ननु ॥ ३९७ ॥
कथितं च यथा भीमकुमारेण बहुर्जनः । धर्मेऽस्थापि, तथा भूयान् मार्यमाणोऽपि रक्षितः ॥ ३९८ ॥
अस्ति हेमपुरे सार्धं मतिसागरमन्त्रिणा । कुमारः कुशली तन्मा हर्षस्थाने विषद्यताम् ॥ ३९९ ॥
इति श्रुत्वोत्सुकीभूय भीमो यावत् प्रतिष्ठते । भेरी-पटह-भम्भानां तावदुच्छलितो रवः ॥ ४०० ॥
ततोऽनेकविमानानां विमाने मध्यगे स्थिता । तारहाराञ्चितोरस्का कुण्डलोल्लसिताननता ॥ ४०१ ॥
गगने देवता दृष्टा तेजःप्रसरभासुरा । ततः किमिदमित्याख्यन् राक्षसः सहसोत्थितः ॥ ४०२ ॥
यक्षोऽपि गर्जितं कुर्वन् करे धृत्वोरुमुद्गरम् । उत्तस्थौ, कालिकाऽकर्षत् करालां कर्तरीं करे ॥ ४०३ ॥
असंभ्रान्तं कुमारस्तु यावत्तिष्ठति संमुखः । जय नन्देति जल्पन्तस्तावद् देवाः समाययुः ॥ ४०४ ॥
आख्यान्ति च कुमारस्य पुरः सरभसा इव । यक्षिण्याः कमलाख्यायाः समागमनमुच्चकैः ॥ ४०५ ॥

नरेन्द्रादिभिरप्येवं प्रार्थिते मुनिपुंगवः । यक्ष-रक्षो-नृपादीनां सम्यक्त्वं विधिना व्यधात् ॥ ३७९ ॥
भीमेन तु कुपाखण्डिसंसर्गात् शुद्धिरर्थिता । तस्य सा मुनिना दत्ता तुष्टाः सर्वेऽपि तेऽभवन् ॥३८०॥
अथ मोहरिपुं नत्वा राक्षसेन्द्रादिभिः सह । कुमारो नृपतेर्हेमरथस्य भवनं ययौ ॥ ३८१ ॥
श्रीमान् हेमरथोऽप्येनं सामन्ता-ऽमात्यसंयुतः । प्रणिपत्य कुमारेन्द्रं कृतज्ञात्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ३८२ ॥
देव ! यज्जीव्यते यच्च भुज्यन्ते राज्यसंपदः । यदेष पुरलोकश्चाऽशनपानमनोहरः ॥ ३८३ ॥
यच्च दुर्लभसम्पच्च रत्नलाभोऽयमद्भुतः । कुमार ! जगतीसार ! माहात्म्यं तत्तवाऽखिलम् ॥३८४॥
तदेष भवदादेशकारी नित्यं जनस्त्वया । प्रेर्यो यथोचिते कार्येऽनुगृहीतो यथा भवेत् ॥ ३८५ ॥
कुमारः प्राह भो राजन् ! कस्य केन कृतं भवेत् ? । जन्म मृत्युः सुखं दुःखं सर्वं स्यात् स्वस्वकर्मतः ३८६
व्यापारस्त्वेष युष्माकं सर्वेषां कुलजन्मनाम् । प्रमादो नैव कर्तव्यो जिनधर्मे सुदुर्लभे ॥३८७॥
साधर्मिकेषु वात्सल्यं जिनधर्मप्रभावना । तथा निरपराधानां जीवानां वधवर्जनम् ॥ ३८८ ॥
अन्येष्वपि यथाशक्यं निवृत्तिः पापकर्मसु । इदं कार्यं सदा येन नैव दुःखं पुनर्भवेत् ॥ ३८९ ॥
तैरभाणि कुमारेन्द्र ! दिनानीह कियन्त्यपि । स्थीयतां जिनधर्मे स्याद् यथाऽस्माकं प्रवीणता ॥३९०॥
इति श्रुत्वा पुनर्दत्ते कुमारो यावदुत्तरम् । तावदुड्डामरो व्योम्नि जातो डमरकध्वनिः ॥ ३९१ ॥

१ मुनिमित्यर्थः ।

स एव सात्त्विको विद्वान् स तपस्वी जितेन्द्रियः । येनाशु क्षान्तिखड्गेन क्रोधशत्रुर्निपातितः ॥३६६॥
रसो लवणतुल्यो न न विज्ञानसमः सुहृत् । धर्मतुल्यो निधिर्नास्ति न क्रोधसदृशो रिपुः ॥ ३६७ ॥
क्रोधघर्माभिभूतस्य केनापि सह संहतिः । सुखायते न जीवस्य तज्जेयाऽसौ महाग्रहः ॥ ३६८ ॥
इत्यादिमुनिवाक्येन बुद्धः सर्वागिलोऽवदत् । अकृत्याचरणान्नाथ ! निवृत्तोऽद्य प्रभृत्यहम् ॥ ३६९ ॥
कुमारस्यानुभावेन कोपः पुरजने मया । निर्जितस्त्वत्प्रभावेणाऽधुना हेमरथे पुनः । ॥३७०॥
मुनिराहोदितः क्रोधविपाकस्त्वत्कृते मया । अन्यथा मोहभेदेषु मिथ्यात्वमतिभीषणम् ॥ ३७१ ॥
एवंवाचि मुनौ गर्जंस्तत्रायातो महागजः । क्षुभिता परिषत् तस्य दर्शने सहसाऽभवत् ॥ ३७२ ॥
भीमो धीरयितुं तां तु सान्त्वयामास तं गजम् । सोऽपि शान्तमनाः साधुं ववन्दे त्रिःप्रदक्षिणम् ॥३७३॥
संहृत्य हस्तिरूप च प्रत्यक्षो यक्ष एव सः । चलकुण्डलभूषाढ्यो बभूव कृतविस्मयः ॥ ३७४ ॥
सोऽभाणि मुनिना किं भोः ! प्रति पुत्रं निजं भवान् । अनुसृत्यागतो हेमरथं भूत्वा करीश्वरः ॥३७५॥
अयं पूर्वमिहानीतः स्वपौत्रं रक्षितुं त्वया । भीमः साम्प्रतमेतं तु स्वं पुरं नेतुमिच्छसि ॥ ३७६ ॥
यक्षेण भणितं नाथ ! सत्यमेवं यतो मम । एष हेमरथो नप्ता बभूवान् प्राच्यजन्मनि ॥ ३७७ ॥
किञ्च,
मयाङ्गीकृत्य सम्यक्त्वं कुसंसर्गेण दूषितम् । तेनाहं व्यन्तरो जातस्तदाऽऽरोपय मे पुनः ॥ ३७८ ॥

तथा तवानुवृत्त्यैष लोकः प्रकटितो मया । भीमेनालोकितं यावत् तावद् दृष्टोऽखिलो जनः ॥३५५॥
अत्रान्तरे कुमारेण स्तूयमानः सुरा-ऽसुरैः । आगच्छन् ददृशे व्योम्ना श्रीचारणमुनीश्वरः ॥ ३५६ ॥
स्थितः पद्मासने देवनिर्मिते स पुरो बहिः । भीम ऊचे राक्षसेन्द्र ! ममायं गुरुरागतः ॥३५७॥
अस्य पादाम्बुजं दृष्ट्वा करिष्ये सफलं भवम् । स्वस्येति भणितो रक्षोराजः प्रियममन्यत ॥ ३५८ ॥
यत उच्यते—
देवताप्रणिधानेन गुरूणां वन्दनेन च । न तिष्ठति चिरं पापं छिद्रहस्ते यथोदकम् ॥ ३५९ ॥
ततः कुमारो मन्त्री च रक्षो हेमरथस्तथा । ययुः सर्वेऽपि कल्याणीभक्तयो मुनिसन्निधौ ॥ ३६० ॥
मुनिस्तैः प्रणतस्तोषाद् भूतलन्यस्तमस्तकैः । सुधासिक्तैरिवागत्य सर्वपौरजनैरपि ॥ ३६१ ॥
मुनिनाऽथ समारब्धा देशना यदहो ! जनाः ! । कषाया इह चत्वारश्चतुर्गतिनिबन्धनम् ॥ ३६२ ॥
तेषु क्रोधो विशेषेण दारुणो यः कृशानुवत् । सर्वं दहति जीवानामगणंश्च निजेतरम् ॥ ३६३ ॥
अहो ! जडत्वं जन्तूनामन्यस्थानस्थितोऽपि यः । संतापं कुरुते क्रोधाङ्गारः, स हृदि धार्यते ॥ ३६४ ॥
परं प्रति विघाताय साहाय्यमिव देहिनः । कुर्वंस्तमेव हन्त्युच्चैरहो ! कोपस्य कैतवम् ॥ ३६५ ॥
अत उच्यते—

१ अगणयन्, इत्यर्थः ।

क्षणेन स्नानसामग्र्यामागतायां नभस्तलात् । अभाणि दारुपुत्रीभिर्मज्जनं क्रियतां विभो ! ॥ ३४२ ॥
भीमः प्राह वयस्योऽस्ति बहिर्मे मतिसागरः । आकारयत तं, ताभिः सोऽप्यानीतः क्षणादपि ॥३४३॥
समित्रः कारितो भीमः स्नानं दिव्यं च भोजनम् । स्वापितो वरपल्यङ्के यावदस्ति स विस्मितः ॥३४४॥
तावदेव कुतोऽप्येत्य स्फुरत्कान्तिः सुरः पुरः । प्रोचे भीम ! वरं ब्रूहि तुष्टोऽस्मि तव साहसात् ॥३४५॥
भीमः प्रोवाच तुष्टश्चेत् ततः कथय को भवान् । किमिदं पत्तनं किंच शून्यं देवस्ततोऽब्रवीत् ?॥३४६॥
इदं हेमपुरं नाम पुरं हेमरथो नृपः । पुरोधास्तस्य चण्डाख्यो द्विष्टः सर्वजने पुनः ॥ ३४७ ॥
एषोऽपि नृपतिः क्रूरः प्रकृत्या कर्णदुर्बलः । शङ्कयाऽप्यपराधस्य कुरुते दण्डमुल्बणम् ॥ ३४८ ॥
अथ केनापि चण्डस्य द्वेष्यत्वादसहिष्णुना । अलिकं कथितं राज्ञो यन्मातङ्ग्यैष विप्लुतः ॥ ३४९ ॥
याचन्नपि महादिव्यमविचार्यैव भूभुजा । वेष्टयित्वा सणैश्चण्डो ज्वालितस्तैलसेकिमैः ॥ ३५० ॥
सोऽकामनिर्जराभावाद् मृत्वा सर्वगिलाभिधः । राक्षसोऽभूत्, स चाहं तु स्मृत्वा वैरमिहागतः ॥३५१॥
तिरोहितः समग्रोऽपि पुरलोको मया तथा । सिंहरूपं विकुर्व्यैष स गृहीतो नरेश्वरः ॥ ३५२ ॥
करुणा-पौरुष-प्रज्ञाप्रकर्षोदधिना त्वया । इमं मोचयता चक्रे चमत्कारो महान् मम ॥ ३५३ ॥
अदृश्येन ततः सर्वोऽप्युपचारः कृतो मया । भक्त्या च दिव्यशक्त्या च भवतो मज्जनादिकः ॥३५४॥

१ अग्निपातादिना शुद्धिप्रदर्शनं दिव्यम् । २ महात्मना, एवमपि ।

सिंहोऽप्याख्यदिदं सत्यं किन्तु प्राच्यभवे मम । तथाऽनेन कृतं दुःखं यथा वक्तुं न पार्यते ॥ ३२९ ॥
अतो भवशतेऽप्येनं घ्नतः कोपो न याति मे । कृताश्च विविधाः पीडा मारयिष्यामि संप्रति ॥ ३३० ॥
कुमारः प्राह चेत् कोपोऽपकारिणि तदा कथम् । कोपे एव न ते कोपः सुखसर्वस्वहारिणि ? ॥३३१॥
अतो दीनमिमं मुञ्च कुरु धर्मं दयामयम् । येन पापं [1]विनिर्धूय मोक्षमन्यभवे व्रजेः ॥ ३३२ ॥
इत्यादियुक्तिभिर्बाढं बोधितोऽपि यदा हरिः । न मुञ्चति नरं तावच्चिन्तयामास राजसूः ॥ ३३३ ॥
कोपाविष्टस्य दुष्टस्य कोऽपि स्वान्त्वेन नो गुणः । ज्वरितस्य जलेनेव केवलं ताडनोचिता ॥ ३३४ ॥
ततः प्रेर्य बलात् सिंहं नरमादाय स स्वके । पृष्ठे चिक्षेप सिंहोऽपि मुखं व्यादाय धावितः ॥ ३३५ ॥
भीमेन स खुरे धृत्वोपरि भ्रमयितुं यदा । स्वस्यारेभे तदा सूक्ष्मीभूयाऽपेयाय तत्करात् ॥ ३३६ ॥
अदृश्योऽसौ स्थितस्तत्र कुमारगुणरञ्जितः । करे नरस्य भीमोऽपि लग्नो राजकुलेऽविशत् ॥ ३३७ ॥
मन्दुरा-हस्तिशाला-न्तःपुराणि करणानि[2] च । शून्यानि परितः पश्यन् विस्मयस्फारितेक्षणः ॥३३८॥
विचित्ररूपकोल्लोचे चित्रभित्तिविराजिते । आरुरोह शनैर्भीमस्तले[3] सौधस्य सप्तमे ॥ ३३९ ॥(युग्मम्)
भीमस्य स्वागतं तत्र स्तम्भस्थाः शालभञ्जिकाः । योजयित्वा करावुच्चारयामासुर्मृदुस्वरम् ॥ ३४० ॥
अवतीर्योर्ध्वतश्चैताः सुवर्णमयमासनम् । ददुः सगौरवं भीमो निविष्टस्तत्र विस्मितः ॥ ३४१ ॥

---

१ अपेतः । २ स्थानानि । ३ मूले, इत्यपि ।

कुमारो विस्मितोऽवादीदहो ! मित्राऽत्र भूतले । किमीदृग् दृश्यते हस्तिरत्नं किं चेत् समुत्पतेत् ? ॥३१७॥
मन्त्री सर्वज्ञवचनभावितात्मा ततोऽब्रवीत् । संविधानं कुमारेन्द्र ! तन्न यन्न भवे भवेत् ॥ ३१८ ॥
किन्तु कोऽपि भवत्पुण्यप्रेरितोऽयं सुरः स्फुटम् । तद् यातु तत्र यत्रापि सर्वतः सुन्दरं हि नः ॥३१९॥
क्षणेन स करी व्योम्नोऽवतीर्यैकत्र पत्तने । उद्वसे गोपुरद्वारे तौ विमुच्य गतः क्वचित् ॥ ३२० ॥
कुमारो मन्त्रिणं मुक्त्वा बहिरेवाथ कौतुकात् । एकाकी नगरस्यान्तः प्रविवेश सुनिर्भयः । ॥ ३२१ ॥
ऋद्धिपूर्णांश्च शून्यांश्च पश्यन् हट्टगृहानसौ । तत्रैकं सिंहमद्राक्षीद् मुखात्तनरपुंगवम् ॥ ३२२ ॥
तद् दृष्ट्वा सकृपो नूनं दैवतं किञ्चिदित्यसौ । ध्यात्वा सविनयं प्राह सिंहेमं मुञ्च पूरुषम् ॥ ३२३ ॥
उन्मील्य चक्षुषी भीमं दृष्ट्वा सिंहोऽपि तं नरम् । निजपादान्तरे क्षिप्त्वा जातशङ्क इवाऽब्रवीत् ॥३२४॥
अहो ! सत्पुरुषोत्तंस ! मया भक्ष्यमिदं चिरात् । आसादितं क्षुधार्तेन मुञ्चामि तदिदं कथम् ? ॥३२५॥
कुमारः प्राह नन्वेतद् वैक्रियं रूपमुद्वहन् । सुरस्त्वं कोऽपि, देवाश्च कवलाहारिणो न हि ॥ ३२६ ॥
किञ्च,
विबुधस्यापि ते हिंसामबुधस्येव कुर्वतः । यदि नाम न शङ्काऽभूत् तदा लज्जापि किं नहि? ॥३२७॥
अथवा ते यदि स्वेच्छा मानुषामिषभक्षणे । तदाहं स्वाङ्गतो मांसान्यर्पये तानि भक्षय ॥ ३२८ ॥

नीतः पाखण्डिना स्वस्योत्तरसाधककैतवात् । शिरो ग्रहीतुं पुत्रस्ते यक्षिणी तं ततोऽनयत् ॥ ३०४ ॥
इत्यादि कथयित्वाऽन्ते सुतः कतिपयैर्दिनैः । तवैष्यति महर्द्धीति नृपस्याऽऽख्याय सा गता ॥ ३०५ ॥
इदं च वचनं तस्याः संवादयितुमुत्सुकः । अन्वेष्टुं शकुनान् प्रातः पुराद् बहिरहं गतः ॥ ३०६ ॥
तित्तिरीतोरणे तावत् सहसा चक्रतुः स्वरम् । वामे गत्वा शुनः शीर्षमस्प्राक्षीद् दक्षिणाऽङ्घ्रिणा ॥३०७॥
दक्षिणाद् वाममायातो वायसो मधुरं रसन् । चाषेण दर्शनं दत्तं मयूरेणाऽप्यनृत्यत ॥ ३०८ ॥
दुर्गाऽपि पार्थिवं कृत्वा वामे चिलिचिलिस्वरम् । ताराभक्ष्यमुखी भेजे क्षीरवृक्षं प्रियान्विता ॥ ३०९ ॥
इत्यादिशकुनान् भावस्थानचेष्टागतिस्वरैः । प्रशान्तान् वीक्ष्य संतुष्टो यावच्चलितुमुद्यतः ॥ ३१० ॥
तावदेत्याऽम्बरादेष उत्क्षिप्य मामिहाऽऽनयत् । दृष्टश्च पुण्ययोगेन मया त्वमधुना विभो ! ॥ ३११ ॥
तत्त्वादित्यपकार्येष तत्संप्रत्यनुगृह्यताम् । धर्मोपदेशदानेन ततः कापालिकोऽब्रवीत् ॥ ३१२ ॥
कालिकां प्रत्यहो ! मन्त्रिन् ! स्वधर्मं दिशताऽमुना । ममोपदिष्ट एवाऽयं शरणं तत् स मेऽधुना ॥३१३॥
किञ्च,
मित्र ! त्वच्चरितं वन्देऽपकारेऽप्युपकारिणः । गुणमाणिक्यरत्नाद्रेः कुमारस्य तु किं स्तुवे ? ॥ ३१४ ॥
यावदेवं प्रजल्पन्ति ते तावदुदिते रवौ । महानेकः करी तत्राऽऽगात् सप्ताङ्गप्रतिष्ठितः ॥३१५॥
कुमारं स करे कृत्वा निजपृष्ठे समन्त्रिणम् । संस्थाप्य कालिकाचैत्यादुत्पपात नभस्तलम् ॥ ३१६ ॥

धर्मस्य च दया बीजं युज्यते तत्त्वाप्यसौ । तपः-शीलविहीनायाः कोऽन्यधर्मो भवेत्तव ? ॥ २९० ॥
ये कार्येणापि निघ्नन्ति जीवानां तेऽपि पापिनः । ये तु कार्यं विना त्वेवं तेषां पापं किमुच्यते ?॥२९१॥
किं ते कावलिकाहारविकलाया महामिषैः । बीभत्सैस्तज्जिनादिष्टं दयाधर्मं सदा श्रय ?॥२९२॥
शुद्धधर्मे च लीनानां सांनिध्यं कुरु सर्वदा । सुनरत्वं सुदेवत्वं प्राप्य येनाऽऽशु सिध्यसि ॥२९३॥
ततस्तद्वाक्यसंबुद्धा दध्यौ देवी सुलज्जिता । अस्याहो ! मानुषत्वेऽपि मतिः कीदृग् महामतेः ॥२९४॥
अद्यप्रभृति सर्वोऽपि जीवराशिः स्वजीववत् । रक्षितव्यो मयेत्युक्त्वा कालिकाऽभूददर्शना ॥२९५॥
अथ लब्धक्षणो भीमं ननाम मतिसागरः । सोऽप्यश्रुजलपूर्णाक्षो मित्रमालिङ्ग्य पृष्टवान् ॥२९६॥
अनेन पापिना तत्त्वं जानन्नपि कथं भवान् । प्रापितो दारुणावस्थामिमां सज्जनशेखर ! ॥ २९७ ॥
मन्त्री प्राह प्रभो ! रात्रिप्रथमप्रहरे तव । वासौकसि प्रिया याता तावत्त्वां तत्र नैक्षत ॥ २९८ ॥
ततः संभ्रान्तया पृष्टा यामिकास्तेऽपि सर्वतः । निरीक्ष्य त्वामपश्यन्तो गत्वा राज्ञे न्यवेदयन् ॥२९९॥
केनाऽप्यपहृतो वत्सो निःसंशयमिति ब्रुवन् । नृपः सिंहासनात् सद्यः पपात गतचेतनः ॥ ३०० ॥
मुमूर्छ मातृवर्गोऽपि मालतीप्रमुखोऽखिलः । श्रीखण्डरससंसिक्तः कथमप्याऽऽप चेतनाम् ॥ ३०१ ॥
ततो विलपितुं लग्ना राजा राज्यश्च मन्त्रिणः । एका मध्यवयास्तावन्नायिका सहसाऽऽययौ ॥ ३०२ ॥
तयाऽऽदिष्टं नृपोत्तिष्ठ मम पूजां कुरु द्रुतम् । आगता तव पुत्रार्त्या येनाहं कुलदेवता ॥ ३०३ ॥

अथ नंष्ट्वा गतः क्वापि मत्करात् तदिहाधुना । त्वमानीतोऽसि, तत्तेन निःसत्त्वेन स्मृतेन किम् ? ॥२७७॥
किञ्च रे ! स तव स्वामी देव्या मे कथितः पुरः । विन्ध्याचलगुहासन्नश्वेतभिक्ष्वन्तिके स्थितः ॥२७८॥
तस्य सल्लक्षणत्वेन खड्गोऽप्येप मया हृतः । ततः कथमिहागत्य स हि त्वां मूर्ख ! रक्षिता ? ॥२७९॥
भीमः श्रुत्वा तदालापं दुःखा-ऽमर्षातिपूरितः । दध्यौ मे मन्त्रिणं पापो विडम्बयति हा कथम् ? ॥२८०॥
हक्कित्वा चाह रे ! पाप ! सोऽहं सर्वेषु जन्तुषु । सौम्योऽपि भीम एवाऽत्र त्वयि संहारकारणात् ॥२८१॥
ततोऽसौ मन्त्रिणं मुक्त्वा वलितो भीमसम्मुखम् । भीमेनापि लुलित्वाऽऽशु पद्भ्यां धृत्वा स पातितः२८२
धृत्वा केशेषु दत्त्वाऽङ्घ्रिं हृदि कृत्वा करे त्वसिम् । भीमो भीमोऽभवद् यावत् तावद् देव्याऽऽकुलाऽवदत्॥
मा भो मा मारयस्वैनं कुमार ! मम वत्सलम् । नृशीर्षकमलैर्नित्यं यः करोति मदीप्सितम् ॥ २८४ ॥
अनेन शिरसा यावदष्टोत्तराशिरःशते । पूर्णेऽस्य किल सेत्स्यामि प्रत्यक्षीभूय सम्प्रति ॥ २८५ ॥
तावत् त्वमागतो वत्स ! पौरुषेण तवाऽमुना । तुष्टाऽस्मि यदभीष्टं ते प्रार्थयस्व तदद्य माम् ॥ २८६ ॥
यतः--
अस्थिष्वर्थाः सुखं मांसे त्वचि भागाः स्त्रियोऽक्षिषु । गतौ यानं स्वरे चाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥२८७॥
ततो भीमोऽवदद् देवि ! यदि तुष्टाऽसि मे प्रियम् । दत्से तच्चित्त-वाक्-कायैर्जीवहिंसां परित्यज ॥२८८॥
सिद्धिः कष्टमयी सर्वा रौद्रहोमादिकर्मभिः । सदा सुखमयी सिद्धिः पुनर्धर्मेण, नान्यथा ॥ २८९ ॥

तस्य मध्ये च भीमेन मुण्डमालास्रग्धारिणी । क्रूराक्षी महिषारूढा कालिकामूर्तिरीक्षिता ॥ २६५ ॥
पुरस्तस्याश्च पाखण्डी स एवं ददृशे शठः । वामहस्तेन केशेषु बिभ्राणः सुन्दरं नरम् ॥ २६६ ॥
आरूढस्त्वागतो यस्यां भुजायां नृपनन्दनः । कापालिकस्य तस्यैव साऽपि वामेतरा भुजा ॥ २६७ ॥
करात्तपुरुषस्यायं पापात्मा किं करिष्यति ? । प्रच्छन्नीभूय तद्वीक्षे पश्चात् कुर्वे यथोचितम् ॥ २६८ ॥
इति संचिन्त्य तस्यासौ भुजादुत्तीर्य सत्वरम् । तस्यैव पृष्ठदेशेऽस्थाद् निभृतीभूय राजसूः ॥ २६९ ॥
(युग्मम्)

भीमस्य खड्गमादाय भुजा यावत् समागता । ततः कापालिको वामकरात्तं नरमब्रवीत् ॥ २७० ॥
रे ! वराक ! स्मराऽभीष्टदेवतामाशु यत्तव । शिरोऽनेनासिना छित्त्वा पूजयिष्यामि देवताम् ॥२७१॥
स प्राह त्रिजगज्जीवबान्धवो जिनपुंगवः । सर्वावस्थास्वपि ध्येयः शरणं मेऽस्तु सम्प्रति ॥ २७२ ॥
तथा यस्तत्पदाम्भोजभृङ्गतः स्वामी क्रमागः । परार्थव्यसनी यश्च यस्याहं जीविताधिकः ॥ २७३ ॥
कापालिकस्य विश्वस्तो यश्च वारयतोऽपि मे । गतस्तेन समं क्वापि यो ममास्ति सदा हृदि ॥ २७४ ॥
स एव सुगृहीताह्वो हरिवाहननन्दनः । भीमनामा कुमारेन्द्रः स्मृतः कुरु यथेप्सितम् ॥ २७५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

पाखण्डी प्राह रे ! पूर्वमयं लक्षणवानिति । देवीपूजार्थमारब्धा मया तस्य शिरश्छिदा ॥ २७६ ॥

धन्या धर्मधनैश्वर्यगर्जितोर्जितवृत्तयः । इमे यैर्दर्पदुष्प्रेक्षा धनिनो नावलोकिताः ॥ २५३ ॥

यतः—

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिः प्रवृत्तिर्गुरुलङ्घने । मुखे कटुकता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ २५४ ॥

भीमोऽनुमोदनामेवं कुर्वन् गत्वान्तिके गुरुम् । अवन्दत महाभक्त्या शेषसाधूनपि क्रमात् ॥ २५५ ॥

लब्धाशीर्यावदस्त्येष शृण्वन् धर्मं तदन्तिके । गगनात् तावदायान्तीं ददर्शैकां महाभुजाम् ॥ २५६ ॥

कालदण्ड इवाकस्मात् कोऽयमित्याकुलं जनैः ? । वीक्षिता सा कुमारस्य सन्निधौ सहसाऽपतत् ॥२५७॥

किं करिष्यत्यसावेवं ध्यायन् भीमोऽपि धीरधीः । प्रेक्षते तावदेतस्य खड्गमादाय साऽचलत् ॥ २५८ ॥

दीर्घा कृष्णा च कस्येयं भुजा याति क चेति सः ? । कुमारः कौतुकं द्रष्टुं द्रागुत्प्लुत्यारुरोह ताम् २५९

उत्पत्य गगनं तस्यां व्रजन्त्यां स नृपात्मजः । रराज कालियव्यालपृष्ठारूढ इवाच्युतः ॥ २६० ॥

तथा पोतपतिर्भिन्नपोतः फलकमाश्रितः । दुस्तरं गगनाम्भोधिं तितीर्षुरिव सोऽरुचत् ॥ २६१ ॥

गच्छंश्च नभसाऽनेकनदी-कानन-पर्वतान् । प्रेक्षमाणो भुवि प्राप कालिकाभवनं क्रमात् ॥ २६२ ॥

नानाऽस्थिमयभित्तिस्थनृमुण्डकपिशीर्षकम् । कङ्कालकल्पितद्वारं दन्तिदन्तोरुतोरणम् ॥ २६३ ॥

केशपाशपताकाढ्यं लम्बिताऽसितचामरम् । व्याघ्रकृत्तिकृतोल्लोचं रुधिरारुणभूतलम् ॥ २६४ ॥

(आदि विशेषकम्)

मोहान्धानां सुखायन्ते विषया दुःखदा अपि । लोहं धत्तूरितानां हि कथं न कनकायते ? ॥ २३९ ॥
तद्विभाव्येति कन्दर्पदर्पसर्पविषापहम् । महागारुडमन्त्राभं जिनमेव हृदि स्मर ॥ २४० ॥
तुष्टाऽथ यक्षिणी प्राह चित्रं मन्त्राक्षरादिव । त्वद्वाक्याद् मम तत्तादृग् गतं मोहविषं क्षणात् ॥ २४१ ॥
ममैव किमिदं भाग्यं किंवा ते सिद्धिरीदृशी ? । भाल-पिण्ड-वचो-हस्तसिद्धयः स्युर्यतः सताम् ॥२४२॥
तन्मम त्वत्प्रसादेनान्यभवेऽपि न दुर्लभः । सर्वदुःखक्षयो मोक्षो विषयाऽपास्तचेतसः ॥ २४३ ॥
इत्थं तत्त्वोपदेशेन पूज्यस्तावत्त्वमत्र मे । यस्तु पूज्यस्तवाप्येष जिनो मे शरणं सदा ॥ २४४ ॥
संलापं यावदित्येवं कमलाक्षा करोति सा । भीमेन शुश्रुवे तावत् कुतोऽपि मधुरध्वनिः ॥ २४५ ॥
पृष्टं च सुन्दरि ! ध्वानः श्रूयते कस्य साऽब्रवीत् ?। सन्त्यत्र मुनयो विन्ध्ये चतुर्मासीमुपोषिताः ॥२४६॥
तेऽधुना कुर्वते धन्या स्वाध्यायं कृत्यतत्पराः । ततो भीमोऽवदत् सोऽयमनभ्रा वृष्टिरद्य मे ॥ २४७ ॥
यदेवंविधसाधूनामचिन्त्योऽत्र समागमः । रात्रिशेषं ततस्तत्र गत्वा निर्गमयाम्यहम् ॥ २४८ ॥
इत्युदित्वा स यक्षिण्या दर्शिताध्वा ततोऽगमत् । कृतनानागमाभ्यासा यत्र सन्ति तपोधनाः ॥२४९॥
पुनः सपरिवाराऽहं मुनीनेष्यामि वन्दितुम् । इत्युक्त्वा साऽप्यगाद्धाम स्मरन्ती भीमशासनम् ॥२५०॥
भीमसेनकुमारोऽपि धर्मध्यानसमाहितान् । मुनींस्तत्र गुरुं चाऽपि दृष्ट्वा हृष्टानचिन्तयत् ॥ २५१ ॥
अहो ! भूपालसत्कार-भोगाभावेऽप्यबन्धनात् । साधूनां सिन्धूराणां च वनवासे महासुखम् ॥ २५२ ॥

तं गजेन्द्रमिवारूढो नखतीक्ष्णः कृशोदरः । करवालललज्जिह्वो भीमः सिंह इवाऽशुभत् ॥ २२५ ॥
'दध्यौ च मारयाम्येनं किंत्वेष च्छद्मनापि मे । सेवां चक्रे तथा जीवन् यदि धर्मेऽपि रज्यति ॥२२६॥
ध्यायन्निति कुमारेन्द्रः कथञ्चिदपि लाघवात् धृत्वा चरणयोः कापालिकेनोच्छालितोऽम्बरे ॥२२७॥
स पतन् यक्षिणीदेव्या दैवयोगादवाप्यत । करयोः संपुटीकृत्य नीतश्च निजमन्दिरे ॥ २२८ ॥
उत्तुङ्गचङ्गविस्तीर्णे पुण्यराशाविवोज्ज्वले । तत्र भीमः स्वमैक्षिष्ट दिव्यसिंहासनास्थितम् ॥ २२९ ॥
सार्धत्रिभङ्गघटितामिव रूपं दधत्यथ । प्राञ्जलिः पुरतो भूत्वा यक्षिणी वदति स्म सा ॥ २३० ॥
अयं विन्ध्याचलो भद्र ! ममेदं वैक्रियं गृहम् । क्रीडार्थं निवसाम्यत्र कमलाक्षाऽस्मि यक्षिणी ॥२३१॥
निजदेवपरीवारवृता स्वैरमिहानिशम् । तिष्ठाम्यद्य पुनः शैलमष्टापदमहं गता ॥ २३२ ॥
ततो वलन्त्या दृष्टोऽसि प्रक्षिप्तस्त्वं नभोऽङ्गणे । कापालिकेन तस्माच्च पतन् यत्नाद्धृतो मया ॥ २३३ ॥
अधुना मारदुर्वारशरघातनिपीडिता । शरणं त्वां प्रपन्नास्मि रक्ष मां पुरुषोत्तम ! ॥ २३४ ॥
परिवारो मदीयोऽयं सर्वोऽपि तव किङ्करः । भविता तद्विधायाऽत्र प्रसादं, संगृहाण माम् ॥ २३५ ॥
यक्षिण्यास्तद्वचः श्रुत्वा हसित्वेषद् नृपाङ्गजः । बभाण यदहो ! काचित् परा काष्ठा मनोभुवः ॥ २३६ ॥
दूरेऽस्तु मादृशस्तावदबुधो भूमिगोचरः ? । इत्थं विबुधलोकोऽपि मदनेन विडम्ब्यते ॥ २३७ ॥
अनेनाभिद्रुता जीवाः कृत्याकृत्यं हिताहितम् । न जानन्ति न शृण्वन्ति नेक्षन्तेऽपयशोमर्षीम् ॥ २३८ ॥

पुनर्मन्त्रिसुतः प्राह दृष्टान्तोऽयं न किंचन । यज्जीवो भावुकं द्रव्यं मणिः पुनरभावुकम् ॥ २१२ ॥
तेनातिभणितोऽप्येवं भीमो नामुञ्चदाग्रहम् । क्रमेण च समायाता सैव कृष्णचतुर्दशी ॥ २१३ ॥
तस्यां कपालिना सार्धं वीरवेषधरो निशि । सखड्गश्चालितो भीमः श्मशानं प्रति निर्भयः ॥ २१४ ॥
आलिख्य मण्डलं तत्राऽर्चित्वा कामपि देवताम् । कुमारस्य शिखावन्धं पाखण्डी कर्तुमुद्यतः ॥ २१५ ॥
तावद्भीमो जगौ भद्र ! मा शङ्किष्ठा यतो मम । सत्त्वमेव शिखावन्धः प्रकृतं क्रियतां त्वया ॥ २१६ ॥
आकृष्टासिललज्जिह्वाभीमो भीमस्तदन्तिके । पञ्चानन इवात्युग्रः साहसैकरसः स्थितः ॥ २१७ ॥
शिखाबन्धच्छलं व्यर्थं जातमस्य ततः शिरः । पराक्रमेण मे ग्राह्यमिति निश्चित्य चेतसि ॥ २१८ ॥
कर्तनीभृत्करो रूपं कृत्वा व्योमसमं निजम् । कूपाकारश्रवश्छिद्रो विकटं गर्जति स्म सः ॥ २१९ ॥
ततश्च प्रलयाम्भोदगर्जितादिव दारुणः । विश्वक्षोभः क्षणं जज्ञे संभ्रान्तसुरदानवः ॥ २२० ॥
भीमस्तच्चेष्टितं दृष्ट्वा यमजिह्वानिभं करे । कृपाणं कम्पयामास निष्प्रकम्पः क्रुधं दधत् ॥ २२१ ॥
प्राह कापालिको-रे ! रे ! वाल ! गृह्णामि ते शिरः । स्वयं चेदर्पयस्येतत् स्यास्तदन्यभवे सुखी ॥२२२
भीमेनाऽभाणि चण्डाल ! रे ! कुपाखण्ड ! मायिक ! । हत्वा मृत्युमिवाद्य त्वां करोमि सुखिनं जनम् २२३
शस्त्रीघातस्ततस्तेन मुक्तस्तं नृपनन्दनः । स्खलयित्वाऽसिनोत्प्लुत्य तत्स्कन्धमधिरूढवान् ॥२२४॥

१-भवस्यन्य, एतदपि ।

अन्यदा निजधामस्थं कुमारं मित्रसंयुतम् । एकः कापालिकोऽभ्यागात् प्रतीहारनिवेदितः ॥१९९॥
आशीर्वादवचःपूर्वमुपविश्य नृपाङ्गजम् । याचित्वैकान्तमित्याह पाखण्डी प्रणयान्वितम् ॥२००॥
भुवनक्षोभिनी नाम वरविद्यास्ति भीम ! मे । तस्या द्वादश वर्षाणि पूर्वसेवा कृता मया ॥ २०१ ॥
अधुनोत्तरसेवां तु गत्वा प्रेतवनान्तरे । एष्यत्कृष्णचतुर्दश्यां चिकीर्षुरहमस्मि भोः ! ॥२०२॥
अतस्त्वं चेद् महासत्त्व ! भवस्युत्तरसाधकः । तदा सिध्यति मे विद्या तत् श्रुत्वोवाच राजसूः ॥२०३॥
असारेण शरीरेण यद्यनेन विनाशिना । गुणः कस्यापि कोऽपि स्यात्तन्नु किं नार्जितं मया ? ॥२०४॥
प्रतिपद्येति भीमेन विसृष्टः सोऽब्रवीदिदम् । कुमार ! दशभिर्घस्रैरायास्यति चतुर्दशी ॥ २०५ ॥
तावन्त्यहानि ते पार्श्वे स्थास्येऽथ नृपजन्मना । अनुज्ञातः, स्थितस्तत्र स कुर्वन् भोजनं सह ॥ २०६ ॥
ततो मन्त्रिसुतोऽवादीत् पाखण्डी किमिह प्रभो ! ? । कुमारः प्राह कार्येण पुनर्मन्त्रिसुतोऽब्रवीत् ॥२०७॥
कार्यं किममुनाऽऽलापोऽप्यनेन सह नोचितः । कुसंसर्गेण माऽऽत्मीये सत्सम्यक्त्वे मलं कुरु ॥ २०८ ॥
किंच दुर्जनसंसर्गो मधुरोऽपि मुखे सखे ! । निर्वाहे मारयत्येव कालकूट इव ध्रुवम् ॥ २०९ ॥
कुमारः प्राह सत्यं भोः ! किंतु दाक्षिण्यतो मया । प्रतिपन्नमिदं तेन श्रेयान् निर्वाह एव मे ॥ २१० ॥
अथवा—
किं करोति कुसंसर्गो निजधर्मदृढात्मनः ? । सर्पशीर्षोषितः किं न हरतेऽहिविषं मणिः ?॥ २११ ॥

तदेवं यस्य धर्मस्य योग्यताऽस्ति मम प्रभो ! । आदेशो दीयतां तत्र ततो मुनिपतिर्जगौ ॥ १८६ ॥
अर्हन् देवो गुरुः साधुः श्रद्धानं च जिनागमे । शङ्कादिदोषनिर्मुक्तं सम्यक्त्वमिति पालय ॥ १८७ ॥
ततोऽसौ मन्त्रिणा सार्धं तत्प्रपद्य पुनर्मुनिम् । पप्रच्छ भगवन् ! कोऽयं मृगो मे शुभकारणम् ॥ १८८ ॥
मुनिराख्यदयं प्राच्यभवे विप्रोऽभवत् तव । मित्रमज्ञानतपसा मृत्वा यक्ष इहाजनि ॥ १८९ ॥
प्राप्तो भद्रकभावं च नित्यमास्माकदर्शनात् । तत्त्वां पूर्वभवप्रीत्या मृगो भूत्वेत्यबोधयत् ॥ १९० ॥
प्रत्यक्षीभूय यक्षोऽपि प्रहृष्यन्नित्यभाषत । मयापि तवं पादान्ते प्रभो ! सम्यक्त्वमादृतम् ॥ १९१ ॥
शिक्षामन्यामपि प्राप्य मुनीन्द्राद् धर्मगोचराम् । नत्वा यक्षो निजस्थानं ययौ नलनृपोऽपि हि ॥ १९२ ॥
अथ राजा विधाप्यार्हद्बिम्बं तस्यार्चनं सदा । कुर्वन् प्रभावनां धर्मे स महाश्रावकोऽजनि ॥ १९३ ॥
प्रतिपद्य परिव्रज्यां प्रान्ते चानशनक्रमात् । सर्वार्थमगमत् तस्मादिहैवागत्य सेत्स्यति ॥ १९४ ॥
इति श्रुत्वा नलाख्यानं भीमसेन ! त्वया स्वयम् । प्रतिपन्नव्रते भाव्यं दृढेनान्योऽपि बोध्यताम् ॥ १९५ ॥
भीमोऽप्याह तवादेशः प्रमाणं मे मुनीश्वर ! । धन्योऽहं यस्य मे पूज्यैर्विशिष्टोऽनुग्रहः कृतः ॥ १९६ ॥
क्रोधव्याघ्रे मानशैले मायावंशालिसंकुले । लोभगर्ते भवारण्ये यद्येकः सार्थपो गुरुः ॥ १९७ ॥
अथ नत्वा मुनिं पर्षद् निजस्थानं गताऽखिला । भीमोऽपि कुरुते धर्मं देवपूजादिना सुखी ॥ १९८ ॥

१ त्वत्पदोपान्ते, एवमपि ।

इन्द्रजालमिदं देव ! पुरस्ते दर्शितं मया । ततस्तोषाद्बहु द्रव्यं दत्त्वा राज्ञा व्यसर्जि सः ॥ १७३ ॥
राज्ञीं मन्त्रिजनानेवं विरक्तो नृपतिर्जगौ । इन्द्रजालमहो ! दृष्टं, तैरूचे त्वत्प्रसादतः ॥ १७४ ॥
नृपोऽवोचदिदं यादृगिन्द्रजालविजृम्भितम् । तादृशं रूपतारुण्यस्नेहायुर्विभवादिकम् ॥ १७५ ॥
तथाहि —
येऽनङ्गतुल्यरूपेण कामिनीनयनोत्सवाः । कुष्ठरोगदवप्लुष्टाः शक्यन्ते ते न वीक्षितुम् ॥ १७६ ॥
कृतास्तारुण्यचैत्रेण ये स्फुरन्नवपल्लवाः । शटत्पत्रद्रुमायन्ते जरसा फाल्गुनेन ते ॥ १७७ ॥
नखमांससमा प्रीतिर्जाता येषां परस्परम् । तेऽप्येकत्रानवस्थाना दृष्टा दीपान्धकारवत् ॥ १७८ ॥
आयुः सच्छिद्रकुम्भस्थजलवद् गलनात्मकम् । श्रीस्तु वातस्फुरद्दीपकलिकेव चलाचला ॥ १७९ ॥
इत्यनित्ये जगद्वृत्ते नात्मा मे रज्यतेऽधुना । मोक्षाय पूर्वजाचीर्णं चरिष्यामि यतिव्रतम् ॥ १८० ॥
इत्युक्त्वा स्वपदे न्यस्य कुमारं हरिविक्रमम् । दत्त्वा धर्मे धनं जातः श्रमणः सोऽहमेव तु ॥ १८१ ॥
स्ववृत्तं यद्यपि स्वेन कथ्यमानं लघुत्वकृत् । तथापि नृपतेर्युष्मादृशां स्याद् गुणकारणम् ॥ १८२ ॥
इति श्रुत्वा बहून्मीलन्मना नलनृपोऽब्रवीत् । महासत्त्व ! त्रुटन्त्येवं बन्धनानि भवादृशाम् ॥ १८३ ॥
मादृशां तु महामोहशृङ्खलाबद्धचेतसाम् । कषायारातिरुद्धानां मोक्षवार्ताऽपि दुर्लभा ॥ १८४ ॥
मन्ये प्राच्यभवे पुण्यं पापं चाऽलं मयाऽर्जितम् । यत्ते पादयुगं दृष्टं यन्न शक्नोमि सेवितुम् ॥ १८५ ॥

नृपप्रभृतिलोकानां पश्यतां भीतिविस्मितम् । घनो मुसलधाराभिरारेभे वर्षितुं ततः ॥१५९॥
क्षणेनैव पयःपूरे प्लावनायोद्यते भुवः । पुरःक्षोभोऽजनि, क्ष्मापः प्रलयं तममन्यत ॥ १६० ॥
अथाऽऽगाद् नीरमास्थानं ततः सप्तमभूतले । आरुरोह नृपः सार्धं मन्त्रिणा वटुनापि च ॥ १६१ ॥
तत्र पौरजनाक्रन्दं शृण्वानो विविधं नृपः । यावदस्ति जलं प्राप्तं तावत् सप्तमभूमिकाम् ॥ १६२ ॥
तद् वीक्ष्य नृपतिः प्राह पश्य मन्त्रीश ! कीदृशम् । आगादकृतधर्माणामस्माकमतिसङ्कटम् ॥ १६३ ॥
न कृतं सुकृतं क्षीणमायुर्वीक्ष्याधुना पदम् । तुङ्गशृङ्गपताकेव हृदयं मम वेपते ॥ १६४ ॥
श्रावकं कुलमाप्यापि विषयासक्तचेतसा । जिनेन्द्रधर्मो नो चक्रे हारितं जन्म हा ! मया ॥ १६५ ॥
स्नुहीवृक्षेण कल्पद्रुर्ग्राव्णा चिन्तामणिः पुनः । वैडूर्यं काचखण्डेन मया मूढेन हारितम् ॥ १६६ ॥
किं कुर्वे कं स्मराम्येवं सङ्कटे पतितोऽधुना । इत्थं प्रलपतो नीरं राज्ञो निकटमागतम् ॥ १६७ ॥
ततो हृदि नमस्कारं यावच्चिन्तयते नृपः । तावत् संमुखमायान्तं पोतमेकं प्रपश्यति ॥ १६८ ॥
सप्तमे भूतले लग्नं तं दृष्ट्वा सचिवोऽब्रवीत् । नाथेह रुह्यतां कोऽपि सुरस्ते ढौकयत्यमुम् ॥ १६९ ॥
तत्रारोढुं नृपः सौधाद् यावदुत्क्षिपति क्रमम् । तावन्नो वारि नो मेघो न पोतो न च गर्जितम् ॥१७०॥
स्वच्छावस्थं तथैव स्वं पश्यति स्वपुरे नृपः । सर्वं च मुदितं लोकं गीतनृत्योत्सवादिभिः ॥ १७१ ॥
अहो ! किमिदमाश्चर्यं दैवज्ञ ! वद भूभुजा ? । इति पृष्टे वटुः प्राह दैवज्ञो न भवाम्यहम् ॥ १७२ ॥

गीतसूरसमासौ च स राज्ञा भाषितो यथा । कुशलं भो निमित्तज्ञ ! बटुर्दीनमथाब्रवीत् ॥१४७॥
कुशलं तादृशं देव ! यादृग् वक्तुं न शक्यते । क्षुभितेनोदितं राज्ञा किमभ्रं भोः ! पतिष्यति ? ॥१४८॥
स प्राह सत्यमेवेदं यत् त्वया गदितं विभो ! । निमित्तेन मया ज्ञातं मा कोपं कुरु भूपते ! ॥१४९॥
सशङ्केन ततो राज्ञा भणितं पुनरादरात् । निःशङ्कं ब्रूहि यज् ज्ञातं त्वया ज्ञानेन सुन्दर ! ॥१५०॥
सोऽप्याह देव ! किं तेनाशिवेन कथितेन यत् । निरोद्धुं शक्यते नैव तथापि तव कथ्यते ॥१५१॥
मुहूर्तानन्तरं धाराधरोऽद्य धरिणीतले । मुसलाकारधाराभिर्वर्षिष्यति तथा कथम् ? ॥१५२॥
यथा ह्यकलितस्थूलस्थलप्रासादमन्दिरम् । सर्वमेकार्णवाकारं पुरमेतद् भविष्यति ॥१५३॥

(युग्मम्)

ब्रुवाणस्यैव तस्यैवं भ्रान्त्वाऽभूदुत्तरोऽनिलः । कच्चोल[1]मुखमात्रं च मेघखण्डं समुन्नतम् ॥१५४॥
बटुः पटुरथ ब्रूते प्रेक्ष्यतामभ्रकं जनाः ! । उत्तरस्यामिदं व्योम सर्वं प्रच्छादयिष्यति ॥१५५॥
व्योम गन्तुमिवाऽऽस्थानलोकः सर्वोऽप्युदैक्षत । अभ्रखण्डं तु तं रोद्धुमिव प्रसृतमम्बरे ॥१५६॥
तस्य स्तनितनादेन भीतेव कुरुते मही । प्रतिशब्दमिषाद् बुम्बारवं गिरिगुहामुखैः ॥१५७॥
उद्दण्डाश्च तडिद्दण्डाः स्फुरन्ति स्म घनान्तरे । जिह्वा कालमुखस्येव चञ्चला ग्रसितुं महीम् ॥१५८॥

---

१ कच्चोलं पात्रविशेषः ।

निविष्टौ तत्र तौ यावत् तावत् सैन्यमपि क्षणात् । अन्वगाद् मुनिरप्याख्यद् ध्यानान्ते धर्मदेशनाम् १३
मूर्त्या वचःपरिमलेनापि चम्पकपुष्पवत् । तस्यातिशायिना भूपो विस्मितः पृष्टवानिदम् ॥१३४॥
सर्वोत्तमं कुलं नाथ ! ज्ञातं मूर्त्यैव ते मया । ईदृग्वयसि वैराग्यकारणं किन्तु कथ्यताम् ? ॥१३५।
मुनिरूचे महाभाग ! चातुर्गतिकदुःखदः । कारणं भव एवात्र विशेषस्तु निशम्यताम् ॥१३६॥
अस्ति सिद्धपुरं नाम नगरं तत्र पार्थिवः । भुवनसार इत्याख्यस्तस्यामात्यो महामतिः । १३७॥
अन्यदा दाक्षिणात्यानां चङ्गसंगीतकारिणाम् । आययौ समुदायोऽदात् स तस्यावसरं नृपः ॥ १३८
समतालमृदङ्गाद्यातोद्यनादमनोहरम् । तालच्छन्दानुगारब्धनर्तकीनृत्यबन्धुरम् ॥१३९॥
समश्रुतिगतैः शुद्धस्वरैरालापसुन्दरैः । गीतध्वनिसुधासारैः पूरितश्रुतिकोटरम् ॥१४०॥
आरब्धं प्रेक्षणीयं तैर्वारनारीभिरावृतः । आस्थानस्थो नृपो द्रष्टुं लयलीनः प्रवृत्तवान् ॥१४१॥
अथो व्यज्ञपयद् वेत्री प्रभोऽष्टाङ्गनिमित्तवित् । बटुरस्त्यागतो देवं दिदृक्षुर्मुच्यतां न वा ॥१४२॥
नृपतिः प्राह मा मुञ्च को ह्यस्यावसरोऽधुना ? । सति प्रेक्षाक्षणेऽत्रैवं देवानामपि दुर्लभे ॥१४३॥
मन्त्र्यूचे मैवमाचक्ष्व यत् प्रेक्षाकौतुकं विभो ! । सुलभं दुर्लभोऽष्टाङ्गनिमित्तज्ञः पुनः पुमान् ॥१४४॥
ततो राज्ञः समादेशाद् मुक्तोऽसौ वेत्रिणा बटुः । आगतः पुस्तिकाहस्तः श्वेतवस्त्रः सदाकृतिः ॥१४५॥
मन्त्रोच्चारणपूर्वं च नरेन्द्राय सिताक्षतान् । अर्पयित्वापसृत्यासौ यथास्थानमुपाविशत् ॥१४६॥

पुनर्निरपराधानां पशूनां तृणमश्नताम् । प्रहरन्ति गतास्त्राणां ये तेषां क्षत्रता कुतः ? ॥ १२२ ॥
वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते प्राणान्ते तृणभक्षणात् । तृणाहाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ? ॥ १२३ ॥
चुक्रितास्तव किं कोशेऽन्तःपुरे नगरेऽपि वा ?। दीनानशरणानेवं यदस्मान् हंसि भूपते ! ॥ १२४ ॥
अत उच्यते–
मीन-रङ्कु-सतां नीर-तृण-सन्तोषवर्तिनाम् । धीवरा लुब्धकाः क्षुद्रा हा ! निष्कारणवैरिणः ॥ १२५ ॥
इति श्रुत्वा नृपोऽमात्यमुवाच महदद्भुतम् । मर्त्यवाचा प्रजल्पन्ति निर्भयाः पशवोऽपि यत् ॥१२६॥
मन्त्रिणा भणितं देव ! देवोऽयं दानवोऽथवा । केनापि हेतुना क्लृप्तमृगवेषोऽवतीर्णवान् ॥ १२७ ॥
तद् गच्छ त्वरितं मुञ्च वाजिनं मुक्तकं करात् । प्रेक्षस्व किं करोत्येष ततो भूपस्तथाऽकरोत् ॥ १२८ ॥
उच्चोच्चझम्पया याति मृगो राजाऽपि पृष्ठतः । तावद् दूरे वनस्यान्तः प्रेक्षते मुनिपुङ्गवम् ॥१२९॥
प्रलम्बभुजमुत्तप्तस्वर्णवर्णं सुदर्शनम् । द्विधापि जितकन्दर्पं देहेन मनसापि च ॥१३०॥
निरुद्धवचनं मुक्तचेष्टमेकाग्रमानसम् । नासाग्रन्यस्तदृष्टिं च ध्यायन्तं ब्रह्म किञ्चन ॥ १३१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
ततोऽवोचद् मृगो भो भोः ! नमतेमं महामुनिम् । अवन्देतां च तं वाहादुत्तीर्य नृप-मन्त्रिणौ ॥१३२॥

१ समाप्ता इति तत्त्वम् । २ क्षेप्यशस्त्रम् ।

सर्वं हन्तव्यमेवात्र द्विपदं वा चतुष्पदम् । अन्यः प्राह मनुष्याणां वधोऽस्तु पशुभिः किमु ? ॥१०८॥
तृतीयः प्राह हन्तव्या नरा एव न हि स्त्रियः । तुर्येणाऽभाणि हन्यन्तां पुरुषेष्वपि सायुधाः ॥ १०९ ॥
पञ्चमोऽप्याह ये घ्नन्ति ते वध्याः सायुधेष्वपि । षष्ठस्त्वाह विना शत्रून् घातः कार्यो न कस्यचित् ॥११०॥
इति भिन्नं मनस्तेषामभूल्लेश्याविशेषतः । ताः कृष्ण-नील-कापोत-तेजः-पद्म-सिताभिधाः ॥१११॥
तदेवं तारतम्येन विशुद्धपरिणामतः । येन सर्वे रिपुभ्योऽन्ये रक्षिताः सोऽपि सत्तमः ॥११२॥
किञ्च, उत्तमा लघुकर्माणः स्तोकादप्युपदेशतः । कुप्रवृत्तेर्निवर्तन्ते नलधर्मो यथा नृपः ॥ ११३ ॥
कोऽयं कथमयं बुद्धो नलधर्मनृपः प्रभो ! ? । इति पृष्टे कुमारेण गुरुः प्राह निशम्यताम् ॥ ११४ ॥
विजयाख्ये पुरे पूर्वं नलधर्माभिधोऽभवत् । राजा राजेव यः पूर्णकलया प्रिययाऽन्वितः ॥११५॥
तस्याऽऽसीत् तिलको मन्त्री मन्त्रिणां तिलकोपमः । बुद्ध्या लोकस्य राज्ञश्च रञ्जयामास यो मनः ॥११६॥
अन्यदा मृगयार्थं सोऽश्वारूढः प्रस्थितो नृपः । गतोऽरण्यं क्रमात् तत्र प्रसृतं सर्वतो दलम् ॥११७॥
स्वयं तु मन्त्रिणा सार्धं यावदग्रतरं व्रजेत् । तावदेकं मृगं दीर्घदृढशृङ्गं ददर्श सः ॥ ११८ ॥
चापमारोप्य बाणेन तं जिघांसुं मृगोऽब्रवीत् । क्षत्रस्य युज्यते किं ने यन्मां बाणेन विध्यसि ? ॥११९॥
नो क्षत्रशब्दस्याऽर्थं त्वं जानासि यदहो ! क्षतात् ? । त्रायन्ते सकलं लोकं कथ्यन्ते क्षत्रियास्ततः ॥१२०॥
कुलद्वयविशुद्धा ये क्षत्रियाः सत्त्वशालिनः । नैव तेऽपगताऽस्त्रस्य प्रहरन्ति रिपोरपि ॥ १२१ ॥

भुजौ शमदमौ पृष्ठं पश्चात्तापो गलं क्षमा । साम्यसौम्येऽक्षिणी नासा सन्तोषो विनयो मुखम् ॥९७॥
प्रिय-सत्ये श्रुती भालं सम्यक्त्वं वासना शिरः । तदाज्ञा चारुधम्मिलः प्रबोधः श्मश्रु सुन्दरम् ॥ ९८ ॥
इत्यङ्गैस्त्रिषु लोकेषु धर्मनामा प्रतिष्ठितः । योऽयं राजास्ति तस्यान्तरात्मा जीवदयाभिधः ॥ ९९ ॥

(कलापकम्)

कुमार ! तदियं कार्या विशेषेण त्वयाऽधुना । ततो हृष्टः समित्रोऽपि भीमः सम्यक्त्वमाश्रयत् ॥१००॥
तथा निरपराधानां जीवानां वधकर्मणि । यावज्जीवं निवृत्तिं च मृगयादौ तु सर्वथा ॥ १०१ ॥
ततो हृष्टेन गुरुणा भीमो नववयस्त्वतः । प्रतिपन्नव्रतस्थैर्यं कर्तुं प्रत्युपबृंहितः ॥ १०२ ॥
अहो ! धन्यतमः कोऽन्यः कुमार ! भवता समः । नवे वयसि यस्यैवं पुराणवयसो मतिः ॥ १०३ ॥
यत उच्यते–
पूर्वं मनः ततः कायं सतामालिङ्गते जरा । असतां च पुनः कायं कालेनापि न मानसम् ॥ १०४ ॥
रम्यो द्राक्षेव कोऽप्यन्तरिन्द्रवारणवत् परः । बहिः संपूर्णभाग्यस्तु द्विधापि सहकारवत् ॥ १०५ ॥
गतापराधजीवानामपि हिंसानिषेधतः । कथ्यते ह्युत्तमा लेश्या तत्रोदाहरणं शृणु ॥ १०६ ॥
तथाहि–
वैरिग्रामविघाताय केऽपि षट् पुरुषाः पुरा । चलिताः समुदायेन तेष्वेक इदमब्रवीत् ॥ १०७ ॥

वातेनैव पुनस्तत्राऽवकाशे नीलिपूरिते । कूर्मस्येन्दुर्दुरापोऽभूद् मनुष्यत्वं तथाङ्गिनः ॥ ८४ ॥
प्राप्यते हि प्रयत्नाद् यदनुत्तरसुरैरपि । तदिदं प्राप्य मानुष्यं यतितव्यं शिवाऽध्वनि ॥ ८५ ॥
स च द्वेधास्ति तत्रैक ऋजुर्वक्रोऽपरः पुनः । ऋजुमार्गो यतेर्धर्मः तेनाशु शिवमाप्यते ॥ ८६ ॥
रागद्वेषाभिधौ तत्र सिंहव्याघ्रौ तु तिष्ठतः । क्रोधनामा महादावो मानो विषमपर्वतः ॥ ८७ ॥
मायागुपिलवंशाली लोभो गर्तोऽतिविस्तृतः । विषया विषवृक्षाश्च धूर्ताः पाखण्डिकादयः ॥ ८८ ॥
वेतालाश्च पुनर्घोरा द्वाविंशतिपरीषहाः । सावधानैरविश्रान्तैर्गन्तव्यं तत्र सर्वदा ॥ ८९ ॥
ततो यद्यस्ति ते शक्तिरेताञ्जेतुं तदाश्रय । ऋजुमार्गं यतः श्रेष्ठं यतिधर्मात् परं न हि ॥ ९० ॥
अन्यथा वक्रमार्गोऽस्ति गृहिधर्मापराभिधः । चिरात् तेनाप्यते सिद्धिः किन्त्वेष न हि दुर्गमः ॥ ९१ ॥
ततो भालतलन्यस्तकरपङ्कजकुड्मलः । नत्वा विज्ञपयामास गुरुं गुरुमुदा नृपः ॥ ९२ ॥
नाद्यापि यतिधर्मेऽहं समर्थः सुप्रभो ! ततः । प्रसद्य गृहिधर्मो मे दीयतां यदि योग्यता ॥ ९३ ॥
गुरुणा गृहिधर्मोऽथ भूभुजेऽणुव्रतादिकः । दत्तः सम्यक्त्वमूलस्तं नृपः सम्यक् प्रपन्नवान् ॥ ९४ ॥
जातश्रद्धः कुमारोऽपि तं प्रपित्सुर्विशेषतः । प्रसादितः स योग्यत्वाद् गुरुणैव हितैषिणा ॥ ९५ ॥
प्रवृत्त्याख्य-निवृत्त्याख्यनियमौ यस्य सुक्रमौ । सत्सङ्गः कटिरास्तिक्यमुदरं हृद्विवेचनम् ॥ ९६ ॥

१–वंहितेक्षणात्, इत्यपि ।

तस्य क्रमेण वर्धिष्णोः सुतो बुद्धिलमन्त्रिणः । अभूत् तुल्यवया मित्रं मन्त्री च मतिसागरः ॥ ७२ ॥
अन्यदा स्नेहतो भीमः प्रातर्यातो नृपान्तिकम् । प्रणमन् भूभुजालिङ्ग्य निजोत्सङ्गे निवेशितः ॥ ७३ ॥
अथोचितासनासीनः स्वाङ्के पादयुगं पितुः । कृत्वा संवाहयंस्तस्य शासनं यावदिच्छति ॥ ७४ ॥
तावदारामिकेणैत्य विज्ञप्तं देव ! दिव्यवाक् । अभिनन्दमुनीन्द्रोऽद्य चम्पकोद्यानमागतः ॥ ७५ ॥
तत् श्रुत्वा हर्षरोमाञ्चैरसंमादिव भूषणम् । स्वाङ्गादुत्तार्य मुकुटवर्जं तस्मै ददौ नृपः ॥ ७६ ॥
कुमार-मन्त्रि-सामन्तसहितो वन्दितुं नृपः । गतो गुर्वन्तिके पञ्चविधाभिगमपूर्वकम् ॥ ७७ ॥
सचित्ताचित्तयोस्त्यागात्यागौ तद्दर्शनेऽञ्जलिः । चित्तैक्यमुत्तरासङ्गोऽभिगमः पञ्चधा गुरोः ॥ ७८ ॥
तत्रार्कवत् तपस्तेजोदीप्तं तापहरं पुनः । सोमवच्छीतलं किन्तु वक्रतामलवर्जितम् ॥ ७९ ॥
ज्ञानादिगुणरत्नाढ्यं गम्भीरं च समुद्रवत् । न तु क्षारत्वदोषेण जडत्वेन च दूषितम् ॥ ८० ॥
गुरुं दृष्ट्वा भृशं तुष्यन्नवन्दत नरेश्वरः । धर्मलाभाशिषं सोऽपि ददौ दुरितहारिणीम् ॥ ८१ ॥

(विशेषकम्)

नासन्ने नातिदूरे च निविष्टो नृपतिः पुरः । सूरिणापि समारेभे विशुद्धा धर्मदेशना ॥ ८२ ॥
अहो ! कोऽपि यथा कूर्मो वसन्निर्गाध[1]पल्वले । वातोत्सारितशैवालावकाशेनेन्दुमैक्षत ॥ ८३ ॥

---

[1] अतलस्पृशि सरसि ।

आरोहो गो-वृषे वृक्ष-शैल-प्रासाद-हस्तिषु । रोदनाऽगम्यगमने स्वप्ने मृत्युश्च शस्यते ॥ ५८ ॥
वस्त्रा-ऽन्न-फल-ताम्बूल-पुष्प-दीप-दधि-ध्वजाः । सद्रत्न-चामर-च्छत्र-मन्त्रा लब्धा धनप्रदाः ॥ ५९ ॥
आसनं शयनं यानं शरीरं वाहनं गृहम् । यो ज्वलद्वीक्ष्य जागर्त्ति तस्य लक्ष्मीः समन्ततः ॥६०॥
चन्द्रग्रासेऽम्बुधेः पाने निजान्त्रैर्वेष्टिते पुरे । राज्यलाभः सरो-नद्योस्तरणे च शुभोदयः ॥६१॥
देवस्य दर्शनं धन्यमर्चनं च विशेषतः । आज्यलाभः पयःपानं श्रिये चार्केन्दुदर्शनम् ॥ ६२ ॥
तैलकुङ्कुमलिप्तं स्वं गीतनृत्यपरं तथा । हसन्तं वीक्ष्य दुःखाय श्वापदोपद्रवो भिये ॥ ६३ ॥
शय्या-द्वारा-र्गलाभङ्गे भार्याया जायते मृतिः । अङ्गच्छेदे पुनर्दष्टे पितृमातृसुतव्ययः ॥ ६४ ॥
रक्तकृष्णाम्बरभृता स्त्रिया श्लिष्टस्य रुग् मृतिः । शुक्लमाल्यांशुकभृता पुनः श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ६५ ॥
निगडे पाशबन्धे च प्रतिष्ठा स्यात् सुतोऽथवा । गुरुदेवपितृक्ष्मापैरादिष्टं यत् तथैव तत् ॥ ६६ ॥
शस्तं शुक्लं शुभं सर्वं निन्द्यं कृष्णं त्वशोभनम् । इत्यादि बहुधा देव ! स्वप्नशास्त्रे निगद्यते ॥ ६७ ॥
पुनः पप्रच्छ भूपालो राज्ञ्या स्वप्नेऽद्य वीक्षितः । प्रशान्तः सिंह उत्सङ्गे किं फलं तस्य भो द्विज !? ॥६८॥
सोऽवदद् देव ! सत्पुत्रलाभाय स्त्रीभिरीक्षिताः । स्वप्ने कलश-सूर्ये-न्दु-गज-सिंह-महावृषाः ॥ ६९ ॥
ततो भूपोऽतिसंतुष्टः संमान्य व्यसृजद् द्विजम् । आशंसाऽपि सुपुत्रस्य कस्य नोल्लासयेद् मनः ? ॥७०॥
अथ स्वसमये राज्ञ्याः प्राज्यतेजाः सुतोऽजनि । पूर्वक्रमागतं भीम इति नामाऽस्य निर्ममे ॥ ७१ ॥

तत्र—अहिंसा नाम यल्लोके स्वस्वभावप्रवर्तिनाम् । जीवितव्यैकसाराणां प्राणिनां प्राणरक्षणम् ॥ ४७ ॥

जीवितव्यं ददानेन दत्तं त्रिभुवनं ततः । हरता तत् तु सर्वस्वं हृतं शून्यीकृतं जगत् ॥ ४८ ॥

ग्रन्थातरेऽप्युक्तम्—

सर्वे वेदा न तत् कुर्युः सर्वे[1] यज्ञाश्च भारत ! । सर्वतीर्थाभिषेकाश्च, यत् कुर्यात् प्राणिनां दया ॥४९॥

कृमिकीटपतङ्गेषु तृणवृक्षादिकेष्वपि । दयां सर्वत्र कुर्वीत यथात्मनि तथा परे ॥ ५० ॥

स्वयं रक्षति यो जीवान् रक्षयत्यपरानपि । इहापि सोऽद्भुतामृद्धिमेति भीमकुमारवत् ॥ ५१ ॥

तथाहि—

पुरमस्त्यत्र कमलपुरं यद् भूमिपल्वले[2] । श्रिया नित्यकृतावासं विकाशि कमलायते ॥ ५२ ॥

तत्र प्रजापतिर्न्यायस्रष्टाऽऽसीद् हरिवाहनः । तत्प्रिया मालती नाम मालतीव गुणोज्ज्वला ॥५३॥

साऽन्यदा सिंहमङ्कस्थं स्वप्ने दृष्ट्वा न्यवेदयत् । राज्ञः, राजापि सानन्दं निशम्याऽभिननन्द तम् ॥५४॥

अथ प्रभातकृत्यानि कृत्वाऽऽस्थानगतो नृपः । द्विजमाकारयामास स्वप्नशास्त्रविशारदम् ॥ ५५ ॥

तत्र दत्तासनासीनं तं पप्रच्छ नृपो ननु । पूर्वं कथय मे तावत् कस्य स्वप्नस्य किं फलम् ? ॥५६॥

द्विजः प्राह शृणु स्वामिन् ! दृष्टचिन्तितवर्जितः । स्वच्छदेहैश्च यो दृष्टः स स्वप्नः फलदोऽखिलः ॥५७॥

१-सर्वदानानि चैव हि, एवमपि । २ भूमिसरसि ।

नरकान्तं तदा राज्यं यदि राजा न धार्मिकः । धार्मिके तु परं तस्मिन् सौख्यमत्र परत्र च ॥ ३३ ॥
अनुशिष्टिं विधायैवं क्षमयित्वाऽखिलं जनम् । श्रुतसागरगुर्वन्तेऽग्रहीद् विशुद्धातिर्व्रतम् ॥ ३४ ॥
राजाथ किरणवेगः पैत्रिकीं राज्यसम्पदम् । अगृध्नुः पालयामास नीतिशास्त्रानुसारतः ॥ ३५ ॥
अनासक्तमनाः सौख्यं सिषेवे विषयोद्भवम् । इत्यर्थकामौ तस्याऽऽस्तां धर्मायैव महात्मनः ॥ ३६ ॥
पद्मावतीकुक्षिभवः तस्यापि तनयोऽभवत् । नामतः किरणतेजास्तेजसामेकमास्पदम् ॥ ३७ ॥
क्रमाच्च कवचहरः सिद्धविद्यश्च सोऽभवत् । मूर्तिः किरणवेगस्य द्वितीयेव महामनाः ॥ ३८ ॥
अन्यदा बहिरुद्याने तत्रैत्य समवासरत् । मुनिः सुरगुरुर्नाम नाम्नैव ध्वस्तकल्मषः ॥ ३९ ॥
गत्वा किरणवेगस्तं नमश्चक्रेऽतिभक्तितः । पुरीलोकश्च सर्वोऽपि मुनिं वन्दितुमागमत् ॥ ४० ॥
ततो राज्ञो जनस्याऽपि यथास्थानं निषेदुषः । अनुग्रहाय विदधे स साधुर्धर्मदेशनाम् ॥ ४१ ॥
आसाद्यते भवाम्भोधौ भ्रमद्भिः यत् कथञ्चन । मूढैः तत् प्राप्य मानुष्यं हा ! रत्नमिव हार्यते ॥ ४२ ॥
नराणां कीटकानां च दैवदत्ताऽशनायुषाम् । आर्तध्यानकृतोऽभेदो यदि धर्मं न कुर्वते ॥ ४३ ॥
नरके पातनायैव विषयाः सेविताश्चिरम् । सेव्यो मोक्षफलस्तस्माद् धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥४४॥
स च द्वेधा भवेदत्र गृहस्थ-यतिभेदतः । अणुव्रतानि मुख्यानि गृहिणां पञ्च तद् यथा ॥४५॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ । धर्मस्त्वाख्यायि सर्वज्ञैरेष पञ्चव्रतात्मकः ॥ ४६ ॥

कार्यो ज्ञानवयोवृद्धविदग्धैः सह सङ्गमः । द्यूतादिव्यसनं वार्यं कृत्यः षट्शत्रुनिग्रहः ॥ २० ॥
आराम इव लोकोऽयं पालनीयः प्रयत्नतः । येनाप्नोषि यशःपुष्पं सौख्यपुण्यमयं फलम् ॥ २१ ॥
तथा–गुणेष्वनादरं वत्स ! भूरिश्रीरपि मा कृथाः । संपूर्णोऽपि घटः कूपे गुणच्छेदात् पतत्यधः ॥ २२ ॥
स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गः कोशो बलं सुहृत् । राज्यं सप्ताङ्गमप्येतत् सद्गुणैरेव धार्यते ॥ २३ ॥
मा जात ! संपदामग्रमारूढोऽस्मीति विश्वसीः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातः सुदुःसहः ॥ २४ ॥
किञ्च–कुलजस्यापि[1] ते वत्स ! भूयो भूयः प्रचक्ष्यते । येनेदं यौवनं नव्यं दावपावकसंनिभम् ॥ २५ ॥
दग्ध्वा गुणवनं तच्च विस्रसातः प्रशाम्यति । धन्यास्ते तु शमाम्भोभिः प्रागेव शमयन्ति ये ॥ २६ ॥
निःस्वानामपि तारुण्यं विकाराय भवत्यलम् । विद्यारूपबलैश्वर्योद्धतानां किं नु कथ्यते ? ॥ २७ ॥
यौवनस्यावतारे हि बाल्येनैव सह व्रजेत् । स्नेहो गुरुजने, वाञ्छा वक्षसा सह वर्धते ॥ २८ ॥
वयसेव सहारोहत्यहो ! प्रीतिर्नवा नवा । बलेनैव सह स्फीतिं मदो याति दिने दिने ॥ २९ ॥
दोर्द्वयेन सह स्थूलभावमापद्यते मतिः । मध्येनैव सहात्यन्तकृशतां भजति श्रुतम् ॥ ३० ॥
हृदयं च सहोरुभ्यां दुर्नयैरुपचीयते । मोहो मालिन्यहेतुश्चोज्जृम्भते श्मश्रुणा सह ॥ ३१ ॥
आकारमनुवर्तन्ते विकारा अपि पुत्रक ! । तदिदं यौवनारण्यं कोऽपि क्षेमेण लङ्घयेत् ॥ ३२ ॥

---

१ सुकुलस्येत्यपि । २ वार्धक्यात् ।

नम्रखेचरकोटीरमाणिक्यमकरी सदा । यस्य पादनखश्रेणिप्रभाजालजलेऽवसत् ॥ ६ ॥
निजाचारेण लोकानां मानसानि हरन्नपि । न्यायनिष्ठ इति ख्यातिमवाप खेचरेषु यः ॥ ७ ॥
रूपलावण्यसौभाग्यैः तिलकत्वेन योषिताम् । अभूत् सार्थाऽभिधा तस्य दयिता तिलकावली ॥ ८ ॥
भुञ्जानस्य तया सार्धं तस्य वैषयिकं सुखम् । कियानपि ययौ कालो विद्युद्गतिमहीपतेः ॥ ९ ॥
इतश्च सोऽष्टमात् कल्पाद् गजजीवः परिच्युतः । देव्याः श्रीतिलकावल्या उदरे समवातरत् ॥ १० ॥
सा काले सुषुवे सूनुमनूननरलक्षणम् । पित्रा च किरणवेग इति नामाऽस्य निर्ममे ॥ ११ ॥
स्त्रीभिर्लाल्यमानः सन् व्यवर्धिष्ट क्रमेण सः । विद्याकल्पनिधिश्चाभूदारुरोह च यौवनम् ॥ १२ ॥
सर्वलक्षणसंपूर्णं दधानोऽप्यङ्गमुज्ज्वलम् । यत्रासौ हरिणाक्षीभिरनङ्ग इव दृश्यते ॥ १३ ॥
विद्युद्गतिरथो एनं महासामन्तवंशजाम् । पद्मावतीं राजपुत्रीं महर्ध्या पर्यणाययत् ॥ १४ ॥
परत्रहितसद्धर्मक्रियावसरमात्मनः । ज्ञात्वा दत्त्वा च पुत्रस्य राज्यं राजेत्यभाषत ॥ १५ ॥
भोः ! प्रधानाः ! यतः स्वामी चक्षुश्च भवतामयम् । अर्पितः किरणवेगो द्रष्टव्योऽहमिवानिशम् ॥ १६ ॥
स्वप्नेऽप्याज्ञा न लङ्घ्याऽस्य प्रतिकूलकृतोऽपि हि । विकारः कुलवध्वेव दर्शनीयो न जातुचित् ॥ १७ ॥
त्वयाप्येष महाराज ! राजलोको मयेव भोः ! । अनुवर्त्योऽपराधेऽपि भाव्यं वाह्यरुचैव हि ॥ १८ ॥
हृदयान्तः पुनः पितृशिशुन्यायेन सुन्दरम् । चिन्तनीयं, न मर्यादा लङ्घनीया समुद्रवत् ॥ १९ ॥

दानादिपान् निखिलजन्तुगुरुः प्रधानध्यानद्वयीदशनवानुरुकीर्त्तिशुण्डः ।
पार्श्वः करी शमवनैकविहारभावो गीर्दानतः शमयताज्जगतीरजांसि ॥ ८८५ ॥

इति श्रीकालिकाचार्यसंतानीयश्रीभावदेवसूरिविरचिते श्रीपार्श्वनाथचरित्रे महाकाव्येऽष्टसर्गे भावाङ्के श्रीपार्श्वनाथप्रथम-द्वितीय-तृतीयभववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

अर्हम्

अथ द्वितीयः सर्गः ।

अथ पूर्वविदेहेषु सुकच्छे विजये गिरौ । वैताढ्येऽस्ति धनैराढ्या तिलका नामतः पुरी ॥ १ ॥
उत्तुङ्गचङ्गधवलप्रासादच्छद्मनाऽनिशम् । पुरीप्रभुतया यस्या यशोराशिरिवोच्छ्रितः ॥ २ ॥
सर्वदाऽनेकविद्याभिर्यत्र विद्याधरा नराः । आश्लिष्टा अपि मुच्यन्ते नैव क्षणमपि श्रिया ॥ ३ ॥
मुखैश्चन्द्रमसं, नेत्रैः कमलं, कोकिलं स्वरैः । गमनै राजहंसं च जिग्युर्यत्राऽबला अपि ॥ ४ ॥
तत्र विद्युद्गतिर्नाम राजा विद्याधरेश्वरः । बभूव स्वयशोदुग्धक्षालिताशेषदिग्मुखः ॥ ५ ॥

देवादेशय यत् कृत्यं किंकरा वयमास्महे । इयं च श्रीस्तवायत्ता यद्विभाति कुरुष्व तत् ॥ ८७२ ॥
ततः स विहितस्नानः कल्पपुस्तकवाचनः । सिद्धालयस्थप्रतिमाः स्तुत्वाऽऽस्थानीमशिश्रियत् ॥ ८७३ ॥
देवदेवीगणैरेवं विहिते मङ्गलक्रमे । संगीताऽमृतमग्नात्मा दिव्यभोगानभुक्त सः ॥ ८७४ ॥
वरुणा करिणी साऽपि तपस्तेपे सुदुस्तपम् । तथा यथा विपद्याभूद् देवी कल्पे द्वितीयके ॥ ८७५ ॥
स कोऽपि देवो नैवाभूदीशाने यन्मनस्तया । न ह्यहारि मनोहारिरूपलावण्यसंपदा ॥ ८७६ ॥
देवे क्वापि मनश्चक्रे न मनागपि सा पुनः । गजेन्द्रजीवदेवस्य संगमध्यानतत्परा ॥ ८७७ ॥
गजेन्द्रजीवदेवोऽपि यस्यामत्यनुरागवान् । रक्तां तां चावधेर्ज्ञात्वा सहस्रारमुपानयत् ॥ ८७८ ॥
चक्रे स देवो देवीं तामन्तःपुरशिरोमणिम् । पूर्वजन्माभिसंबद्धः स्नेहो हि बलवत्तरः ॥ ८७९ ॥
नन्दीश्वरे शाश्वतार्हत्प्रतिमानां महार्चनैः । संगीतेन पुरस्तासां मुनीनां पर्युपासनैः ॥ ८८० ॥
कदाचिन्नन्दनोद्यानदीर्घिकाजलकेलिभिः । कदाचिद् गीतवादित्रनित्योत्सवमहारसैः ॥ ८८१ ॥
स्वच्छन्दक्रीडया तत्र सुखं वैषयिकं परम् । भुञ्जानोऽगमयत्कालं स गजेन्द्रसुरो दिवि ॥ ८८२ ॥
कालेन कियता सोऽपि कुर्कुटाहिर्विपन्नवान् । नारकोऽभूत् सप्तदशार्णवायुः पञ्चमावनौ ॥ ८८३ ॥
पञ्चमावनियोग्याश्च वेदना विविधाः सदा । सोऽन्वभूत् कमठजीवो विश्रान्तिं नाप जातुचित् ॥८८४॥

१ दानादयः पादा यस्य सः ।

विशेषेणार्त्तध्यानस्थो मृत्वाऽभूत् कुर्कुटोरगः । अटव्यां दर्शनेनाऽपि सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ ८५९ ॥
दंष्ट्रया पक्षविक्षेपैर्नखैश्चञ्चुपुटेन च । जातपक्षो यम इव संहरन् प्राणिनोऽखिलान् ॥ ८६० ॥
सरस्युष्णांशुसंतप्तं स पिबन् प्रासुकं पयः । ददृशे मरुभूतीभस्तेन बम्भ्रमताऽन्यदा ॥ ८६१ ॥
पङ्के मग्नस्तदा दैवात् तपःक्षामतनुत्वतः । निर्गन्तुमक्षमः कुम्भे स दष्टः कुर्कुटाहिना ॥ ८६२ ॥
तद्विषप्रसरैर्ज्ञात्वाऽवसानं स मतङ्गजः । चक्रे चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं समाहितः ॥ ८६३ ॥
तत्क्षणोल्लासिवीर्यश्च विमृशन् मुनिभाषितम् । सस्मारैकमनाः पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिम् ॥ ८६४ ॥
व्यभावयच्च रे ! जीव ! मरणे ध्रुवभाविनि । धर्मध्यानक्षणः सोऽयं महाभाग्येन लभ्यते ॥ ८६५ ॥
परो निमित्तमात्रं स्यात् स्वकर्मैवाऽपराध्यति । प्रद्वेषं मा स्म तत् कार्षीरस्मिन् कुर्कुटपन्नगे ॥ ८६६ ॥
इत्थं शमसुधातृप्तो धर्मध्यानी विपद्य सः । सहस्रारे सप्तदशसागरायुः सुरोऽभवत् ॥ ८६७ ॥
विमानेऽन्तर्मुहूर्त्तेनोत्थाय दूष्ययुगान्तरात् । आसीनं तरुणनराकारं सर्वाङ्गभूषितम् ॥ ८६८ ॥
रत्नकुण्डलकोटीरतारहारादिभूषणाः । सहसा सुरसुन्दर्यः सहर्षमिदमूचिरे ॥ ८६९ ॥

(युग्मम्)

जय, नन्द, चिरं भद्र ! प्रीणय स्वदृशाऽनुगान् । अद्यास्माकमनाथानां नाथत्वं यत् त्वमासदः ॥८७०॥
अद्य पुण्याहमद्यैव मङ्गलं प्रीतिरद्य च । अद्यैव वसः तिस्वर्गो नाथ ! यत् त्वमिहागमः ॥ ८७१ ॥

वरुणा करिणीभूता सापि तत्रैव तस्थुषी । तदैव जातिस्मरणमुपलेभे गजेन्द्रवत् ॥ ८४६ ॥
भूयोऽप्याख्याज्जिनधर्मं तस्यर्षिः स्थैर्यहेतवे । ययौ च श्रावकीभूय मुनिं नत्वा स कुञ्जरः ॥ ८४७ ॥
मिलितः सर्वलोकोऽपि पुनस्तद्बोधविस्मितः । कोऽपि दीक्षामुपादत्ते कोऽप्यभुत् श्रावकस्ततः ॥८४८॥
तदा सागरदत्तोऽपि जिनधर्मे दृढाशयः । विशिष्टश्रावको जज्ञे सुरैरप्यविकम्पितः ॥ ८४९ ॥
अष्टापदाद्रौ गत्वा च सोऽरविन्दमहामुनिः । अवन्दताऽर्हतः सर्वान् विहरंश्चान्यतो ययौ ॥ ८५० ॥
कुञ्जरश्रावकः सोऽपि भूत्वा भावयतिः स्वयम् । ईर्यादिनिरतोऽचारीत् कुर्वन् षष्ठादिकं तपः ॥ ८५१ ॥
सूर्यतप्ताम्भसः पाता शुष्कपत्रादिपारणः । स करी करिणीकेलिविमुखोऽस्थाद् विरक्तधीः ॥ ८५२ ॥
इति दध्यौ च धन्यास्ते मर्त्यत्वे प्रव्रजन्ति ये । पात्रदानमिवाऽर्थस्य मर्त्यत्वस्य फलं व्रतम् ॥ ८५३ ॥
द्रविणं तद्धनेनेव[1] मर्त्यत्वं धिग् मया तदा । अहार्यनात्तदीक्षेण किं करोम्यधुना पशुः ? ॥ ८५४ ॥
तिर्यक्त्वेऽपि शरीरस्य गुरुत्वेनास्य पापिना । अभवं बहुजीवानां क्षयकारी भयङ्करः ॥ ८५५ ॥
येन तेन वनाहारेणैष कुक्षिः प्रपूर्यते । तज्जीव ! ममतां देहे त्यक्त्वा धर्मपरो भव ॥ ८५६ ॥
भावयन् भावनामेवं गुर्वाज्ञास्थिरमानसः । स कालं गमयन्नस्थात् सुस्थितः सुख-दुःखयोः ॥ ८५७ ॥
इतश्च कमठो शान्तो मरुभूतिवधादपि । अभाष्यमाणो गुरुणा गर्ह्यमाणोऽन्यतापसैः ॥ ८५८ ॥

१ कृपणेनेव ।

दूरतो धावितः क्रोधादिभः पार्श्वगतोऽस्य तु । प्रशान्तमत्सरो जज्ञे तत्तपःश्रीप्रभावतः ॥ ८३३ ॥
सद्यश्च जातसंवेगाऽनुकम्पः स्थिरदेहभृत् । तस्थौ मुनेः पुरस्तस्य स शैक्ष इव नूतनः ॥ ८३४ ॥
मुनिस्तस्योपकाराय कायोत्सर्गमपारयत् । शान्तगम्भीरया वाचा तं बोधयितुमब्रवीत् ॥ ८३५ ॥
भो भोः ! स्मरासि किं न त्वं मरुभूतिभवं निजम् । किं न प्रत्यभिजानासि मामरविन्दभूपतिम् ?॥८३६॥
तद्भवे प्रतिपन्नं किं व्यस्मार्षीर्धर्ममार्हतम् ? । स्मर सर्वं विमुञ्चेमं मोहं श्वापदजातिजम् ॥ ८३७ ॥
गिरं पीयूषदेशीयां मुनेस्तस्य मतङ्गजः । पपौ निश्चलविस्तारिकर्णपर्णपुटेन सः ॥ ८३८ ॥
अथोहापोहतो जातिस्मरणं प्राप्य तत्क्षणात् । अत्यन्तोल्लासिहर्षाश्रुसलिलप्लुतलोचनः ॥ ८३९ ॥
भूत्वाऽवनतकायाग्रः करेण चरणौ स्पृशन् । शिरसा तं नमश्चक्रे संविग्नात्मा मुनिं गजः ॥ ८४० ॥
भूयोऽपि तं मुनिः स्माह भवेऽस्मिन्नाटकोपमे । प्राणी नट इवाप्नोति रूपान्यत्वं क्षणे क्षणे ॥ ८४१ ॥
तथाहि क्व तदा धीमांस्तत्त्वज्ञः श्रावको द्विजः । जातिस्वभावमूढात्मा क्वेदानीं त्वमसि द्विपः ? ॥ ८४२ ॥
किंवाऽथ बहुनोक्तेन कार्यसारो भव द्रुतम् । कषायविषयासङ्गं विमुच्य करिपुंगव ! ॥ ८४३ ॥
नाऽसि सर्वविरत्यर्हस्तद् द्वादशव्रतात्मकः । भूयः श्रावकधर्मोऽस्तु प्राग्जन्माङ्गीकृतस्तव ॥ ८४४ ॥
इत्यादि गदितं धर्मरहस्यं मुनिनाऽखिलम् । श्रद्धानसहितः सोऽनुमेने हस्ताग्रसंज्ञया ॥ ८४५ ॥

---

१ खेदेनेत्यपि ।

अतिस्निग्धतया निर्यत्तुषारकणिकामिषात् । अर्थितापहृतिप्रीत्या मुक्तहर्षाश्रुकैरिव ॥ ८२१ ॥
मिलितोन्नतविस्तीर्णैः पुष्पपत्रफलान्वितैः । विचित्रवृक्षैः परितः परीतं स्वजनैरिव ॥ ८२२ ॥
परागैरिव कार्पूरैर्मुक्तानामिव चूर्णिभिः । द्रव्यैरिव हिमानीनां सुधांशोरिव रश्मिभिः ॥ ८२३ ॥
मुनीनामिव चेतोभिर्निर्मितं मन्यते जनैः । यदत्यच्छत्वशैत्येन तत्रास्त्येकं महासरः ॥ ८२४ ॥

(सप्तभिः कुलकम्)

तस्यान्ते सुजनस्येव विश्वस्तः सार्थ आवसत् । जनः प्रववृते नीरेन्धनान्नपचनादिषु ॥ ८२५ ॥
तदा च मरुभूतीभः करिणीभिः समावृतः । एत्य तत्र सरस्यम्भः पपौ मेघ इवाऽर्णवे ॥ ८२६ ॥
पयःपूर्णकरोत्क्षेपं करिणीभिः समं चिरम् । तत्र रत्वा स निर्यातः पालिमध्यारुरोह च ॥ ८२७ ॥
दिशोऽवलोकयंस्तत्रापश्यत् तं सार्थमोषितम्[3] । कृतान्त इव चाधावत् कोपात् ताम्रमुखेक्षणः ॥ ८२८ ॥
कुण्डलीकृतशुण्डाको निष्कम्पश्रवणद्वयः । पूरिताशः स गर्जाभिर्नाशयामास सार्थिकान् ॥ ८२९ ॥
नरनार्यो वाहनानि करभादीनि चाऽभितः । पलायांचक्रिरे जीवग्राहं सर्वो जिजीविषुः ॥ ८३० ॥
पर्यस्यच्छकटं त्रुट्यत्पटगेहं रटज्जनम् । आरटत्करभं तत्र तदासीदतिभीषणम् ॥ ८३१ ॥
ज्ञात्वाऽवधेर्बोधिकालं करिणः तस्य संमुखम् । भगवानरविन्दोऽपि कायोत्सर्गं ददौ स्थिरः ॥ ८३२ ॥

१ युक्तम् । २ महतां हिमानाम् । ३ ओषित स्थितम् ।

प्रवर्धमानतत्पुण्यविघाताशङ्कया मुनिः । यावद् न विरतस्तावद् दातुरेवं मनस्यभूत् ॥ ८०८ ॥
अहो ! किमियतैकाकी घृतेनैष करिष्यति ? । यन्नाद्यापि विरमतीत्यपतत् परिणामतः ॥ ८०९ ॥
ततो येन क्रमेणैष देवलोकानुपाऽर्जयत् । तेनैव निपतंस्तेन ज्ञानिना मुनिनोदितः ॥ ८१० ॥
इयदूर्ध्वमहो ! गत्वा मा पत मुग्ध ! मा पत । स ऊचे नन्विहास्म्येष किमसंबद्धमुच्यते ? ॥ ८११ ॥
अथर्षिः कथयामास श्रद्धादानस्य सत्फलम् । महाद्भुतकरं सद्यो विकल्पस्य च दूषणम् ॥ ८१२ ॥
निर्विकल्पमतो दानं देयं सात्त्विकमुत्तमैः । लोकेऽपि शकुनः स्वप्नो विकल्पादुच्यतेऽफलः ॥ ८१३ ॥
अनेन भूषणेनात्मा सुभगंभावुको भवन् । स्पृहणीयतमः सिद्धिवध्वा अपि भवेद् ध्रुवम् ॥८१४॥
इत्यादिविविधां धर्मशिक्षां शृण्वन् निरन्तरम् । अरविन्दस्य राजर्षेर्वदनात् सार्थनायकः ॥ ८१५ ॥
मन्वानो गुरुसंयोगं कल्पद्रुमाप्तिसंनिभम् । मिथ्यात्वं सर्वथा त्यक्त्वा श्रावकत्वं प्रपन्नवान् ॥ ८१६ ॥
नित्यं सागरदत्तोऽथ गच्छन् मार्गे क्रमेण ताम् । अटवीं प्राप यत्रास्ते मरुभूतिः करीश्वरः ॥ ८१७ ॥
कदलीगर्भसंकाशमृदुकल्लोलबाहुभिः । सुप्रसन्नतया गन्तूंनालिङ्गितुमिवोद्यतम् ॥ ८१८ ॥
वातनम्रैर्भ्रमद्भृङ्गाऽऽरावहृद्याम्बुजाननैः । आकारयदिवानम्य पान्थानातिथ्यहेतवे ॥ ८१९ ॥
हंस-सारस-हारीत-चक्र-कादम्बकादिभिः । शब्दायमानैर्नानेव गीयमानगुणोत्करम् ॥ ८२० ॥

---

१ पान्थान् ।

सल्लक्षणधरो ज्ञात्वाऽऽदेशात् कुलपतेः शुकः । पाठितः शिक्षितश्चासौ तापसैर्हृष्टमानसैः ॥३९१॥
पितरावपि तन्मोहात् तत्रैवाऽऽगत्य तस्थतुः । अन्यदा निजशिष्याणां पुरः कुलपतिर्जगौ ॥३९२॥
द्वीपो वारिनिधेर्मध्ये हरिमेलाऽभिधो वरः । तिष्ठतीशानकोणेऽस्य सहकारो महाद्रुमः ॥३९३॥
देव-दानव-गन्धर्व किन्नर-व्योमचारिणाम् । मिथुनैः सेवितच्छायः सुधासिक्तः सदाफलः ॥३९४॥
(युग्मम्)
देवाऽनुभावात् तस्योपजीवति स्वादु यः फलम् । दोषरोगजरामुक्तः स्फुटं स्यात् स पुनर्नवः ॥३९५॥
शुकोऽपीदं वचः श्रुत्वा दध्यौ हृष्टमना भृशम् । ध्रुवं मदर्थमेवेदं व्याख्यानं विदधे गुरुः ॥३९६॥
दृष्टिभ्रष्टौ जराजीर्णौ यद् मातापितरौ मम । तदाम्रफलदानेन किंचित् स्यामऽनृणस्तयोः ॥३९७॥
किं तेन जातु जातेन पृथिवीभारकारिणा । आस्तामऽन्यस्य पित्रोरप्याशां पूरयते न यः ? ॥३९८॥
स पुत्रो यः पितुर्मातुर्भूरिभक्तिसुधारसैः । निर्वापयति संतापं शेषस्तत्कृमिकीटकः ॥ ३९९ ॥
उक्तं च कुलपतिना–
मातृपित्रोरऽभर्[1]कः क्रियामुद्दिश्य याचकः । मृतशय्याप्रतिग्राही न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ४०० ॥
वरं वृक्षोऽपि सिक्तोऽसौ यस्य विश्रम्यते तले । सचेतनोऽपि नो पुत्रो यः पित्रोः क्लेशकारकः ॥४०१॥

---

१ अपोषक ।

उक्तं च–

अविज्ञातविशेषस्य सर्वतेजोऽपहारिणः । स्वामिनो निर्विवेकस्य तमसश्च किमन्तरम् ? ॥३७९॥

कुदृष्टं कुश्रुतं चाऽपि कुज्ञातं कुपरीक्षितम् । कृत्वा कार्यं पुरा देव ! बहवः प्रापुरापदम् ॥३८०॥

सहसाकारिणं सद्यो मुञ्चन्ति सुखसंपदः । इत्यर्थे श्रूयतां देव ! जयराजो निदर्शनम् ॥३८१॥

तथाहि–

अस्ति विन्ध्याचलासन्नभूमिभागे महाटवी । अधृष्या हरि-भल्लूक-शार्दूल-सरभादिभिः ॥३८२॥

अभिगम्या च हिन्ताल-सरलाऽ-ञ्जन चन्दनैः । आम्र-जम्बू-प्रियालाद्यैर्बकुला-ऽशोक-चम्पकैः ॥३८३॥

तस्यामुत्सङ्गविस्तीर्णो नानालीनविहङ्गमः । वटवृक्षोऽस्ति तत्रैकं युग्मं वसति कीरयोः ॥ ३८४ ॥

तयोर्निर्वृतिसारेण सुखेन समयं सदा । सस्नेहं निर्गमयतोः शुकापत्यमजायत ॥३८५॥

पित्रोः पक्षाऽनिलस्वेदचूर्णिदानादिना क्रमात् । वर्धमानो बभूवाऽसौ किञ्चिदुद्भिन्नपक्षतिः ॥३८६॥

अन्यदा बालचापल्यादुड्डीय गमनोत्सुकः । कियद् दूरं गतो मार्गाऽन्तराले सहसाऽपतत् ॥३८७॥

श्रान्तो व्यात्तमुखो बिभ्यत् सलिलायाऽऽगतेन सः । दृष्ट्वा तपस्विनैकेन गृहीतः कृपया करे ॥३८८॥

वीजयित्वा वल्कलेन पाययित्वा कमण्डलोः । जलमाश्वास्य निन्येऽसौ तापसेन निजाऽऽश्रमम् ॥३८९॥

पुत्रवत् पोषितः स्वादुनीवारफलवारिभिः । संभूय मुनिभिश्चक्रे शुकराज इति प्रथा ॥३९०॥

प्रसरत्तरलोत्तुङ्गतरङ्गाभतुरङ्गमे । दृश्यमानमहामानमत्तमातङ्गपर्वते ॥ ३६६ ॥
करालमकराकारवरूथिरथसंकुले । स्फुरच्चारभटाऽनेकनक्रचक्रभयङ्करे ॥ ३६७ ॥
डिण्डीरपिण्डसंकाशच्छत्रशङ्खविराजिते । महाकलकलध्वानपूरितव्योममण्डले ॥ ३६८ ॥
दुर्वातक्षुभितोत्तालपूर्वापरसमुद्रवत् । प्राणिक्षयाय सञ्जाते संग्रामे सैन्ययोर्द्वयोः ॥ ३६९ ॥
मन्त्रिभिश्चिन्तितं हन्त ! सत्स्वप्यऽस्मासु यद्यसौ । राज्ञा संहार आरेभे ततो जीवन्मृता वयम् ॥३७०॥
(पञ्चभिः कुलकम्)

पुष्पैरपि न योद्धव्यं प्रबुद्धेन यथा तथा । अयं ह्यवसरोऽस्माकं तन्निवारणकर्मणि ॥ ३७१ ॥
सर्वे समुदितीभूय पश्चात्कृत्य बलद्वयम् । उपाऽसर्पन् नृपं नत्वा तेष्वेक इदमूचिवान् ॥ ३७२ ॥
कलानामिव शीतांशुर्नदीनामिव सागरः । निधिस्त्वमेको विद्यानां देव ! संप्रति भूतले ॥ ३७३ ॥
यथा च नृषु राजा त्वं विवेकश्च गुणेष्वयम् । अविमर्शो महानेष दोषो दोषेष्वयं तथा ॥३७४॥
शल्य-वह्नि-विषादीनां सुकरैव प्रतिक्रिया । सहसाकृतकार्योत्थाऽनुतापस्य तु नौषधम् ॥३७५॥
गुरुत्वं च लघुत्वं श्रीभावाऽभावतो जडाः । वदन्ति तत्पुनर्दक्षाः सद्विवेकाऽविवेकतः ॥ ३७६ ॥
निर्विवेकनरं नारी प्रायोऽन्याऽपि न काङ्क्षति । किं पुनः श्रीरियं देवी पुरुषोत्तमवल्लभा ? ॥३७७॥
निजपत्युर्निरीक्ष्यांऽशं श्रीरियं श्रयते नृपम् । तमनेनाऽविवेकेन मा हारय नरोत्तम ? ॥३७८॥

अन्यच्चित्तेऽन्यथा वाचि कर्त्तव्यं त्वन्यदेव हि । गणिकाक्रमवन्नाथ ! राजधर्मोऽप्यनेकधा ॥३५२॥
विश्वासोऽत्र न कर्त्तव्यस्तन्नरेण विजानता । नीतौ किं न श्रुतं राजा मित्रं कस्याऽपि नो भवेत् ? ॥३५३॥
अकारणप्रसादोऽपि प्रस्तावं न विना शुभः । अरिष्टाय तरोः पुष्पोद्भेदोऽप्यऽसमये भुवि ॥३५४॥
यथा दाहभयाद् देव ! ध्रियते दारुहस्तकः । फलकं घातरक्षार्थं प्रस्तावार्थं तथाऽनुगः ॥३५५॥
आस्ते समस्तकृत्येषु प्रधानस्तव सज्जनः । स एव प्रेष्यतां ज्ञात्वा कार्यं कुर्याद् यथोचितम् ॥३५६॥
दयितायाः स तादृक्षमिक्षुरम्भाफलोपमम् । वचः श्रुत्वा परं तोषाऽऽपूरितो हृद्यऽचिन्तयत् ॥३५७॥
कुलव्रतधरा नारी नरस्य यदि जायते । तदा सैव गुरुर्लक्ष्मीः शास्त्रं मित्रं मतिः सखा ॥३५८॥
अहो ! केयं मतिप्रौढिरस्याः कीदृक् वचःक्रमः । पक्षपातः सरस्वत्याः स्त्रीजातित्वादियं ध्रुवम् ॥३५९॥
प्रहितः सज्जनश्चाथ व्रजन् सौधाऽन्तराऽध्वना । तत्रस्थपुरुषैः तीक्ष्णखड्गघातैर्दृढं हतः ॥ ३६० ॥
अपतच्च हताशत्वादऽसावुभयथाऽप्यधः । सत्यमाभाणको जातः स्वस्य स्याच्चिन्तितं परे ॥ ३६१ ॥
श्रुत्वा कलकलं तत्र ज्ञात्वा च नृपपुत्रिका । पूरिता शोक-हर्षाभ्यां जगादेति सगद्गदम् ॥ ३६२ ॥
हा ! नाथ ! सरलस्वच्छप्रकृते ! कथितं यदि । नाऽकरिष्यः तदाऽवस्था काऽभविष्यन्ममाऽधुना ? ॥३६३॥
आर्यपुत्र ! तदद्यापि मुक्त्वा गजनिमीलिकाम् । भूत्वा स्वसैन्यसन्नद्धो बहिस्तिष्ठ पुरादरम् ॥ ३६४ ॥
तथैव विहिते तेन विदित्वा तन्नृपोऽपि हि । स्पष्टकोपो बलाटोपं कृत्वा सज्जो युधेऽभवत् ॥३६५॥

नितान्तममुना कर्णविषेण व्याकुलीकृतः । नृपो दध्यौ हहा ! कीदृक् संजातमसमञ्जसम् ॥३३९॥
पणबद्धामसौ कन्यां बाढं गृह्णातु, मेऽखिलम् । यत्पुनर्मलिनीचक्रे राज्यं दुःखाकरोति तत् ॥३४०॥
तदेनं निग्रहीष्यामि पापमित्यात्तनिश्चयः । आह्वास्त स रहो भृत्यान् यत् कृत्यादेशकारिणः ॥३४१॥
आदिशच्च य एकाकी निशि सौधाऽन्तराऽध्वना । एति वध्यः स युष्माभिर्निर्विचारमुदायुधैः ॥३४२॥
देवाऽऽदेशः प्रमाणं मे इति व्याहृत्य ते नराः । ततो गत्वाऽभूवन् राज्ञो निदेशकरणोद्यताः ॥३४३॥
अथ वर्षसमं नीत्वा दिनं राजा महानिशि । शिक्षयित्वा नरं प्रैषीत् कुमाराऽऽह्वानहेतवे ॥३४४॥
सोऽपि गत्वाऽवदद् देव ! नृदेवस्त्वां दिदृक्षते । कार्यौत्सुक्यात् ततो मध्यमार्गेणैव समेयताम् ॥३४५॥
खड्गमादाय पल्यङ्कादुत्थाय सहसाऽचलत् । कुमारः प्रिययाऽभाणि करे धृत्वा पटाऽञ्चलम् ॥३४६॥
देव ! मुग्धस्वभावोऽसि राजनीतिं न वीक्षसे । इयत्यामविचार्यैव यदेवं चलितो निशि ॥३४७॥
एतदेव कुलीनानां जीवितव्यं प्रिये ! नृणाम् । निर्विकल्पं परीक्ष्याऽऽज्ञां यदादेशो विधीयते ॥३४८॥
विकल्पेन पुनस्तस्मिन् भक्तिव्याजाद् विडम्बना । इति शिष्टे कुमारेण राजपुत्री पुनर्जगौ ॥३४९॥
सत्यमेतत् परं क्वापि विकल्पोऽप्युचितः प्रिय ! । जैनदर्शनवन्नैव सिद्धिरेकान्तपक्षतः ॥३५०॥
ऋजुता धन्व-गुणयोरस्तु वस्तुस्वरूपतः । कार्यसिद्धौ प्रशस्येत वक्रतैव तयोः पुनः ॥३५१॥

१ दृग् स्पर्धाशब्दयोः । २ स्वामित्यर्थ ।

महतामप्यहो ! दैवाद् दुर्वारा नीचसंगतिः । कर्पूरस्य कथं न स्यादङ्गारेण समं रतिः ? ॥३२६॥
स्वस्वास्थित्या ततः काले कियत्यपि गतेऽन्यदा । पप्रच्छ वसुधाऽधीशः प्रच्छन्नमिति सज्जनम् ॥३२७॥
कः संबन्धः कुमारस्य त्वय्येवं यत् तदादरः ? । कुद्रव्यजीवदोषेण सोऽपि चिन्तितवानिदम् ॥३२८॥
स्मृत्वा पूर्वविकारं मे कुमारोऽनर्थहेतवे । काऽपि भावी, विपद्येनं तदादावेव पातये ॥३२९॥
पापः स्वपोषकस्याऽपि संपदा हृदि खिद्यते । हरिताद्रां भुवं पृष्ठे यथा दृष्ट्वा खरश्चरन् ॥३३०॥
जगाद च त्वया देव ! भूयः कथितसुन्दरम् । न पृष्टव्यमिदं राजा सुतरामादृतस्ततः ॥३३१॥
ददौ शपथमूचेऽसाऽवहो ! संकटमागतम् । निषेधाज्ञा कुमारस्य कथनाज्ञा महीपतेः ॥३३२॥
कुमारस्याऽपि पूज्यस्य दुर्लङ्घ्याऽऽज्ञाऽथवा तव । तेनैष कथयन्नास्मि शृणु देव ! यथातथम् ॥३३३॥
श्रीवासनगराधीशनरवाहननन्दनः । अहं देव ! महीयस्यकौरिकस्य सुतस्त्वयम् ॥३३४॥
प्रकृत्या रूपवानाऽऽप्तविद्यालाभः कुतोऽपि हि । स्वजातिलज्जया गेहं त्यक्त्वा देशान्तरं भ्रमन् ॥३३५॥
अत्राऽऽयातस्तदूर्ध्वं तु प्राच्यभाग्यवशादभूत् । यत् किञ्चिदिह तत्सर्वं तवैव विदितं विभो ! ॥३३६॥
(युग्मम्)

पितुः परिभवादत्राऽऽयातोऽहमपि पर्यटन् । दृष्टोपलक्षितस्तेन मर्मज्ञ इति संभ्रमात् ॥३३७॥
पुरस्त्वरितमाकार्य मा मामुद्घाटयेरिति । आज्ञां दत्त्वा विशेषेण संमान्य स्थापितोऽन्तिके ॥३३८॥

सर्वस्योपकृतिर्देव ! निर्विचारं विधीयते । स्तोकाऽपि न पुनः कर्तुं युज्यते नीचसंगतिः ॥३१४॥
कान्तया वारितोऽप्येवमऽतिदाक्षिण्यतोऽथ सः । क्षणं यामीति तामुक्त्वा सहाऽनेन गतो वनम् ॥३१५॥
तत्र निम्बस्य शाखायामुपविष्टावुभावपि । वाह्यालिक्रीडया श्रान्तस्तदाऽधश्चाऽऽगतो नृपः ॥३१६॥
उड्डीनो वायसो विष्टां कृत्वाऽथ नृपमस्तके । दृष्ट्वा हंसो नरैर्[1]केन धनुर्गुलिकया हतः ॥३१७॥
पतितं भुवि तं वीक्ष्याऽवदद् नृपपरिच्छदः । अहो ! चित्रं यदीक्ष्येत हंसरूपेण वायसः ॥३१८॥
हंसः कण्ठगताऽऽत्माऽपि जनालापं निशम्य तम् । स्वजातिदूषणोद्धारहेतवे नृपमब्रवीत् ॥३१९॥

यतः—

नाऽहं काको महाराज ! हंसोऽहं विमले जले । नीचसंगप्रसङ्गेन मृत्युरेव न संशयः ॥३२०॥
इत्यादि गदितं तस्य श्रुत्वा सदयमानसः । नृपस्तद्दिनमारभ्य निवृत्तो नीचसंगतः ॥३२१॥
कुर्वतो हि तमप्येवमहिताय खलो भवेत् । अतः प्रिय ! तदाऽऽसंगो वार्यते ते पुनः पुनः ॥३२२॥
सज्जनेनाऽपि किं तेन यः शङ्खसमलक्षणः । धवलो बहिरत्यन्तमन्तस्तु कुटिलस्थितिः ॥३२३॥
स्त्रीणामपि वचः कालेऽनुकूलं मन्यते बुधैः । दुर्गा[2] वामरवा किं न शस्यते मार्गगामिभिः ॥३२४॥
इदं हृदि कुमारस्य चमच्चक्रे तयोदितम् । परमार्यस्वभावस्य कर्त्तव्यमिति न स्थितम् ॥३२५॥

---

१ तृतीयान्तम् । २ पक्षिविशेष , यो वामं शब्दायमान· सुशकुनचिह्नम् ।

तेजोमयोऽपि पूज्योऽपि घातिना नीचधातुना । लोहेन सङ्गतो वह्निः सहते घनताडनम् ॥ ३०१ ॥
वदने समतां बिभ्रत् पश्चाच्च विषमुल्बणम् । दूरं वृश्चिकवत् त्याज्यः क्षुद्रात्मा दुर्जनो जनः ॥ ३०२ ॥
स्तोकमप्युद्गमं प्राप्य न्यग्रोधाङ्कुरवत् खलः । प्रसरन् पाटयन् सन्धिं प्रासादं पातयेद् नृपम् ॥३०३॥
स्नेहे नाशं गुणे[1] दाहं वितनोत्यमले मलम्[2] । दीपज्वालोपमा देव ! खले मैत्री नृणां खलु ॥ ३०४ ॥
श्रूयते नीतिशास्त्रेषु हृदोत्तारोपकारिणः[3] । हंसस्य यदभूद् नीचकाकसंसर्गदोषतः ॥ ३०५ ॥
यथा कोऽपि सरस्याऽऽतिस्पर्धया मूर्खवायसः । पतितोऽन्तर्जलं मीनजिघृक्षुर्व्योममण्डलात् ॥ ३०६ ॥
स तरीतुमजानानः सलिलप्लुतपक्षतिः[4] । सेवालैर्वेष्टितोऽत्यन्तं जातो मृत्युभयाऽऽकुलः ॥ ३०७ ॥
तं दृष्ट्वा कृपया हंसी तीरगा हंसमब्रवीत् । प्रिय ! पश्य कथं काको वराको म्रियते पुरः ? ॥३०८॥
विश्वपक्षिगणेषु त्वमुत्तमो गीयसे जनैः । तदस्य दीयतां जीवदानमुत्तार्य नीरतः ॥ ३०९ ॥
साधु साध्विति भाषित्वा हंसो हंसी च वायसम् । चञ्च्वाऽऽदाय तृणं तत्र विलग्नं निन्यतुर्बहिः ॥३१०॥
क्षणादाऽऽश्वास्य काकोऽथ वातेनोद्वानपक्षतिः । विलग्य पादयोर्बाढमिति हंसं न्यमन्त्रयत् ॥३११॥
कोऽपि प्रत्युपकारस्ते नैव निष्पद्यते मया । तथाऽपि कुरु मे तोषं रामागम्याऽद्य मद्वनम् ॥३१२॥
हंसेनाऽपि तदाऽऽकर्ण्य प्रियाया वीक्षितं मुखम् । साऽपि ज्ञाततदाकूता[5] प्रच्छन्नामिदमब्रवीत् ॥३१३॥

---

१ दवरके अपि । २ कज्जलमपि । ३ पक्षिविशेष. । ४ पक्षमूलम् । ५ विदितहंसाऽभिप्राया ।

स राजा धर्मिणां सोमो यमस्त्वन्यायवर्तिनाम् । वरुणः करुणाऽधीनामर्थिनां धनदः सदा ॥ ६९३ ॥
नृणामन्यायलेशोऽपि केशो नेत्र इवाऽमले । मार्गप्रकाशके तस्मिन् न रतिं कुरुते भृशम् ॥६९४॥
दण्डपाशिकमाकार्य कार्यमन्यदचिन्तयन् । आदिदेश विशामीशो द्रुतं कमठनिग्रहे ॥६९५॥
स तस्य भवने गत्वा यमदूत इव स्वयम् । रुद्ध्वा बद्ध्वा च कमठं हठादारोप्य रासभे ॥ ६९६ ॥
शिखाभिः सप्तभिः श्वभ्रवर्णिकाभिरिवाऽन्वितम् । उपरिष्टाद् धृतस्थूलैकातपत्राभशूर्पकम् ॥६९७॥
मस्तके कलितं स्थूलबिल्वैः पापफलैरिव । शरावैः कण्ठविन्यस्तवरमालमिवापदा ॥६९८॥
पुरतो वाद्यमानोच्चैर्डिण्डिमोड्डामरस्वरैः । आह्वयन्तमिवाशेषमीक्षकं वालकव्रजम् ॥ ६९९ ॥
भ्रमयित्वा पुरि मध्ये दर्शयित्वा विडम्बनाम् । अवध्यमिति जीवन्तं निष्काश्य मुमुचे वहिः ॥ ७०० ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)

पुरस्कृतोऽपि तत्रासीत् स पुरस्कारवर्जितः । सदैव कमठोऽप्येवमभूदकमठस्तथा ॥ ७०१ ॥
सर्वथा विपरीतात्मा संवृत्तः कर्मदोषतः । सत्यमात्माऽपि नाऽऽत्मीयः प्रतिकूले विधौ भवेत् ॥७०२॥
स्वस्वस्थानं गते राजपूरुषप्रमुखे जने । मन्युभारभरेणेव नीचैःकृतशिरोऽधरः ॥ ७०३ ॥
दुःखातिपातजाताऽश्रुपूर्णाक्षियुगलच्छलात् । स्वजनस्नेहसौख्यानां यच्छन्निव जलाञ्जलिम् ॥ ७०४ ॥

१ नरेश्वरः । २ श्वभ्रं नरकम् । ३ अकं दुःखम्, तस्य मठः स्थानम्, अकमठ. ।

वसुन्धरा पुनर्भावयतिना मरुभूतिना । स्वप्नेऽप्यवीक्षिता बाढं जज्ञे मदनविह्वला ॥६८०॥
अथ दौरात्म्यदोषेण दुर्जेयत्वाद् मनोभुवः । कमठस्य भृशं तस्यां सविकारं मनोऽजनि ॥ ६८१ ॥
ततस्तेन कुलाचारविरुद्धवचनोक्तिभिः । अनिच्छन्ती बहिर्वृत्त्या मानसैक्याद् वशीकृता ॥ ६८२ ॥
निरङ्कुशतया लोकद्वयदोषाऽनपेक्षया । अनाचारपरौ जातौ कामान्धौ तौ रहोऽन्वहम् ॥ ६८३ ॥
तज्ज्ञात्वा वरुणा जातविततेर्ष्यारुणेक्षणा । गत्वा न्यवेदयत् सर्वं महसा मरुभूतये ॥६८४॥
श्रुत्वा तत् तादृशं सोऽपि ग्रामान्तरगमच्छलात् । आपृच्छ्य कमठं गत्वा कियद्भूमिं न्यवर्तत ॥६८५॥
श्रान्तः कार्पटिकीभूयागत्यासौ कमठं मृदु । आश्रयं निशि वासाय ययाचे सोऽप्यचिन्तयत् ॥६८६॥
अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्तते । स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥६८७॥
किञ्च–
तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता । सतामेतानि गेहेषु नो छिद्यन्ते कदाचन ॥ ६८८ ॥
ध्यात्वेति कमठस्तस्य गृहकोणमदर्शयत् । व्याजनिद्रागतस्तत्र मरुभूतिरपि स्थितः ॥६८९॥
कुपितश्च भृशं दृष्ट्वा दुश्चरित्रं तयोरथ । जायापराभवो येन तिरश्चामपि दुस्सहः ॥६९०॥
भवितव्यनियोगेन दीर्घदृश्वाऽपि दीर्घया । अनवेक्ष्याऽऽयतिं दृष्ट्या कथयामास भूभुजे ॥६९१॥
राज्ञः तत्कथनात् तेजोनिधेः प्रकुपितं मनः । पित्तं पित्तात्मनः सद्यस्तैलपक्वाऽशनादिव ॥ ६९२ ॥

विहाय तृणवद् राज्यं समस्तविरातिव्रतम् । गृहीत्वा पालयित्वा च पर्यन्तेऽनशनक्रमात् ॥६६८॥
देहमौदारिकं त्यक्त्वा ललिताङ्गो दिवं गतः । ततश्च्युत्वा समुत्पद्य विदेहे सिद्धिमेष्यति ॥६६९॥

(विशेषकम्)

ज्ञात्वा धर्मजयादेवमैहिकामुष्मिकं फलम् । सर्वदुःखापनोदाय धर्मे कार्यः सदोद्यमः ॥६७०॥
मुनेर्वाक्यमिति श्रुत्वाऽबुध्यन्त बहवो जनाः । नियमाऽभिग्रहादीनि स्वस्वभाग्याऽनुमानतः ॥६७१॥
रोहणादिव रत्नानि तस्मादादाय सद्गुरोः । भक्त्या कृतनमस्कारा ययुः सर्वे यथास्पदम् ॥६७२॥
उज्ज्वले सद्गुणे स्वच्छे पटे रङ्ग इव स्थिरः । निविष्टो मानसे धर्मो मरुभूतेर्गुरूदितः ॥६७३॥
प्रकृत्या लघुकर्माऽसौ विशेषेणोपदेशतः । विषयेभ्यो विरक्तात्मा धर्मकृत्यपरायणः ॥६७४॥
दाक्ष्य-दाक्षिण्य-सौजन्य-सत्य-शौच-दयादिभिः । कनिष्ठोऽपि गुणैर्ज्येष्ठो मरुभूतिरभूत् तदा ॥६७५॥
मिथ्यात्वकठिनत्वेन ज्येष्ठोऽपि कमठः पुनः । तथैवाऽभिन्नहृदयो मुद्गशैल इव स्थितः ॥६७६॥
वेधसा मलिनात्माऽसौ कषोपल इव ध्रुवम् । मरुभूतेर्गुणस्वर्णरेखोद्द्योताय निर्मितः ॥६७७॥
यथा केतकपत्राणामेकत्रोत्पन्नवासिनाम् । वर्णगन्धादिना भेदो महानित्थं नृणां गुणैः ॥६७८॥
तथा—प्रदीप-सर्षपौ श्लाघ्यौ लघू अपि गुणोज्ज्वलौ । महान्तावपि न श्रेष्ठौ प्रदीपन-विभीतकौ[1] ॥६७९॥

1 विषविशेषः ।

शमार्द्र ! सुकृताऽऽराम ! भवभ्रान्तिभवं मम । त्वत्पादपादपच्छाया तापं निर्वापयेत् चिरात् ॥६५४॥
तच्चित्रं यन्निरालम्बं चिरं भ्रान्तं भवार्णवे । त्वां चालम्ब्य मनो मेऽद्य शमनीरे ममज्ज यत् ॥६५५॥
धर्मकोशाद् धनं दत्ते सेवकेभ्यः प्रभुर्भवान् । प्रसन्नः समतावस्तु कस्मैचन पुनर्निजम् ॥ ६५६ ॥
इति स्तुत्वा जगन्नाथमुत्थाय पुलकाञ्चितः । आनन्दजलपूर्णाक्षो विज्ञप्तिं कृतवानिमाम् ॥ ६५७ ॥
तथा मम जगन्नाथ ! प्रसीद नतवत्सल ! । यथा क्षणमपि स्वामिन्नैवोत्तरसि चेतसः ॥ ६५८ ॥
सर्वोऽपि वदति श्राद्धो यत् त्वं मे नाथ जीवितम् । नाहं तु जीवितं येन चलं मे त्वं तु निश्चलः ॥६५९॥
न कुले न बले रूपे न च न श्रीषु ते विभोः । यत् किंचिद् वीतरागत्वं तत्र लीनं मनो मम ॥६६०॥
नानानामानि संकल्प्य विवदन्तां विचक्षणाः । मन्दमेधास्त्वहं नाथ ! नीरागत्वे तव स्थितः ॥६६१॥
विकल्पकल्पनालोलकल्लोलैर्नाथ ! रक्ष मे । धूयमानं मनःपोतं यत् तरामि भवाम्बुधिम् ॥६६२॥
वपुः शस्तं प्रसन्ना दृग् जन्तुरक्षाकरं वचः । अतस्त्वयि कथं नाथ ! सतां न रमते मनः ? ॥६६३॥
भ्रमन्तु भावाः प्रस्तावादितरे तारका इव । सर्वज्ञ ! तव तत्त्वाद्रौ ध्रुवीयति मनस्तु मे ॥६६४॥
अलं परिग्रहै रम्यैरपि क्लेशकरैः प्रभो ! । सदानन्दमयं देहि भावदेव ! प्रियं पदम् ॥६६५॥
इति कृत्यपरो नित्यं निर्वाह्य बहुवासरान् । वार्धकं प्राप तारुण्यवनीदहनपावकम् ॥६६६॥
पालितस्यातियत्नेन लालितस्य महासुखैः । स्वदेहस्यापि वैगुण्यं भृशं वीक्ष्य विषादितः ॥६६७॥

कृत्वाऽस्य विधिना स्नात्रं कुम्भैर्गन्धाम्बुपूरितैः । उच्छलद्दिव्यवादित्रनिर्घोषापूरिताम्बरम् ॥६४२॥
विलेपनं च कर्पूरमिश्रसच्चन्दनद्रवैः । त्रिजगद्भूषणस्यापि भक्त्यारोप्य विभूषणम् ॥६४३॥
पाटला-मल्लिका-जाती-केतकी-चम्पकादिभिः । अभ्यर्च्य कुसुमैः कृष्णाऽगरुधूपमुदक्षिपत् ॥६४४॥
(विशेषकम्)

भूमिः स्नात्रजलैरार्द्रा धूपधूमाश्रितं नभः । वादित्रं गर्जिताभासं भूषणश्रीस्तडिन्निभा ॥६४५॥
पञ्चवर्णप्रसूनश्रीः सुरचापसमप्रभा । तदा शंस्याय लोकानां मेघाऽऽगम इवाभवत् ॥६४६॥ (युग्मम्)
ततः कृत्वोत्तरासङ्गं शुद्धदेशास्थितः पुरः । न्यस्तजानुयुगो भूमौ त्रिः प्रणम्य कृताञ्जलिः ॥ ६४७ ॥
चिरं निर्वर्ण्य सद्रूपाऽतिशयं परमेशितुः । कृतद्रव्यस्तवो भावस्तवमेवं प्रचक्रमे ॥ ६४८ ॥
जय त्रिभुवनाधीश ! श्रीयुगादिजिनेश्वर ! । नम्रामरशिरोरत्नदीपनीराजितक्रम ! ॥ ६४९ ॥
अज्ञानतिमिरं हत्वा नवभानुरिव प्रभो ! । प्रकाशितजगद्विद्याव्यवहार ! नमोऽस्तु ते ॥ ६५० ॥
निष्कषायतया चेतःपटे शुभ्रगुणे तव । रागो लगतु मा किंतु तेनाऽरञ्जि कथं जगत् ? ॥ ६५१ ॥
सद्गन्धशीतलस्वच्छौ नत्वा पादौ तव स्तवम् । कृत्वा श्रुत्वा च नाथ ! स्यादक्षाणां युगपत् सुखम् ॥६५२॥
त्रिलोकीसुभगं वीक्ष्य त्वां चलाया अपि प्रभो ! । स्तम्भस्वेदार्द्रताभावो जायते कस्य नो दृशः ? ॥६५३॥

१ मङ्गलाय धान्याय च ।

दिव्योरुशिखरं प्राप्तसद्रेखं सुरशैलवत् । रामसैन्यमिव व्यक्तं सुग्रीवामलसारकम् ॥६३२॥
धनदागारवत् स्फारद्रव्याढ्यकलशाञ्चितम् । आयशास्त्रमिवाऽभिज्ञैर्वर्णनीयगुरुध्वजम् ॥६३३॥
अखण्डमण्डपच्छायं सुविशालबलानकम् । प्रतिबिम्बचलच्चित्रं जगतीपरिवेष्टितम् ॥६३४॥
सुवर्णभित्तिविच्छित्तिसद्रत्नस्तम्भशोभितम् । स्फुरन्मणिमयोत्तानपट्टसोपानतोरणम् ॥६३५॥
वै राज्यकुलसम्भूतं शुद्धनागरजातिकम् । सर्वाङ्गसुन्दरं विश्वकर्मणेव स्वयं कृतम् ॥६३६॥
यशः स्वमिव विस्तीर्णं स्वमानसमिवोन्नतम् । प्रत्यक्षीभूतमात्मीयपुण्यराशिमिवोज्ज्वलम् ॥६३७॥
चञ्चच्चूडामणीकल्पं श्रीवासनगरश्रियः । जिनेन्द्रभवनं चारु कारयामास भूपतिः ॥६३८॥

(त्रयोदशभिः कुलकम्)

कन्दमानन्दवल्लीनां बीजं सद्धर्मभूरुहः । कर्पूरपिण्डं नेत्राणां मुक्तापुण्ड्रं शिवश्रियः ॥६३९॥
हारतारककुन्देन्दुक्षीरनीररुचामिव । जनितसारमादाय विश्वानन्दाय वेधसा ॥६४०॥
तत्रात्मानमिव स्वच्छस्फटिकोपलनिर्मितम् । नाभेयबिम्बं विधिना प्रतिष्ठाप्य न्यवीविशत् ॥६४१॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

---

१ प्रकटसुग्रीवनिर्मलबलमपि । २ आयभवनस्थो गुरुर्यथा वर्ण्यते तद्वत् । ३ रचना । ४ मुकुटदेश्यम् ।

इत्येवं सर्वभेदानां मानसं मूलकारणम् । तस्मात् तदेव कर्तव्यमेकतानं मनीषिणा ॥६२०॥
तथा सर्वज्ञचैत्यादिसप्तक्षेत्र्यां नियोजितम् । चित्तं वित्तं च सम्यक्त्वपुष्टिमिष्टां तनोत्यलम् ॥६२१॥
यतः–अधः क्षिपन्ति कृपणा वित्तं तत्र यियासवः । सन्तस्तु गुरुतीर्थादौ समुच्चैःपदकाङ्क्षिणः ॥६२२॥
गुरोर्वदननिर्यातैरित्यादिवचनामृतैः । सिक्तस्वान्ततरूल्लासिप्रमोदकिशलोज्ज्वलः ॥६२३॥
ललिताङ्गनृपो देशविरत्या सह सप्रियः । अङ्गीचकार सम्यक्त्वं चकार सफलं जनुः ॥६२४॥ (युग्मम्)
प्रणिपत्य गुरुं भूयो निजं धामगतोऽनिशम् । कुर्वाणो धर्मकृत्यानि श्रद्धानातिशयादसौ ॥६२५॥
कुलीनमिव गम्भीरदृढमूलं सुभूमिकम् । पुरो वदान्यगृहवदर्दकस्तवमण्डितम् ॥६२६॥
घृतापणमिव स्फूर्जत्प्राज्यकुम्भमनोहरम् । दर्शनीयकणालीकं सुग्रासं च सुभिक्षवत् ॥६२७॥
गजाश्वनरपीठाढ्यं पृथिवीधवसौधवत् । योगीन्द्रमिव सम्पूर्णकुम्भकं कलसानुगम् ॥६२८॥
आसन्नोद्वाहकन्यौक इव प्रवरमञ्चिकम् । दिव्यस्त्रीरूपवच्चारु तारजङ्घामनोहरम् ॥६२९॥
प्रचूर्णिलेख्यकमिव सद्वितीयार्धपादकम् । भृशं भरणिकारम्यं पृथुलाभेभ्यसार्थवत् ॥६३०॥
कपोत-पाँलिकोपेतं गिरिवृक्षनिकुञ्जवत् । विततच्छाद्यकाकीर्णं मालाकारनिकेतवत् ॥६३१॥

---

१ किशलाः पल्लवाः । २ जन्म । ३ अर्दका याचकाः । ४ प्राज्या बहवः, बहुघृताश्च । ५ कणालीकं उच्चशिलपमपि । ६ योगीन्द्रपक्षे कुम्भकाख्यो योगः । ७ यत्र पक्षिणो विश्राम्यान्ति तत्काष्ठं कपोतपालिका, कपोतश्रेणी च ।

वृद्धिमायाति सद्धर्मः स्तोकोऽपि वटबीजवत् । परं कृपणवत् कोऽपि न ग्रन्थफलमश्नुते[1] ॥६०८॥
निसर्गरुचिमुख्याश्च कथ्यन्ते दशधा श्रुते । तारतम्यविभागेन सर्वे सम्यक्त्वधारिणः ॥६०९॥
तथाहि—
द्रव्यक्षेत्रादिभावा ये जिनैः ख्यातास्तथैव यः । श्रद्धत्ते स्वयमेवैतान् स निसर्गरुचिः स्मृतः ॥६१०॥
यः परेणोपदिष्टांस्तु च्छद्मस्थेन जिनेन वा । तानेव मन्यते भावानुपदेशरुचिः स वै ॥६११॥
रागो द्वेषश्च मोहश्च यस्याऽज्ञानं क्षयं गतम् । तस्याज्ञायां रुचिं कुर्वन्निहाज्ञारुचिरिष्यते ॥६१२॥
अधीयानः श्रुतं तेन सम्यक्त्वमवगाहते । अङ्गाऽनङ्गप्रविष्टेन यः स सूत्ररुचिः स्मृतः ॥६१३॥
स बीजरुचिरासाद्य पदमेकमनेकधा । योऽध्यापयति सम्यक्त्वे तैलबिन्दुमिवोदके ॥६१४॥
श्रीसर्वज्ञागमो येन दृष्टः स्पष्टार्थतोऽखिलः । आगमज्ञैरभिगमरुचिरेषोऽभिधीयते ॥५१५॥
द्रव्याणां निखिला भावाः प्रमाणैरखिलैर्नयैः । उपलम्भं गता यस्य स विस्ताररुचिर्मतः ॥५१६॥
ज्ञानदर्शनचारित्रतपःसमितिगुप्तिषु । यः क्रियासु रतो नित्यं स विज्ञेयः क्रियारुचिः ॥६१७॥
आज्ञाप्रवचने जैने कुदृष्टावनभिग्रहः । यः स्याद् भद्रकभावेन तं संक्षेपरुचिं विदुः ॥६१८॥
यो धर्मं श्रुतचारित्राऽस्तिकायविषयं खलु । श्रद्धाति जिनाख्यातं स धर्मरुचिरिष्यते ॥६१९॥

१ बन्धन धनफलं च ।

नैवं तैः प्रतिबद्धुं स शेके दीनैर्नतैरपि । घनैरपि घनै रोद्धुं शक्यते किं रविर्व्रजन् ? ॥१२१४॥
अथाऽसौ षष्ठभक्ताऽन्ते भ्रमन् गोचरचर्यया । चीनकूरमजातक्रसहितं लब्धवान् मुनिः ॥ १२१५ ॥
तच्च भुक्त्वा पुनः षष्ठोपवासं विदधे महान् । आरभ्य तद्दिनात् तेन दोषेण व्याधयोऽभवन् ॥१२१६॥
शुष्ककच्छूर्ज्वरः कासः श्वासश्चान्नाऽरुचिस्तथा । अक्षिदुःखं तुन्ददुःखं सप्तैतेऽत्यन्तदारुणाः ॥१२१७॥
सप्तवर्षशतानीत्थं सम्यक् तस्याऽधिसह्य तान् । दीप्तोग्रतप्तघोरादिभेदेन चरतस्तपः ॥ १२१८ ॥
कफ-विप्रुण्-मला-मर्श-सर्वौषधिमहर्द्धयः । संभिन्नश्रोतोलब्धिश्च सप्तैवं लब्धयोऽभवन् ॥ १२१९ ।

(युग्मम्)

तथाप्यङ्गप्रतीकारं न चक्रे स महामुनिः । सतामारब्धनिर्वाहसारा एव प्रवृत्तयः ॥ १२२० ॥
अथ भूयोऽपि सौधर्मसभायामृषिवर्णनम् । कुर्वन् सनत्कुमारस्य प्रशंसामकरोद्धरिः ॥ १२२१ ॥
अहो ! सनत्कुमारस्य परीषहसहिष्णुता । काष्ठा च परमा काऽपि तपसोऽस्य महामुनेः ॥ १२२२ ॥
निशम्य तत्परीक्षायै तावेव त्रिदशौ पुनः । कृत्वा शबरवैद्यस्य रूपं मुनिमुपागतौ ॥ १२२३ ॥
अवोचतां च भगवन्ननुजानीहि येन ते । धर्मवैद्याविमावावां कुर्वो व्याधिप्रतिक्रियाम् ॥ १२२४ ॥
निरपेक्षोऽसि किन्तु स्यान् न धर्मोऽपि तनुं विना । कृतमौने मुनावेवं भणतस्तौ पुनः पुनः ॥१२२५॥

॥१८४॥

ततः परं हीयमाना यान्ति, यावदसुव्ययः । दृष्टमस्माभिराश्चर्यं तव रूपश्रियः पुनः ॥ १२०१ ॥
येयं दुर्जनमैत्रीव सन्ध्याश्रीरिव सम्प्रति । परिवृत्य क्षणेनैव ययौ विच्छायतामिति ॥ १२०२॥
चक्री प्राह कथं त्वेतद् यूयं जानीत तावपि । प्रकटीभूय भूपाय परमार्थं शशंसतुः ॥१२०३॥
आवामश्रद्दधानौ ते रूपमिन्द्रेण वर्णितम् । आगतौ तद्यथायुक्तं कुर्या उक्त्वेति तौ गतौ ॥ १२०४ ॥
नृपोऽथ विस्मितो दिव्यकटकाङ्गदभूषितम् । सम्यगालोकयन् बाहुयुग्मं विच्छायमैक्षत ॥ १२०५ ॥
अपि वक्षस्थलं हाराऽर्द्धहाराद्यैर्विभूषितम् । निःश्रीकमिव सोऽपश्यद् रजश्छन्नार्कबिम्बवत् ॥१२०६॥
ततो दध्यावहो ! लोके काऽपि जागर्त्यनित्यता । रूप-यौवन-तेजांसि यत् क्षणादेव मेऽनशन् ॥१२०७॥
संपन्नरतये रम्याऽप्यनित्यत्वप्रदूषिता । नेष्टा रसवती स्वादुरपि यद् विषमिश्रिता ॥ १२०८ ॥
अत एव महात्मानः सदप्यसदिवाऽखिलम् । हृदि मत्वा परिव्रज्य प्रागेव वनमाश्रिताः ॥ १२०९ ॥
ध्यात्वेति सहसा राजपट्टं बद्ध्वात्मजन्मनः । विनयन्धरगुर्वन्ते निःसङ्गः प्राव्रजन् नृपः ॥ १२१० ॥
ततः श्रीरत्नमुख्यानि रत्नान्यपरयोषितः । आभियोगिकदेवाश्च नरेन्द्रा निधयस्तथा ॥ १२११ ॥
किं वाऽथ बहुना सर्वे स्कन्धावारजना अपि । तस्य मार्गानुलग्नाः षण्मासान् यावदभ्रमन् ॥ १२१२

(युग्मम्)

सिंहाऽवलोकितेनाऽपि न च ते तेन वीक्षिताः । अगन्धनकुले नागा वान्तमिच्छन्ति किं पुनः ? ॥१२१३॥

दृष्टस्ताभ्यां तदा कुर्वन् तैलाभ्यङ्गविधिं नृपः । विस्मितौ चाऽधिकां दृष्ट्वा शक्रोक्ताद् रूपसंपदम् ॥११८७॥
पृष्टौ च चक्रिणा किं भो इहाऽऽगमनकारणम् ? । केवलं तौ धुनीतः स्म शिरोन्युञ्छनकं किल ॥११८८॥
उक्तं ताभ्यां यथारूपं वर्णितं ते जगत्त्रये । तद् द्रष्टुं कौतुकेनाऽऽवां चक्रवर्तिन्निहाऽऽगतौ ॥११८९॥
अहो ! धन्योऽहमेवैको यद्रूपं वर्ण्यते सुरैः । इत्यलंगर्वितेनोक्तौ तौ भूयोऽपि महीभुजा ॥११९०॥
अहो ! विप्रौ ! मदीयं किं रूपं लोकेन वर्ण्यते । युवाभ्यां ददृशे किं वा स्तोकवेला प्रतीक्ष्यताम् ? ११९१
विधाय मज्जनं यावत् पुनर्मण्डनभूषणैः । शरीरसंस्थितिं कृत्वाऽलङ्करोमि सभामहम् ॥ ११९२ ॥
तदा सिंहासनस्थस्य युवां मे रूप-तेजसोः । प्रेक्षेथां श्रियमित्युक्तौ तौ द्विजौ निर्गतौ ततः ॥११९३॥
जीयते मत्तमातङ्गघटाऽपि सुभटैः कलौ । गर्वः सर्वकषस्त्वेष महतामपि दुर्जयः ॥ ११९४ ॥
अथ शीघ्रं नृपः स्नात्वा कृत्वाऽङ्गे मण्डनादिकम् । मध्येराजसभं सिंहासनस्थोऽजूहवद् द्विजौ ॥११९५॥
ताभ्यां चाऽऽगत्य दृष्ट्वा तद्देहशोभामनीदृशीम् । समुत्पन्नविषादाभ्यां भणितो भूपतिर्यथा ॥११९६॥
मनुष्याणामहो ! रूप-तेजो-यौवनसंपदः । अनित्याः क्षणमात्रेण यदेता नाशमागताः ॥११९७॥
चक्रवर्ती ततोऽपृच्छत् संभ्रान्तौ भो द्विजौ ! कथम् ? । सविषादाविव ब्रूथस्तावप्यभणतां पुनः ॥११९८॥
भो महाराज ! देवानां रूप-तेजो-बल-श्रियः । आरभ्योत्पत्तितः शेषषण्मासान् यावदासते ॥११९९॥
ततः परं तु हीयन्ते, मनुष्याणामिमाः पुनः । आरभ्य जन्मतो यावद् वर्धन्ते मध्यजीवितम् ॥१२००॥

परमानन्दितौ मातापितरौ नागरा अपि । महारत्नानि जातानि चक्राद्यानि चतुर्दश ॥११७४॥

(युग्मम्)

साधितं भरतं सर्वमुत्पन्ना निधयो नव । जातो विख्याततेजाश्च चक्रवर्ती महानिति ॥११७५॥

भोगानुदारांस्तस्यैवं भुञ्जानस्याऽन्यदा दिवि । सौधर्मेन्द्रः सभासीनः प्रेक्षमाणोऽस्ति नाटकम् ॥११७६॥

अत्राऽन्तरे सङ्गमाख्य ईशानसुरलोकतः । एको देवः समायातः सौधर्मेन्द्रस्य सन्निधौ ॥११७७॥

तद्देहप्रभया तत्र सर्वे देवाः सभास्थिताः । अभूवन्निष्प्रभाः सूर्योदये चन्द्रग्रहा इव ॥११७८॥

पृष्टोऽथ विस्मितैर्देवैर्देवेन्द्रो यदयं कुतः । कारणाद् द्वादशादित्याधिकतेजाः सुरः प्रभो ! ? ॥११७९॥

तत इन्द्रोऽवदद् देवाः ! कृतं प्राच्यभवेऽमुना । आचाम्ल-वर्धमानाख्यं तपस्तेनेदृशोऽजनि ॥ ११८० ॥

तथात्माऽनेन हेमेव तपस्तापेन शोधितः । तदाधारोऽस्य देहोऽपि येनाऽयं दीव्यतेतराम् ॥११८१॥

ततः पृष्टं पुनर्देवैर्यथाऽन्योऽपि जगत्त्रये । अस्ति कोऽपि न वेदृक्षस्तेजोरूपर्द्धिसंयुतः ? ॥ ११८२ ॥

इन्द्रेण भणितं बाढं हस्तिनागपुरे पुरे । चक्री सनत्कुमारोऽस्ति कुरुवंशविभूषणम् ॥११८३॥

यस्य तेजश्च रूपं च देवेभ्योऽप्यातिरिच्यते । तन् निशम्य सुराः प्रापुर्विस्मयादतिविस्मयम् ॥११८४॥

विजयो वैजयन्तश्च सुरौ तद्वचनं पुनः । अश्रद्धाय जरद्विप्ररूपेण भुवमागतौ ॥ ११८५ ॥

नरेन्द्रभवने वेत्रिमुक्तद्वारौ प्रविश्य तौ । गत्वा राज्ञोऽन्तिकं तस्य निरवर्णयतां तनुम् ॥११८६॥

सर्वाऽप्यशनिवेगस्य राज्यश्रीः सह खेचरैः । संचक्राम कुमारेन्द्रे स्थिरीचक्रे च सोऽपि ताम् ॥११६०॥
एष सनत्कुमाराख्यो जीयाद् भरतभूतले । चतुर्थश्चक्रवर्तीति चक्रे देवैर्जयध्वनिः ॥ ११६१ ॥
ततो लब्धजयाः सर्वे गता वैताढ्यपर्वतम् । मङ्गलातोद्यवाद्येन स्वस्वधामानि चाऽविशन् ॥ ११६२ ॥
तत्र सनत्कुमारस्य संभूयाऽखिलखेचरैः । विद्याधरमहाराज्येऽभिषेको विदधे मुदा ॥ ११६३ ॥
एवं महासुखं तिष्ठन् चक्री विज्ञपितोऽन्यदा । चन्द्रवेगेन यद्येवं पुरा मे मुनिराख्यत ॥ ११६४ ॥
तव पुत्रीशतं भानुवेगस्याऽष्टौ च कन्यकाः । चक्री सनत्कुमाराख्यः परिणेष्यत्यहो ! इति ॥११६५॥
तदेतासां विवाहेन प्रसादः क्रियतां विभो ! । इत्यभ्यर्थनया ता अप्यार्यपुत्रो व्यवाहयत् ॥ ११६६ ॥
वैताढ्यं साधयामास कारयामास चाऽर्हताम् । चैत्येष्वष्टाहिकापूजां सङ्गीतोत्सवपूर्वकम् ॥ ११६७ ॥
अथो विविधलीलाभिः खेचरीभिः सहाऽनिशम् । क्रीडन्नत्राऽऽययौ भर्ता तावत् त्वं मीलितोऽधुना ११६८
यावद् बकुलमत्येवं महेन्द्रस्य न्यवेदयत् । तावच्चक्री समुत्तस्थौ निद्रान्ते वासमन्दिरात् ॥११६९॥
परिस्पन्देन महता वैताढ्यं च गतस्ततः । विज्ञप्तोऽवसरं प्राप्य महेन्द्रसुहृदा नृपः ॥ ११७० ॥
पितरौ तव दुःखेन कालं गमयतः प्रभो ! । अतस्तद्दर्शनात् कार्यः प्रसादोऽस्मादृशामपि ॥११७१॥
श्रुत्वा सनत्कुमारस्तदतीवाऽभवदुत्सुकः । यन्नामाऽपि सुधातुल्यं गुरूंस्तान् स्पृहयेन्न कः ? ॥११७२॥
अथ व्योमगताऽश्वेभविमानारूढखेचरैः । दिव्यवेषधरैश्चक्री हस्तिनागपुरं ययौ ॥ ११७३ ॥

वादितातोद्यनिस्वानस्वानोत्कर्णपुरन्दरम् । दराऽपेतभटाकीर्णं कीर्णमुण्डकलेवरम् ॥ ११४८ ॥
वरार्थदेवीसङ्घातं घाताऽलक्ष्यनिजाऽपरम् । परस्परोद्दीर्णगोत्रं गोत्राकारपतद्गजम् ॥ ११४९ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

बलद्वयेऽपि भग्नेऽथ द्वयोरेव परस्परम् । अङ्गाङ्गि समभूद् युद्धं कुमारा-ऽशनिवेगयोः ॥ ११५० ॥
महोरगास्त्रं मुमुचेऽशनिवेगेन भीषणम् । कुमारो गरुडास्त्रेण सत्वरं तन् न्यपातयत् ॥ ११५१ ॥
आग्नेयं वारुणास्त्रेण वायव्यं शैलनामना । चिक्षेप रिपुमुक्तास्त्रं प्रत्यस्त्रेण कुमारराट् ॥ ११५२ ॥
ततो गाण्डीवमादाय नाराचाऽऽसारमुल्बणम् । विमुञ्चन्नुत्थितो रोषारुणोऽशनिरिवाऽशनिः ॥ ११५३ ॥
सगुणोऽपि सुवंशोऽपि हिंसकोऽयमितीव सः । चक्रे तमपि निर्जीवमर्धचन्द्रैर्नृपाङ्गजः ॥ ११५४ ॥
शतखण्डीकरोम्येनमधुनेति रुषा रिपुः । कोशतः खड्गमाकृष्य दन्तपेषं प्रधावितः ॥ ११५५ ॥
कोशे सत्यप्यसौ बाढं गाढमुष्टिर्मलीमसः । इतीवाऽसिः कुमारेण तस्य छिन्नभुजः कृतः ॥ ११५६ ॥
ततश्च बाहुयुद्धेन प्रवृत्ते खेचराधिपे । कुमारस्य स्फुरद्रश्मिचक्रं चक्रं करेऽचटत् ॥ ११५७ ॥
गुणैरेकोऽप्यसौ तेन द्रुतं दशगुणोऽभवत् । करस्थेन पुरस्थेन बिन्दुनाऽङ्को यथैककः ॥ ११५८ ॥
चक्रे चक्रेण तेनाऽरिं कुमारश्छिन्नमस्तकम् । श्रीरप्यशिरसं दृष्ट्वा मुमोच सहसैव तम् ॥ ११५९ ॥

---

१ भयरहितः । २ गोत्रो गिरिः । ३ बाणविशेषैः ।

तस्याऽथ वज्रवेगस्य नाम्ना सन्ध्यावली स्वसा । आगता भ्रातरं तत्र हतं दृष्ट्वाऽकुपत्तराम् ॥११३५॥
वज्रहन्तुरियं भार्या भवितेति मुनेर्वचः । पुनः स्मृत्वा विवाहार्थं सा कुमारमुपस्थिता ॥ ११३६ ॥
गन्धर्वविधिना साऽपि कुमारेण विवाहिता । सुखेन तस्थुषोऽस्यैवं यज्जातं तन्निशम्यताम् ॥११३७॥
चन्द्रवेग-भानुवेगखेचराभ्यां सुतौ तथा । प्रेषितौ रथ-संनाहौ ताभ्यां चाऽभाणि राजसूः ॥११३८॥
पुत्रस्य मृत्युवृत्तान्तं ज्ञात्वा देव ! तवोपरि । आगच्छत्यशनिवेगो विद्याधरबलैः समम् ॥ ११३९ ॥
तदावां प्रेषितौ चन्द्र-हरिचन्द्राऽभिधौ सुतौ । युष्मच्चरणसेवार्थमुत्सुकाः पितरोऽपि नः ॥११४०॥
अथागतौ चन्द्रवेग-भानुवेगौ सहायके । सन्ध्यावल्याऽपि दत्ताऽस्य विद्या प्रज्ञप्तिसंज्ञिका ॥११४१॥
अथाऽऽगादशनिवेगबलं कलकलाकुलम् । प्रलयायेव लोकानां मुक्तसीमाऽम्बुधेर्जलम् ॥ ११४२ ॥
तदा सैन्यद्वये वीरसन्नाहोत्साहकारिणा । भेरीभाङ्कारनादेन सहसाऽपूर्यताऽम्बरम् ॥११४३॥
कुमारस्य पुरश्चन्द्र-भानुवेगबलं ततः । सैन्येनाऽशनिवेगस्य सह योद्धुं प्रचक्रमे ॥ ११४४ ॥
हस्ती नागं, हयो वाहं, पत्तिः पत्तिं, रथो रथम् । सख्यार्थमिव सङ्ख्यायाऽन्योऽन्यं समतयाऽमिलत् ११४५॥
सैन्यमेघे शरासारं नभः प्रच्छाद्य वर्षति । शिरःकमलसंकीर्णा रक्तनद्यस्तदाऽवहन् ॥ ११४६ ॥
तयो रणमहोत्साहवशान् मिलितयोः क्रमात् । प्रावर्तत महायुद्धमवद्धबलयोर्द्विधा ॥ ११४७ ॥

---

१ सङ्ग्रामाय ।

नख-केश-तनूकान्ति-दृष्टि-दन्त-स्वरादिभिः। विशिष्टलक्षणैरेवं लक्षिता या च लक्ष्यसे ॥ ११२२ ॥
सा त्वं कथमिमां दीनां दशां प्राप्ताऽसि सुन्दरि!। किञ्च सनत्कुमारः स्यात् तव यं शरणीयसि[1] ११२३
साऽवोचद् भद्र! मे भर्ता स मनोरथमात्रतः। पित्रा दत्ताऽस्मि यत् तस्मै दुःखहेतुमथो शृणु ॥११२४॥
श्रीसाकेतपुरे राजा सुरभिश्चन्दना प्रिया। दुहिताऽहं तयोर्जाता प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभा ॥११२५॥
रूपं सनत्कुमारस्य लिखित्वा फलकेऽन्यदा। आगाद् दूतोऽश्वसेनस्य पित्रा तद् दर्शितं मम ॥११२६॥
जाता शून्याऽस्मि तद् वीक्ष्य यन् मे चित्तापहारतः। तत् सजीवमभूच्चित्रं निर्जीवत्वं पुनर्मम ॥११२७॥
ततः पित्रा विदित्वाऽहं संप्रदानविधानतः। दत्ता सनत्कुमाराय विवाहोऽद्यापि नाऽभवत् ॥११२८॥
एको विद्याधरस्तावत् कुट्टिमाद् मामिहाऽनयत्। विद्याविकुर्विते सौधे मुक्त्वा चाऽस्मिन् कुतोऽप्यगात्११२९
एवं वदति सा यावत् तावद् विद्याधराऽधमः। सहसा स समागत्य कुमारं गगनेऽक्षिपत् ॥११३०॥
ततो हाहारवं रौद्रं कुर्वाणा साऽपि बालिका। मूर्च्छापरवशीभूता पपात धरणीतले ॥ ११३१ ॥
तावन्मुष्टिप्रहारेण हत्वा तं दुष्टखेचरम्। आर्यपुत्रोऽन्तिके तस्या अक्षताङ्गः समाययौ ॥ ११३२ ॥
तां समाश्वास्य चाऽऽख्यातस्ववृत्तान्तो व्यवाहयत्। सा च स्त्रीरत्नमेतस्य सुनन्दाख्या भविष्यति ॥११३३॥
तमस्तोमसमं दुष्टखेचरं विनिहत्य तम्। सा बाला पद्मिनी येनाऽऽनन्दिता सूर एव सः ॥११३४॥

---

१ शरणमिच्छसि।

सर्गे,	श्लोके।	अशुद्धम्।	शुद्धम्।
चतुर्थे,	१२	-दर्शना कु-	-दर्शनाकु-।
,,	२९	पयार्ण	पर्याण।
,,	३४	रम्भां सौ-	रम्भासौ-।
,,	६७	-मागता ?	-मागता ?।
,,	८१	चैव	चैवं।
,,	८५	-लाऽऽस्या	-ला स्या।
,,	९९	महर्ध्या	महद्र्ध्या।
पञ्चमे,	२१८	नता	नता.।
षष्ठे,	३४६	परणात्ते	परेणात्ते
,,	५११	-मुन्मत्त	मुन्मत्तक।
,,	५६०	अद्द-	अद्र-
,,	७६०	-यासु कर्म-	-या सुकर्म-।
,,	९१५	तत् क्षणाद्	तत्क्षणाद्।
,,	९४१	-च्छय	-च्छय।
,,	९४५	दूरं ततः	दुरन्ततः।
,,	१०६०	-स्त्रीपु	-स्त्रीपु।

सर्गे,	श्लोके।	अशुद्धम्।	शु
षष्ठे,	१०८५	पात्री	पात्री
,,	११०७	-मुद्दिश्य	-मुद्दि
सप्तमे	२	-धम	-धर्म
,,	२०१	-र्दीघिका-	-र्दीि
,,	२४३	वर्तीणो	-वर्त
,,	३१८	-स्त्रिया	-स्त्रि
,,	५२८	-र्णवास्या-	-र्णव
,,	६२०	-कौञ्च-	-क्रौ
अष्टमे	२५०	सहस्त्राणा	सह
,,	२७८	गुणैपूंज्या	गुणै
,,	,,	सुखिना	सुर्ख
,,	३३०	ास्थता	स्थि
,,	३५१	निवृर्ता-	नि
,,	३५२	-स्तुमल.	-स
,,	३६०	शयत्रयी	श

सर्गे,	श्लोके ।	अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।
द्वितीये	२५२	सिन्धूराणां	सिन्धुराणाम् ।
,,	२५३	-लेकिताः	-लोकिताः ।
,,	३२४	क्षित्प्वा	क्षिप्त्वा ।
,,	३३४	स्वान्त्वेन	सान्त्वेन ।
,,	३४५	अलिकं	अलीकम् ।
,,	३६९	अद्य प्रभृ-	अद्यप्रभृ- ।
,,	४२४	भव्य भाव-	भव्य-भाव- ।
,,	४२९	-वनेसुर-	-वने सुर- ।
,,	४४४	सोऽपि	सापि
,,	४४७	केनाप्यकृत-	केनापि कृत- ।
,,	४४८	त्वां	तां ।
,,	५७४	पुत्र । भिक्षा	पुत्रभिक्षा ।
,,	६१८	दूत-	धूत-
तृतीये,	५५	लब्ध्वास्वा-	लब्धास्वा- ।
,,	१४७	द्रष्टु-	द्रष्टु- ।
,,	१८५	न्यवर्तत	न्यवर्त्यत ।
तृतीये,	२३९	प्रतिज्ञा	प्रतिज्ञां ।
,,	२७०	प्रपच्छ	पप्रच्छ ।
,,	३७६	मह्हिभुजे	महीभुजे ।
,,	३८३	महध्यों	महद्ध्यों ।
,,	४१४	कुलिना	कुलीना ।
,,	५१७	पृष्टे	पृष्टे ।
,,	५२४	घुर्णित-	घूर्णित- ।
,,	५६४	-त्तंसै वृक्षै-	-त्तंसैर्वृक्षै- ।
,,	५६५	-लेन्दुस्त्री-	-लेन्दु स्त्री ।
,,	५७२	मेदनीम्	मेदिनीम् ।
,,	७६१	निस्र्लेप-	निर्लेप- ।
,,	८४२	नृपेणोक्ते	नृपेणोक्तो ।
,,	९१६	तत् प्रण-	तत्प्रण- ।
,,	१०८६	मनो मर्क-	मनोमर्क- ।
,,	१०९९	अति भीषणम्	अतिभीषणम् ।
चतुर्थे	६	भूभृद्द-	भूभृद्- ।